

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΕΡΙ-
ΒΑΛΛΟΝΤΑ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ»

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ: Μαρίτα Παπαρούση
Ελένη Ανδρέου

ΘΕΜΑ

Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού με εφαρμογές της αλληλεπιδραστικής βιβλιοθεραπείας σε πολυπολιτισμικές ομάδες

Διπλωματική Διατριβή

Αλεξία Καπραβέλου

Βόλος, Ιούλιος 2008

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 6682/1
Ημερ. Εισ.: 16-10-2008
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: Δ
370.15
ΚΑΠ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
ΜΕΡΟΣ Α: Βιβλιοθεραπεία: θεωρητικά και ερευνητικά δεδομένα, εκπαιδευτικές εφαρμογές	9
Το εννοιολογικό πλαίσιο και η λειτουργία της βιβλιοθεραπείας	10
Η έννοια της βιβλιοθεραπείας	10
Η εξέλιξη της βιβλιοθεραπείας στο χρόνο	11
Διαφορετικές προσεγγίσεις της βιβλιοθεραπείας και αντίστοιχες στρατηγικές	13
Θέματα που χρήζουν βιβλιοθεραπείας	16
Στόχοι και οφέλη της βιβλιοθεραπείας	17
Το λογοτεχνικό βιβλίο στη βιβλιοθεραπευτική διαδικασία	25
Ο ρόλος και η σημασία του βιβλιοθεραπευτή	27
Γενική αποτίμηση, προϋποθέσεις, όρια και κριτική στη βιβλιοθεραπεία	28

Αναλυτικά ερευνητικά δεδομένα	36
Κριτικά συμπεράσματα	42
Βιβλιοθεραπεία και εκπαίδευση	44
Στόχοι της βιβλιοθεραπείας στην εκπαίδευση	44
Ζητήματα που χρήζουν βιβλιοθεραπείας στην εκπαίδευση	45
Οφέλη της βιβλιοθεραπείας για τους μαθητές και προϋποθέσεις της επιτυχούς εφαρμογής της	45
Κριτήρια επιλογής εκπαιδευτικού υλικού	47
Διδακτικές εφαρμογές της βιβλιοθεραπείας	51
Σχεδιασμός της διδασκαλίας I: ανάγνωση και συζήτηση	54
Σχεδιασμός της διδασκαλίας II: δημιουργικές δραστηριότητες	57
Ο ρόλος των μαθητών και ο ρόλος του εκπαιδευτικού στη βιβλιοθεραπεία	59
Κριτικά συμπεράσματα	61
Βιβλιοθεραπεία και πολιτισμική ετερότητα	64

Πολυπολιτισμική βιβλιοθεραπεία: δεδομένα ερευνών και αντίστοι- χες πρακτικές	64
Κριτικά συμπεράσματα	71
ΜΕΡΟΣ Β: Πιλοτική έρευνα – Μελέτη περίπτωσης	72
Το κοινωνικό υπόβαθρο της έρευνας. Μετανάστριες οικιακές βοηθοί: συν- θήκες ζωής, δικαιώματα και διαπολιτισμική εκπαίδευση	73
Χρονικό της έρευνας	75
Εκπαιδευτικό περιβάλλον και δείγμα που επιλέχθηκε – Διαδικασία της έ- ρευνας	76
Θεματικές της έρευνας	77
Στόχοι της έρευνας	77
Η διδακτική ύλη και το εκπαιδευτικό υλικό που επιλέχθηκε στις βιβλιοθε- ραπευτικές παρεμβάσεις	79
Μεθοδολογία της έρευνας	84
Συλλογή και επεξεργασία δεδομένων	86
Αποτελέσματα	87
Συζήτηση	104

Συμπεράσματα	110
Παράρτημα	116
Ερωτήσεις για τη Συνέντευξη πριν την παρέμβαση	117
Ερωτήσεις για τη Συνέντευξη μετά την παρέμβαση	118
Όλες οι συνεντεύξεις με τις μετανάστριες, πριν και μετά τη βιβλιο- θεραπευτική παρέμβαση	119
Σημειώσεις: Προετοιμασία για τις διδακτικές παρεμβάσεις	168
Φύλλα δραστηριοτήτων	169
Πρόσθετες δραστηριότητες	192
Φύλλο παρατήρησης: παρατήρηση από εξωτερική παρατηρήτρια	270
Φύλλο παρατήρησης: έρευνα-δράση και συμμετοχική παρατήρηση από τη διδάσκουσα-ερευνήτρια	271
Όλες οι σημειώσεις από τα Φύλλα Παρατήρησης	272
Διαδικασίες επεξεργασίας ποιοτικών δεδομένων	320

Περίληψη στα ελληνικά. Λέξεις - κλειδιά 346

Σύντομο βιογραφικό σημείωμα 353

Βιβλιογραφία 354

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο *Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού με εφαρμογές της αλληλεπιδραστικής βιβλιοθεραπείας σε πολυπολιτισμικές ομάδες* υλοποιείται στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Σύγχρονα Περιβάλλοντα Μάθησης και Παραγωγή Διδακτικού Υλικού στις Επιστήμες του Ανθρώπου», ενώ καλύπτει γνωστικά αντικείμενα, όπως παραγωγή-διδασκαλία-αξιολόγηση υλικού, εκπαίδευση ενηλίκων, διαπολιτισμός, διδακτική της λογοτεχνίας και ελληνικής γλώσσας ως ξένης, σπουδές φύλου, ψυχολογία, ψυχοθεραπεία, κοινωνικοί φορείς. Εστιάζει δε στο γνωστικό πεδίο: βιβλιοθεραπεία εφαρμοσμένη στη μη τυπική εκπαίδευση ενηλίκων μεταναστριών, μια και το πεδίο αυτό είναι κατάλληλο για την εφαρμογή ομαδοσυνεργατικών σχεδίων εργασίας, ενώ ο εκπαιδευτικός θα δεσμευόταν από το Αναλυτικό Πρόγραμμα και το διδακτικό εγχειρίδιο στην τυπική εκπαίδευση.

Κινητήριοις δυνάμει για την επιλογή του θέματός μου υπήρξε η εθελοντική διδασκαλία που πραγματοποιώ στο Στέκι Μεταναστών Βόλου αλλά και ευρύτερα η διάθεσή μου για έμπρακτη κοινωνική αλληλεγγύη και προσφορά, μέσα από τη συγκλονιστική εμπειρία όχι απλώς μιας τυπικής επαφής αλλά μιας ουσιαστικής συναναστροφής με ανθρώπους από ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα, με προσανατολισμό στην αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών προς όφελός τους και προς όφελος εν τέλει όλων μας, στη ρεαλιστική ‘ουτοπία’ μιας ζωής υψηλής ποιότητας και της αυτοπραγμάτωσης. Θεώρησα λοιπόν ότι με ενδιαφέρει να επιλέξω ένα θέμα πρακτικά ωφέλιμο για τους ανθρώπους αλλά και κοινωνικά ριζοσπαστικό.

Η διπλωματική αυτή μελέτη διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος αναλύονται διεξοδικά η έννοια, η εξέλιξη, οι στρατηγικές, το αντικείμενο και η σημασία της βιβλιοθεραπείας, γενικά, και της εκπαιδευτικής βιβλιοθεραπείας και της πολυπολιτισμικής βιβλιοθεραπείας, ειδικά, και

παρουσιάζονται μερικές σημαντικές έρευνες, σε κάθε περίπτωση. Στο δεύτερο μέρος προβάλλεται μια πιλοτική ποιοτική έρευνα βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης που διεξήγαγα σε ομάδα εργαζόμενων μεταναστριών που είναι εκπαιδευόμενες στο γλωσσικό γραμματισμό (μαθήματα νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας) στο Στέκι Μεταναστών Βόλου, ενώ όλο το υλικό της έρευνας περιέχεται στο Παράρτημα της παρούσας διπλωματικής διατριβής.

Η μελέτη αυτή έχει κατατεθεί στη γραμματεία του μεταπτυχιακού προγράμματος για τη λήψη του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης (Master in Education). Με την ευκαιρία αυτή αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τις επιβλέπουσες καθηγήτριες της διπλωματικής μου εργασίας, κκ. Μαρίτα Παπαρούση και Ελένη Ανδρέου, τον καθηγητή και συντονιστή του Στεκιού Μεταναστών, κ. Τάκη Πολίτη, τους καθηγητές και καθηγήτριες των υπόλοιπων μαθημάτων του μεταπτυχιακού προγράμματος, μεταξύ των οποίων τη διευθύντρια του προγράμματος, κ. Ελένη Σταυρίδου, τη γραμματεία του προγράμματος, καθώς και τη συμφοιτήτριά μου, διευθύντρια εκπαιδευτικό, κ. Ιωάννα Λέμα, που είχε το ρόλο της «κριτικής φίλης»¹ στη διεξαγωγή της έρευνας που πραγματοποίησα και αναλύω εδώ, όπως και το προσωπικό της βιβλιοθήκης του Π.Θ.

¹ Για την έννοια αυτή βλ. Altrichter et al., 2001.

ΜΕΡΟΣ Α

Βιβλιοθεραπεία: θεωρητικά και ερευνητικά δεδομένα, εκπαιδευτικές εφαρμογές

Το εννοιολογικό πλαίσιο και η λειτουργία της βιβλιοθεραπείας

Η έννοια της βιβλιοθεραπείας

Ανέκαθεν τα βιβλία λειτουργούν ως σιωπηλοί σύμβουλοι όσων βρίσκουν έμπνευση και ανακούφιση στην τυπωμένη λέξη (Riordan, & Wilson, 1989: 506). Βιβλιοθεραπεία (bibliotherapy², από τις ελληνικές λέξεις *βιβλίον*+ *θεραπεία*) (Cohen, 1992: 91. Myers, 1998: 243, 244. Sturm, 2003: 173), είναι η ατομική ή ομαδική, αυτοβοηθητική ή προγραμματισμένη-καθοδηγούμενη από ειδικό, ανάγνωση βιβλίων ή χρήση ιστοριών (Heath et al., 2005: 564) και εν γένει αναγνωστικό υλικό ως θεραπευτικό βοήθημα ή ως οδηγός για την επίλυση προσωπικών προβλημάτων (Lindeman, & Kling, 1968-1969: 36), δηλαδή η συμβουλευτική και συναισθηματική συνδρομή μέσω της ανάγνωσης θεραπευτικών βιβλίων (Sturm, 2003: 173) για την προσφορά βοήθειας στα παιδιά ή στους ενήλικες α) που αντιμετωπίζουν προβλήματα (Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 25) στρεσογόνα ή προσαρμογής ή μάθησης ή έχουν σοβαρές δυσκολίες στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, β) ως μορφή προετοιμασίας για την επιτυχή αντιμετώπιση μελλοντικών καταστάσεων, γ) για την κάλυψη αναγκών όπως η έκφραση συναισθημάτων, η βαθύτερη κατανόηση του εαυτού και των άλλων, η επικοινωνία (Sridhar, & Vaughn, 2000: 75. Pehrsson, & McMillen, 2005: 48), δ) για τη διευκόλυνση της ανάπτυξης και αυτοπραγμάτωσης υγιούς πληθυσμού (Pehrsson, & McMillen, 2005: 48).

Η Caroline Shrodes δίνει έναν ευύνοπτο ορισμό, σύμφωνα με τον οποίο βιβλιοθεραπεία είναι η δυναμική αλληλεπίδραση ανάμεσα στην προσωπικότητα του αναγνώστη και στη λογοτεχνία, που μπορεί να αξιοποιηθεί για προσαρμογή, ανάπτυξη και αξιολόγηση της προσωπικότητας

² Και book therapy.

(McKinney, 1975: 110. Warner, 1980: 108). Η Myers ορίζει τη βιβλιοθεραπεία ως χρήση μεταφορών από τη λογοτεχνία για τη συμβουλευτική ενδιαφερομένων, με στόχο την ενίσχυση θετικών αλλαγών, μέσω της αλληλεπίδρασης κειμένου-διευκολυντή-αναγνώστη και με έμφαση στη συναισθηματική ανταπόκριση του αναγνώστη σ' αυτά που διαβάζει³. Μορφές βιβλιοθεραπείας, κατά τους Hynes, & Hynes-Berry, είναι η ανάγνωση και ο σχολιασμός έντυπου και ηλεκτρονικού υλικού, καθώς και η δημιουργική γραφή (Myers, 1998: 243, 244).

Συνώνυμα της βιβλιοθεραπείας φαίνεται να είναι όροι όπως «βιβλιοψυχολογία», «βιβλιοσυμβουλευτική», «βιβλιοκαθοδήγηση», «βιβλιοσυνηταίριασμα», «θεραπεία διά της ανάγνωσης», «λογοτεχνοθεραπεία», «λογοτεχνοθεραπευτική» (McMillen, 2006: 14).

Η εξέλιξη της βιβλιοθεραπείας στο χρόνο

Είναι κοινή πεποίθηση ήδη από τους αρχαίους πολιτισμούς της Αιγύπτου και της Ελλάδας ότι η λογοτεχνία βοηθά τα άτομα να αντεπεξέλθουν στον κόσμο γύρω τους (Heath et al., 2005: 563). Η ιδέα ότι οι καλές τέχνες (λογοτεχνία, εικαστικά, μουσική, χορός) ωφελούν τη συναισθηματική υγεία ανάγεται στον Αριστοτέλη (*κάθαρσις*⁴) αλλά και στον Freud⁵, που εκτιμά ότι οι δημιουργικοί καλλιτέχνες και παραμυθάδες ανακάλυψαν

³ Η βιβλιοθεραπεία μέσω της λογοτεχνίας ορίζεται και από την Hynes ως δυνατότητα για προσωπική ανάπτυξη, κατανόηση ή αποκατάσταση, προερχόμενη από κατευθυνόμενη συζήτηση λογοτεχνικών έργων ή ταινιών και από την απήχρησή τους στα συναισθήματα, καθώς και από δημιουργική γραφή των συμμετεχόντων και σχετικό διάλογο. Προηγείται διάλογος σχετικά με την απήχρηση της λογοτεχνίας σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο, ωστόσο η δυναμική των διαπροσωπικών και ομαδικών δραστηριοτήτων αυξάνει την πιθανότητα βελτίωσης της αυτοαντίληψης. Η βιβλιοθεραπεία συμπεριλαμβάνει όλα τα είδη γραπτού λόγου, προσωπικού και των άλλων (Hynes, 1980: 35).

⁴ «ἔστιν οὖν τραγῳδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἔχουσας, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἑκάστων τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαινούσα τὴν τῶν τοιοῦτων παθημάτων κάθαρσιν». Η ψυχή του θεατή καθαίρεται στο τέλος, αφού προηγουμένως είχε κυριευτεί από τον οίκτο για τα παθήματα των ηρώων και την αγωνία για την έκβαση της πλοκής της τραγωδίας (λύσις) (Αριστοτέλους, ≈334 π.Χ./1885 Leipzig, *Περὶ Ποιητικῆς*, 1449b, 6, 2. McKinney, 1975: 110).

⁵ Ο Freud, άλλωστε, θεωρεί την τέχνη και, κατ' επέκταση τη λογοτεχνία, ως μέσον μετουσίωσης της libido (Φρόυντ, 1932/1977).

πρώτοι το ασυνείδητο, όχι εκείνος (Pehrsson, & McMillen, 2005: 47). Συγκεκριμένα, ο Freud στα 1924 θα τονίσει ότι ο παραμυθιάς βοηθά στην ασφαλή απελευθέρωση της συναισθηματικής έντασης (McKinney, 1975: 111).

Πρώτη αναφορά του όρου «βιβλιοθεραπεία», με την έννοια της χρήσης βιβλίων που βοηθούν τους ασθενείς να κατανοήσουν τα προβλήματά τους, παρατηρείται στα 1916⁶ από τον Samuel Crothers στο περιοδικό *Atlantic Monthly*, στις ΗΠΑ (Jackson, 2001: 289. Heath et al., 2005: 563. Pehrsson, & McMillen, 2005: 48). Στη χώρα αυτή και στη Γερμανία εφαρμόζεται η μέθοδος, αρχικά κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο⁷, από τους γιατρούς (αγορά βιβλίων - ανάθεση ανάγνωσης σε ασθενείς - συζητήσεις) των ιατρικών και νευροψυχιατρικών νοσοκομείων και κλινικών –και δευτερευόντως από τους εκεί βιβλιοθηκονόμους– που συστήνουν βιβλία στους ασθενείς, ως μέρος του ολιστικού μοντέλου θεραπείας που ακολουθούν. Η βιβλιοθεραπεία αναδείχθηκε πάντως σε επιστήμη από τη δεκαετία του 1930⁸ κ.ε. (Warner, 1980: 107. Ευδοκίμου-Παπαγεωργίου, 1999: 108. Wilson, & Cash, 2002: 120. Maloney, 2006), κατ' άλλους ικανός αριθμός δημοσιεύσεων παρατηρείται από τη δεκαετία του 1940 κ.ε., βαθμιαία (Lindeman, & Kling, 1968-1969: 36).

Στη δεκαετία του 1950 και 1960, η βιβλιοθεραπεία εξαπλώθηκε πέρα από το ιατρικό μοντέλο, για να βοηθήσει στην πρόληψη από μελλοντικά προβλήματα όχι μόνον νοσοκομειακών ασθενών αλλά κάθε αναγνώστη

⁶ Οι Sturm (2003: 173) και Maloney (2006), χωρίς προφανώς να έχουν υπόψη τους το δημοσίευμα του Crothers, αναφέρουν πρώτη χρήση του όρου το 1920 από τον Christopher Morley στο βιβλίο του *The Haunted Bookshop*: πρόκειται για είδος υποστηρικτικής ψυχοθεραπείας, κατά την οποία χρησιμοποιούνται προσεκτικά επιλεγμένα αναγνωστικά υλικά για την επίλυση προσωπικών προβλημάτων και για άλλους θεραπευτικούς σκοπούς.

⁷ Ανατρέχοντας στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία αυτής της περιόδου, πιστεύουμε ότι η βιβλιοθεραπεία είχε προοδευτικό προσανατολισμό, αντικαθιστώντας συντηρητικές εκφάνσεις της ψυχιατρικής με το ψυχαναλυτικό ρεύμα και τη συμβουλευτική ψυχολογία, τη φαρμακευτική αγωγή με τη διά λόγοι ή και ομαδική αντιμετώπιση των προσωπικών προβλημάτων. Θα ήταν ενδιαφέρουσα μια διερεύνηση της αντιμετώπισης που είχε η προσέγγιση αυτή στη ναζιστική Γερμανία με την καταστροφή των βιβλίων που έγραψαν ριζοσπαστικοί επιστήμονες είτε εβραϊκής καταγωγής –όπως φαίνεται να είναι πολλοί ειδικοί στη βιβλιοθεραπεία– είτε που αμφισβητούσαν το οικονομικό σύστημα και τους μηχανισμούς του, και γιατί, από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και εξής, η βιβλιοθεραπεία γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη στις Η.Π.Α.

⁸ Στα 1930 οι Menninger δημοσίευσαν βιβλίο για χρήση από τους ασθενείς τους στην κλινική τους, Menninger Clinic (Pehrsson, & McMillen, 2006).

(Warner, 1980: 107-108). Από το 1946 χρησιμοποιείται ο όρος για να περιγράψει το συντονισμένο διάλογο ανάμεσα στους μαθητές και το δάσκαλο, «που προϋποθέτει την ενασχόλησή τους με έναν κοινό τόπο που είναι ένα λογοτεχνικό βιβλίο, μια αφήγηση» (Παπαδοπούλου, 2006). Στις ΗΠΑ, τη χώρα με μακρά ιστορία παροχής βοήθειας σε ασθενείς⁹ και ψυχασθενείς, διαμέσου των βιβλίων (Pehrsson, & McMillen, 2006), ανακοινώνονται βιβλιοθεραπευτικοί κατάλογοι και σε Πανεπιστήμια, Ινστιτούτα Εκπαίδευσης και Βιβλιοθήκες (Stamps, 2003: 28).

Διαφορετικές προσεγγίσεις της βιβλιοθεραπείας και αντίστοιχες στρατηγικές

Η βιβλιοθεραπεία εμφανίζεται ως όρος στα πεδία της παιδαγωγικής και επαγγελματικής θεραπείας (συμβουλευτικής, ψυχολογίας, ψυχιατρικής, ιατρικής, νοσηλευτικής) (Pehrsson, & McMillen, 2005: 48, 51). Έχει χρησιμοποιηθεί σε παιδιατρικά και ψυχιατρικά περιβάλλοντα από φυσιάτρους, μαίες, νοσηλεύτες, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, βιβλιοθηκονόμους (Cohen, 1992: 91). Απευθύνεται σε όλες τις ηλικίες, από την πρώτη παιδική ηλικία ως την ύστερη ενήλικη ζωή και μπορεί να εφαρμοστεί σε άτομα ή ομάδες ανεξαρτήτως ικανοτήτων (Stamps, 2003: 26). Οι βιβλιοθεραπευτικές προσεγγίσεις διαφέρουν, ανάλογα με τους εμπλεκόμενους (γιατρός, σύμβουλος, εκπαιδευτικός) και την περίπτωση (ψυχική ασθένεια, δυσπροσαρμοστικότητα, αναπτυξιακές ανάγκες των μαθητών), ενώ δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μελετητών για το πώς μπορεί η βιβλιοθεραπεία να γίνει επιστήμη (Lindeman, & Kling, 1968-1969: 36-37).

Η βιβλιοθεραπεία μπορεί, έτσι, να λειτουργεί επανορθωτικά-θεραπευτικά ή προληπτικά (Sturm, 2003: 173. Παπαδοπούλου, 2006). Οι

⁹ Για παράδειγμα, στο Νοσοκομείο St. Elizabeth της Washington λειτουργεί διέτης πρόγραμμα 440 ωρών που εισάγει τους ασθενείς στη βιβλιοθεραπευτική πρακτική (Hynes, 1980: 36).

κλινικοί βιβλιοθεραπευτές χρησιμοποιούν τη λογοτεχνία ως εργαλείο για τη θεραπεία ψυχικά ασθενών, ενώ οι αναπτυξιακοί βιβλιοθεραπευτές χρησιμοποιούν συναισθηματικές ανταποκρίσεις της λογοτεχνίας για να ενισχύσουν την ανάπτυξη φυσιολογικών ατόμων, από την παιδική ως τη γεροντική ηλικία. Ο θεραπευτής-διευκολυντής πρέπει να γνωρίζει λογοτεχνία και πώς να τη χρησιμοποιεί για να προσεγγίσει τα συναισθήματα των συμμετεχόντων, να διαθέτει πιστοποίηση σε πρακτική άσκηση, καθώς και επαγγελματική πείρα σε γενικές περιοχές της ψυχικής υγείας (Hynes, 1980: 36). Η κλινική βιβλιοθεραπεία είναι πιο επίσημη και εφαρμόζεται συνήθως σε ίδρυμα, από επαγγελματία ψυχικής υγείας, δηλαδή ειδικευμένο σύμβουλο που έχει εκπαιδευτεί στην ψυχολογία ή θεραπευτή, και συγκεκριμένα εκπαιδευμένο ψυχοθεραπευτή-βιβλιοθεραπευτή ή ψυχολόγο ή ψυχίατρο, σε συνεργασία με νοσηλεύτη και κοινωνικό λειτουργό. Απευθύνεται σε άτομα που βιώνουν σοβαρές διαταραχές του συναισθήματος και της συμπεριφοράς (Stamps, 2003: 26. Heath et al., 2005: 566. Pehrsson, & McMillen, 2005: 48)¹⁰.

Η αναπτυξιακή ή προληπτική βιβλιοθεραπεία αποτελεί πράξη ικανοποίησης αναγκών, πριν αυτές γίνουν προβλήματα (Stamps, 2003: 26). Μπορεί να αποδοθεί καλύτερα με τον όρο “υποστηρικτική γνώση”, διότι δεν αποτελεί θεραπεία αλλά πληροφόρηση, με την ποίηση ή την πεζογραφία, ακόμα και με βιβλία αυτοβοήθειας, ενημερωτικά φυλλάδια φορέων-οργανισμών-ομάδων υποστήριξης, διαφημιστικά φυλλάδια, φιμιογραφία (Baruchson-Arbib, 2000: 104, 105). Στην εκπαίδευση, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε υγιείς μαθητές, με στόχο την παροχή βοήθειας σ’ αυτούς, για να αντιμετωπίσουν αναπτυξιακές ανάγκες τους (Forgan, 2002: 76. Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 26). Συνιστώνται οι συναντήσεις και γενικά η συνεργασία ειδικών συμβουλευτικής, κοινωνικών λειτουργών, εκπαιδευτι-

¹⁰ Στην περίπτωση αυτή, το αναγνωστικό υλικό, κατά την Tews, πρέπει να είναι οργανωμένο, με τη συνδρομή γιατρού-θεραπευτή και ειδικού βιβλιοθηκονόμου για περιπτώσεις συναισθηματικών διαταραχών (Lindeman, & Kling, 1968-1969: 36).

κών, όλων με σπουδές στην αναπτυξιακή ψυχολογία, σχολικών ψυχολόγων, βιβλιοθηκονόμων, γονέων, μαθητών, για ανταλλαγή απόψεων για τα βιβλία (Baruchson-Arbib, 2000: 104. Heath et al., 2005: 563-564, 570-571. Pehrsson, & McMillen, 2005: 49, 51).

Σύμφωνα με την παραπάνω διάκριση μεταξύ προληπτικής και θεραπευτικής βιβλιοθεραπείας, η βιβλιοθεραπεία μπορεί, αντίστοιχα, να προσανατολίζεται α) στην ανακάλυψη του εαυτού, με βάση τη συμπεριφορική ή γνωστική προσέγγιση, με χρήση βιβλίων ακόμα και μη λογοτεχνικών ή αυτοβοήθειας και με θεμελιώτρια την Cohen (1989 κ.ε.), β) στη θεραπεία, με βάση τις ψυχοδυναμικές θεωρίες, με χρήση κυρίως βιβλίων λογοτεχνικών και με θεμελιώτρια τη Shrodes (1949 κ.ε.)¹¹. Σ' αυτή τη δεύτερη τουλάχιστον προσέγγιση, η λογοτεχνία της φαντασίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί για διάγνωση και αντιμετώπιση συναισθηματικών προβλημάτων και παρέχει στον αναγνώστη συναισθηματική εμπειρία, χωρίς την οποία η αποτελεσματική θεραπεία είναι αδύνατη. Στην περίπτωση αυτή, κάθε ατομική αντίδραση είναι μοναδική. Τα στάδια της βιβλιοθεραπευτικής διαδικασίας είναι:

- **εμπλοκή,**
- **αναγνώριση-ταύτιση,**
- **κάθαρση,**
- **κατανόηση-ενόραση-ολοκλήρωση,**

¹¹ Η Shrodes περιγράφει το θεραπευτικό διάβασμα ως μετακίνηση από την ταύτιση στην ανάπτυξη της ενόρασης μέσω της κάθαρσης. Ο Colaizzi, που κρίνει ζωτικής σημασίας τα αποτελέσματα των μελετών της Shrodes, διατείνεται ότι η εμπειρία της ανάγνωσης επιδρά τόσο, ώστε ο αναγνώστης να βιώνει μια υπαρκτική αλλαγή. Η VanTichelt διακρίνει δύο είδη ανταπόκρισης στο διάβασμα: «σαν να ήταν ο αναγνώστης εκεί» και «σαν να τα άκουσε», και κατέληξε ότι η οπτική παράσταση και η ταύτιση με τον πρωταγωνιστή αποτελούν κριτικές μεταβλητές. Η Laura J. Cohen αναφέρει ότι το θεραπευτικό διάβασμα φέρνει στην επιφάνεια συναισθήματα και ιδέες. Με την αναγνώριση κοινών εμπειριών, το ομαδικό διάβασμα οδηγεί στην κάθαρση και προσφέρει καθολικότητα και αξία στις εμπειρίες. Για την Cohen, αυτή η πορεία ταύτισης-κάθαρσης-ενόρασης απελευθερώνει το ασυνείδητο. Οι αναγνώστες που διαβάζουν για να αναζητήσουν βοήθεια σε μια δύσκολη κατάσταση στη ζωή τους, ταυτίζονται με τους λογοτεχνικούς ήρωες, καθώς αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους σ' αυτά που διαβάζουν και το διάβασμα επιτρέπει την εξωτερικεύση συναισθημάτων και ιδεών, παρηγορία και αποφυγή του πόνου, πληροφόρηση, διευκόλυνση και καθοδήγηση, εγκυρότητα και καθολικότητα (Cohen, 1992: 92. Cohen, 1994: 38-44. Marlowe, & Maycock, 2000: 325-330).

- **παγκοσμιότητα-καθολικότητα** (Warner, 1980: 108. Cohen, 1994: 37. Sridhar, & Vaughn, 2000: 74-76. Forgan, 2002: 76. Stamps, 2003: 26-27. Heath et al., 2005: 564, 567-568. Pehrsson, & McMillen, 2005: 50).

Η βιβλιοθεραπεία μπορεί επίσης να διακριθεί σε αναγνωστική ή σε αλληλεπιδραστική. Η αλληλεπιδραστική βιβλιοθεραπεία δεν περιλαμβάνει μόνο τον αναγνώστη, το αναγνωστικό λογοτεχνικό υλικό και την καθοδήγηση του αναγνώστη στη λογοτεχνία από το θεραπευτή, όπως η αναγνωστική βιβλιοθεραπεία, αλλά και τη συζήτηση σχετικά με την ανταπόκριση του αναγνώστη στο υλικό (Cohen, 1994: 37). Για τους Hynes, & Hynes-Berry, την αλληλεπιδραστική βιβλιοθεραπεία συνιστούν καθοδηγούμενες συζητήσεις που βοηθούν τους συμμετέχοντες να εξωτερικεύουν συναισθήματα και γνωστικές ανταποκρίσεις σε επιλεγμένα λογοτεχνικά κείμενα (Holman, 1996: 371).

Θέματα που χρήζουν βιβλιοθεραπείας

Θέματα που χρήζουν βιβλιοθεραπευτικής προσέγγισης είναι, μεταξύ άλλων, ο αποχωρισμός και η απώλεια, η εθνοτική ταυτότητα¹², η διαφορετικότητα γενικά (Pehrsson, & McMillen, 2005: 49). Εκτός από τη διαφοροποιημένη/ξένη προέλευση, άλλα θέματα μπορεί να είναι η έλλειψη στέγης, η φτώχεια/οικονομική ανασφάλεια, οικογενειακά προβλήματα (δυσάρεστες οικογενειακές καταστάσεις, καυγάδες, διάλυση οικογένειας, ετεροθαλή αδέρφια, υιοθεσία), τα ταλαντούχα άτομα, η σχολική φοίτηση, η αποδοχή από την ομάδα, οι ρόλοι των φύλων, η σεξουαλικότητα και η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, η διασκέδαση, η εξωτερική εμφάνιση (φυσική κατάσταση, παχυσαρκία, παραμορφώσεις, ουλές, ασημαντότητα εμφά-

¹² Ειδικά η πολυπολιτισμική συνειδητοποίηση και η θετική εθνοτική και φυλετική ταυτότητα είναι απαραίτητο στοιχείο της προσωπικής ταυτότητας (Holman, 1996: 374. Pehrsson, & McMillen, 2006).

νισης), η αυτοεικόνα, οι ειδικές αναπτυξιακές ανάγκες και η αναπηρία, προβλήματα εξάρτησης/εθισμού (π.χ. κάπνισμα, αλκοόλ, ναρκωτικά), η βία/κακοποίηση, η ενδοοικογενειακή βία, ο θάνατος (Glasgow, & Rosen, 1978: 6, 7, 10, 14, 16. Warner, 1980: 108, 109. Jackson, 2001: 291. Pehrsson, & McMillen, 2006).

Συναισθήματα που χρήζουν βιβλιοθεραπευτικής προσέγγισης –και τα οποία πραγματεύονται λογοτεχνικά βιβλία με θεραπευτικό σκοπό– είναι, μεταξύ άλλων, τα προβλήματα συμπεριφοράς, η επιθετικότητα, οι κατανγκασμοί, οι συγκρούσεις, ο θυμός, η ενοχή, οι φοβίες, η κατάθλιψη, η θλίψη, η απώλεια, η μοναξιά, ο αποκλεισμός, το άγχος, οι έμμονες ιδέες, οι εφιάλτες, η αϋπνία, η αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, η άσκηση σε δεξιότητες κοινωνικές και διεκδίκησης, δραστηριότητες χαλάρωσης, η προσωπική επίλυση προβλήματος, οι στάσεις και αξίες (McKinney, 1975: 112. Glasgow, & Rosen, 1978: 4, 11-13, 16. Jackson, 2001: 291. Pehrsson, & McMillen, 2005: 49. Pehrsson, & McMillen, 2006).

Στόχοι και οφέλη της βιβλιοθεραπείας

Ο Pardeck αναφέρει έξι στόχους της βιβλιοθεραπείας: πληροφόρηση, έκφραση σκέψεων και συναισθημάτων, συζήτηση των προβλημάτων, ενόραση, κατανόηση του κοινού χαρακτήρα των προβλημάτων, από κοινού υιοθέτηση νέων στάσεων και αξιών, αντιμετώπιση προβλημάτων με εναλλακτικούς τρόπους και επίλυσή τους (Myers, 1998: 244). Η Hynes, παρομοίως, προτείνει τέσσερεις γενικούς στόχους:

- εμπλουτισμός των ψυχικών παραστάσεων και της σκέψης, και αποδοχή των συναισθημάτων,
- πληρέστερη αυτοαντίληψη, διαμέσου των προβληματισμών για τις επιλογές ζωής,

- αύξηση του ενδιαφέροντος για τις διαπροσωπικές σχέσεις, διαμέσου σχετικών συζητήσεων,
- βελτίωση των οριζόντων απέναντι στη σημερινή πραγματικότητα, διαμέσου ανασκόπησης των προσανατολισμών μας (Hynes, 1980: 36).

Οι παραπάνω στόχοι, κατά αντιστοιχία, αναλύονται από την ερευνήτρια ως εξής:

- Άτομα εσωστρεφή, που έχουν αποκοπεί από τον πόνο ή την ευχαρίστηση που προσφέρει η παρατήρηση των απλών πραγμάτων γύρω τους, αυξάνουν τις ευαισθησίες τους, μέσω της ποίησης-πεζογραφίας-θεάτρου, για τα καθημερινά αντικείμενα: στοιχεία της φύσης, σιωπή/θόρυβος, χρώμα, γεύση κλπ. Παράλληλα, η δημιουργική γραφή βοηθά τα άτομα αυτά στην ανακάλυψη του εαυτού. Πρόκειται για ένα άνοιγμα στην ομορφιά και δημιουργικότητα. Τα λογοτεχνικά κείμενα επιλέγονται από το θεραπευτή, ειδικά για τους συγκεκριμένους συμμετέχοντες, ή από τους ίδιους τους συμμετέχοντες.
- Υπάρχουν κείμενα που παρέχουν αφορμές για συζήτηση των προσωπικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων και, κατ' επέκταση, για βαθιές αποκαλύψεις. Ο ενδιαφερόμενος αποσαφηνίζει τι πραγματικά αισθάνεται, τι εκτιμά, διαπιστώνει μάλιστα ότι δεν είναι ο μόνος που αισθάνεται κάποιο άγχος ή διαταραχή. Εκφράζει ιδέες και συναισθήματα, εκθέτει μια κατάσταση με διαρθρωμένο λόγο. Η αίσθηση των κοινών συναισθημάτων και εμπειριών επηρεάζει θετικά μια προσωπικότητα, ακόμα και διαταραγμένη, μια και στη συγκεχυμένη εικόνα των πραγμάτων εισάγεται η λογική. Η ενόραση είναι αναγκαία, όμως δύσκολη και όχι πάντα ευχάριστη, αφού περιέχει λύπη και πόνο. Δύσκολη είναι και η αλλαγή για όσους αποφεύγουν την επαφή με σκληρές πραγματικότητες. Όμως μια ζεστή, δεκτική ομάδα βιβλιοθεραπείας προσφέρει τη δυνατότητα στο άτομο να μιλήσει για τον εαυτό του, πράγμα που δεν θα έκανε σε άλλες περιπτώσεις. Μαθαίνει να απευθύνεται σε κοινό και τα σχόλιά του μπορεί να είναι πειστικά.

- Τα μέλη της ομάδας μοιράζονται κοινές αντιδράσεις, που προσφέρουν εμπειρία ενίσχυσης. Παράλληλα, διαπιστώνουν ότι κάθε μέλος έχει έναν μοναδικό τρόπο θεώρησης των πραγμάτων. Αποδέχονται λοιπόν αυτές τις διαφορές και τη νέα αυτή επίγνωση. Ο βιβλιοθεραπευτής τονίζει ότι δεν υπάρχουν σωστές και λανθασμένες απαντήσεις αλλά γνώσεις. Έτσι, τα μέλη αναγνωρίζουν την αξία των ατομικών διαφορών, καθώς εκτίθενται σε εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης συναισθημάτων για ανθρώπους και καταστάσεις. Καθένας μπορεί να λάβει ενίσχυση από τους άλλους για τις απόψεις του ή οι άλλοι να μην τον συμμερίζονται. Εκπαιδεύεται λοιπόν να αποδεχτεί τις αξίες των άλλων, ώστε να είναι περισσότερο ικανός να αξιοποιεί τις ανταποκρίσεις των άλλων για προσωπική ανάπτυξη. Ο διευκολυντής βοηθά τον συμμετέχοντα να ξεδιαλύνει για τον εαυτό του τη βαθύτερη αλήθεια. Κατάλληλα, λοιπόν, είναι τα βιβλία που αναφέρονται στις διαπροσωπικές σχέσεις και θίγουν σκληρές πραγματικότητες της ζωής. Οι ανθρώπινες σχέσεις επενδύονται με ωφέλιμους και βλαβερούς υπαινιγμούς, ανάλογα με τις δομές του καθενός. Οι ομαδικές αντιδράσεις προς τη λογοτεχνία είναι ασφαλέστερες απ' ό,τι η κατά πρόσωπο αντιμετώπιση του προσωπικού προβλήματος. Ο βιβλιοθεραπευτής παρατηρεί προσεκτικά τις αντιδράσεις στην ομάδα και, αν χρειάζεται, τις τροποποιεί και ζητά περισσότερες διευκρινίσεις. Σε μερικές περιπτώσεις είναι προτιμότερο να επιτρέψει να εκφραστούν οι διαφωνίες εντονότερα, γιατί η εξέτασή τους μπορεί να βοηθήσει κάθε ενδιαφερόμενο να διαμορφώσει αντιλήψεις για το πώς οι άλλοι σχετίζονται μαζί του. Επομένως, η χρήση της λογοτεχνίας, ως εγχείρημα αλληλεγγύης, πρέπει να συνδυάζεται απαραίτητα με έναν διευκολυντή και συζήτηση, για να αποδώσει οφέλη.
- Ο προσανατολισμός-στην-πραγματικότητα μπορεί να ποικίλλει, από την αναγνώριση συγκεκριμένων αντικειμένων έως τη χάραξη προσωπικών στόχων, την επιλογή ερμηνειών και την ανάλυση συναισθημάτων από καθημερινές συνήθειες. Ρυθμίσεις της καθημερινής ζωής απαιτούν

οπωσδήποτε προσανατολισμό στην πραγματικότητα, και η βιβλιοθεραπεία βοηθά τα άτομα να επιτύχουν αυτόν το στόχο (Hynes, 1980: 36-40).

Οι παραπάνω θέσεις και αναλύσεις της Hynes μπορούν να κριθούν βαρύνουσας σημασίας σε μια βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση, καθώς η ερευνήτρια αποδεικνύει ότι η ομαδική και με τη βοήθεια ειδικού θεραπεία μέσω της λογοτεχνίας και άλλων τεχνών βοηθά το άτομο, κατά σειρά, στην αυτογνωσία, στην εξωτερίκευση συναισθημάτων, στην αλληλοαποδοχή αλλά και τροποποίηση της συμπεριφοράς όπου είναι αναγκαίο, στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης και στη λήψη ρεαλιστικών αποφάσεων.

Το φιλοσοφικό υπόβαθρο της βιβλιοθεραπείας είναι πολιτισμικό και ανθρωπιστικό (Παπαδοπούλου, 2006). Η βιβλιοθεραπεία μπορεί πράγματι να παίζει σημαντικό ανθρωπιστικό ρόλο στην κοινωνία μας εξαιτίας της δυνατότητάς της για υποστήριξη και διαφώτιση (Baruchson-Arbib, 2000: 103). Βοηθά στην επίτευξη ψυχικής υγείας ανθρώπων ψυχικά ασθενών και υγιών¹³ (Cohen, 1994: 37. Hynes, 1980: 35). Δεν αφορά δηλαδή μόνον ειδικούς θεραπευτές ή απροσάρμοστα παιδιά που χρειάζονται κλινική μεταχείριση, αλλά απευθύνεται και σε όλους τους εκπαιδευτικούς και μαθητές. Η διαδικασία δυναμικής αλληλεπίδρασης αναγνώστη-λογοτεχνίας βοηθά στην αυτοαξιολόγηση, αυτορύθμιση και ανάπτυξη (Lindeman, & Kling, 1968-1969: 36). Η αλληλεπίδραση αναγνώστη-κειμένου αρχίζει με την ψυχολογική διερεύνηση του εαυτού, και τα βιβλία είναι καθεαυτά δυναμικές πηγές θεραπείας που διευκολύνουν τη διαδικασία αυτοανακάλυψης (Sturm, 2003: 174). Με άλλα λόγια, τα ψυχοθεραπευτικά βιβλία δίνουν απαντήσεις στις δυσκολίες μας, αφού αποκαλύπτουν πώς οι άλλοι αντιμετώπισαν μια απώλεια, ξεπέρασαν κακουχίες, έμαθαν να είναι βέβαιοι για τον εαυτό τους, και βοηθούν στην επίλυση προβλημάτων (For-

¹³ Κατά τον Bremond, η αφήγηση είναι εφικτή όπου υπάρχει ανθρώπινο ενδιαφέρον (Adam, 1992/1999: 73).

gan, 2002: 76)¹⁴. Και στην περίπτωση που οι ήρωες της ιστορίας είναι διαφορετικοί ή/και μη αποδεκτοί από τον αναγνώστη, η βιβλιοθεραπεία ωφελεί το υπό συμβουλευτική παρακολούθηση άτομο, γιατί του δίνει την ευκαιρία να ‘μπει στη θέση του άλλου’ και να αναπτύξει μια αίσθηση κοινωνικού ενδιαφέροντος, αλλά και να διευρύνει τους ορίζοντές του, επειδή δείχνει κατανόηση για έναν ήρωα, παρόλο που αρχικά τον καταδικάζει και τον απέρριπτε (Jackson, 2001: 289).

Η διερεύνηση των ωφελημάτων από τη βιβλιοθεραπεία απαντά και σε άλλους μελετητές. Μεταξύ των πλεονεκτημάτων της βιβλιοθεραπείας συγκαταλέγονται, κατά τους Pehrsson, & McMillen, η ενσυναίσθηση και γενικά οι διαπροσωπικές δεξιότητες, η αυτοσυναίσθηση, η συναισθηματική ωριμότητα, η υψηλή αυτοεκτίμηση, η μείωση αρνητικών συναισθημάτων (όπως άγχος, στρες, μοναξιά), η έκφραση συναισθημάτων και η αφήγηση της προσωπικής ιστορίας, η αποσαφήνιση αξιών, η ανάπτυξη εθνοτικής-πολιτισμικής ταυτότητας, η εκτίμηση για τις διαφορετικές κουλτούρες-αντιλήψεις-εμπειρίες ζωής και η ανάπτυξη σχετικών δεξιοτήτων (Pehrsson, & McMillen, 2005: 49). Το 1936 η Lind συνέλεξε πληροφορίες από ενήλικες που ανακαλούσαν εμπειρίες ανάγνωσης από την παιδική ηλικία. Χρησιμοποίησε συνεντεύξεις και ιστορίες ζωής. Τα αποτελέσματα της ανάγνωσης κατηγοριοποιήθηκαν σε: φυγή από την καθημερινότητα, διασκέδαση, ενδιαφέροντα, καθορισμό ρόλων (Lindeman, & Kling, 1968-1969: 40). Η βιβλιοθεραπεία θεωρείται κατάλληλη για την αντιμετώπιση του άγχους (Ευδοκίμου-Παπαγεωργίου, 1999: 108). Σύμφωνα με πληθώρα ερευνών, χρήσιμη είναι η βιβλιοθεραπεία στην αντιμετώπιση όχι μόνον

¹⁴ «Ένα καλό μυθιστόρημα [...] είναι δυνατόν να ανακινήσει στον αναγνώστη ισχυρά συναισθήματα διαρκείας, που μένουν στο υποσυνείδητό του και κατευθύνουν τη ζωή του, του προκαλεί βιώματα, τον παρασύρει να ταυτιστεί με τους ήρωες και να αναζητήσει και στη δική του προσωπική πορεία στόχους και ιδανικά» (Κούγιαλη, 2004: 118). Ο αναγνώστης προσδοκά ότι οι συναισθηματικές καταστάσεις και εμπειρίες «στο τέλος θα αφήσουν ένα ικανοποιητικό, καθαρότερο ίζημα στον εσωτερικό του κόσμο» (Ludens, 2003: 248).

του άγχους αλλά και του φόβου, καθώς και στις διεκδικήσεις¹⁵, ενώ τα ευρήματα δίστανται ως προς την αποτελεσματικότητά της σε θέματα όπως: προβλήματα σπουδών, παχυσαρκία και μείωση βάρους, σεξουαλική δυσλειτουργία, έλεγχος της παρόρμησης για χρήση αλκοόλ και κάπνισμα, κατάθλιψη¹⁶ (Marrs, 1995: 843, 844, 864).

Η ομαδική βιβλιοθεραπεία προσφέρει ενίσχυση της συνοχής της ομάδας και αντιμετώπιση προβλημάτων όπως διαχείριση του στρες, διατροφικές διαταραχές, αιμομιξία (Quackenbush, 1991: 671-672). Η βιβλιοθεραπεία φαίνεται να προσφέρει ενσυναίσθηση στις μαίες για τις πελάτισσές τους και πραγματική φροντίδα υγείας στις γυναίκες που χρήζουν γυναικολογικής-μαιευτικής παρακολούθησης (Cohen, 1992: 91, 94). Οι Riordan, & Wilson επικαλούνται πληθώρα ερευνών σχετικών με τη διερεύνηση της αποτελεσματικότητας της βιβλιοθεραπείας, οι οποίες μπορούν να καταγραφούν στον παρακάτω Πίνακα 1:

Ερευνητής/- τές & Έτος	Ευρήματα
Stevens, & Pfof, 1982	έκαναν ανασκόπηση των εμπειρικών μελετών για τη βιβλιοθεραπεία από το 1965 ως το 1982 και, παρό τη διάθεση αμφισβήτησης της αποτελεσματικότητας της βιβλιοθεραπείας, βρήκαν ότι η βιβλιοθεραπεία σχετίζεται με αλλαγή στάσεων
Schrank, Engels, 1981	η βιβλιοθεραπεία χρησιμοποιείται για να επιδράσει θετικά στην αλλαγή στάσης , στη διεκδικητικότητα , στην ανάπτυξη της προσωπικότητας και στην αποτελεσματικότητα της βοήθειας
Beardsley, 1982	η βιβλιοθεραπεία δεν βοηθά στην αλλαγή στάσεων απέναντι στα ΑμεΑ
Zelevnick, 1985	η βιβλιοθεραπεία δεν βοηθά στην αλλαγή στάσεων απέναντι

¹⁵ Αξιοσημείωτη φαίνεται να είναι η έρευνα του Thompson, σύμφωνα με την οποία οι άνδρες που διαβάζουν γίνονται πιο ήρεμοι, ενώ οι γυναίκες πιο κατηγορηματικές και διεκδικητικές (McKinney, 1975: 112).

¹⁶ Ο Warner (1991: 529) θεωρεί τη βιβλιοθεραπεία αποτελεσματική στην αντιμετώπιση της κατάθλιψης.

	στους ηλικιωμένους
Mishou, 1985	η βιβλιοθεραπεία επηρεάζει τη στάση απέναντι στην παχυσαρκία
Cuevas, 1984	υπεροχή της βιβλιοθεραπείας στην ατομική θεραπεία της παχυσαρκίας και των χρόνιων πονοκεφάλων
Pezzot-Pearce, LeBow, & Pearce, 1982 / Black & Threlfall, 1986	η βιβλιοθεραπεία είναι αποτελεσματική στη μείωση του βάρους
Galliford, 1982	η συμβολή της βιβλιοθεραπείας στον έλεγχο του βάρους αμφισβητείται
Craighead, McNamara, & Horan, 1984	η βιβλιοθεραπεία είναι αποτελεσματική αυτοβοήθεια σε προβλήματα αλκοολισμού, παχυσαρκίας, σεξουαλικών δυσλειτουργιών, φοβίας, αναποφασιστικότητας στην επαγγελματική επιλογή, προβλημάτων σπουδών, αλλά τα ευρήματα δεν μπορούν να γενικευτούν
Dodge, Glasgow, & O'Neil, 1982	θετικά είναι τα αποτελέσματα της βιβλιοθεραπείας στην αντιμετώπιση των γυναικείων οργασμικών δυσλειτουργιών
Libman, Fichten, Brender, Burstein, Cohen, & Binik, 1984	στην αντιμετώπιση των γυναικείων οργασμικών δυσλειτουργιών δεν είναι τόσο αποτελεσματική η βιβλιοθεραπεία όσο η θεραπεία ζευγαριών
Ford, Bashford, & DeWitt, 1984	η βελτίωση των συζυγικών σχέσεων εξαρτάται από την εναρμόνιση των ασθενών με το είδος της παρέμβασης
Kingsbury, 1983	η βιβλιοθεραπεία ως βοήθημα στην ομαδική ψυχοθεραπεία δεν βελτιώνει την αυτοαντίληψη των ενήλικων έγγαμων γυναικών
Taylor, 1982 / Ray, 1983 / Bohlmann,	η ομαδική βιβλιοθεραπεία βελτιώνει την αυτοαντίληψη

1986	
Bailey, 1982	η βιβλιοθεραπεία με χρήση αυτοβοηθητικού εγχειριδίου είναι αποτελεσματική στην αντιμετώπιση της αϋπνίας
Conner, 1981	η συζήτηση μετά το βιβλιοθεραπευτικό διάβασμα δεν είναι αποτελεσματική στη διδασκαλία δεξιοτήτων ανάληψης πρωτοβουλιών για συναντήσεις, στις γυναίκες
Sadler, 1982 / Morris-Vann, 1983	στη ρύθμιση των συναισθημάτων , η βιβλιοθεραπεία είναι πιο αποτελεσματική όταν συνοδεύεται από συζήτηση παρά ως μοναχικό θεραπευτικό διάβασμα
Black, 1981	η βιβλιοθεραπεία βελτιώνει τις δεξιότητες συζήτησης
Rucker, 1983	υπεροχή της βιβλιοθεραπείας στη διαπροσωπική ανάπτυξη της ομάδας
Greenwald, 1984	η βιβλιοθεραπεία δεν βοηθά αποτελεσματικά στην εκπαίδευση παροχής λογικών κινήτρων

Πίνακας 1. Οφέλη από τη βιβλιοθεραπεία, σύμφωνα με δεδομένα ερευνών, που αναφέρουν οι Riordan, & Wilson (1989: 506-507).

Οι δύο ερευνητές συμπεραίνουν πιθανή αποτελεσματικότητα της βιβλιοθεραπείας ως μέρους ευρύτερου θεραπευτικού προγράμματος (Riordan, & Wilson, 1989: 506-507).

Από τα παραπάνω ευρήματα διαπιστώνουμε ότι οι ερευνητές βρήκαν θετική επενέργεια της βιβλιοθεραπείας σε περιπτώσεις όπως η αϋπνία, η θεραπεία χρόνιων πονοκεφάλων, η αποτελεσματικότητα βοήθειας, η διεκδικητικότητα, η προσωπική ανάπτυξη, η συζήτηση, η ανάπτυξη της ομάδας, ενώ τα αποτελέσματα αμφισβητούνται ή διίστανται ως προς την πιθανότητα θετικής επενέργειας της βιβλιοθεραπείας σε περιπτώσεις όπως: παχυσαρκία, σεξουαλική δυσλειτουργία, αλκοολισμός, φοβίες, ρύθμιση συναισθημάτων, αυτοαντίληψη, εκπαίδευση παροχής λογικών κινήτρων, αλλαγή στάσεων, αναποφασιστικότητα στην επαγγελματική επιλογή, προβλήματα σπουδών, ανάληψη πρωτοβουλιών συνάντησης στις γυναίκες. Τα πορίσματα αυτά μας οδηγούν να συμπεράνουμε ότι είναι αποτελεσματικά τα βιβλία με την παρέμβαση βιβλιοθεραπευτή και λιγότερο χωρίς την πα-

ρέμβασή του, σε περιπτώσεις αναπτυξιακών, ακόμα και εκπαιδευτικών, αναγκών υγιούς πληθυσμού, ενώ δεν είναι το ίδιο αποτελεσματικά —έστω από μόνα τους— σε δυσκολότερες περιπτώσεις αναγκών που χρήζουν ιατρικής ή ψυχιατρικής ή ψυχολογικής παρακολούθησης. Η αξιοπιστία των ευρημάτων αυτών όμως πρέπει να ελεγχθεί διεξοδικά, ενώ τα αποτελέσματα μπορεί να επαληθευτούν ή να διαψευσθούν με πολλές νέες έρευνες.

Το λογοτεχνικό βιβλίο στη βιβλιοθεραπευτική διαδικασία

Βιβλία ποίησης, πεζογραφίας και αυτοβοήθειας μπορούν να είναι εξίσου επιβοηθητικά στη βιβλιοθεραπευτική διαδικασία (Cohen, 1992: 93). Τα βιβλία μπορεί, έτσι, να είναι λογοτεχνικά ή μη. Στη δεύτερη περίπτωση, πρόκειται για βιβλία αυτοβοήθειας¹⁷ με οδηγίες, χωρίς την εμπλο-

¹⁷ Τα ψυχολογικά βιβλία αυτοβοήθειας εφαρμόζουν ψυχολογικές τεχνικές, όπως ολιστική (Gestalt), λογικοσυναισθηματική, διαδραστικής ανάλυσης, ύπνωσης (Glasgow, & Rosen, 1978: 1). Η χρήση υλικών αυτοβοήθειας έχει αυξηθεί τόσο πολύ τα τελευταία χρόνια, ώστε μπορεί να χαρακτηριστεί ως σιωπηλή επανάσταση στις πρακτικές φροντίδας υγείας. Οι ειδικοί είναι ως επί το πλείστον ψυχολόγοι και ψυχίατροι, που υπεραμύνονται της αποτελεσματικότητας της βιβλιοθεραπείας (Warner, 1991: 529). Στη δεκαετία του 1970 στις ΗΠΑ ήταν στη μόδα βιβλία αυτοβοήθειας και προσωπικής ανάπτυξης. Στη χώρα αυτή μεγάλη ζήτηση και στις μέρες μας έχουν κυρίως τα ψυχολογικά βιβλία αυτοβοήθειας, μέσω των οποίων το κοινό αναζητά συμβουλές, ενόραση, έμπνευση για την επίλυση των προσωπικών και διαπροσωπικών τους προβλημάτων. Πολλοί ψυχολόγοι πιστεύουν στη χρησιμότητα τέτοιων βιβλίων και τα συνιστούν. Τα αυτοβοηθητικά βιβλία είναι προσιτά στο εμπόριο, χαμηλού κόστους και ανεξάρτητα από κάθε θεραπευτή, καθώς και πηγή ανακούφισης για τους αγοραστές τους. Παρέχουν πληροφορίες και συμβουλές σε θέματα όπως άγχος/στρες, διατροφή/δίαιτα/απώλεια βάρους/άσκηση, εικόνα του σώματος/αυτοεκτίμηση, εξαρτήσεις, σχέσεις/έρωτας, συναισθηματικά προβλήματα, πνευματική και προσωπική ανάπτυξη. Οι αναγνώστες θεωρούν ότι τα βιβλία αυτά τους βοηθούν να αποκτήσουν πιο θετική άποψη για τη ζωή και μεγαλύτερη κοινωνική υποστήριξη. Προτιμώνται περισσότερο από τις γυναίκες. Η χρήση τους προϋποθέτει ότι ο αναγνώστης έχει κάνει αυτοδιάγνωση των προβλημάτων του, αναζητεί λύσεις και έχει υψηλές προσδοκίες. Από την άλλη, πολλές φορές δίνουν υπερβολικές υποσχέσεις αποτελεσματικότητας, αν μάλιστα δεν υπάρχει ειδικός που να παρακολουθεί την εγκυρότητα της αυτοδιάγνωσης, το βαθμό κατανόησης του περιεχομένου από τον αναγνώστη, καθώς και το βαθμό συμφωνίας με το υλικό. Αν ο αναγνώστης δεν βοηθηθεί, ενδέχεται να κατηγορεί τον εαυτό του. Επίσης, τα βιβλία αυτοβοήθειας δίνουν γενικές οδηγίες, παραγκωνίζοντας τις ατομικές διαφορές, και προτείνουν ατομικές λύσεις, παραμερίζοντας συλλογικές διαδικασίες και την αναγκαιότητα για πολιτικοκοινωνικοπολιτισμικές αλλαγές (Wilson, & Cash, 2002: 119-121). Γι' αυτό, η αυτοβοήθεια είναι προτιμότερο να συνοδεύεται και από στοιχειώδη παρέμβαση θεραπευτή (αραιές συναντήσεις, ηλεκτρονική αλληλογραφία, τηλεφωνήματα) ή τακτική παρέμβαση για την αποσαφήνιση του περιεχομένου του εγχειριδίου (Glasgow, & Rosen, 1978: 2). Ο Quackenbush επίσης αναφέρεται στις επιλεγμένες πηγές αυτοβοήθειας για πελάτες ψυχολόγων, με στόχους θεραπευτικούς, αλλά προσθέτει άλλες δύο διαστάσεις: την ευθύνη του πελάτη για τη θεραπευτική του πρόοδο και την αυξανόμενη συμβολή της ορθολογικο-εκπαιδευτικής διάστασης στη θεραπεία (αντιμετώπιση εκκρεμοτήτων από το παρελθόν, διερεύνηση της δυναμικής των σχέσεων, διδασκαλία νέων γνωστικών στρατηγικών) (Quackenbush, 1991: 671).

κή του θεραπευτή ή με ελάχιστη εμπλοκή. Έτσι, γίνεται χαμηλού κόστους εναλλακτική θεραπεία (Cohen, 1994: 37). Τα λογοτεχνικά βιβλία, όμως, ειδικά τα παραμύθια¹⁸, χρησιμοποιούν σύμβολα και προβολικές μεθόδους, που επιτρέπουν απόσταση ασφαλείας από κάποιον, δεδομένου ότι κάθε άτομο δυσκολεύεται να μιλήσει για τον εαυτό του, μπορεί όμως να το πράξει έμμεσα, μέσα από κάποια ιστορία, συζητώντας για ένα λογοτεχνικό ήρωα¹⁹. Η βιβλιοθεραπεία αποτελεί τρόπο επίλυσης προβλημάτων, μια και έχει χρησιμοποιηθεί εδώ και πολλά χρόνια για να βοηθήσει τους ανθρώπους να αντιμετωπίσουν αναπτυξιακά ζητήματα μέσω της χρήσης της λογοτεχνίας (Stamps, 2003: 26). Ο Gladding προτείνει τη χρήση της λογοτεχνίας στη συμβουλευτική, που ωφελεί σταδιακά τους αναγνώστες, γιατί οι ίδιοι:

- προβαίνουν σε σημαντικές διαπιστώσεις για τον εαυτό τους,
- απελευθερώνουν συναισθήματα, ανακουφίζονται και λαμβάνουν αποφάσεις για τα προβλήματά τους,
- αποκτούν σταδιακά αυτογνωσία αλλά και αναγνώριση της οικουμενικότητας των προβλημάτων και αισθάνονται συνδεδεμένοι με τους άλλους,
- βιώνουν πιο θετικές και συγκροτημένες προσεγγίσεις στην επίλυση προβλημάτων και αναπτύσσουν νέους, οργανωμένους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων τους (Myers, 1998: 244).

Τα κατάλληλα βιβλία για τη βιβλιοθεραπεία είναι πλούσια σε εναλλαγές, εξάπτουν τη φαντασία με τρόπο παραστατικό, τονώνουν και εμπλουτίζουν τις νοητικές μας παραστάσεις, οδηγούν σε ενόραση, βοηθούν στην επιλογή προσανατολισμού. Εμείς γνωρίζουμε περισσότερα για τον εαυτό μας, μαθαίνουμε τι συμβαίνει με τις τυχαίες και συνειδητές επιλογές μας, σε αντιπαράθεση με πρότερες εκτιμήσεις μας, ανακαλύπτουμε τον

¹⁸ Οι μύθοι ελαφρύνουν τον πόνο του αναγνώστη/ακροατή, διότι τον βοηθούν να αντιμετωπίσει «οικονομικές καταστάσεις» (Τσιώλης, 1996: 236).

¹⁹ Αν το άτομο αρνείται να εκφραστεί με λόγια, μπορεί να εκφραστεί με σχέδιο, κατασκευές, κουκλοθέατρο κλπ. (Stamps, 2003: 26).

εαυτό μας από τις επιλογές μας, και θα συνεχίσουμε να τον ανακαλύπτουμε στο μέλλον. Οφέλη προστίθενται όταν έχουμε τη δυνατότητα να συμμετέχουμε σε ομάδα έμπιστων ανθρώπων και να διαλεγόμαστε για τη λογοτεχνία με έναν διευκολυντή που σεβόμαστε και στον οποίο δώσαμε σιωπηρή άδεια να διατυπώνει ερωτήσεις σ' εμάς και στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας μας, να σημειώνει παρατηρήσεις που θα μπορούσαν καλύτερα να βοηθήσουν εμάς και τις σχέσεις μας με τους άλλους (Hynes, 1980: 35).

Ο ρόλος και η σημασία του βιβλιοθεραπευτή

Η βιβλιοθεραπεία παρέχει πολλαπλές ευκαιρίες για θεραπευτική παρέμβαση από έμπειρους και διευκολυντικούς συμβούλους και εκπαιδευτές. Συνιστάται η ενσωμάτωση της βιβλιοθεραπείας στο πρόγραμμα σπουδών της εκπαίδευσης συμβουλευτικών ψυχολόγων. Όμως δεν έχει ακόμη διερευνηθεί πώς θα προετοιμαστούν και θα βοηθηθούν αυτοί οι σπουδαστές στη συλλογή βιβλιοθεραπευτικού υλικού και στη χρήση του από αυτούς (Pehrsson, & McMillen, 2005: 55). Ο θεραπευτής πρέπει να έχει ευχέρεια, να ενεργοποιεί αισθήσεις, αντίληψη, παρατήρηση, συνεργασία, να χρησιμοποιεί στοιχεία λογικά, κιναισθητικά, να ρωτά το κοινό και, με βάση τις απαντήσεις που λαμβάνει, να συνεχίζει την ιστορία (Ευδοκίμου-Παπαγεωργίου, 1999: 110).

Ο αναγνώστης ενθαρρύνεται να εκφράσει τις αντιδράσεις και τα συναισθήματά του, να προσδιορίσει και να ερμηνεύσει θέματα, χαρακτήρες, αντιδράσεις. Είναι πιθανόν οι εκπαιδευόμενοι να εστιάσουν σε θέματα, στα οποία ο σύμβουλος δεν έχει επικεντρώσει. Έτσι, η βιβλιοθεραπεία μπορεί να νοηθεί ως προβολική τεχνική αξιολόγησης, μια και οι αναγνώστες προβάλλουν τις εσωτερικές τους αναπαραστάσεις όταν αναφέρονται στους χαρακτήρες και στην αφηγηματική πλοκή ενός βιβλίου. Καθήκον του βιβλι-

οθεραπευτή είναι να τους βοηθήσει να εκφράσουν την πορεία των αντιδράσεών τους με σκόπιμο τρόπο (Myers, 1998: 244).

Γενική αποτίμηση, προϋποθέσεις, όρια και κριτική στη βιβλιοθεραπεία

Η βιβλιοθεραπεία είναι ένας από τους τρόπους αντιμετώπισης ενός προβλήματος και όχι ο μοναδικός. Δεν αποτελεί πανάκεια για όλα τα προβλήματα αλλά θετική προσπάθεια να βοηθήσει σε μια δύσκολη ώρα, μια καλή αρχή για την επεξεργασία του προβλήματος, καθώς επιτρέπει την ανοικτή επικοινωνία για την έκφραση και διαχείριση των συναισθημάτων και την αντιμετώπιση ζητημάτων και συγκρούσεων (Stamps, 2003: 28). Οι Sharp et al. θεωρούν τη βιβλιοθεραπεία ως θεραπευτική τεχνική, όπως και την κινηματογραφοθεραπεία, και τονίζουν την αναγκαιότητα περαιτέρω έρευνας της αποτελεσματικότητάς της (Sharp et al., 2002: 269). Όπως η τεχνοθεραπεία, έτσι και η βιβλιοθεραπεία μπορεί να προσφέρει χαμηλού κόστους εναλλακτική θεραπεία (Pehrsson, & McMillen, 2005: 49). Η αλληλεπιδραστική βιβλιοθεραπεία μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με άλλες τεχνικές, κυρίως θεατρικές. Επίσης, ο συνδυασμός βιβλιοθεραπείας και αναπτυξιακής συμβουλευτικής και θεραπείας δύναται να προάγει την προσωπική αλλαγή των ατόμων, με την ενίσχυση της συναισθηματικής και γνωστικής κατανόησης των προβλημάτων (Myers, 1998: 243, 244).

Η βιβλιοθεραπεία χρήζει περισσότερης διερεύνησης, μια και η αξιολόγηση και αποτίμησή της βρίσκονται σε δοκιμαστικό στάδιο (Hynes, 1988: 56) και η επιστημονική αποτελεσματικότητά της δεν έχει ακόμη τεκμηριωθεί επαρκώς (Riordan, & Wilson, 1989: 506). Λίγες είναι οι εμπειρικές μελέτες σχετικά με την αποτελεσματικότητα της βιβλιοθεραπείας.

ας. Έτσι, ακόμα και οι υποστηρικτές της διστάζουν να ερευνήσουν πιθανή υπεροχή της σε σχέση με τη συμβατική θεραπεία ή δεν τη θεωρούν πανάκεια, και μάλιστα για όλες τις ατομικές περιπτώσεις. Άλλοι προκρίνουν την αποτελεσματικότητα βιβλίων αυτοβοήθειας παρά της λογοτεχνίας (Pehrsson, & McMillen, 2005: 50-51). Η αποτελεσματικότητα της βιβλιοθεραπείας εξαρτάται πάντως και από την εμπειρία του θεραπευτή. Εξάλλου, το περιεχόμενο του βιβλίου απηχεί μάλλον την ιδεολογία του ειδικού παρά του αναγνώστη (Adams, & Pitre, 2000: 645-646, 648).

Τα δεδομένα ευρήματα των ερευνών σχετικά με την αποτελεσματικότητα της βιβλιοθεραπείας είναι συχνά διυστάμενα. Από τη μια πλευρά, αν εφαρμόζεται κατάλληλα, φαίνεται να βελτιώνει τις αναγνωστικές δεξιότητες, τον προσανατολισμό στην πραγματικότητα, την ικανότητα αναγνώρισης προβληματικών καταστάσεων, την αυτοαντίληψη, τις διαπροσωπικές σχέσεις και τη συμπεριφορά στην ομάδα εκπαίδευσης. Αντίθετα, μερικές έρευνες έδειξαν ότι η βιβλιοθεραπεία δεν έχει πραγματικά θεραπευτική χρήση, ιδιαιτέρως αν αποτελεί μοναδικό τρόπο παρέμβασης, σε περιπτώσεις όπως η καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων, η ευαισθησία στη ρατσιστική προκατάληψη, η μείωση του άγχους και του στρες. Είναι λοιπόν ανοικτό το πεδίο για περαιτέρω έρευνες αναφορικά με συγκεκριμένα προσωπικά προβλήματα. Είναι σημαντικό να δοθεί προσοχή στο σχεδιασμό της έρευνας, στην ανάλυση δεδομένων, στην ερμηνεία των ερευνητικών ευρημάτων και στην πιθανότητα γενίκευσής τους σε πληθυσμούς και περιπτώσεις. Η βιβλιοθεραπεία δεν πρέπει να εκληφθεί ρύθμιση ως διά μαγείας ή μεμονωμένη παρέμβαση προώθησης αλλαγών (Heath et al., 2005: 564-566), γι' αυτό δεν είναι αποκομμένη από την ψυχοθεραπευτική προβληματική και πρακτική²⁰. Ο Sturm αναφέρει δύο προϋποθέσεις της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης, ότι δηλαδή:

²⁰ Ο Yalom εφαρμόζει ομαδική ψυχοθεραπεία με παράγοντες αποτελεσματικότητας όπως:

- μετάδοση πληροφορίας και μετασχηματισμός της,
- ενστάλαξη ελπίδας,

- η ανάγνωση ωφελεί συναισθηματικά,
- οι άνθρωποι μπορούν να κατευθύνουν άλλους σε κατάλληλες πηγές (Sturm, 2003: 173).

Προεκτείνοντας τις παραπάνω επιφυλάξεις, θα μπορούσαμε να παραδεχτούμε πως, αν και είναι αλήθεια ότι η ανάγνωση μυθοπλασίας ικανοποιεί συνειδητές και ασυνείδητες ανάγκες, οι ενστάσεις που εγείρονται είναι ποικίλες:

- η ανταπόκριση στην ιστορία είναι άμεση και διαισθητική παρά έλλογη,
- η μυθοπλασία μπορεί να αποκαλύψει αλήθειες για τον εαυτό μας, περισσότερες από αυτές που είμαστε έτοιμοι να αποδεχτούμε,
- οι άνθρωποι δεν φαίνεται να θεωρούν την ανάγνωση σημαντική στη ζωή τους, μια και από έρευνες φάνηκε ότι μόνον το 5-22% –των μαθητών μάλιστα– δίνουν αξία στο διάβασμα, γι' αυτό πολλοί αντιστέκονται σε τέτοιου είδους θεραπεία,
- και τα θεάματα χρησιμεύουν για θεραπευτικούς σκοπούς (McKinney, 1975: 111).

Υπ' αυτή την έννοια, αν τα βιβλία δεν είναι απαραίτητα, ο χρόνος του ενδιαφερόμενου δαπανάται αναποτελεσματικά (Glasgow, & Rosen, 1978: 2). Ελλοχεύει επίσης ο κίνδυνος να αποκτήσει η βιβλιοθεραπεία χρησιμοθηρικό χαρακτήρα που αγνοεί τις ιδεολογικές, πολιτικές και κοινωνικές παραμέτρους των κειμένων και της λογοτεχνικής διδασκαλίας (Γιαννικοπούλου, 2005).

Δεν είναι βέβαιο, λοιπόν, ότι όλοι όσοι επιθυμούν να επιλύσουν τα προβλήματά τους προτιμούν να μελετήσουν ένα λογοτεχνικό κείμενο όπου εξιστορείται κατάσταση παρόμοια με τη δική τους. Πηγή απελευθέρωσης

• ανάληψη πρωτοβουλιών, τεχνικές κοινωνικότητας, διαπροσωπική μάθηση,
• καθολικότητα, συνοχή, αλτρουισμός (Cohen, 1992: 92).

συναισθημάτων, ακόμα και πράξη εξέγερσης, είναι και το γέλιο. Επομένως, τίθενται ερωτήματα όπως αν:

- είναι προτιμότερο ένα βιβλίο ταύτισης με το πρόβλημα του αναγνώστη ή ένα βιβλίο διακωμώδησης του προβλήματος του αναγνώστη,
- το πρόβλημα αντιμετωπίζεται, έτσι, προσωρινά ή μόνιμα²¹,
- η κατάσταση που περιγράφεται στο βιβλίο είναι εκτός πραγματικότητας ή ρεαλιστική,
- πρόκειται για ευχολόγια, που σε καμιά περίπτωση δεν ευνοούν την ταύτιση, ή για καταστάσεις της πραγματικής ζωής,
- πρόκειται για ιστορία τραγικότητας και τρόμου, που θα αναγκάσει τον αναγνώστη να επιλέξει το λιγότερο κακό, την πραγματικότητα που βιώνει, η οποία μάλιστα είναι ασφαλέστερη και αντιμετωπίσιμη, ή θα ανεβάσει την αδρεναλίνη του αναγνώστη, ώστε αυτός να προτιμά τέτοια βιβλία (Sturm, 2003: 175-176).

Έχει ασκηθεί επίσης ακόμα πιο έντονη κριτική στη βιβλιοθεραπεία. Η Warner, στο εξαιρετικά ενδιαφέρον, κριτικής προσέγγισης άρθρο της “The myth of bibliotherapy”, αμφισβητεί ανοικτά τη βιβλιοθεραπεία και, ενώ αναλύει προϋποθέσεις της καταλληλότητάς της, καταλήγει ότι είναι μόδα αμφιβόλου αξίας και ότι η κοινωνία θα υπηρετηθεί αν αυτή η ‘θεραπεία’ ξεχαστεί και οι εκπαιδευτές επικεντρωθούν στα καλά βιβλία και στην καλή διδασκαλία. Τα επιχειρήματά της είναι:

- Πολλές συνήθειές μας (τέχνη, αθλητισμός, ζωοφιλία, μασάζ, σεξ, κραυγές) έχουν ως σκοπό την απελευθέρωση των συναισθηματικών εντάσεων και την ευχαρίστηση. Δεν χρειάζεται καν σοφία να σκεφθούμε ότι τα βιβλία μπορούν να επιλύουν ή να προλαμβάνουν προβλήματα, όταν απευ-

²¹ Αυτό φαίνεται να απασχολεί και τον ψυχίατρο Menninger, παρόλο που δέχεται ότι ο αναγνώστης, ταυτιζόμενος με κάποιον ήρωα της ιστορίας, βιώνει απελευθέρωση των συναισθημάτων πίεσης, άγχους, ενοχής, αρνητισμού, θεραπεύεται από τις ενδοψυχικές εντάσεις, αισθάνεται ανακούφιση, τώνωνεται, ανανεώνεται, επιτυγχάνει αναπροσαρμογή (McKinney, 1975: 111).

θύνονται σε γενικό πληθυσμό, ιδίως μαθητές που εκπαιδεύονται από δασκάλους και σχολικούς υπευθύνους βιβλιοθηκών.

- Είναι δύσκολο να καθοριστούν ακόμα και τα είδη των βιβλίων που συγκαταλέγονται στον ορισμό της βιβλιοθεραπείας, αν δηλαδή ανήκουν τα ταξιδιωτικά, τα χιουμοριστικά, οι αισθηματικές νουβέλες, η Βίβλος, εγχειρίδιο αδυνατίσματος, σειρά καρτών.

- Από τη δεκαετία του 1950, εκπαιδευτές άρχισαν να ‘αγκαλιάζουν’ τη βιβλιοθεραπεία ως μέσο για να βοηθήσουν νέους να προσαρμοστούν σε/ να υιοθετήσουν κοινωνικά αποδεκτές αξίες. Η βιβλιοθεραπεία, έτσι, μπορεί να είναι παρωχημένη, όταν οδηγεί σε αξιολογήσεις, διδακτισμούς, ηθικολογίες, και να υπεραπλουστεύεται. Τουναντίον, η βιβλιοθεραπεία δεν πρέπει να μετατραπεί σε διδασκαλία επιβαλλόμενων συμπεριφορών, γιατί γρήγορα οι αποδέκτες θα γίνουν επιφυλακτικοί προς τέτοιες προκαταλήψεις, ούτε να μεταδίδει παρωχημένες πεποιθήσεις, όπως χάρη, κομψότητα, σεξουαλική εγκράτεια. Δεν πρέπει να συστήνει ένα βιβλίο με θέμα κατάλληλο για ένα ετικετοποιημένο πρόβλημα, έστω κι αν έχει διαγνωστεί με δοκιμασίες προσωπικότητας. Επομένως, η σχετική αρθρογραφία με κατάλογο βιβλίων για κάθε πρόβλημα είναι προσηλυτιστική και οι εκπαιδευτές, εν τέλει, μπορούν να βλάψουν παρά να ωφελήσουν. Οι βιβλιοκατάλογοι επιτείνουν την ετικετοποίηση, όταν μάλιστα οι συντάκτες τους δεν γνωρίζουν τους αποδέκτες και δεν δείχνουν ευαισθησία για τα συναισθήματά τους. Πώς οι αναγνώστες θα διαμορφώσουν την αυτοεικόνα τους, όταν, για παράδειγμα, έχουν πρόβλημα εμφάνισης και τους προτείνουν βιβλία για άσχημα και απεριποίητα άτομα; Οι στόχοι των αναγνωστών είναι να ξεφύγουν από τα προβλήματά τους, όχι να τους τα υπενθυμίζουμε. Πολύ χειρότερα, τι είδους θεραπεία χρειάζονται άνθρωποι με προβλήματα εμφάνισης ή οικονομικά, όταν μάλιστα δεν τα θεωρούν προβλήματα; Προτιμότερο είναι να επιλέγουν οι ίδιοι οι αναγνώστες τα βιβλία, εξερευνώντας τα,

μια και η επίλυση προβλημάτων εξαρτάται από τις ερμηνείες του αναγνώστη, ενώ η καθοδήγηση κινδυνεύει να είναι καταπιεστική.

- Βιβλία φυλετικού ή ταξικού διαχωρισμού μπορεί να φορέσουν το θεραπευτικό προσώπιο ή να παρουσιάζουν ευτυχισμένα μικροαστικά νοικοκυριά, όπου βασιλεύει η τάξη και η αφθονία, για να ‘ψυχαγωγηθεί’ μια ομάδα.

- Ως προς την ταύτιση, την οποία σεμνύνεται ότι προσφέρει η βιβλιοθεραπεία, δεν έχει αποδειχθεί ότι π.χ. οι ιστορίες θάρρους ή φιλίας θα μεταδώσουν θάρρος ή φιλία σε κάθε αναγνώστη, καθώς μάλιστα αυτός δίνει τη δική του ερμηνεία και ανταποκρίνεται στο κείμενο κατά τρόπο επιλεκτικό και μοναδικό. Η ανταπόκριση σε ένα κείμενο εξαρτάται από την προσωπικότητα του αναγνώστη, τις αναγνωστικές του δεξιότητες, τα χαρακτηριστικά του αναγνωστικού υλικού και το περιβάλλον της ανάγνωσης. Για να αλλάξει στάση ο αναγνώστης, απαιτείται μεγάλη προσωπική εμπλοκή, επικέντρωση σε λέξεις με αξιακή φόρτιση, σύγκριση ανάμεσα στα πιστεύω του και σ’ εκείνα του συγγραφέα.

- Ως προς την κάθαρση, την οποία πάλι σεμνύνεται ότι προσφέρει η βιβλιοθεραπεία, η έκθεση σε εμπειρίες δεν συνιστά κατ’ ανάγκη πυροδότηση έντονων συναισθημάτων και εν συνεχεία κάθαρση από αυτά. Για παράδειγμα, έχει βρεθεί ότι η βιβλιοθεραπεία αυξάνει το σχολικό άγχος αντί να το μειώνει. Κάποια αρνητικά συναισθήματα, όπως σχολικό άγχος ή επιθετικότητα, μπορεί λοιπόν να υποδαυλίζονται αντί να αναχαιτιστούν ή να απαλυνθούν, και περισσότερα ερωτήματα να εγερθούν παρά να απαντηθούν, όταν μάλιστα της ανάγνωσης δεν έχει επακολουθήσει συζήτηση με καλούς ακροατές π.χ. τους εκπαιδευτικούς και γονείς. Έτσι, η προβλεπόμενη κάθαρση δεν πραγματοποιείται. Πιθανόν ο ερευνητής να δίνει ψεύτικες προσδοκίες, χωρίς να έχει λάβει υπόψη του την πολυπλοκότητα της κατάστασης.

- Ελάχιστα έχει αποδειχθεί η αποτελεσματικότητά της στην επίλυση συναισθηματικών προβλημάτων και στην αλλαγή συμπεριφοράς ή στάσεων, ενώ αντιπροτείνονται άλλες ψυχοθεραπευτικές τεχνικές. Τυχόν αποτελέσματα φαίνονται παροδικά και δεν μεταφράζονται σε αλλαγές στη συμπεριφορά, ενώ η βιβλιοθεραπεία μπορεί να λειτουργήσει καλύτερα σε συνδυασμό με άλλες τεχνικές και για άτομα που αναγνωρίζουν το πρόβλημά τους και επιθυμούν αλλαγή. Άρα οι προοπτικές μοιάζουν περιορισμένες, ενώ εμφανίζονται λαμπρότερες, όταν χρησιμοποιείται επικουρικά στη συμβουλευτική παρά ως μια πιο γενική τεχνική.
- Στην αποτελεσματικότητα της βιβλιοθεραπείας πρέπει να ληφθούν υπόψη και παράγοντες, όπως η πολυπλοκότητα της συμπεριφοράς, που είναι δύσκολο να ελεγχθεί πειραματικά, η εφαρμογή θεραπευτικών τεχνικών την κατάλληλη στιγμή, τα talέντα του θεραπευτή, κ.ά. Όσοι την ασκούν οφείλουν να είναι ανθρωπιστές, ευφυείς και ενημερωμένοι για την ανθρώπινη συμπεριφορά και τα βιβλία.
- Είναι βέβαια ουτοπικό να απαιτείται από το θεραπευτή να έχει σπουδάσει όλους τους κλάδους: της ιατρικής, ψυχιατρικής, ψυχολογίας, λογοτεχνίας και βιβλιοθηκονομίας. Ούτε όμως οι βιβλιοθηκονόμοι και παιδαγωγοί έχουν την κατάλληλη προετοιμασία να γίνουν θεραπευτές, μια και χρειάζεται να εξετάζουν προσεκτικότερα τις μεθόδους τους και τις προσδοκίες τους. Δεν είναι θεραπευτική ομάδα η σχολική τάξη ή μια ώρα πεζογραφίας. Οι μαθητές μπορεί να χλευάσουν και να στιγματίσουν ακόμη περισσότερο ένα πρόβλημα. Τα σύγχρονα βιβλιοθεραπευτικά προγράμματα δίνουν βέβαια έμφαση σε αξίες, όπως η δημοκρατία, οι κίνδυνοι της εξάρτησης από τα ναρκωτικά και το αλκοόλ, ο σεβασμός στις εθνότητες και στα ΑμεΑ, που όμως δεν πρέπει να συγχέονται με τις διδασκόμενες στα σχολεία κοινωνικές αξίες.
- Συχνά, γονείς και σχολείο αποφεύγουν να συζητήσουν ευαίσθητα θέματα, όπως το σεξ, τα ναρκωτικά, η κακοποίηση, η αυτοκτονία, και πα-

ραπέμπουν σε βιβλία, που όμως αδυνατούν να σηκώσουν όλο το φορτίο της διαφώτισης. Οι υπερβολικές προσδοκίες από τα βιβλία, μάλιστα, μπορεί να παραγκωνίσουν τους θεραπευτές (Warner, 1980: 107-110).

Όλες οι παραπάνω διαπιστώσεις και κριτικές αναλύσεις των μελετητών μπορούν να χαρακτηριστούν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες για τον βιβλιοθεραπευτή, μια και επισημαίνουν τις δυσκολίες της παρέμβασης, τις οποίες πρέπει να προσέξει ο ειδικός κατά τον σχεδιασμό και την πρακτική εφαρμογή της βιβλιοθεραπείας. Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις και διαφορετικά ευρήματα, ανάλογα με την ειδίκευση του επιστήμονα, τις πεποιθήσεις του και τα συμφέροντά του. Φαίνεται μάλιστα ότι τα πορίσματα κάθε έρευνας δύσκολα μπορούν να γενικευτούν, μια και κάθε παρέμβαση έχει τόσο πολύπλοκες παραμέτρους, που την καθιστούν μοναδική. Οι κριτικοί ερευνητές εύλογα προβληματίζονται σχετικά με τα προσόντα τους και το βαθμό εμπλοκής των ιδίων και άλλων ειδικών ή ενδιαφερομένων στη βιβλιοθεραπευτική διαδικασία, και αναφορικά με το περιεχόμενο του βιβλιοθεραπευτικού υλικού, αν δηλαδή θα είναι σε μεταφορική γλώσσα-λογοτεχνικό, ή μη λογοτεχνικό, ακόμα και πρακτικός οδηγός για διάφορα θέματα, ποια ανθρώπινα προβλήματα και με ποιον τρόπο τα εξετάζει καλύτερα η βιβλιοθεραπεία, ποιος ορίζει τι, πότε είναι η καταλληλότερη στιγμή να εφαρμοστεί η παρέμβαση, αν ο συγκεκριμένος αναγνώστης θα ανταποκριθεί και θα αντιδράσει σ' αυτό το υλικό με τον αναμενόμενο τρόπο, αν το επιθυμητό αποτέλεσμα θα έχει διάρκεια, αν το κείμενο θα είναι απαλλαγμένο από τον συντηρητισμό και από πρακτικές κοινωνικών διακρίσεων, αν το εγχείρημα θα συντελεί σε ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές ή αν, αντίθετα, θα διαιωνίζει τις κοινωνικές ανισότητες. Χρειάζεται λοιπόν ιδιαίτερη προσοχή στον προγραμματισμό και στην εφαρμογή της παρέμβασης. Είναι επίσης προφανές ότι η βιβλιοθεραπεία είναι πιο αποτελεσμα-

τική σε συνδυασμό και με άλλες μεθόδους ψυχοθεραπείας ή απλώς παροχής βοήθειας.

Συν τοις άλλοις, οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας φαίνεται να αμφισβητούν την αρμοδιότητα των εκπαιδευτικών να εφαρμόσουν τη βιβλιοθεραπεία στο σχολικό περιβάλλον, ανησυχώντας προφανώς ότι, έτσι, δρουν ανταγωνιστικά προς το δικό τους έργο. Είναι, βέβαια, εύλογο ότι τόσο το παραδοσιακό όσο και το τεχνοκρατικό σχολείο δεν ευνοεί καινοτόμες δράσεις και σύγχρονες διαθεματικές προσεγγίσεις, μεταξύ των οποίων θα μπορούσε να συγκαταλέγεται η βιβλιοθεραπεία. Για να λειτουργήσει λοιπόν αυτή αποτελεσματικά, είναι αναγκαία η λειτουργία εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που να υπηρετεί την κοινωνική δικαιοσύνη, τις ίσες ευκαιρίες, τη δημοκρατία, τη συνάντηση των πολιτισμών και των ανθρωπιστικών ιδεών, τη συνεργασία, την κριτική-δημιουργική σκέψη, τον ριζοσπαστισμό και εκσυγχρονισμό των δράσεων. Επιπλέον, ο εκπαιδευτικός - βιβλιοθεραπευτής είναι απαραίτητο να διακρίνεται για την υψηλού επιπέδου προσφορά του στο συνάνθρωπο και γενικότερα για την κοινωνική αλληλεγγύη που επιδεικνύει, και να διαθέτει επικοινωνιακές ικανότητες και όσο το δυνατόν περισσότερες πιστοποιημένες γνώσεις από διάφορα γνωστικά αντικείμενα, όπως είναι, ίσως κατά σειρά προτεραιότητας, η Ψυχολογία, Λογοτεχνία, Παιδαγωγική, Κοινωνιολογία, Φιλοσοφία, Κοινωνική Σημειωτική - Κοινωνιογλωσσολογία, Κοινωνική Ανθρωπολογία. Σε ένα σύγχρονο περιβάλλον μάθησης με άρτιους εκπαιδευτικούς είναι εφικτή η βιβλιοθεραπεία, όπως θα φανεί και στο επόμενο μεγάλο κεφάλαιο.

Αναλυτικά ερευνητικά δεδομένα

Παραθέτουμε παρακάτω τις κυριότερες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί από το 1988 ως το 2006, δηλαδή σύγχρονες, με προτεινόμενες πρακτικές λύσεις για την επιτυχή εφαρμογή της αναπτυξιακής βιβλιοθεραπείας. Η επιλογή των ερευνών που παρουσιάζονται εδώ έγινε με κριτήριο το ότι τα συμπεράσματά τους είναι ενδιαφέροντα, χρήσιμα και ωφέλιμα σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, όπως αυτό που απασχόλησε την έρευνά μας, η οποία αναλύεται στο Β' μέρος της παρούσας διπλωματικής διατριβής. Σημειωτέον ότι οι περισσότερες βιβλιοθεραπευτικές έρευνες πραγματοποιήθηκαν από γυναίκες.

Η Hynes προτείνει την ανάλυση –με σχετικά διαγράμματα– των αντιδράσεων του αναγνώστη, με όρους όπως: συχνότητα εμπλοκής, βαθμός επένδυσης στη λογοτεχνία και στο διάλογο, υποτιθέμενος ρόλος στο διάλογο και χαρακτήρας των ανταποκρίσεων, τάση για αυτοκατανόηση. Εκτός από την ανταπόκριση στη λογοτεχνία, εξετάζεται η ανταπόκριση στη δημιουργική γραφή, στους άλλους συμμετέχοντες στην ομάδα, στον διευκολυντή. Η δημιουργική γραφή είναι αποτέλεσμα διαλόγου σχετικού με το λογοτεχνικό κείμενο, ενώ η επικοινωνία στην ομάδα σημαίνει ότι τα μέλη της ομάδας είναι ενεργά υποκείμενα και ότι η ικανότητα να προσαρμόζεται κάποιος και να αντιδρά λογικά είναι απαραίτητη προϋπόθεση της επιτυχίας του προγράμματος του ενδιαφερόμενου (Hynes, 1988: 57, 61).

Η Cohen έχει διεξαγάγει ποιοτική έρευνα, η οποία βασίστηκε στο φιλοσοφικό ρεύμα της φαινομενολογίας, με εκπροσώπους τους Husserl, Heidegger κ.ά., που πρεσβεύει ότι το νόημα υπάρχει μέσα από τις συναντήσεις του ατόμου με τον κόσμο. Στόχος της ερευνήτριας ήταν να περιγράψει και να κατανοήσει την ανθρώπινη εμπειρία, χωρίς να την αξιολογήσει, να προσδώσει υποκειμενικό βάθος στα δεδομένα, όχι αντικειμενικό ή ποσοτικό. Τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευτούν, μπορούν όμως

να συγκριθούν με άλλα, παρόμοια. Επιλέχθηκε δείγμα που θα μπορούσε να κρίνει αν το διάβασμα πεζογραφίας, ποίησης, κειμένου χωρίς μυθοπλασία, αυτοβοηθήματος ήταν χρήσιμο σε μια δύσκολη κατάσταση της ζωής. Πρόκειται για 90λεπτες περίπου, ημιδομημένες, μαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις 5 γυναικών και 3 ανδρών, 26-54 ετών, τουλάχιστον πτυχιούχων. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το θεραπευτικό διάβασμα βοηθά στην αναγνώριση του εαυτού στο πρόσωπο των λογοτεχνικών χαρακτήρων, γεγονός που οδηγεί σε: κοινές εμπειρίες, παρηγορία, κάθαρση, ελπίδα, εμπειρία στην κατανόηση και συγκέντρωση πληροφοριών, έμπνευση, εγκυρότητα. Η αναγνώριση του εαυτού είναι το κλειδί της αποτελεσματικής θεραπείας. Το θεραπευτικό διάβασμα είναι:

- σκόπιμο, με την έννοια ότι ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέχει στο υλικό, να το ξαναδιαβάσει, να ανακαλεί στοιχεία,
- συσχετιζόμενο, με την έννοια ότι ακόμα και ο ατομικός αναγνώστης συγκρίνεται με άλλους, ενώ η βιβλιοθεραπεία συνδέεται με άλλες μορφές θεραπείας,
- λυτρωτικό, με την έννοια ότι οι αναγνώστες εμβαπτίζονται στο διάβασμα και το χρησιμοποιούν ως απόδραση. Εξάλλου, οι αναγνώστες εξοικειώνονται με το λογοτεχνικό χαρακτήρα και τον κάνουν φίλο τους.

Στην ίδια έρευνα συντάχθηκε κατάλογος κατάλληλων βιβλίων: κοινωνικής ιατρικής, ψυχολογίας, πρακτικής φιλοσοφίας, λογοτεχνίας με κοινωνικά θέματα. Μεταξύ των συγγραφέων ήταν ο B. Bettelheim, η K. Horney, ο C. Rogers (Cohen, 1994: 38-44).

Η Myers παρουσιάζει ένα θεωρητικό μοντέλο με τις τεχνικές του, με τίτλο Αναπτυξιακή Συμβουλευτική και Θεραπεία (Developmental Counseling and Therapy - DCT), που στηρίζεται στα γνωστικά στάδια, όπως αποτυπώνονται στο μύθο του σπηλαίου του Πλάτωνος και στον Piaget. Περιλαμβάνει τέσσερις αναπτυξιακές κατευθύνσεις:

- επαφή με τις αισθήσεις, τις σκέψεις, τα συναισθήματα,
- επίλυση προβλημάτων με τη λογική,
- κατανόηση του καθολικού χαρακτήρα των προβλημάτων και γενικεύσεις,
- κατανόηση των προβλημάτων με όρους διαλεκτικής: ενσυναίσθηση αλλά και αποστασιοποίηση, γνώση των παραγόντων που επιδρούν στις αναπτυξιακές διαδικασίες, μεταγνώση.

Ο σύμβουλος αρχικά διερευνά με συνέντευξη τις αντιδράσεις του αναγνώστη απέναντι στις ήδη γνωστές αναγνωστικές κατευθύνσεις, αποβλέποντας στην υπέρβασή τους. Τα αποτελέσματα της συνέντευξης θα χρησιμεύσουν για την ανατροφοδότηση της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης, ώστε να έχει αξιολογηθεί και βελτιωθεί μια νέα παρέμβαση. Εν συνεχεία, ο σύμβουλος διερευνά τον αναπτυξιακό προσανατολισμό που προτιμά ο επωφελούμενος και πιθανούς φραγμούς, εφόσον η θεραπεία ανταποκρίνεται στις ανάγκες του πελάτη και στοχεύει στην προσωπική αλλαγή και προσωπική καλλιέργεια. Κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης διατυπώνονται ανοιχτές ερωτήσεις αντίδρασης, κατανόησης και αποτίμησης, π.χ. «Πώς βλέπεις τον ήρωα του έργου», «Πώς ένιωσες μετά την ανάγνωση του βιβλίου». Ο ενδιαφερόμενος εκφράζει τα συναισθήματά του και ο σύμβουλος τα 'αντανακλά' και βοηθά το άτομο να τα αναλύσει. Η συζήτηση για τους χαρακτήρες του έργου δεν είναι απειλητική για τον ενδιαφερόμενο, μια και δεν αναφέρεται στα προσωπικά του προβλήματα αλλά στα προβλήματα κάποιου άλλου, παρόλο που είναι κοινά με τα δικά του (Myers, 1998: 245-247).

Οι Wilson, & Cash διεξήγαγαν έρευνα, στην οποία πήραν μέρος φοιτητές 18-53 ετών, κυρίως άγαμοι, μη αμερικανικής καταγωγής, στους οποίους δόθηκε ερωτηματολόγιο 5βαθμης κλίμακας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι θετική στάση απέναντι στα βιβλία αυτοβοήθειας έχουν όσοι α) αγαπούν το διάβασμα γενικά και διαβάζουν βιβλία και άλλων κατηγοριών,

β) σκέπτονται με την οπτική της ψυχολογίας, γ) έχουν μεγαλύτερο αυτοέλεγχο, δ) έχουν δεξιότητες και ενδιαφέροντα για την αυτορύθμιση των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς τους, μια και θεωρούν ότι αυτά τα βιβλία προσφέρουν τεχνικές αύξησης του αυτοελέγχου και της προσωπικής τους δυνατότητας να καθορίζουν τη ζωή τους και οδηγούν σε ικανοποίηση από τη ζωή. Άτομα λιγότερο ικανοποιημένα από τη ζωή τους αντιμετωπίζουν τα αυτοβοηθητικά βιβλία με περισσότερο σκεπτικισμό. Οι γυναίκες τα προτιμούν περισσότερο απ' ό,τι οι άνδρες, όπως και φοιτητές Ψυχολογίας (Wilson, & Cash, 2002: 121, 125-126).

Οι Pehrsson, & McMillen παρουσιάζουν κριτήριο αξιολόγησης της βιβλιοθεραπείας (Bibliotherapy Evaluation Tool – BET), βασισμένο στη χρήση της λογοτεχνίας και άλλων βιβλίων σε πολύπλοκα ακαδημαϊκά και κλινικά περιβάλλοντα, που περιλαμβάνουν πανεπιστήμια, σχολεία, νοσοκομεία, υπηρεσίες ψυχικής υγείας, ιδιωτικά κέντρα, βιομηχανία. Το εργαλείο έχει χρησιμοποιηθεί σε έρευνες και διδασκαλία, ενώ τα αποτελέσματα παρουσιάστηκαν σε συνέδριο, όπου εκδηλώθηκε μεγάλο ενδιαφέρον, ιδιαίτερα από τους βιβλιοθηκονόμους της πράξης. Οι συντάκτες του κριτηρίου συγκέντρωσαν υλικό από τη βιβλιογραφία, θεωρητικό και ερευνητικό, σχετικά με τα οφέλη της βιβλιοθεραπείας, προτεινόμενα βιβλία και λογοτεχνικά είδη, αξιοποίησαν βιβλιοθεραπευτικές παρεμβάσεις σε πληθυσμούς όπως μαθητές και φοιτητές, κλινικές πρακτικές σε παιδιά με ψυχικό τραύμα, παιδιά με αναπηρίες, κλινικούς ασθενείς, ενήλικες με κατάθλιψη, ηλικιωμένους, και κατέστρωσαν το εργαλείο αξιολόγησης. Χρησιμοποιήθηκαν βιβλιοθεραπευτικά μοντέλα, όπως ομαδικό ή ατομικό, ψυχοπαιδαγωγικό, συμβουλευτικής καθοδήγησης. Η Λογοτεχνία ενσωματώθηκε στη βιβλιοθεραπεία ως διάβασμα, ανατιθέμενο διάβασμα, συγκέντρωση πληροφοριών, γράψιμο ως ανταπόκριση στο κείμενο. Το BET, ανανεωμένο με τη συνδρομή ειδικών της τεχνολογίας, σχεδιασμού, συμβουλευτικής, γραμ-

ματισμού, βιβλιοθηκονομίας, που επικοινωνούν και συνεργάζονται για τη βελτίωσή του, περιλαμβάνει ηλεκτρονική φόρμα κριτηρίων αξιολόγησης και βάση δεδομένων για αναζήτηση, η οποία ανανεώνεται. Οι πηγές αφορούν και πολυπολιτισμικό υλικό για ενήλικες.

Το BET εφαρμόστηκε αρχικά με τη μορφή απλού ερωτηματολογίου. Βασικές κατηγορίες/θέματα/ερωτήσεις ανάπτυξης του κριτηρίου είναι:

- τόπος και χρόνος, περιβάλλον ή κατάσταση,
- γενικές πληροφορίες: συγγραφέας, εικονογράφος, εκδότης, τόπος και χρονολογία έκδοσης,
- κείμενο και εικονογράφηση,
- θέμα/αντικείμενο,
- περιεχόμενο για χρήση,
- δομή,
- πληθυσμός,
- αναπτυξιακό επίπεδο,
- αναγνωστικό επίπεδο,
- θεραπευτική χρήση,
- καταλληλότητα,
- στοιχεία πολιτισμικής διαφοροποίησης,
- αξιολόγηση θεραπευτικών πρακτικών.

Κατόπιν επιτυχών βιβλιοθεραπευτικών εφαρμογών, το BET μετατράπηκε σε ηλεκτρονικής μορφής εργαλείο, προσιτό σε επαγγελματίες, συμβούλους, εκπαιδευτικούς, φοιτητές.

Ζητείται από τους φοιτητές να εκθέσουν τις εντυπώσεις τους, τα σχόλια και τις προτάσεις τους, αφού εργαστούν με τις παραπάνω κατηγορίες. Το BET βελτιώνεται με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση και με την ανατροφοδότηση (από τους φοιτητές, και από τα άτομα υπό θεραπεία προς πανεπιστημιακά μέλη και επαγγελματίες), ενώ η πρόσβαση σ' αυτό

γίνεται με εγγραφή μέλους-χρήστη, μέσω του Εκπαιδευτικού Προγράμματος Βιβλιοθεραπείας (Bibliotherapy Education Project - BEP) στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://bibliotherapy.library.oregonstate.edu>, του Oregon State University. Το BEP περιλαμβάνει σχέδιο διδασκαλίας, ηλεκτρονικές πηγές βιβλιοθεραπείας που μπορούν να εκτυπωθούν, βοήθεια για φοιτητικά ερευνητικά σχέδια, αξιολόγηση βιβλίων βάσει κριτηρίων. Το 2004 πραγματοποιήθηκε έρευνα με ερωτηματολόγιο 15 ερωτήσεων και απαντήσεις σε 5βαθμη κλίμακα, και επιβεβαιώθηκε η αποτελεσματικότητα της χρήσης βιβλίων για εκπαιδευτικούς και θεραπευτικούς σκοπούς. Ωστόσο, κάθε επαγγελματίας υιοθετεί μια θεωρητική προσέγγιση, στυλ και τεχνικές, ενώ οι κάθε φορά αποδέκτες του είναι μοναδικοί. Περαιτέρω στόχος είναι η ενίσχυση του BET με κλινικό υλικό, τεχνικές και πηγές (Pehrsson, & McMillen, 2005: 52-54, 56. McMillen, 2006: 14-15. Pehrsson, & McMillen, 2006).

Κριτικά συμπεράσματα

Οι έρευνες που αναλύθηκαν διεξοδικά παραπάνω, κρίνονται πολύ σημαντικές για την προσφορά της αναπτυξιακής βιβλιοθεραπείας στον άνθρωπο. Η Hynes ορίζει κριτήρια επιτυχίας ενός βιβλιοθεραπευτικού προγράμματος, όπως είναι η αυτοκατανόηση του αναγνώστη, η ανταπόκρισή του στο βιβλιοθεραπευτή και στην ομάδα, η συμμετοχή του στο διάλογο και στις δημιουργικές δραστηριότητες. Η έρευνα της Cohen μας κινητοποιεί να μελετήσουμε το φιλοσοφικό υπόβαθρο κάθε έρευνας και βιβλιοθεραπευτικής εφαρμογής και να κρίνουμε την επιτυχία της με γνώμονα τη συμβολή της στην αναγνώριση του εαυτού του αναγνώστη και στην ανακούφισή του. Η ερευνήτρια παραπέμπει σε μεγάλους διανοητές με διαχρονική αξία. Η Myers κατά τη βιβλιοθεραπευτική διαδικασία αξιοποιεί την

πλατωνική φιλοσοφία, παραλληλίζοντάς την με τη σύγχρονη δυναμική της ψυχολογίας ως προς τα εξελικτικά και γνωστικά στάδια, για να προσθέσει την αναγκαιότητα σύζευξης των συναισθημάτων με τις λογικές διεργασίες, καθώς και τη δυνατότητα των συνεντεύξεων να προσφέρουν ανατροφοδότηση του βιβλιοθεραπευτικού έργου. Οι Wilson, & Cash εστιάζουν στην ευθύνη του αναγνώστη για την προσωπική αλλαγή, εφόσον ο ίδιος ενδιαφέρεται για το διάβασμα και την ψυχολογία, αυτορρυθμίζοντας τα συναισθήματα και τη συμπεριφορά του. Το εργαλείο αξιολόγησης της βιβλιοθεραπείας (BET) των Pehrsson, & McMillen αξίζει να μελετηθεί, να προσαρμοστεί ίσως στην ελληνική πραγματικότητα και, αν κριθεί κατάλληλο, να εφαρμοστεί και στην Ελλάδα και να βελτιώνεται και εμπλουτίζεται συνεχώς, μια και προωθεί συστηματικά και πολύπλευρα την αξιολόγηση της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης σε διάφορες περιπτώσεις εφαρμογής της. Το BET, εξάλλου, αφήνει αισιόδοξες προοπτικές αποτελεσματικότητας της βιβλιοθεραπείας, με τις κατά καιρούς έρευνες που πραγματοποιούνται με τη χρήση αυτού του κριτηρίου. Έτσι, το εργαλείο δοκιμάζεται, τροποποιείται και ανανεώνεται. Σοβαρό επιστημονικό έργο στη βιβλιοθεραπεία διεξάγεται λοιπόν στις ΗΠΑ, και είναι καιρός να εφαρμοστεί και στην Ευρώπη αλλά και στη χώρα μας για την ικανοποίηση αναπτυξιακών αναγκών αλλά και την επίλυση ανθρωπίνων προβλημάτων μ' αυτή την ευγενή εναλλακτική θεραπεία, μακριά από πρακτικές επιθετικότητας ή αυτοκαταστροφής.

Βιβλιοθεραπεία και εκπαίδευση

Στόχοι της βιβλιοθεραπείας στην εκπαίδευση

Λίγα έχουν γραφτεί σχετικά με την εφαρμογή της βιβλιοθεραπείας στην εκπαίδευση (Pehrsson, & McMillen, 2006). Ωστόσο, τα θεωρητικά και ερευνητικά δεδομένα μάς επιτρέπουν να αναφερθούμε με σχετική ασφάλεια σ' αυτήν. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει τη χρήση βιβλιοθεραπείας με τους εξής στόχους:

- να δείξει ότι το άτομο δεν είναι ούτε το πρώτο ούτε το μόνο που αντιμετωπίζει ειδικό πρόβλημα ή μια πρόκληση,
- να δείξει ότι για το πρόβλημα υπάρχουν περισσότερες από μία λύσεις,
- να βοηθήσει το άτομο να συζητήσει ελεύθερα για το πρόβλημα,
- να βοηθήσει στη χάραξη σχεδίου δράσης για την επίλυση του προβλήματος,
- να αναπτύξει την αυτοαντίληψη του υποκειμένου,
- να καλλιεργήσει την αυτοεκτίμηση,
- να ανακουφίσει από τη συναισθηματική πίεση,
- να αυξήσει την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς ή των κινήτρων,
- να αυξήσει την πιθανότητα να κατανοήσει ο μαθητής πλήρως τον εαυτό του και τους άλλους,
- να βοηθήσει τον εκπαιδευόμενο να αξιολογήσει τον εαυτό του με μεγαλύτερη εντιμότητα,
- να διδάξει διαχείριση των συναισθημάτων (θυμός από προσβολή ή τρομοκράτηση) και στρατηγικές ηρεμίας παρά διακριτές δεξιότητες,

- να βοηθήσει το άτομο να ανακαλύψει ενδιαφέροντα έξω από τον εαυτό του (Forgan, 2002: 76. Stamps, 2003: 26. Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 25-26).

Ζητήματα που χρήζουν βιβλιοθεραπείας στην εκπαίδευση

Η βιβλιοθεραπεία στην εκπαίδευση χρησιμοποιείται με ευκολία για την επίλυση φυσικών, συναισθηματικών και ψυχολογικών προβλημάτων, την κατανόηση και διαχείριση των συναισθημάτων μας και την επαφή μας με τους άλλους. Συγκεκριμένα, πραγματεύεται:

- την ανακούφιση από στρες και πιέσεις οφειλόμενες σε συγκρούσεις ή στην αβεβαιότητα του κόσμου που μας περιβάλλει,
- την αντιμετώπιση θεμάτων όπως η μετανάστευση, η συμπεριφορά απέναντι στον ξένο, ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι διακρίσεις με βάση τη φυλή, την εθνότητα, την κοινωνική τάξη, το φύλο,
- την αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως η εκμετάλλευση, η φτώχεια, οι καταστροφές (φυσικές και από πολέμους), η βία ή αυτοκαταστροφή, ο εθισμός, τα οικογενειακά προβλήματα, προβλήματα αυτοεκτίμησης, προβλήματα προσαρμογής σε αλλαγές και αναπτυξιακά στάδια, η ειδική αγωγή, η ασθένεια, ο θάνατος (Stamps, 2003: 25. Παπαδοπούλου, 2006).

Οφέλη της βιβλιοθεραπείας για τους μαθητές και προϋποθέσεις της επιτυχούς εφαρμογής της

Οι μαθητές μπορούν να εφαρμόσουν τη βιβλιοθεραπεία μόνοι τους, αλλά θα είναι πιο αποτελεσματική με την καθοδήγηση ενήλικα που γνωρίζει την κατάστασή τους (Stamps, 2003: 26). Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να

χρησιμοποιήσουν τη λογοτεχνία, για να βοηθήσουν μαθητές να επιλύσουν προβλήματα ή να ανταποκριθούν σε διάφορα ζητήματα (Forgan, 2002: 76). Η βιβλιοθεραπεία βοηθά τους μαθητές «σε κοινωνικά και πολιτισμικά επίπεδα» εκπαιδευτικής συνύπαρξης «να αναπτύξουν κοινωνικά και συναισθηματικά την προσωπικότητά τους, γνωρίζοντας καλύτερα τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους» (Παπαδοπούλου, 2006) και συμβάλλει στην αντιμετώπιση των προκλήσεων στη ζωή των μαθητών. Διαβάζοντας και συζητώντας, αναγνωρίζουν ότι δεν είναι μόνοι στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων της ζωής και ότι τους βοηθά να διαχειριστούν τα συναισθήματά τους και να επιλέξουν παραγωγικές λύσεις (Stamps, 2003: 28). Συνεπώς, η βιβλιοθεραπεία ενισχύει την αναγνωστική κατανόηση και βοηθά τους μαθητές να κατανοήσουν και να επιλύσουν προβλήματα που έχουν ή θα χρειαστεί να αντιμετωπίσουν στο μέλλον (Sridhar, & Vaughn, 2000: 82. Forgan, 2002: 76). Η διδασκαλία κοινωνικών δεξιοτήτων, σε συνδυασμό με τη βιβλιοθεραπεία, βελτιώνει τις ακαδημαϊκές επιδόσεις των μαθητών, την αυτοαντίληψη και συμπεριφορά τους²² (Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 24).

Αν πρόκειται για συλλογική διαδικασία, η ομάδα παρέχει ανατροφοδότηση, ευκαιρίες για μάθηση, γνωριμία με άλλες απόψεις, εξάσκηση σε εναλλακτικές διαπροσωπικές συμπεριφορές (Pehrsson, & McMillen, 2005: 50). Συνιστάται, λοιπόν, η πραγματοποίηση των λογοτεχνικών δραστηριοτήτων σε μικρές ομάδες ή από την ομάδα-τάξη (Forgan, 2002: 76. Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 26). Οι λογοτεχνικές δραστηριότητες προσφέρουν ιδανική ευκαιρία διδασκαλίας δεξιοτήτων εντός πλαισίου που έχει νόημα για τη ζωή των μαθητών (Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 26). Κατά συνέπεια, η βιβλιοθεραπεία εντάσσεται στην εποικοδομιστική μέθοδο επίλυσης προβλημάτων (Stamps, 2003: 26).

²² Αν και στην έρευνα των Stringer et al. αμφισβητείται ο αποτελεσματικός ρόλος της βιβλιοθεραπείας για μια σειρά προβλημάτων, στην ίδια έρευνα βρέθηκε ότι οι μαθητές χάρη στην ανάγνωση μπορούν να αντιμετωπίσουν πιο αποτελεσματικά το στρες (Stringer et al., 2003: 76).

Η βιβλιοθεραπευτική διαδικασία στην εκπαίδευση προϋποθέτει σεβασμό, αποδοχή, ενσυναίσθηση και ειλικρίνεια για το καλό όλων των μαθητών που εμπλέκονται σ' αυτήν (Stamps, 2003: 26). Η επιτυχία της βιβλιοθεραπείας εξαρτάται από το ενδιαφέρον και την προθυμία των μαθητών. Είναι όμως δύσκολο να συμβεί αυτό σε άτομα που α) εξακολουθούν να βιώνουν μια τραυματική εμπειρία και είναι συναισθηματικά φορτισμένα, β) δεν τους αρέσει το διάβασμα, γ) διαβάζουν μόνον για διασκέδαση. Είναι επίσης πιθανόν οι μαθητές να προβάλλουν στους χαρακτήρες της ιστορίας τα προσωπικά τους κίνητρα, με αποτέλεσμα λανθασμένες αντιλήψεις, γι' αυτό χρειάζεται προσεκτικός έλεγχος των λεκτικών και μη λεκτικών αντιδράσεών τους. Η διαδικασία πρέπει οπωσδήποτε πάντως να κλείνει με συζήτηση των αποτελεσμάτων της, για να διερευνηθεί ο βαθμός προόδου των μαθητών (Heath et al., 2005: 571).

Κριτήρια επιλογής εκπαιδευτικού υλικού

Το βιβλίο πρέπει να προσφέρει χρήσιμη πληροφόρηση για το αναπτυξιακό επίπεδο του ανθρώπου, περιεχόμενο ενδιαφέρον, με πιστευτούς χαρακτήρες, χιούμορ και στοιχεία έκπληξης (Stamps, 2003: 28). Η βιβλιοθεραπεία μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική όχι μόνο μέσω του κειμένου αλλά και με την κατάλληλη εικονογράφηση του βιβλίου (Stamps, 2003: 28. Pehrsson, & McMillen, 2005: 52). Τα κείμενα μπορεί να αντλούνται από βιβλία ή διαδικτυακούς τόπους (Forgan, 2002: 76). Έτσι, η βιβλιοθεραπεία δεν περιορίζεται μόνον στο έντυπο υλικό αλλά και στο ηλεκτρονικό-οπτικοακουστικό για την επίλυση προβλημάτων σχετικών με αναπτυξιακές ή θεραπευτικές ανάγκες του ατόμου (Marrs, 1995: 846).

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να προτείνει κατάλογο βιβλίων που θα εμπεριέχει, για κάθε βιβλίο, το θέμα του, τις ηλικίες στις οποίες απευθύνε-

ται, τα πλήρη στοιχεία του, το κόστος και την περίληψή του (Sridhar, & Vaughn, 2000: 77). Η επιλογή τους πρέπει να γίνεται με διακριτικότητα, δηλαδή ο εκπαιδευτικός:

- να έχει διαβάσει τα βιβλία που προτείνει,
- να αποφεύγει θέματα, για τα οποία οι εκπαιδευόμενοι αισθάνονται αμηχανία,
- να επιλέγει βιβλία που ανακουφίζουν από το στρες, προκαλούν θετική αλλαγή της συμπεριφοράς, βελτιώνουν την αυτοεκτίμηση,
- να λαμβάνει υπόψη ότι η βιβλιοθεραπευτική ομάδα είναι ικανή να αναπτύξει και φιλίες μεταξύ των μελών της, να καταστήσει τους συνεσταλμένους κοινωνικούς, να καλλιεργήσει δεξιότητες αναδιήγησης με την εξάσκηση (Sridhar, & Vaughn, 2000: 82).

Από τα παραπάνω καθίσταται εμφανές ότι χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή στην επιλογή του βιβλίου, μια και μερικά, αντί να βοηθούν, βλάπτουν (Adams, & Pitre, 2000: 648). Η επιλογή των κατάλληλων βιβλίων εξαρτάται από το θεωρητικό πλαίσιο, το θεραπευτικό περιεχόμενο, το αναπτυξιακό επίπεδο και τις ανάγκες των αναγνωστών, την κατάστασή τους, το θεραπευτικό στάδιο, τα κόστη, προηγούμενες κλινικές εμπειρίες. Οι 'πειραματισμοί' του θεραπευτή, η δοκιμή και το λάθος, μπορεί να έχουν ηθικές συνέπειες που πιθανόν να βλάψουν τον ενδιαφερόμενο, τον σύμβουλο και το κύρος της διαδικασίας. Η επιλογή των βιβλίων από το θεραπευτή πρέπει να γίνεται, σε περίπτωση που αποδέκτες είναι μαθητές, εις γνώσιν του γραφείου σχολικού συμβουλευτικού ψυχολόγου, αν υπάρχει, και των γονέων, αν πρόκειται για ανήλικους (Pehrsson, & McMillen, 2005: 51-52).

Σημαντικό είναι να έχει προηγηθεί συζήτηση των βιβλιοεπιλογών με ευρύ φάσμα ενδιαφερομένων: σχολικών ψυχολόγων, σχολικών επαγγελματιών συμβουλευτικής, βιβλιοθηκονόμων, εκπαιδευτικών, γονέων, μαθη-

τών. Για την επιλογή βιβλίων²³ θα ληφθούν υπόψη και άλλοι παράγοντες, όπως η ξεχωριστή προσωπικότητα του μαθητή, το υπόβαθρό του, η κατάσταση, γλωσσικές διαφορές, εθνότητα, οικονομικοκοινωνικό επίπεδο, θρησκευτικά και πολιτιστικά πιστεύω (Heath et al., 2005: 568). Η επιλογή γίνεται επίσης με κριτήρια την αναγνωστική ικανότητα και εν γένει δυνατότητα του αναγνώστη, το θέμα (παρόμοια ιστορία αλλά με πολλαπλά επίπεδα νοήματος), τη δομή, την πειστικότητα των ηρώων. Ο ειδικός, όπως ήδη αναφέρθηκε, πρέπει να κατέχει το περιεχόμενο του βιβλίου, να διακρίνει τα θέματα πολιτισμού από τις μεταφορές που προβάλλει αυτό και, για διευκόλυνσή του, να καταρτίζει κατάλογο με τα κατάλληλα βιβλία (Myers, 1998: 244. Jackson, 2001: 289). Απαιτείται αποτίμηση του βιβλίου και του συγγραφέα του, καθώς και παρακολούθηση από τους ειδικούς των αντιδράσεων των ενδιαφερομένων απέναντι στα βιβλία αυτοβοήθειας, για μελλοντικές επιλογές βιβλίων που είναι πράγματι αποτελεσματικά, ώστε να προστατεύονται οι θεραπευτές από λανθασμένες εκτιμήσεις (Adams, & Pitre, 2000: 649).

Στα κείμενα, η συμπεριφορά του κεντρικού ήρωα πρέπει να παρουσιάζει ομοιότητες με τη συμπεριφορά του μαθητή, ώστε να διευκολύνεται η ταύτιση, ενώ για ανομοιογενείς ομάδες είναι αναγκαία η ποικιλία βιβλίων ή κειμένων (Sridhar, & Vaughn, 2000: 75. Forgan, 2002: 76). Μείζονος σπουδαιότητας είναι αυτό το συνταίριασμα της κατάστασης του αναγνώστη με την κατάσταση που περιγράφεται στην ιστορία (ομοιότητες και αντιθέσεις), η εγγύτητά του δηλαδή με την ψυχική διάθεση του αναγνώστη, καθώς και οι ανάγκες και επιθυμίες του αναγνώστη (Sturm, 2003: 177). Για την επιλογή του υλικού, μπορεί από την αρχή να καταγραφεί μια εικόνα

²³ Το Amazon (www.amazon.com) παρουσιάζει ενδιαφέροντα ξενόγλωσσα βιβλία για το ευρύ κοινό και πληροφορεί για την ποιότητά τους. Όσον αφορά τα ελληνικά δεδομένα, ο εκπαιδευτικός για τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση μπορεί να επιλέξει βιβλία στα ελληνικά, από εκδοτικούς οίκους και βιβλιοπωλεία, αφού τα αναζητήσει στο διαδίκτυο, διαβάσει την περίληψή τους, τα παραγγείλει (ή τα δανειστεί από βιβλιοθήκες ή –αν διατίθενται ηλεκτρονικά– τα εκτυπώσει) και μελετήσει το περιεχόμενό τους, ώστε να βεβαιωθεί αν θα τα χρησιμοποιήσει με τροποποιήσεις, προσαρμόζοντάς τα στις κάθε φορά ανάγκες των μαθητών του.

των αναγνωστικών συνηθειών (Holman, 1996: 372. Sturm, 2003: 177). Αν επωφελούμενες είναι γυναίκες, η κατάσταση και οι κύριοι χαρακτήρες του βιβλίου πρέπει να είναι όσο το δυνατόν εγγύτερα στην κατάσταση της γυναίκας, γιατί η μεγαλύτερη δυνατή ταύτισή της με το αναγνωστικό υλικό θα την ωφελήσει περισσότερο (Cohen, 1992: 92).

Για τη βιβλιοθεραπεία, κατάλληλες είναι οι μικρές ιστορίες, που είναι ευκολοδιάβαστες, δεν παγιδεύουν τον αναγνώστη επί μακρόν και δεν τον αποσπούν από το πρόγραμμά του (McKinney, 1975: 112-113). Κριτήρια επιλογής βιβλίων, που συμφωνούν με αυτά που θίξαμε ήδη, επικαλούμενοι βιβλιογραφικές αναφορές, είναι το μέγεθος, ο αριθμός των σελίδων, το επίπεδο δυσκολίας, ο αριθμός των δραστηριοτήτων που προτείνονται (Glasgow, & Rosen, 1978: 3), η αναγνωσιμότητα, η συσχέτιση με το πρόβλημα που απασχολεί τον αναγνώστη και ο ρεαλισμός (McKinney, 1975: 113), δηλαδή τα αφηγήματα πρέπει να είναι ρεαλιστικά, με αληθοφανείς ρεαλιστικούς ήρωες²⁴ (Παπαδοπούλου, 2006). Ακόμα και παιδικά βιβλία εμπεριέχουν θέματα που ενδιαφέρουν και ενηλίκους και έχουν το πρόσθετο πλεονέκτημα ότι είναι σύντομα και ευκολοδιάβαστα. Γενικά πάντως, ένα βιβλίο πρέπει να ανταποκρίνεται στο γνωστικό επίπεδο του αναγνώστη, χωρίς να είναι απλοϊκό (Myers, 1998: 244, 246).

Εν τέλει, είναι αναγκαίο να προκρίνονται τα εξής κριτήρια επιλογής ιστοριών:

- πλοκή, προβλήματα και λύσεις, κατά προτίμηση ρεαλιστικές και εφικτές,
- επικέντρωση σε ό,τι οι ήρωες *μπορούν* να κάνουν, όχι σε ό,τι δεν μπορούν,
- χαρακτήρες πολυδιάστατοι, που αποτελούν θετικά πρότυπα επίλυσης προβλημάτων και αντιμετώπισης προκλήσεων,

²⁴ Τα βιβλία μπορεί να είναι σύγχρονα ή παλιά κλασικά. Για μερικούς μελετητές, δεν είναι κατακριτέα αν φέρνουν στο προσκήνιο βίαια συναισθήματα ή αποτυγχάνουν να συμβάλουν στη βελτίωση της επίδοσης στα ψυχολογικά τεστ ή στην τροποποίηση της συμπεριφοράς, μια και ο άνθρωπος αντιτίθεται σε μεγάλους διακηρύξεις (Warner, 1980: 110).

- αν πρόκειται για χαρακτήρες με αναπηρίες, αυτοί πρέπει να προσωπογραφούνται με ακρίβεια (Heath et al., 2005: 569).

Διδακτικές εφαρμογές της βιβλιοθεραπείας

Αναλύουμε στη συνέχεια τη συνήθη διαδικασία εφαρμογής της λογοτεχνικής βιβλιοθεραπείας²⁵ στην εκπαίδευση. Πριν το διάβασμα της ιστορίας είναι σημαντική μια μορφή προετοιμασίας με προαναγνωστικές δραστηριότητες, όπως παρουσίαση του εξωφύλλου, υποθέσεις γύρω από την εξέλιξη της ιστορίας, εισαγωγή στους χαρακτήρες του βιβλίου, σχετικές εμπειρίες των μαθητών. Ο ειδικός διαβάζει την ιστορία μαζί με τους μαθητές και αφήνει χρόνο για αντιδράσεις. Οι ερωτήσεις αυξάνουν την επαφή των μαθητών με το κείμενο. Καθώς η ιστορία προχωρά, οι μαθητές αρχίζουν να ταυτίζονται με τους χαρακτήρες και να εισάγονται στο στάδιο της κάθαρσης. Με το τέλος της ιστορίας θα χρειαστεί ένα διάστημα εμπέδωσης της εμπειρίας. Άβολα και έντονα συναισθήματα ανακινούνται στη συνάντηση, ενώ οι ερωτήσεις και η συζήτηση φέρνουν τους μαθητές στο εδώ-και-τώρα. Η ομάδα υπό την καθοδήγηση του ειδικού μετατρέπει το θέμα σε μη απειλητικό και διευκολυντικό, μια και ο ενδιαφερόμενος δεν αναγκάζεται να αποκαλύψει πτυχές της προσωπικότητάς του, αλλά μιλά έμμεσα γι' αυτές, αναφερόμενος σε έναν ήρωα της ιστορίας. Τίθενται βραχυπρόθεσμοι στόχοι. Οι μαθητές συμμετέχουν σε άσκηση χαλάρωσης. Ποικιλία δραστηριοτήτων ενθαρρύνουν τη διαδικασία συναισθηματικής ανάπτυξης. Ο ειδικός εκτιμά το βαθμό κατανόησης της ιστορίας από τους μαθητές ως εξής: οι μαθητές αναδιηγούνται την πλοκή, συζητούν την εμπλοκή του ήρωα στην ιστορία καθώς και συναισθηματικές αντιδράσεις, έχουν επίγνωση των συναισθημάτων τους, ταυτίζονται με χαρακτήρες και

²⁵ που στηρίζεται στα ψυχοθεραπευτικά στάδια της Shrodes.

γεγονότα της ιστορίας. Ο εκπαιδευτής βοηθά τους μαθητές να συνδέσουν το περιεχόμενο με τις συναισθηματικές τους αντιδράσεις και να προβούν σε απαραίτητες ταυτίσεις (Heath et al., 2005: 569-570).

Ακολουθούν εμπειρικές δραστηριότητες²⁶, όπως δημοσιογραφική άσκηση, συγγραφή διαφορετικού τέλους της ιστορίας, σχεδιασμός και συγγραφή νέας ιστορίας με παραπλήσιο θέμα, παιχνίδι ρόλων, σκετς (νούμερο), δραματοποίηση, θεατρικότητα του ίδιου του κειμένου, παιχνίδια, ζωγραφική. Αυτές οι δραστηριότητες βοηθούν τους μαθητές να εσωτερικεύσουν τη νέα πληροφορία, δίνουν την αίσθηση της ολοκλήρωσης της διαδικασίας, προωθούν την καλλιέργεια και μάθηση. Η επιτυχία των μεταναγνωστικών δραστηριοτήτων εξαρτάται από την απάντηση στα εξής ερωτήματα:

- η δραστηριότητα βοηθά τους μαθητές να έχουν επαφή με την ιστορία;
- η δραστηριότητα βοηθά τους μαθητές να εξαγάγουν συμπεράσματα που εκπορεύονται από την ιστορία;
- η δραστηριότητα έχει προσωπικό νόημα και καταλληλότητα γι' αυτούς;
- η δραστηριότητα προωθεί τη συναισθηματική ανάπτυξη και ίαση;

Ο ειδικός πρέπει να έχει:

- την ικανότητα να μεταδώσει την ιστορία αβίαστα, χρησιμοποιώντας αποτελεσματικές αφηγηματικές τεχνικές, κατάλληλο τόνο-ένταση-ρυθμό του λόγου, εκφράσεις του προσώπου, χειρονομίες,
- οπτική επαφή με τους μαθητές, για να αποτιμά το βαθμό κατανόησης και τις συναισθηματικές αντιδράσεις, να υποβάλλει καίριες ερωτήσεις

²⁶ Οι δραστηριότητες αυτές εφαρμόζονται γενικότερα στη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στην εκπαίδευση, ακόμα και εκτός του πλαισίου της βιβλιοθεραπείας. Έτσι, σε κάθε περίπτωση, η μορφή του εκπαιδευτικού υλικού είναι μαθητοκεντρική και χρησιμοποιείται η μέθοδος project, δηλαδή ομαδοσυνεργατικά και παιγνιώδη σχέδια εργασίας για την άσκηση στο χειρισμό καθημερινών καταστάσεων και στη γλωσσική έκφραση και επικοινωνία (Αποστολίδου, 2005: 74).

την κατάλληλη στιγμή και να υλοποιήσει δραστηριότητες (Heath et al., 2005: 570).

Η Παπαδοπούλου προτείνει στάδια βιβλιοθεραπευτικής αξιοποίησης της ανάγνωσης παραμυθιού στην εκπαίδευση:

- **Αναγνώριση:** δάσκαλος και μαθητές αναδιηγούνται την ιστορία με συζήτηση, ο μαθητής «μπαίνει στην κατάσταση του ήρωα της αφήγησης και απελευθερώνει συναισθήματα κάθαρσης», αφού βοηθηθεί από τον εκπαιδευτικό «να ανακαλέσει μνήμες, να φανταστεί, να αξιολογήσει καταστάσεις που σχετίζονται με το θέμα της ιστορίας που μελετάται στην τάξη. Εδώ ο μαθητής αναγνωρίζει το θέμα».
- **Ιδεοθύελλα:** οι μαθητές καταρτίζουν κατάλογο προτεινόμενων λύσεων.
- **Επιλογή:** οι μαθητές εξετάζουν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα κάθε λύσης, αναθεωρούν, αλλάζουν στάση.
- **Εμβάθυνση:** οι μαθητές αιτιολογούν, εκφράζουν κρίσεις, συμπεραίνουν. Παλιά και νέα γνώση ενισχύονται.
- **Αξιολόγηση:** οι μαθητές αξιολογούν τη στάση και συμπεριφορά του ήρωα απέναντι σε καταστάσεις, και ασκούνται σε δικές τους μελλοντικές καταστάσεις, ώστε να διαμορφώσουν θετική συμπεριφορά και να είναι ικανότεροι στη διαχείριση καταστάσεων ζωής, με παράλληλη γλωσσική καλλιέργεια (Παπαδοπούλου, 2006).

Ειδικά για τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση στις γυναίκες, μπορεί να γίνει μελέτη ολόκληρου του έργου ή τέτοιων επιλογών του, που βοηθούν τη γυναίκα. Η ανάγνωση θα είναι ηχογραφημένη ή φωναχτή. Ακολουθεί συζήτηση που δίνει έμφαση στις ομοιότητες ανάμεσα στη γυναίκα και στις ηρωίδες του έργου, επεξηγεί, παρέχει καθοδήγηση σε στρατηγικές αντιμετώπισης προβλημάτων, ενθαρρύνει την έκφραση συναισθημάτων στην ομάδα. Το τελικό βήμα είναι η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της βιβλιοθεραπείας και η προσαρμοσμένη παρέμβαση, δηλαδή αν επιτεύχθη-

καν οι στόχοι, με τη μορφή εκφράσεων ανακούφισης και με δηλώσεις ότι μια κατάσταση δεν φαίνεται τόσο δύσκολη όσο ήταν προηγουμένως. Αν είναι απαραίτητο, οι στόχοι μπορούν να τροποποιηθούν, να προταθούν πρόσθετα λογοτεχνικά κείμενα, να επικεντρωθεί η συζήτηση σε βασικά σημεία. Η ανάγνωση οδηγεί σε καλύτερη κατανόηση των εμπειριών του αναγνώστη, με την καλλιέργεια της ευαισθητοποίησης στην ομάδα. Δεν κοστίζει, δεν απειλεί, είναι αποτελεσματική (Cohen, 1992: 93-94).

Ενδεικτικά στάδια της διδασκαλίας με τη μέθοδο της βιβλιοθεραπείας αναλύονται στη συνέχεια.

Σχεδιασμός της διδασκαλίας I: ανάγνωση και συζήτηση

Χαρακτηριστικά της βιβλιοθεραπευτικής ανάγνωσης είναι, κατά την Myers, η συνάφεια χαρακτήρων του έργου με το χαρακτήρα του αναγνώστη, η σκόπιμη ανάγνωση, η επανάληψη της ανάγνωσης, η ανάκληση, η φυγή ή εμβάπτιση (Myers, 1998: 244). Τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά αυτά χρησιμοποιούνται άλλωστε σε κάθε ανάγνωση κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Πέραν των χαρακτηριστικών αυτών της ανάγνωσης, αξίζει να αναφερθούμε στα στάδια της βιβλιοθεραπευτικής ανάγνωσης. Σχηματικά, ο εκπαιδευτικός προβαίνει σε:

1) προανάγνωση:

- εισάγει τους μαθητές στο περιεχόμενο, δηλαδή στο θέμα και στα σημαντικότερα γεγονότα του έργου,
- ενεργοποιεί την προηγούμενη γνώση των μαθητών και τους ενθαρρύνει να συγκρίνουν τις εμπειρίες τους με καταστάσεις στο έργο,
- βοηθά τους μαθητές να κάνουν προβλέψεις βασισμένες σε κειμενικές πληροφορίες και προηγούμενη γνώση τους για πρόσωπα σαν τον ήρωα,

- θέτει τις βάσεις για την ανάγνωση της ιστορίας,
- * τεχνικές: α) δείχνει τον τίτλο του βιβλίου και ζητά από τους μαθητές να πουν τι θα μπορούσε να περιέχει το βιβλίο, β) παρουσιάζει περίληψη του βιβλίου και ζητά από τους μαθητές να μιλήσουν για παρόμοιες προσωπικές εμπειρίες, γ) ρωτά τους μαθητές τι γνωρίζουν για το θέμα και τι θα ήθελαν να μάθουν γι' αυτό

2) καθοδηγούμενη ανάγνωση:

- διαβάζει την ιστορία με γλώσσα -με κατάλληλο ρυθμό και τόνο, ώστε οι μαθητές να ακούνε και να επιδεικνύουν προσοχή- και αφήνει τους μαθητές για λίγα λεπτά να γράψουν τις αντιδράσεις τους ή να σκεφθούν απλώς πριν τη συζήτηση,
- διατυπώνει ερωτήματα, για να βοηθήσει τους μαθητές να κάνουν περίληψη με βάση τον πλαγιότιτλο κάθε παραγράφου και να ταυτιστούν με τον κεντρικό ήρωα, για να συνειδητοποιήσουν το πρόβλημά του και να το συσχετίσουν με τα δικά τους προβλήματα,
- * παρακινεί τους μαθητές να συνεργάζονται μεταξύ τους, για να μαθαίνουν καλύτερα να επιλύουν προβλήματα

3) μετα-αναγνωστική συζήτηση:

- διατυπώνει ερωτήσεις γνώσεων, κατανόησης, ανάλυσης, αποτίμησης,
- ζητά από τους μαθητές να αναδιηγηθούν την πλοκή και να αποτιμήσουν τα συναισθήματα του ήρωα, καθώς και καταστάσεις που συνέβησαν, ταυτίζοντάς τα με τα προσωπικά τους συναισθήματα και βιώματα,
- πυροδοτεί τη συζήτηση, για να βοηθήσει τους μαθητές να επεξεργαστούν ομαδικά την ιστορία και να προτείνουν την πιο αποδεκτή από τις εναλλακτικές λύσεις στο πρόβλημα του ήρωα και τις εναλλακτικές συμπεριφορές του ήρωα, για να μεταβληθούν συγκεκριμένες καταστάσεις που περιγράφονται στο βιβλίο,

- παροτρύνει κάθε ομάδα να ξαναγράψει την ιστορία, προσθέτοντας συναισθήματα, και να την παρουσιάσει, ώστε να επακολουθήσει σχετική συζήτηση,
- διευκολύνει τους μαθητές να σχολιάσουν και να επιμεληθούν την περίληψη του συμμαθητή τους, να διατυπώσουν ερωτήματα και προτάσεις, να αναθεωρήσουν εσφαλμένες αντιλήψεις (Sridhar, & Vaughn, 2000: 76. Forgan, 2002: 76-77. Stamps, 2003: 28. Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 26).

Έτσι, καλλιεργούνται δεξιότητες, όπως επικέντρωση στην ιστορία ως σύνολο, επιμέλεια ή αναδημιουργία του κειμένου, επεξεργασία-κατανόηση-παρουσίαση των πληροφοριών, στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων (Sridhar, & Vaughn, 2000: 76). Η διδακτική στρατηγική επίλυσης προβλημάτων μπορεί να ακολουθεί τα εξής βήματα:

- ταύτιση με το πρόβλημα που εμφανίζεται στο κείμενο,
- καταγραφή πιθανών λύσεων που επισημαίνονται στο κείμενο και επιπρόσθετων, προτεινόμενων από τους μαθητές,
- εντοπισμός εμποδίων στις λύσεις,
- επιλογή μιας λύσης, η οποία φαίνεται πιο πιθανή να επιλύσει το πρόβλημα μακροπρόθεσμα και οριστικά,
- εφαρμογή της λύσης, με τη μορφή παιχνιδιού ρόλων,
- αποτίμηση της αποτελεσματικότητας της λύσης που προτείνεται στην ιστορία ή επιλογή άλλης λύσης που εντοπίζεται στην ιστορία ή και νέας λύσης (Forgan, 2002: 78).

Τη στρατηγική αυτή μπορεί ο εκπαιδευτικός να παρουσιάσει στους μαθητές ως εξής:

- ρωτά τους μαθητές αν έλυσαν στο παρελθόν κάποιο πρόβλημα που τους απασχολούσε,
- παρουσιάζει τα παραπάνω στάδια της στρατηγικής,
- αναφέρει παράδειγμα εφαρμογής της,

- ανακοινώνει ότι θα τεθεί αμέσως σε εφαρμογή και ασκεί τους μαθητές σ' αυτήν,
- εξηγεί γιατί στο παράδειγμά του επέλεξε τη συγκεκριμένη λύση (Forgan, 2002: 79).

Σχεδιασμός της διδασκαλίας II: δημιουργικές δραστηριότητες

Οι μαθητές ενισχύουν ό,τι έχει διαβαστεί και εκφράζονται ελεύθερα. Οι σχετικές δραστηριότητες περιλαμβάνουν εμβάθυνση ή δραματοποίηση, επαφή με ποικίλες μορφές τέχνης, που θα ενισχύσουν την επίλυση προβλημάτων, θα αυξήσουν τη συμμετοχή και συνεργασία του μαθητή, καθώς και την αυτοεκτίμησή του (Sridhar, & Vaughn, 2000: 76. Forgan, 2002: 76). Πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το επίπεδο ωρίμανσης του μαθητή και οι προτιμήσεις του, ώστε ο εκπαιδευτικός να δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να επιλέξουν προτεινόμενες δραστηριότητες (Sridhar, & Vaughn, 2000: 77). Συνοδευτικές δραστηριότητες, με σκοπό τη βιωματική άσκηση στη διαδικασία επίλυσης προβλημάτων, μπορεί να είναι οι συγκρίσεις του εαυτού με τον ήρωα, το δημιουργικό παιχνίδι, η ζωγραφική, οι κατασκευές, το κουκλοθέατρο, η θεατρική παράσταση, η δραματοποίηση, το παιχνίδι ρόλων, το οπτικοακουστικό υλικό με χρήση νέων τεχνολογιών, οι φωτογραφίες, το κολλάζ, οι αφίσες, οι παρουσιάσεις, οι εκθέσεις-επιδείξεις, η επιστολή, το ημερολόγιο, η δημιουργική γραφή (Sridhar, & Vaughn, 2000: 76-77. Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 26. Παπαδοπούλου, 2006). Ειδικά για την εμπέδωση και ενίσχυση της στρατηγικής επίλυσης προβλημάτων, επιπρόσθετες δραστηριότητες μπορεί να περιλαμβάνουν συμμετοχή σε δομημένο αγώνα λόγων, αρθρογραφία, ποίηση (Forgan, 2002: 79).

Αναλυτικότερα (Sridhar, & Vaughn, 2000: 77):

α) επιμέρους δραστηριότητες δημιουργικής γραφής μπορεί να είναι:

- περίληψη βιβλίου από μια οπτική ενός χαρακτήρα του έργου ή γενικά που είναι διαφορετική από την εστίαση του βιβλίου,
- τήρηση ημερολογίου για έναν χαρακτήρα της ιστορίας,
- γράμμα ενός χαρακτήρα της ιστορίας σε άλλον ή ενός μαθητή σε έναν χαρακτήρα ή αντίστροφα,
- σύνθεση διαφορετικού τέλους της ιστορίας

β) επιμέρους δραστηριότητες καλλιτεχνικής δημιουργίας μπορεί να είναι:

- χάρτης των γεγονότων της ιστορίας, που μπορεί να συμπληρωθεί με πρόσθετα -από τους μαθητές- γεγονότα,
- παρουσίαση των γεγονότων της ιστορίας με ζωγραφική ή σε μορφή κολλάζ, με εικόνες και λέξεις αποκομμένες από περιοδικά,
- συναρμολόγηση κολλάζ και ζωγραφικής των εκπαιδευομένων, για την αναπαράσταση του περιεχομένου της ιστορίας,
- οι αναγνώστες μπορούν να κατασκευάσουν μαριονέτες ηρώων του βιβλίου και να παίξουν μια σκηνή απ' αυτό

γ) επιμέρους δραστηριότητες συζήτησης ή παιχνίδι ρόλων μπορεί να είναι (και Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 25, 26):

- στρογγυλό τραπέζι συζήτησης πχ. μιας απόφασης που πήρε ένας ήρωας του βιβλίου,
- συζήτηση των δυνατών και αδύνατων σημείων ενός ήρωα,
- οργάνωση εικονικής δίκης με πρωταγωνιστές τους ήρωες του έργου,
- τροποποίηση μερών της ιστορίας, πχ. αλλαγή της συμπεριφοράς ενός ήρωα και πιθανές επιπτώσεις,
- γεγονότα με παιχνίδι ρόλων,
- κιναισθητικό παιχνίδι ρόλων.

Οι μαθητές μπορούν να παραγάγουν τη δική τους ιστορία, η οποία, σε γενικές γραμμές, θα ακολουθεί τους εξής άξονες:

- περιγραφή χώρου, περιβάλλοντος,

- χρόνος,
- γνωρίσματα προσώπων και αντικειμένων,
- βοηθοί,
- δυσκολίες, απρόσμενα εμπόδια,
- προσπάθειες και λύσεις, περιγραφή της εξεύρεσης λύσης αλλά και των αποτυχημένων προσπαθειών,
- τελικό αποτέλεσμα.

Η αφήγηση προσαρμόζεται στις ανάγκες του ακροατή και αποφεύγονται στοιχεία που θα τον απογοητεύσουν (Ευδοκίμου-Παπαγεωργίου, 1999: 109-110).

Ο ρόλος των μαθητών και ο ρόλος του εκπαιδευτικού στη βιβλιοθεραπεία

Κατά τη διάρκεια της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης στην εκπαίδευση, οι μαθητές με την ενεργό συμμετοχή τους:

- ακούνε την ιστορία που εγείρει το ενδιαφέρον τους, προσλαμβάνουν την αφήγηση, εκδηλώνουν ενδιαφέρον για ό,τι συμβαίνει, αρχίζουν να ταυτίζονται με χαρακτήρες,
- συνειδητοποιούν ομοιότητες στη ζωή τους με κάποιον ήρωα ή μια κατάσταση, με αποτέλεσμα να αναγνωρίζουν ότι δεν είναι οι μόνοι που βιώνουν αυτή την εμπειρία,
- ευαισθητοποιούνται στις συναισθηματικές τους ανάγκες,
- αγωνιούν, με τις επιβραδύνσεις στην πλοκή της ιστορίας,
- με τη λύση της ιστορίας, απελευθερώνουν τα συναισθήματά τους (γέλιο, κλάμα κλπ.) και καθαίρονται, δηλαδή αποβάλλουν τη συναισθηματική ένταση που σχετίζεται με τα δικά τους προβλήματα και ανακουφίζονται συναισθηματικά,

- αναστοχάζονται την ιστορία, κατά τη διάρκεια της μετα-αναγνωστικής συζήτησης ή και αργότερα, κατανοούν τις δυσκολίες του ήρωα, εφαρμόζουν τις εμπειρίες του στις δικές τους εμπειρίες, συζητούν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα κάθε λύσης, αναπτύσσουν ενόραση για τη λήψη αποφάσεων και την επίλυση προβλημάτων, ώστε οι στάσεις και συμπεριφορές τους δύνανται να αλλάξουν με θετικό τρόπο, και ένα πρόβλημα φαινομενικά ανυπέρβλητο να μετατραπεί σε προσπελάσιμο,
- καθώς ο ήρωας βρίσκει λύσεις σε ένα πρόβλημα, οι μαθητές αποκτούν ελπίδα ότι θα βρουν λύσεις στις δυσκολίες τους και αρχίζουν να τις αναζητούν,
- οι αναγνώστες απομακρύνονται από την εγωκεντρική παγίδα να τους απασχολούν μόνον τα δικά τους προβλήματα και από την απομονωτική αντίληψη ότι κανείς δεν τους συμμερίζεται, αλλά διευρύνουν τα πιστεύω τους και συνειδητοποιούν ότι οι άνθρωποι σε όλον τον κόσμο αντιμετωπίζουν παρόμοιες προκλήσεις, με αποτέλεσμα οι ίδιοι να έχουν καλύτερη πρόσβαση σε πηγές αναζήτησης λύσεων και καλύτερες δεξιότητες χειρισμού των καταστάσεων (Sridhar, & Vaughn, 2000: 74-76. Forgan, 2002: 76, 77. Stamps, 2003: 26-27. Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 26. Heath et al., 2005: 567-568).

Για τους εκπαιδευτικούς, είναι κατάλληλη η χρήση ιστοριών, για να βοηθήσει τους μαθητές, όπως προαναφέραμε, να καλλιεργήσουν δεξιότητες ζωής, να διδάξει τρόπους ανταπόκρισης σε δυσκολίες και δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων, να βελτιώσει τις φιλίες και τις κοινωνικές δεξιότητες, να προάγει σεβασμό στην ποικιλομορφία και στις πολυπολιτισμικές διαφορές (Heath et al., 2005: 566). Ο εκπαιδευτικός, για την εφαρμογή της αναπτυξιακής βιβλιοθεραπείας, συγκεντρώνει υλικό, το παρουσιάζει και οικοδομεί την κατανόηση των μαθητών πάνω σ' αυτό (Forgan, 2002: 76. Forgan, & Gonzalez-DeHass, 2004: 26). Όπως έχουμε ήδη τονίσει, έχει

μελετήσει το κείμενο που επεξεργάζεται με τους μαθητές (Ευδοκίμου-Παπαγεωργίου, 1999: 109), ενώ κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας παίζει το ρόλο του συντονιστή και εμπυχωτή των δραστηριοτήτων της ομάδας εργασίας (Sridhar, & Vaughn, 2000: 76). Πιο συγκεκριμένα, βοηθά τους μαθητές, επαναδιατυπώνοντας ή επιμελούμενος κι ο ίδιος τις απαντήσεις τους αλλά και τις διαπιστώσεις και ερωτήματά τους (Sridhar, & Vaughn, 2000: 76).

Κριτικά συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό αποδείξαμε ότι η βιβλιοθεραπεία παρέχει ψυχολογική υποστήριξη στις δυσκολίες του μαθητή, τον διευκολύνει να προβεί σε ενδοσκοπήση και τον κινητοποιεί για λήψη αποφάσεων και δράση. Η ομαδική εκπαίδευση καθιστά τη βιβλιοθεραπεία πιο αποτελεσματική από ό,τι μια ατομική παρακολούθηση. Η βιβλιοθεραπεία βοηθά τους μαθητές και εκπαιδευτικούς να βελτιώσουν τη συμπεριφορά τους στο σχολικό περιβάλλον, αφού ενισχύσουν την αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμησή τους, αλλά και παρέχει σ' αυτούς τη δυνατότητα να αναζητήσουν ουσιαστικότερες λύσεις ακόμα και σε τωρινά ή μελλοντικά προβλήματα από εξωτερικά αίτια. Εκπαιδευτικοί και μαθητές ασκούνται στη θεραπευτική ανάγνωση με την καλλιέργεια επικοινωνιακών αρετών υψηλής ποιότητας, διαμορφώνοντας έτσι ηθική και ισχυρή προσωπικότητα που θα τους βοηθήσει να αναπτύξουν καλύτερες σχέσεις με τους συνανθρώπους τους, να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις προκλήσεις της ζωής και να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους.

Από τα λογοτεχνικά είδη, το απόσπασμα μυθιστορήματος, αν βέβαια έχει αυτοτελές και ολοκληρωμένο νόημα, η νουβέλα, το διήγημα, το παραμύθι, το ποίημα φαίνεται πως ασκούν επίδραση στους μαθητές, μια

και θίγουν προβλήματα αυτών των αναγνωστών, μέσω των κειμενικών ηρώων. Οι μαθητές αναγνωρίζουν τον εαυτό τους χωρίς να αισθάνονται ότι κρίνονται, χάρη στη λιγότερο οδυνηρή γι' αυτούς συμβολική - μεταφορική λειτουργία της ιστορίας. Είναι και αισθάνονται ελεύθεροι να αυτενεργήσουν κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης με αυθόρμητες αντιδράσεις, καταιγισμό ιδεών, μεταξύ τους διάλογο. Η βιβλιοθεραπευτική διαδικασία στην εκπαίδευση είναι μαθητοκεντρική, με τον εκπαιδευτικό ως συν-εργάτη.

Το βιβλιοθεραπευτικό υλικό δεν είναι ένα σταθερό και πάγιο πακέτο πληροφοριών αλλά ένα αυθεντικό και ευέλικτο σώμα θεραπευτικής ανάγνωσης-συζήτησης-εμπέδωσης, αναθεωρήσιμο, δηλαδή ανοικτό σε προσθαφαιρέσεις και τροποποιήσεις. Πρέπει να είναι σύντομο, εύκολο στο διάβασμα και στην κατανόηση, ελκυστικό και να ανταποκρίνεται στις δυνατότητες, ανάγκες και ενδιαφέροντα των μαθητών, να τους οδηγεί πράγματι στην αναμενόμενη ταύτιση και στα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αυτό πρέπει να τίθεται υπό διερεύνηση σε κάθε βιβλιοθεραπευτική αξιολόγηση. Η πιο σύγχρονη και καινοτόμος μορφή βιβλιοθεραπείας είναι η ηλεκτρονική πολυτροπική βιβλιοθεραπεία, που φιλοδοξεί να προσελκύσει τους χρήστες των νέων τεχνολογιών με ανάλογο λογισμικό, ή τουλάχιστον ο σύγχρονος εκπαιδευτικός μπορεί να αντλήσει υλικό, έντυπο και ηλεκτρονικό, και να το προσαρμόσει σε φύλλα μελέτης και εργασιών. Ο εκπαιδευτικός αναλαμβάνει γενικότερα όλον το σχεδιασμό του βιβλιοθεραπευτικού προγράμματος, επιλέγοντας το κατάλληλο αναγνωστικό υλικό, σε συνεργασία με άλλους ειδικούς και με τους εκπαιδευόμενους, και επινοώντας εμπνευσμένες και δημιουργικές δραστηριότητες, ποικίλες, ευχάριστες, που πυροδοτούν προβληματισμούς και αξιοποιούν όλους τους τύπους νοημοσύνης και δεξιοτήτων. Κατά την επιλογή των δραστηριοτήτων, αξιοσημείωτη είναι η σύνδεση της Λογοτεχνίας με τη μελέτη της Γλώσσας, με όλες τις Καλές Τέχνες αλλά και τις δημιουργικές κατασκευές, σε σημείο που η

Διαθεματικότητα παίρνει τη θέση της Λογοτεχνίας. Οι δραστηριότητες επίσης πρέπει να αποκτούν παιγνιώδη και πολυτροπική μορφή.

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που προηγήθηκε όμως αξίζει να επισημανθεί και η ευθύνη των ίδιων των μαθητών για τη μάθησή τους, καθώς η βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση δεν μπορεί να έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα σε μαθητές που, παρά το θετικό μαθησιακό περιβάλλον, συνειδητά δεν ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με / και να επωφεληθούν από τη θεραπευτική ανάγνωση. Είναι ανάγκη εξάλλου να μη θεωρηθεί η βιβλιοθεραπεία και να μη λειτουργήσει ως προετοιμασία και άσκηση των μαθητών για κοινωνικό εφησυχασμό, όπου χρειάζονται άλλες μορφές κινητοποιήσεων από ελεύθερες συλλογικότητες, κοινωνικά κινήματα, την κοινωνία των πολιτών ή συνδικαλιστικές ενώσεις, αλλά μια δυναμική κοινωνική λειτουργία μέσω της αισιόδοξης προοπτικής και της απελευθερωτικής δυναμικής που προσδίδουν τα κατάλληλα βιβλία. Γι' αυτό, παρά τη μοναδικότητα κάθε περίπτωσης βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης, η επιτυχία της βιβλιοθεραπείας έγκειται στις θετικές ατομικές και συλλογικές αλλαγές που μπορεί να προσφέρει, συνήθως μέσω της ταύτισης-κάθαρσης-ενόρασης, σε συνδυασμό, ασφαλώς, με την κοινωνική συμμετοχή των επωφελούμενων. Συνιστώ λοιπόν την υπαγωγή της βιβλιοθεραπείας στην προβληματική της Κριτικής Κοινωνικής Ψυχολογίας, χωρίς βέβαια να παραγκωνιστεί ό,τι πρωτοποριακό συνεισέφεραν οι ψυχαναλυτικές της καταβολές, και όχι στην προβληματική της Ψυχολογίας της Προσαρμογής.

Βιβλιοθεραπεία και πολιτισμική ετερότητα

Πολυπολιτισμική βιβλιοθεραπεία: δεδομένα ερευνών και αντίστοιχες πρακτικές

Η Holman έχει εφαρμόσει στο The State University of New Jersey μελέτη περίπτωσης σε έναν Πορτορικανό έφηβο, τον George, κουτσό, με αριστεροχειρία. Ο πατέρας έχει εγκαταλείψει την οικογένεια. Ο νεαρός έχει ετεροθαλή αδελφό, τον Ralph, και πατριό, που επισκέπτεται το σπίτι και φέρνει δώρα και για τον George. Έχει καλή ακαδημαϊκή επίδοση εξαιτίας της επιμέλειάς του. Η επίδοσή του βελτιώνεται όταν παίζει το ρόλο του συμβούλου του Ralph. Στόχος της παρέμβασης ήταν η ενδυνάμωση της εθνοτικής ταυτότητας του παιδιού, το οποίο παραπέμφθηκε από τον ειδικό συμβουλευτικής, επειδή είχε χαμηλή αυτοεκτίμηση και απογοήτευση. Της βιβλιοθεραπείας προηγήθηκε ατομική συζήτηση με τον ειδικό συμβουλευτικής. Στόχος της βιβλιοθεραπείας ήταν η ενίσχυση της ταυτότητάς του ως Πορτορικανού, τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα ήταν η άνοδος της αυτοεκτίμησης και, κατ' επέκταση, η ενίσχυση της ικανότητάς του να αντιμετωπίζει τις απαιτήσεις της ζωής του, συμπεριλαμβανομένων όσων σχετίζονται με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Ως ύλη για την παρέμβαση, χρησιμοποιήθηκε πορτορικανικό ποίημα που προσέγγιζε θετικά την πορτορικανική ταυτότητα. Στην πρώτη βιβλιοθεραπευτική συνεδρία, ο σύμβουλος επιτρέπει στον George να αρχίσει με οτιδήποτε έχει στο μυαλό του, ενώ σε μια παύση, βρίσκει την ευκαιρία να ρωτήσει τον George αν είναι πρόθυμος να διαβάσει ποίημα, εξηγώντας ότι θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η αντίδρασή του σ' αυτό. Αν το ποίημα είναι αισιόδοξο και μιλά για το σεβασμό και αυτοσεβασμό, την αγάπη, τη φιλία χωρίς διακρίσεις, το χαμόγελο, ο έφηβος αντλεί δύναμη απ' αυτό και γίνεται αισιόδοξος. Στις επό-

μενες συνεδρίες ο George συζητά τα σχέδιά του για επίτευξη των στόχων του: να παίζει μπίτζμπολ επαγγελματικά, να κάνει σχέση με μια κοπέλα, να βρει δουλειά για να βοηθήσει οικονομικά τη μητέρα του, να φοιτήσει σε μια ανώτατη σχολή της αρεσκείας του. Συνειδητοποίησε σταδιακά ότι το επαγγελματικό μπίτζμπολ δεν είναι γι' αυτόν εφικτός στόχος παρά μόνον το μπόουλιν. Ο σύμβουλος απέφευγε την καθοδήγηση, απλώς 'αντανακλούσε' τις σκέψεις και τα συναισθήματα του George. Ο έφηβος καλλιέργησε το ρεαλισμό, για να μη σημειώσει η αυτοεκτίμησή του δραματική πτώση. Η ωρομίσθια δουλειά που βρήκε τού επέτρεψε να απεγκλωβιστεί από την κλινική δουλειά και να βοηθήσει οικονομικά την οικογένειά του, ενώ διέθετε χρόνο και για τους φίλους του. Μετά από καιρό, ο σύμβουλος έμαθε ότι ο George κατόρθωσε να εισαχθεί στη σχολή της πρώτης επιλογής του και σχεδίαζε να βρει καλοκαιρινή δουλειά με πλήρες ωράριο. Η σημασία της βιβλιοθεραπείας ήταν:

- ο θεραπευτής αλληλεπιδρά με τον πελάτη και βελτιώνεται η σχέση τους,
- το κείμενο αποκτά αξία, με τα στάδια της βιβλιοθεραπευτικής προσέγγισης (ταύτιση, κάθαρση, ενόραση, ένταξη),
- το υλικό της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης περιγράφει πώς αναμένεται να είναι ένας Πορτορικανός, δηλαδή ένα υποκατάστατο του πατέρα, μια και αποδείχτηκε ότι ο George είχε ανάγκη από ένα αρσενικό πρότυπο,
- αποδίδεται σεβασμός στην εθνική ταυτότητα και προβάλλεται θετικά η ταυτότητα αυτή,
- το ποίημα και ο συγγραφέας προσφέρουν στον έφηβο μοντέλο ρόλου,
- η βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση προσφέρει βοήθεια για πρόοδο στη ζωή,

- η βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση ενισχύει την αντίσταση στην αρνητική εικόνα της εθνοτικής ταυτότητας, που επιβάλλεται από την κυρίαρχη πλειοψηφία.

Η βιβλιοθεραπεία δεν έχει βρεθεί εμπειρικά ότι είναι το αίτιο ούτε ότι συσχετίζεται με την πρόοδο του ενδιαφερόμενου, μια και υπάρχουν (και) άλλοι παράγοντες που συντελούν σ' αυτήν. Ωστόσο, στο παράδειγμά μας, μέσω της βιβλιοθεραπείας ο έφηβος απέκτησε **κίνητρα αποσαφήνισης στόχων και παραγωγικότητας**. Είναι δύσκολη η διάκριση των αποτελεσμάτων από τη θεραπευτική σχέση, σε σύγκριση με τα αποτελέσματα από τη βιβλιοθεραπεία. Συμπερασματικά, η βιβλιοθεραπεία μπορεί να εφαρμοστεί ατομικά, σε οικογένειες, σε ομάδες για την καλλιέργεια θετικών εργασιακών σχέσεων και για το μετασχηματισμό στοιχείων που αντανάκλουν τα εθνοτικοπολιτισμικά ιδεώδη κάθε ενδιαφερόμενου (Holman, 1996: 375-381).

Οι McCoy, & McKay, από το Washington University in St. Louis, προτείνουν πρόγραμμα βιβλιοθεραπείας για την ενίσχυση της πολιτισμικής ταυτότητας Αφροαμερικανών, με στόχο την αποδοχή των μοναδικών ιστορικών και πολιτισμικών εμπειριών της φυλής, την ενίσχυση της φυλετικής ταυτότητας και τη βελτίωση της αυτοεικόνας των ανθρώπων, μακριά από άτοπες οπτικές των αξιών του δυτικού πολιτισμού. Η βιβλιοθεραπεία είναι προτιμότερο να πραγματοποιείται σε περιορισμένο αριθμό συνεδριών. Ο πολυπολιτισμικός βιβλιοθεραπευτής πρέπει να έχει τη δυνατότητα όχι μόνον να κατανοεί τις διαφοροποιημένες πολιτισμικές δομές και να μην εστιάζει στις δικές του πολιτισμικές αξίες, αλλά και να υιοθετεί εμπράκτως αυτό το αντιρατσιστικό σύστημα πεποιθήσεων στο επαγγελματικό του πλαίσιο, για την αποτροπή των προκαταλήψεων και την παροχή βοήθειας σε ανθρώπους που βιώνουν απώλεια ταυτότητας, αυτοϋποτίμηση, αρ-

νητισμό, και αισθάνονται σύγχυση²⁷. Οι 'επιθετικοί' αλλογενείς δεν είναι στην πραγματικότητα παρά επίμονοι και διεκδικητικοί πρωτοπόροι. Ο ειδικός οφείλει να έχει ανοικτή στάση και να χρησιμοποιεί υλικό που αποφεύγει τα στερεότυπα. Απαιτείται επίσης να κατανοεί και, πολύ περισσότερο, να αναγνωρίζει την ιστορία, τον πολιτισμό, την οικογενειακή προέλευση, τις κοινωνικές εμπειρίες, το σύστημα αξιών και την ίδια την αξία των ετερογενών, αλλά και τους φραγμούς που αντιμετωπίζουν άτομα διαφορετικής εθνοτικής ή/και φυλετικής καταγωγής.

Βασικές αρχές λοιπόν της πολυπολιτισμικής βιβλιοθεραπείας είναι:

- ο σεβασμός για την αξιοπρέπεια και μοναδικότητα των ανθρώπων,
- το δικαίωμα του ενδιαφερόμενου στον αυτοπροσδιορισμό του και στην εχεμύθεια,

²⁷ Πολλά έχουν γραφεί για την ψυχική κατάσταση των αλλογενών στη χώρα υποδοχής. Το στρες της μετανάστευσης έχει επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των μεταναστών, όπως και οι κακουχίες τους, πριν, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού αλλά και στη χώρα εγκατάστασης. Συγκεκριμένα, αντιμετωπίζουν προβλήματα από πιθανή βία, διάλυση της οικογένειας, έλλειψη συναισθηματικής υποστήριξης, αίσθηση του ξένου σε ξένη γη, απειλή αποξένωσης και απώλεια της ταυτότητας, δυσχέρειες προσαρμογής (λόγω δυσκολιών στην επικοινωνία που οφείλονται στην άγνοια της γλώσσας και των συνηθειών, αλλαγής του επαγγελματικού τους ρόλου και των συνθηκών ζωής τους, όταν μάλιστα η κοινωνική τους θέση έχει υποβαθμιστεί), απογοητεύσεις από υψηλές προσδοκίες, ανασφάλεια, οικονομική εξάρτηση και εκμετάλλευση, ενώ αισθάνονται μειονεκτικά από την έλλειψη εκτίμησης στη δουλειά τους ή σε περίπτωση αρραβώνια (Ahearn, 2000: 5. Banchevska, 1981: 109, 123. Bertrand, 2000: 92-93, 114. Eitinger, 1981a: 91, 92, 99. Eitinger, 1981b: 18, 19, 20, 24-25. Loughry, & Nghia, 2000: 158-160, 171-172. Potocky-Tripodi, 2000: 131. Rakoff, 1981: 144. Stoller, 1981: 29). Αυτά μπορεί να οδηγούν τους μετανάστες στην εκδήλωση αρνητικών συναισθημάτων, σε διαταραχές ύπνου, ενοχές για τα παιδιά τους, προβλήματα αυτοσυγκέντρωσης-προσοχής-μνήμης (Bertrand, 2000: 94. Punamäki, 2000: 107-109, 111-112, 114, 115, 120, 121, 126), άγχος, κατάθλιψη (Loughry, & Nghia, 2000: 173). Παράλληλα, βιώνουν 'πολιτισμικό σοκ' στη χώρα υποδοχής και 'αντίστροφο πολιτισμικό σοκ' με την επιστροφή τους στη χώρα τους (Hertz, 1981: 75), αν τα νέα πολιτισμικά πρότυπα είναι ασυμβίβαστα με τα δικά τους (Σώτου, & Τοπαλίδου, 2003: 357). Συνήθως όμως οι πολιτικές και οικονομικοκοινωνικές συνθήκες δεν επιτρέπουν την επιστροφή (Eitinger, 1981a: 86). Οι πρόσφυγες των καταυλισμών βιώνουν εντονότερη διστακτικότητα και αβεβαιότητα. Τα προβλήματα αυτά μπορούν να διερευνηθούν με την αυτοβιογραφική μέθοδο (Bertrand, 2000: 89-90). Οι άνεργοι ή υποαπασχολούμενοι μετανάστες εκδηλώνουν δυσπιστία, κυνισμό, ακόμη και επιθετικότητα λόγω της οικονομικής και κοινωνικής τους θέσης, ενώ η πολιτική της ενσωμάτωσης τους προκαλεί ψυχικές διαταραχές. Τα αντικοινωνικά φαινόμενα θα αρθούν με τη γνώση του 'δικού μας' πολιτισμού και των άλλων, την αλληλεπίδραση ανεξαρτήτως φυλής και εθνότητας, την εξασφάλιση της ισότητας, την επαγγελματική αποκατάσταση όλων, τη λειτουργία υποστηρικτικών υπηρεσιών για εργαζόμενους, την κοινωνική πρόνοια προς ευαίσθητες ομάδες (Triandis, 1997: 131, 143, 147, 155, 156, 158). Παράγοντες ψυχικής υγείας των μεταναστών είναι επίσης η συναναστροφή και οι ψυχικοί δεσμοί που αναπτύσσουν με άλλους, η προσωπική υποστήριξη καθημερινά και σε δύσκολες συνθήκες, η αποδοχή-οργάνωση-αριστεία στη νέα κοινωνία, η παροχή φιλοξενίας και εκπαίδευσης, η συμβουλευτική για την απασχόληση-υγεία-οικιακά, το ενδιαφέρον για τα δημόσια ζητήματα, η πολιτικοποίηση και η δύναμη αντίστασης, γενικά η αποδοχή και η απομάκρυνση στρεσογόνων καταστάσεων (Ager, 2000: 35. Banchevska, 1981: 109, 123. Eastmond, 2000: 82. Eitinger, 1981a: 89, 91, 92, 99. Eitinger, 1981b: 20, 23. Hertz, 1981: 75. Stoller, 1981: 29). Λόγω των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, οι μετανάστες αναπτύσσουν την ικανότητα προσαρμογής σε διαφορετικά περιβάλλοντα και κριτικής θεώρησής τους (Eitinger, 1981b: 21).

- η κατανόηση ότι ο πολιτισμός του ενδιαφερόμενου επηρεάζει την εξέλιξή του και τις σχέσεις του με τους άλλους.

Αντίστοιχοι στόχοι της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης μπορεί να είναι:

- η αναγνώριση του πολυπολιτισμού και η αποδοχή της διαφορετικότητας ως φυσιολογικής στις κοινωνίες,
- η κατανόηση και ο σεβασμός απέναντι σε ανθρώπους διαφορετικής προέλευσης,
- η παροχή γνώσεων για άλλους πολιτισμούς,
- η πρακτική ενάντια στην καταπίεση,
- η διευκόλυνση των αλλογενών στο δικαίωμά τους να αυτοπροσδιορίζονται,
- η πολιτισμική αυτοεπιβεβαίωση και η ανάπτυξη υγιούς ταυτότητας,
- η ομαλή ένταξη των ετερογενών στη δημόσια εκπαίδευση και στην ομάδα των συνομηλίκων, χωρίς να παραιτούνται από την ακαδημαϊκή τους επιτυχία και ευφυΐα για να γίνουν αποδεκτοί,
- η αναγνώριση της δύναμης και των ταλέντων τους,
- η εστίαση του θεραπευτή στις γνώσεις, στις πηγές πρόσβασης, στα κίνητρα, στα ταλέντα του ενδιαφερόμενου.

Τα αντίστοιχα κριτήρια επιλογής βιβλιοθεραπευτικού υλικού ισοδυναμούν με απαντήσεις σε βασικά ερωτήματα, όπως:

- το βιβλίο αποξενώνει από άλλους ομογενείς ή προσφέρει εγγύτητα;
- το βιβλίο φαίνεται να εκτιμά τους αλλογενείς και την προσφορά τους στην κοινωνία;
- είναι οι εμπειρίες των χαρακτήρων του βιβλίου παρόμοιες με αυτές που βιώνει ο αναγνώστης;
- η έκβαση της ιστορίας είναι επιθυμητή από τον ενδιαφερόμενο;
- η ιστορία βοηθά τον αναγνώστη να αποκτήσει δεξιότητες επίλυσης ρεαλιστικών προβλημάτων;
- η ιστορία φέρνει σε κορύφωση προκλητικές καταστάσεις ζωής;

- η ιστορία περιγράφει συμπεριφορές αντιμετώπισης καταστάσεων, οι οποίες είναι εφικτές στο πολιτισμικό πλαίσιο του επωφελούμενου; Είναι προτιμότερο να μην διαβαστεί καμιά ιστορία παρά να διαβαστεί μια ιστορία φτωχή, με στερεοτυπικούς χαρακτήρες και απλουστευμένες απαντήσεις σε σύνθετα ερωτήματα, η οποία θα μεταδώσει στους ανθρώπους αρνητική οπτική.

Η συνειδητοποίηση της βαρύτητας του πολιτισμού των αλλογενών προσφέρει στους ίδιους μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση, άνεση, ελευθερία και ενδυνάμωση, ώστε και οι ίδιοι να αποδεχτούν τους άλλους πολιτισμούς. Έτσι, δεν θα εστιάσουν στην καταγωγή του θεραπευτή αλλά στα προσόντα του και στην ικανότητά του να είναι καλός ακροατής και να έχει ενσυναίσθηση, με αποτέλεσμα την οικοδόμηση καλών σχέσεων μεταξύ του βιβλιοθεραπευτή και του επωφελούμενου. Βάση της βιβλιοθεραπείας είναι η πεποίθηση ότι το άτομο επηρεάζεται από ό,τι διαβάζει. Επομένως, το υλικό πρέπει να γράφεται από την οπτική του ενδιαφερόμενου. Είναι σημαντικό για τον ειδικό να ελέγχει αν το άτομο πιστεύει ότι οι εμπειρίες του ήρωα είναι ρεαλιστικές και αν ταυτίζεται με τον ήρωα, ώστε να οδηγηθεί στη διερεύνηση των προσωπικών του αντιλήψεων και δράσεων και να επιτύχει την ενόραση. Έτσι, μπορεί να αναθεωρήσει τρόπους επίλυσης προβλημάτων που υιοθέτησε στο παρελθόν ή υιοθετεί στο παρόν ή θα υιοθετήσει στο μέλλον. Οι αλλογενείς μαθητές κινητοποιούνται, ώστε να συνδέσουν την τωρινή τους μάθηση με τις προηγούμενες εμπειρίες τους αλλά και με τους προσωπικούς τους στόχους. Δραστηριότητες ομαδοσυνεργατικές σε μορφή σχεδίων εργασίας μπορούν να τους βοηθήσουν να κάνουν αυτές τις συνδέσεις και να αποκτήσουν ενόραση, αξιολογώντας το πολιτισμικό τους υπόβαθρο, τις αξίες αλλά και τις προκαταλήψεις τους. Η ενόραση θα είναι μεγαλύτερη, αν οι ίδιοι αναζητήσουν μόνοι τους πηγές πολυπολιτισμικότητας.

Η πολυπολιτισμική βιβλιοθεραπεία λοιπόν μπορεί να προσφέρει στους πολιτισμικά διαφοροποιημένους και ειδικά σε όσους κινδυνεύουν με κοινωνικό αποκλεισμό:

- μοντέλα ρόλων,
- υγιή προσαρμογή,
- συζήτηση των εμπειριών και κριτική σκέψη,
- δεξιότητες αποτελεσματικής επίλυσης προβλημάτων και λύσεις σε προβλήματα που μπορεί να φαίνονται ανυπέρβλητα,
- προσωπική ανάπτυξη,
- ευκαιρίες εμφάνισης στο κοινωνικό προσκήνιο,
- έμπνευση, ελπίδα, ψυχική υγεία (McCoy, & McKay, 2006: 681-682, 684-690).

Οι Pehrsson, & McMillen στο Oregon State University, από τους πρώτους δημιουργούς του Εργαλείου Αξιολόγησης της Βιβλιοθεραπείας (BET), που προαναφέρθηκε, αναλύουν τα αποτελέσματα της πολυπολιτισμικής βιβλιοθεραπείας:

- υπερηφάνεια για την εθνοτική/πολιτισμική ταυτότητα του καθενός και καλύτερη ένταξη σ' αυτή την ταυτότητα,
- αυξανόμενη εκτίμηση για τον πολιτισμό του καθενός και τις συνήθειές του,
- αν οι άνθρωποι δέχονται τις επιδράσεις μόνον της κυρίαρχης κουλτούρας, είναι πιο πιθανό να αποδίδουν μικρότερη αξία στις άλλες κουλτούρες, καθώς σκέπτονται, συμπεριφέρονται, μιλούν με έναν και μοναδικό, επιβαλλόμενο τρόπο,
- επιτρέπει τη συζήτηση για τα στερεότυπα που προβάλλονται στα βιβλία,
- οι ενδιαφερόμενοι αλλογενείς μπορούν να ασκήσουν κριτική απέναντι στην τάση συγγραφέων να γράφουν για τις δικές τους εθνότητες, κουλ-

τούρες και τρόπους ζωής, ενώ δεν ανήκουν σ' αυτές, αν το περιεχόμενο του κειμένου τους παρουσιάζει αδυναμίες (Pehrsson, & McMillen, 2006).

Κριτικά συμπεράσματα

Από τις παραπάνω σύγχρονες έρευνες καθίσταται εμφανές ότι η πολυπολιτισμική βιβλιοθεραπεία, χωρίς να είναι μια μακροχρόνια, γι' αυτό χρονοβόρα και κοπιαστική διαδικασία, καταδικάζει κάθε είδους ρατσισμό και συμβάλλει στην ενίσχυση της φυλετικής, εθνοτικής και πολιτισμικής ταυτότητας και ετερότητας, με αποτέλεσμα την άνοδο της αυτοαντίληψης και αυτοεκτίμησης των ετερογενών και τη βελτίωση των δεξιοτήτων τους, όπως είναι η δημιουργία κινήτρων αποσαφήνισης στόχων και παραγωγικότητας και η αποτελεσματική επίλυση προβλημάτων της ζωής. Επομένως, τουλάχιστον έμμεσα, συνωθεί τον ενδιαφερόμενο στην πρόοδο. Ο βιβλιοθεραπευτής πρέπει οπωσδήποτε να είναι ευαισθητοποιημένος στην αντιρατσιστική ιδεολογία και στην πολυπολιτισμικότητα, την οποία οφείλει να υπηρετεί συνειδητά, σταθερά και με ανιδιοτέλεια.

Η βιβλιοθεραπεία μπορεί να αποτελέσει το πρώτο βήμα ή το κομβικό σημείο στην υλοποίηση εκπαιδευτικών υπηρεσιών για την πρόοδο των ετερογενών, με την αξιοποίηση των ικανοτήτων τους. Το κατάλληλο βιβλιοθεραπευτικό υλικό στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση, απαλλαγμένο από προκαταλήψεις, διακρίσεις και υπεραπλουστεύσεις, οδηγεί τους αλλογενείς στη λήψη αποφάσεων για αυτοοργάνωση στις κοινότητές τους, παράλληλα με τον κοινό αγώνα με τους γηγενείς σε ό,τι αφορά διεκδικήσεις και διεύρυνση των δικαιωμάτων τους.

ΜΕΡΟΣ Β

ΒΙΒΛΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑ:

ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ – ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Το κοινωνικό υπόβαθρο της έρευνας. Μετανάστριες οικιακές βοηθοί: συνθήκες ζωής, δικαιώματα και διαπολιτισμική εκπαίδευση

Η Τοπάλη, μελετώντας διεθνή ερευνητικά δεδομένα και διεξάγοντας έρευνα, αναλύει ενδελεχώς το κοινωνικό προφίλ των οικιακών βοηθών. Ο εργαζόμενος είναι εξουσιαζόμενος και αντικείμενο εκμετάλλευσης, πόσο μάλλον αν είναι γυναίκα, ξένη και απασχολείται σε έναν νομικά απροστάτευτο εργασιακό χώρο. Έτσι, «ο λόγος των οικιακών βοηθών [...] παραμένει παθητικός και ασήμαντος, ντροπαλός και αδύναμος να ανατρέψει μία παγιωμένη θεσμικά, οικονομικά, πολιτισμικά, ταξικά, και έμφυλα σχέση ιεραρχίας και υποτέλειας», που εκδηλώνεται με την πατερναλιστική, ακόμα και υποτιμητική, συμπεριφορά του/της εργοδότη/τριας, ή επιστρατεύοντας κοινά στοιχεία και την ένταξη στην ‘οικογένεια’, «για να επιτύχουν τους στόχους τους, επιδιώκουν δηλαδή να συναισθηματοποιήσουν τη σχέση, προκειμένου να ασκήσουν περισσότερη εξουσία ή ζηλεύοντας την οικιακή βοηθό ως απειλητικό μητρικό ή σεξουαλικό πρότυπο. «Η σχέση εργοδοτριών και οικιακών βοηθών περιγράφεται συνήθως στις πρώτες συναντήσεις και συνεντεύξεις με [...] οικιακές βοηθούς ως μία σχέση χωρίς προβλήματα και χωρίς συγκρούσεις. Στη συνέχεια, όμως, αναδεικνύονται με ένταση ζητήματα όπως της κλεψιάς ή διαφόρων ιδιοτροπιών της εργοδότριας, που μπορεί να οδηγήσουν ακόμα και στην εγκατάλειψή της από την οικιακή βοηθό». Βέβαια, συνήθως οι «οικιακές βοηθοί αποφεύγουν τα παράπονα για την εργασία τους και την εγκαταλείπουν με δυσκολία (καθώς παραβιάζει την αξία της ‘καρτερίας’). Όταν συμβαίνει αυτό, επινοούν δικαιολογίες που σχετίζονται με την προσωπική τους ζωή (αρρώστια, επιστροφή στην πατρίδα) και ποτέ δεν ασκούν κριτική στους εργοδότες, προσπαθώντας να διατηρήσουν την ατομική τους αξιοπρέπεια αλλά και εκείνη των εργοδοτών». «Ηλικιωμένοι άντρες και γυναίκες εργοδότριες έχουν «ανάγκη» από τη βοήθεια της οικιακής βοηθού, η οποία δεν μπορεί

παρά λόγω «λύπησης» να τους την προσφέρει, ανεχόμενη τις όποιες παραξενιές τους και επιτελώντας εργασίες που δεν εμπίπτουν ακριβώς στα καθήκοντά της», με το δέλεαρ ίσως κάποιων –συνήθως χρησιμοποιημένων– «δώρων που αποσκοπούν στην πλήρη και απόλυτη αφοσίωση των δεκτών». Πρόσθετα προβλήματα μπορεί να είναι η αθέτηση της προφορικής συμφωνίας ως προς το ύψος της μηνιαίας αμοιβής και ως προς τα καθήκοντα (μια και οι εργοδότες προσπαθούν να λάβουν τη μέγιστη δυνατή εργασία από αυτές), η άρνηση απόδοσης παροχών, η κακής ποιότητας διατροφή για την οικιακή βοηθό. «Οι οικιακές βοηθοί από τη μεριά τους σιωπούν, και επιτελούν το ελάχιστο της εργασίας που απαιτείται, ελέγχοντας προσεκτικά τη ροή της εργασίας και την ποσότητά της, ώστε να έχουν το μέγιστο κέρδος σε μία κακοπληρωμένη δουλειά», ενώ, από την άλλη, φαίνονται παγιδευμένες στη συναισθηματική εργασία που επιτελούν και στο διττό λόγο μεταξύ συναισθηματικής σύνδεσης και σχέσεων εκμετάλλευσης με τους εργοδότες. «Αντίθετα, αντλούν πραγματική συναισθηματική υποστήριξη στο αρμονικό περιβάλλον των συγγενικών και φιλικών δικτύων που παρουσιάζονται ως απολύτως εξισωτικά και κενά ανταγωνισμών και εχθροτήτων» (Τοπάλη, 2005). Όμως κι αυτά τα δίκτυα πλέον, διαβρωμένα από το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα και την πολιτική στρατηγική της διάσπασης των εργαζομένων, έχουν πάψει, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, να προκρίνουν τις συλλογικές, ακόμα και τις διαπροσωπικές, αξίες, και μόνον κενά ανταγωνισμού και συμφερόντων δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν.

Πρόσφατες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα αναφέρονται στο ρόλο των Βαλκάνιων μεσήλικων μεταναστριών στις οικογένειές τους. «Αν και εργάζονται, η συμβολή τους στο οικογενειακό εισόδημα κρίνεται δευτερεύουσα και πρωταρχικό καθήκον τους εξακολουθεί να θεωρείται η φροντίδα του συζύγου και των παιδιών» (Αθανασοπούλου, 2005), εγκλωβισμένες στις πατριαρχικές οικογενειακές σχέσεις (Van Boeschoten,

2007), ακόμα κι αν έχουν διαλύσει τον καταπιεστικό γάμο τους. Συχνά, βιώνουν έντονη ανασφάλεια, που οφείλεται στην αντιμεταναστευτική πολιτική στη χώρα υποδοχής αλλά και στην ίδια τη φύση του καπιταλιστικού συστήματος. Έτσι, αναγκάζονται να εφαρμόσουν στρατηγικές δικτύωσης, προσαρμογής και ενσωμάτωσης, για να έχουν ευνοϊκή μεταχείριση στην ξένη χώρα (Βαν Μπούσχοτεν, 2006). Η εκπαίδευση των μεταναστριών αποτελεί μια από τις στρατηγικές αυτές, διότι είναι μια καλή ευκαιρία συνάντησης των πολιτισμών, κοινωνικότητας και φιλίας, δημιουργικής συνεργασίας, αλλά και άντλησης εφοδίων (γνώσεων και δεξιοτήτων, πιστοποιημένων και μη) για τη ζωή (Κυπριανού, & Βαν Μπούσχοτεν, 2006).

Στις σελίδες που ακολουθούν παρουσιάζεται η έρευνα που πραγματοποιήσα σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στο Στέκι Μεταναστών Βόλου. Πρόκειται για εκπαιδευτική παρέμβαση με σχεδιασμό και υλικό αναπτυξιακής αλληλεπιδραστικής βιβλιοθεραπείας. Δεν πρόκειται για δείγμα που χρήζει θεραπείας για την αντιμετώπιση ψυχολογικών προβλημάτων. Άλλωστε, δεν είναι αρμόδιος ο εκπαιδευτικός να κάνει μια τέτοια διάγνωση. Οι μετανάστριες απλώς βιώνουν αρνητικά συναισθήματα, όπως όλοι οι άνθρωποι στην ανταγωνιστική εποχή μας, αλλά ίσως περισσότερα και πιο έντονα οι ίδιες λόγω των ιδιαίτερων κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Η βιβλιοθεραπευτική εκπαιδευτική παρέμβαση πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια των μαθημάτων ελληνικής γλώσσας που προσφέρει το Στέκι και με πρόσθετο δεδομένο την προσπάθεια απάλυνσης των αρνητικών συναισθημάτων των μαθητριών. Όλο το υλικό της έρευνας παρατίθεται στο Παράρτημα της παρούσας διπλωματικής διατριβής.

Χρονικό της έρευνας

Ως πρώτο βήμα για την προσέγγιση του θέματος ερευνήθηκε η διαθέσιμη βιβλιογραφία σε θέματα βιβλιοθεραπείας, καθώς και πιθανής ε-

φαρμογής της στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση ενηλίκων. Τα πορίσματα αυτής της μελέτης περιέχονται στην προηγούμενη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Επίσης, ελήφθησαν υπόψη διαπιστώσεις, εκπαιδευτικές και κοινωνικές, από την προηγούμενη διδασκαλία της νέας ελληνικής στο Στέκι Μεταναστών Βόλου, με έμφαση στις ανάγκες των μεταναστριών και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της διδασκαλίας σε ενήλικες μετανάστριες οικιακές βοηθούς.

Το Νοέμβριο και Δεκέμβριο 2007 πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις μεταναστριών οικιακών βοηθών που μαθαίνουν ελληνικά στο Στέκι Μεταναστών Βόλου πριν τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση. Τον Απρίλιο του 2008 πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις των μεταναστριών οικιακών βοηθών μετά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση, ενώ η ενδιαμέσση βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση στην τάξη των μεταναστριών διήρκησε από το Μάρτιο ως τον Απρίλιο του 2008.

Εκπαιδευτικό περιβάλλον και δείγμα που επιλέχθηκε – Διαδικασία της έρευνας

Η έρευνα που διεξήγαγα μπορεί να χαρακτηριστεί πιλοτική ποιοτική έρευνα - μελέτη περίπτωσης, μια και βασίστηκε α) σε συνεντεύξεις στο Βόλο, πριν τη διδακτική παρέμβαση, β) σε συνεδρίες βιβλιοθεραπευτικής διδακτικής παρέμβασης στο Στέκι Μεταναστών Βόλου, και γ) σε συνεντεύξεις στο Βόλο, μετά τη διδακτική παρέμβαση. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν δέκα δομημένες συνεντεύξεις μεταναστριών οικιακών βοηθών, ηλικίας 46-57 ετών, στο Βόλο πριν τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση και τέσσερις δομημένες συνεντεύξεις μεταναστριών οικιακών βοηθών στο Βόλο μετά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση, καθώς και πέντε συναντήσεις βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης σε πέντε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στο Στέκι Μεταναστών Βόλου (Γιλαβάνη 82). Οι γυναίκες ήταν

από τη Βουλγαρία και την Αλβανία. Όλος ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός (διδασκτικές ενότητες βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης, στόχοι διδασκαλίας, δραστηριότητες) που εφαρμόστηκε σε καθεμία από τις πέντε συναντήσεις βρίσκεται στο Παράρτημα της παρούσας διπλωματικής διατριβής.

Οι ερωτώμενες επιλέχθηκαν με κριτήριο τη συμμετοχή τους στα εθελοντικά μαθήματα που προσφέρει το Στέκι Μεταναστών, μια και οι γυναίκες αυτές συγκροτούν ένα από τα τμήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Το δείγμα αποτελεί μελέτη περίπτωσης, που όμως φιλοδοξεί να καταγράψει τάσεις της βιβλιοθεραπευτικής εφαρμογής και της εκπαίδευσης ενήλικων πολυπολιτισμικών ομάδων.

Θεματικές της έρευνας

Η έρευνα επικεντρώθηκε στις εκπαιδευτικές ανάγκες των μεσήλικων μεταναστριών και στα αποτελέσματα της διδασκτικής παρέμβασης με τη βιβλιοθεραπευτική προσέγγιση, ενώ τα θέματα αυτά συνδέθηκαν με το οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της μετανάστευσης και τις επιπτώσεις αυτού του πλαισίου στη ζωή των μεταναστριών.

Στόχοι της έρευνας

Κύριος στόχος της έρευνας που διεξήχθη στις μετανάστριες ήταν **να αποκτήσουν αυτές θετικότερα συναισθήματα²⁸ μετά τη βιβλιοθεραπευτική**

²⁸ «Ενώ τα αρνητικά συναισθήματα "φυλακίζουν" τον άνθρωπο σε συγκεκριμένες συμπεριφορές και αντιδράσεις (narrowing), τα θετικά συναισθήματα τον "απελευθερώνουν" και ανοίγουν στο άτομο έναν ευρύ ορίζοντα πιθανών δράσεων και συμπεριφορών (broadening). Σύμφωνα λοιπόν με την θεωρία της Fredrickson [...], τα θετικά συναισθήματα και συγκεκριμένα η χαρά, το ενδιαφέρον, η ευχαρίστηση, η περηφάνια και η αγάπη (αν και εντελώς διάκριτα μεταξύ τους) διευρύνουν τους ορίζοντες της σκέψης των ανθρώπων που τα βιώνουν, εμπλουτίζουν το οπλοστάσιο των διαθέσιμων δράσεων - συμπεριφορών τους και ενισχύουν τους προσωπικούς φυσικούς, νοητικούς, κοινωνικούς, ψυχολογικούς πόρους και τις αντοχές τους. Επίσης σε ένα πιο μακροπρόθεσμο και γενικό επίπεδο οδηγούν σε μια διαρκή βίωση θετικών συναισθημάτων και σε μια συνεχόμενη διεύρυνση μέσω ενός μηχανισμού μιας ατέρμονης ανεμισσόμενης αλυσίδας (Upward Spiral) και με αυτόν τον τρόπο συμβάλλουν στην προσωπική ανάπτυξη, ωρίμανση και ολοκλήρωση». «Τα θετικά συναισθήματα θεωρούνται ότι: οξύνουν την προσοχή και την αντίληψη, βελτιώνουν την γνωστική ικανότητα, παρακινούν σε δράση, προσφέρουν στο άτομο μεγαλύτερη ποικιλία και

παρέμβαση, ως προς τις συνθήκες και τα σχέδια ζωής τους. Δευτερεύων στόχος της έρευνας ήταν η γλωσσική τους βελτίωση στα νέα ελληνικά. Δεν ετέθησαν στόχοι όπως μεγαλύτερη κοινωνικότητα, πολιτική συνειδητοποίηση και αγωνιστικότητα στις διεκδικήσεις τους, γιατί αυτά τα ζητούμενα τα έχουν ήδη κατακτήσει οι γυναίκες αυτές, μια και είναι ενταγμένες στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό της πόλης του Βόλου, γνωρίζουν να

ποσότητα από φυσικούς, κοινωνικούς, διανοητικούς πόρους και ερεθίσματα, αυξάνουν την παραγωγή πρωτότυπων ιδεών, αναπτύσσουν την δημιουργικότητα, ωθούν το άτομο στο να είναι ανοικτό σε νέες εμπειρίες και ερεθίσματα, αυξάνουν το αίσθημα αυτόρκειας του ατόμου, ωθούν το άτομο σε ριζοσπαστικές λύσεις, προσανατολίζουν προς την ποικιλία και το ασυνήθιστο». «Για να συνοψίσουμε τα πορίσματα - αρχές της θεωρίας των θετικών συναισθημάτων σχετικά με την επίδραση τους στην ανθρώπινη συμπεριφορά, καταλήγουμε στο ότι η μεταβλητή αυτή (τα θετικά συναισθήματα) φέρνει τα εξής αποτελέσματα: Διεύρυνση του ορίζοντα της σκέψης και της ποικιλίας των δράσεων και της συμπεριφοράς των ανθρώπων [...]. Αντιμετώπιση των συνεπειών των αρνητικών συναισθημάτων ("The Undoing Hypothesis", Fredrickson & Levenson 1998). Χτίσιμο ισχυρού ψυχισμού, μεγάλων ψυχολογικών αντοχών και εξασφάλιση καλής ψυχικής υγείας ("Psychological Resilience", Tugade & Fredrickson 2000). Κινητοποίηση μηχανισμών (Upward Spiral) που οδηγούν κλιμακωτά σε ψυχική και συναισθηματική ευημερία». «Τα θετικά συναισθήματα συγκεντρώνουν ιδιότητες και χαρακτηριστικά ακριβώς αντίθετα και αντιστρόφως ανάλογα με αυτά των αρνητικών συναισθημάτων». «Αυτή η προσέγγιση ήδη έχει τεκμηριωθεί με κάποια ερευνητικά ευρήματα, όπως είναι οι έρευνες της Fredrickson [...] με τις οποίες αποδείχθηκε ότι τα θετικά συναισθήματα προκαλούν διεύρυνση (Broadening), ενώ τα αρνητικά συναισθήματα προκαλούν εστίαση και μονοδιάστατη δράση (Narrowing) καθώς επίσης και ότι τα θετικά συναισθήματα βοηθούν στο χτίσιμο και στην ανάπτυξη προσωπικών πόρων (Upward Spiral, Resource Building) ενώ τα αρνητικά συναισθήματα καταστρέφουν τους πόρους του ατόμου και το καθιστούν πιο ευάλωτο». «Τα θετικά συναισθήματα δεν μας δημιουργούν την προδιάθεση για μια συγκεκριμένη και αναπόφευκτη δράση, αλλά κατά κύριο λόγο μας «ελευθερώνουν», μας βοηθάνε να χαλαρώσουμε, να ισορροπήσουμε, να σκεφτούμε μια μεγάλη πληθώρα από εναλλακτικές λύσεις και ιδέες, να αναπτυχθούμε και να ωριμάσουμε». «Ένα δεύτερο βασικό στοιχείο στην θεωρία της Fredrickson είναι η λεγόμενη «ατέρμονα ανεπισσώμενη αλυσίδα» (upward spiral). Η «ατέρμονα ανεπισσώμενη αλυσίδα» αποτελεί το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα της βίωσης θετικών συναισθημάτων. Με την στιγμιαία βίωση κάποιου θετικού συναισθήματος το άτομο οδηγείται σε μια διαδικασία «διεύρυνσης» - εμπλουτισμού των προσωπικών του πόρων, όπως περιγράψαμε προηγουμένως. Η «διεύρυνση» αυτή ωφελεί το άτομο και μάλιστα η επίδραση της δεν είναι παροδική (όπως είναι το θετικό συναίσθημα που την προκαλέσει) αλλά συνεχής, με την έννοια ότι στρέφει το άτομο στην βίωση και άλλων θετικών συναισθημάτων, τα οποία με την σειρά τους θα οδηγήσουν σε νέα «διεύρυνση» δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μια αδιάκοπη αλυσίδα. Χάρis στην «ατέρμονα ανεπισσώμενη αλυσίδα» η ζωή του ατόμου κατακλύζεται από θετικά συναισθήματα. Ο μηχανισμός της «ατέρμονα ανεπισσώμενης αλυσίδας» βοηθάει το άτομο να αναπτυχθεί και να ωριμάσει με ιδανικό τρόπο, ενώ παράλληλα συντελεί στο να θωρακίσει την ψυχική υγεία του απέναντι σε κάθε ψυχική διαταραχή [...]. Τέλος, ένα ακόμη σημαντικό εύρημα στην θεωρία των θετικών συναισθημάτων είναι και η λεγόμενη "The Undoing Hypothesis" (Η υπόθεση του αντιδότου), η οποία μας πληροφορεί ότι ανάμεσα στα ποικίλα και πολυάριθμα αποτελέσματα της δράσης των θετικών συναισθημάτων είναι και η δυνατότητα που παρέχουν στο άτομο που τα βιώνει, να καταπολεμήσει τις περιοριστικές συνέπειες των αρνητικών συναισθημάτων. Τα θετικά συναισθήματα δηλαδή μπορούν να βοηθήσουν το άτομο απέναντι στα αρνητικά συναισθήματα λειτουργώντας ως αντιδοτό [...]. Συνοπτικά λοιπόν τα 4 βασικά αποτελέσματα της βίωσης των θετικών συναισθημάτων σύμφωνα με την θεωρία της Fredrickson [...] είναι τα εξής: 1) Διεύρυνση του ορίζοντα της σκέψης και της ποικιλίας των δράσεων και της συμπεριφοράς των ανθρώπων [...]. 2) Αντιμετώπιση των συνεπειών των αρνητικών συναισθημάτων ("The Undoing Hypothesis", Fredrickson & Levenson 1998). 3) Χτίσιμο ισχυρού ψυχισμού, μεγάλων ψυχολογικών αντοχών και εξασφάλιση καλής ψυχικής υγείας ("Psychological Resilience", Tugade & Fredrickson 2000). 4) Κινητοποίηση μηχανισμών (Upward Spiral) που οδηγούν κλιμακωτά σε ψυχική και συναισθηματική ευημερία» (Γαλανάκης, 2004).

απευθύνονται σε αρμόδιες γι' αυτές υπηρεσίες, φορείς και συλλογικότητες, και ενδιαφέρονται για τη διεύρυνση των δικαιωμάτων τους.

Η διδακτική ύλη και το εκπαιδευτικό υλικό που επιλέχθηκε στις βιβλιοθεραπευτικές παρεμβάσεις

Για την επίτευξη της ταύτισης των μεταναστριών με την ηρωίδα του λογοτεχνικού βιβλίου και τη συνεπακόλουθη κάθαρση και ενόραση, έπρεπε να αναζητηθεί ένα ελληνικό πεζογραφικό έργο που να πληροί τα εξής:

- η ηρωίδα του βιβλίου να είναι μετανάστρια στην Ελλάδα, κατά προτίμηση ενήλικη, οικιακή βοηθός και από την Ανατολική Ευρώπη,
- να είναι ρεαλιστικό,
- να προβάλλει τα σύγχρονα προβλήματα της μετανάστευσης και της μισθωτής οικιακής εργασίας, αλλά να μην έχει τραγικό τέλος παρά να δίνει ελπίδα, έστω και μικρή, ώστε να προσανατολίζει τις εκπαιδευόμενες σε δεξιότητες επίλυσης των προβλημάτων τους,
- η γραφή να προκαλεί το ενδιαφέρον των συμμετεχουσών,
- να είναι γραμμένο σε γλώσσα απλή και κατανοητή,
- να είναι σύντομο και περιεκτικό.

Για τους λόγους αυτούς λοιπόν επέλεξα το βιβλίο της Βασιλικής Ηλιοπούλου, *Η Λιούμπα και άλλα αρώματα*, από τις εκδόσεις Εστία, έτους 2000, το οποίο και μελέτησα.

Αν και η γραφή ήταν απλή και το βιβλίο ευσύνοπτο, έκρινα ότι θα ήταν ευκολότερο για τις μετανάστριες να περιοστεί σε αποσπάσματα και να κατανεμηθεί η συντομευμένη και απλουστευμένη ύλη σε πέντε συναντήσεις. Οι λόγοι που επέβαλαν την απόφαση αυτή είναι ότι:

- οι μετανάστριες θα κατανοούν έτσι καλύτερα το κείμενο, μια και είναι ημιαρχαρίες στα Ελληνικά και, επιπλέον, δεν έχουν πολύ ισχυρά κί-

νητρα ούτε σχέδια για ακαδημαϊκή σταδιοδρομία, ούτε καν για μόνιμη διαμονή,

- ο διαθέσιμος χρόνος τους είναι σύντομος, μια και έχουν κάποια ρεπό την εβδομάδα αφού τελειώσουν τις υποχρεώσεις του σπιτιού όπου διαμένουν και όταν τα πρόσωπα που φροντίζουν κοιμούνται για λίγο το μεσημέρι, δηλαδή περίπου από τις 15.15 ως τις 16.45 (90'), συμπεριλαμβανομένου και του χρόνου που θα διανύσουν για να φθάσουν στο Στέκι Μεταναστών,
- οι λόγοι της μετανάστευσής τους, η φύση της εργασίας τους, οι καθημερινές συνθήκες ζωής, η διάθεσή τους και οι προσωπικές τους προτιμήσεις συνηγορούν στην αναγκαιότητα για επιλογή κειμένου εύκολου και κατανοητού γι' αυτές, σαφώς δομημένου, με συντομεύσεις, απλοποιήσεις, και ευχάριστων, διδακτικών μεθόδων, που δεν θα είναι κοπιαστικοί και βαρετοί, σε αυτοδιαχειριζόμενο, ομαδοσυνεργατικό και αλληλοδιδακτικό περιβάλλον, και που θα προσφέρουν σ' αυτές όχι μόνον κινητοποίηση για προβληματισμό αλλά και χαλάρωση, έλλειψη επιβολής και αυθεντίας του εκπαιδευτικού, δυνατότητα ανάληψης πρωτοβουλιών,
- η άτυπη φοίτηση στο Στέκι Μεταναστών δεν είναι η μοναδική τους διέξοδος κατά το σύντομο ελεύθερο χρόνο τους²⁹.

Η διδασκαλία περιελάμβανε φωτοτυπημένα αποσπάσματα από το βιβλίο, ανάγνωση –περαιτέρω συντομευμένη, απλουστευμένη και με επεξηγήσεις– και συζήτηση, καθώς και αντιπροσωπευτικές δραστηριότητες σε φύλλα εργασίας. Το περιεχόμενο των αποσπασμάτων, που διαμορφώνει –και διαμορφώνεται από– τους επιμέρους στόχους κάθε ενότητας, καθώς και οι δραστηριότητες παρουσιάζονται αναλυτικά στο παράρτημα της πα-

²⁹ Μπορεί να επιλέξουν να κάνουν βόλτα στην παραλία του Βόλου ή στην Ερμού ή να συγκεντρωθούν στο πάρκο του Αγίου Κωνσταντίνου, ειδικά τις ζεστές ημέρες, όπου θα ανακουφιστούν από την καθημερινή ένταση, συζητώντας τα νέα τους και τα προβλήματά τους, ενώ υπάρχουν διάφορες συλλογικότητες που προσεγγίζουν τις μετανάστριες, μεταξύ των οποίων κυρίαρχο ρόλο φαίνεται να διαδραματίζουν θρησκευτικοί κύκλοι, οι οποίοι άλλωστε έχουν πρόσβαση και στις ηλικιωμένες που φροντίζουν οι εργαζόμενες.

ρούσας διπλωματικής διατριβής. Στο σημείο αυτό όμως είναι χρήσιμος ο σχολιασμός του εκπαιδευτικού υλικού.

Η σύγχρονη ελληνική, κοινωνική, ρεαλιστική νουβέλα *Η Λιούμπα και άλλα αρώματα* έχει θέμα ακριβώς τη ζωή της Ανατολικοευρωπαϊκής μετανάστριας οικιακής βοηθού στην Ελλάδα, πράγμα που διευκολύνει την ταύτιση των μαθητριών με την ηρωίδα αυτή. Η έφηβη Δάφνη αμφισβητεί έντονα τη νοοτροπία και τον τρόπο ζωής των γονιών της, καθώς αυτοί συνδυάζουν το συντηρητισμό με τον επαρχιωτισμό, την αναισθησία και το συμφέρον. Στη ζωή της εισβάλλει η Λιούμπα, Ρωσίδα οικιακή βοηθός, που είναι 'ο εαυτός της', χαιρέται τη ζωή, έστω με τις μικροχαρές της, και φέρνει 'αρώματα φρεσκάδας' στο προβληματικό σπίτι. Το κορίτσι βρίσκει σ' αυτήν ένα προσωρινό καταφύγιο στοργής και απαντήσεων στις απορίες της για θέματα της ζωής.

Αφού διάβασα το βιβλίο, το χώρισα σε υποενότητες - σκηνές. Παρατίθενται παρακάτω όλες οι σκηνές, και μέσα σε πλαίσιο αυτές που επέλεξα για να διαβαστούν στις συνεδρίες, επειδή επικεντρώνονται στα προβλήματα της μετανάστριας:

Η έφηβη Δάφνη βλέπει ντοκιμαντέρ με αναμέτρηση θηρίων: η τίγρη θανατώνει το βουβάλι.

Στο μικροαστικό σπίτι ετοιμάζουν γεύμα εργασίας.

Έχουν μια γιαγιά με αλτσχάιμερ και με αδυναμία αυτοεξυπηρέτησης.

Στο γεύμα συζητούν για το πώς μόλις προσέλαβαν μια οικιακή βοηθό, τη Λιούμπα, ενώ οι υπόλοιπες συζητήσεις τους είναι από υποκριτικές έως κουτσομπολίστικες και βλακώδεις.

Οι γονείς ανησυχούν για την απόμακρη Δάφνη.

Η Λιούμπα έφθασε.

Η μάνα της Δάφνης την κουτσομπολεύει.

Η Λιούμπα στην μπανιέρα.

Λιούμπα και Δάφνη στον καναπέ.

Ο ερωτισμός του νεαρού Αποστόλη για τη Δάφνη.

Λιούμπα και Δάφνη κάνουν μπάνιο τη γιαγιά και την ταΐζουν.

Η Δάφνη βλέπει κρυφά το Σταύρο που κάνει στοματικό σεξ στη Λιούμπα.

Η Δάφνη αρνείται να πάει διακοπές, γιατί περνάει καλά με τη Λιούμπα.

Η Δάφνη μαθαίνει στη Λιούμπα προφορά.

Η Δάφνη, έξω με τα πατίνια, συναντά τα δίδυμα και τον μπαμπά τους.

Λιούμπα και Δάφνη τρώνε κοτόπουλο και πίνουν μπίρα με ηδονή.

Λιούμπα και Δάφνη στην μπανιέρα.

Η Λιούμπα είναι γυμνή και... ξυρίζεται.

Οι τυπικές σχέσεις της Λιούμπα με το ζευγάρι.

Η Δάφνη γράφει για τη Λιούμπα στο ημερολόγιό της.

Δάφνη και Αποστόλης στην πραγματικότητα και στη φαντασία.

Η περιέργεια της γειτόνισσας για τη Λιούμπα, ενώπιον της Δάφνης.

Η Δάφνη γράφει αναλυτικά για τη Λιούμπα, στο ημερολόγιό της, αλλά στη συνέχεια καίει το χαρτί.

Αναδρομή της Δάφνης στη φιλία της με τη Θωμαΐτσα.

Η Δάφνη κάνει πάλι παρέα στη Λιούμπα, που τρώει.

Η μητέρα της Δάφνης συνεχίζει να την κουτσομπολεύει.

Σκόρπιες σκέψεις της Δάφνης γύρω από τις απαγορεύσεις και το μοίρασμα.

Η Δάφνη βλέπει κρυφά τη Λιούμπα να κάνει στοματικό σεξ στο Σταύρο.

Η Δάφνη αποστασιοποιείται όχι μόνο από τους γονείς της αλλά και από τη Λιούμπα, φαινομενικά για να νιώσει σπουδαία, στην πραγματικότητα για να οργανώσει τις παραστάσεις της και τα νέα μαθήματα ζωής και να αυτονομηθεί.

Ο πατέρας είναι για τη Δάφνη ένα αμφιλεγόμενο πρόσωπο.

Η γιαγιά ξεφυχά στα χέρια της Δάφνης και της Λιούμπα.

Σκέψεις για την ταφή και την κληρονομιά.

Μάθημα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.

Το αντρόγυνο και πάλι συζητά για τις περιουσίες, και η απείθαρχη Δάφνη τούς σιχαίνεται.

Η γιαγιά απούσα. Το ημερολόγιο χωρίς νέα.

Η Λιούμπα μεθυσμένη και απογοητευμένη προσπαθεί να πέσει στις γραμμές του τρένου, γιατί ο Σταύρος την παράτησε. Η Δάφνη καλεί σε βοήθεια και αναλαμβάνει η αστυνομία.

Η Δάφνη επιστρέφει με τους γονείς της, όπως και η Λιούμπα.

Οι γονείς απομονώνουν τη Δάφνη από τη Λιούμπα, που θρηνεί για τον άτυχο έρωτα.

Αποστόλης και Δάφνη σχολιάζουν την πράξη της ειρωνικά.

Οι γονείς απομονώνουν τη Δάφνη από τη Λιούμπα και απομονώνονται από τη γειτονιά, η Λιούμπα συνεχίζει το θρήνο.

Η Λιούμπα αποχαιρετά την οικογένεια.

Στο άδειο δώμα μένει ένα βαζάκι μαρμελάδα.

Από το στάδιο της ανάγνωσης και συζήτησης προέκρινα την αναγκαιότητα των μεταναστριών για αυθόρμητες αντιδράσεις, έκφραση των προσωπικών σκέψεων και συναισθημάτων και τη μεταξύ τους επικοινωνία. Εφαρμόστηκε λοιπόν ελεύθερη από τις ενήλικες και όχι κατευθυνόμενη από μένα συζήτηση. Εγώ απλώς τις ενθάρρυνα και τις εμφύχωνα στην ελεύθερη ανταπόκριση στο κείμενο.

Ακολούθησαν μερικές δραστηριότητες, στις οποίες εύκολα ανταποκρίθηκαν οι μετανάστριες, μια και ήταν σχετικές όχι μόνον με το περιεχόμενο του κειμένου αλλά και τα προσωπικά τους βιώματα. Επειδή πάντως είναι επιπέδου αρχαρίων, διευκολύνονταν περισσότερο στις προφορικές απαντήσεις, ενώ δυσκολεύονταν γλωσσικά στο γραπτό λόγο, με αποτέλεσμα να προτιμήσουμε την αντιγραφή ή, στην καλύτερη περίπτωση, τη γραφή σύντομου κειμένου.

Μεθοδολογία της έρευνας³⁰

Πρόκειται για μελέτη περίπτωσης, όπου εφαρμόστηκε ποιοτική έρευνα στο πεδίο. Οι ενήλικες μετανάστριες που συγκροτούσαν ένα από τα τμήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας στο Στέκι Μεταναστών Βόλου απάντησαν η καθεμία ξεχωριστά σε δομημένη συνέντευξη πριν τις διδασκαλίες με τη βιβλιοθεραπευτική προσέγγιση. Οι ερωτήσεις της συνέντευξης ήταν 14 (δεκατέσσερις). Από αυτές, οι 4 (τέσσερις) πρώτες αφορούν δημογραφικές πληροφορίες, οι επόμενες 6 (έξι) αναφέρονται σε θέματα μετανάστευσης, ενώ οι 4 (τέσσερις) τελευταίες σχετίζονται με τις προτιμήσεις των μεταναστριών ως προς βιβλία, κυρίως λογοτεχνίας, στην εκπαίδευση. Τρεις μήνες αργότερα, –αφού επιλέχθηκε το κατάλληλο λογοτεχνικό βιβλίο για τις βιβλιοθεραπευτικές παρεμβάσεις, ολοκληρώθηκε ο σχεδιασμός των διδασκαλιών και καταρτίστηκε το ανάλογο υλικό δραστηριοτήτων (προβλεπόμενο λογοτεχνικό απόσπασμα, στόχοι της διδασκαλίας και προτεινόμενες δημιουργικές δραστηριότητες)– πραγματοποιήθηκαν 5 (πέντε) βιβλιοθεραπευτικές παρεμβάσεις στην αίθουσα διδασκαλίας του Στεκιού Μεταναστών Βόλου, για την εφαρμογή του σχεδιασμένου και παρηγμένου υλικού. Κατά τη διάρκεια κάθε συνάντησης, η ερευνήτρια και μία εξωτερική παρατηρήτρια κατέγραφαν σημειώσεις σε Φύλλα Παρατήρησης, με άξονες παρατήρησης τις συναισθηματικές αντιδράσεις και τη γλωσσική ανταπόκριση εκπαιδευομένων, καθώς και τη βιβλιοθεραπευτική προσέγγιση που ακολουθείται στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση ενηλίκων. Μετά τις διδασκαλίες και τη γραπτή συμπλήρωση δραστηριοτήτων από τις σπουδάστριες, ακολούθησε τελική δομημένη συνέντευξη. Οι ερωτήσεις της συνέντευξης ήταν 11 (έντεκα). Από αυτές, η πρώτη αφορά δημογραφική πληροφορία, η οποία δεν είχε συμπεριληφθεί στην πρώτη συνέντευξη, η

³⁰ Για τη μεθοδολογία της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η εξής βιβλιογραφία: Γέμτος, 1987. Duverger, 1990. Παρασκευόπουλος, 1990. Παρασκευόπουλος, 1993. Cohen, & Manion, 1994. ΕΚΚΕ, 1996. Bell, 1997. Altrichter, Posch, & Somekh, 2001. Λυδάκη, 2001. Mason, 2003. Πηργιάκη, 2004. Ανδρεάδης, & Βάμβουκας, 2005. Ιωσιφίδης, & Σπυριδάκης, 2006. Σταμέλος, & Δακοπούλου, 2007.

δεύτερη αναφέρεται στο γραμματισμό της μετανάστριας στη χώρα υποδοχής, ενώ οι επόμενες 9 (εννιά) σχετίζονται με το βαθμό ικανοποίησης των μεταναστριών από τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση και προτάσεις βελτίωσης.

Πρόκειται για ποιοτική έρευνα με συνδυασμό ερευνητικών εργαλείων, που εμπεριέχει δεδομένα συνεντεύξεων των μαθητριών πριν και μετά τη διδασκαλία, εξωτερική παρατήρηση κατά τη διάρκεια της παρέμβασης, με άξονες παρατήρησης, έρευνα δράση – συμμετοχική παρατήρηση κατά τη διάρκεια της παρέμβασης και εκ των υστέρων, με άξονες παρατήρησης αλλά και ελεύθερη παρατήρηση, καθώς και παρουσίαση και περιγραφική αξιολόγηση δραστηριοτήτων που πραγματοποιήθηκαν από τις μαθήτριες κατά τη διάρκεια της παρέμβασης.

Όλα τα δεδομένα καταγράφηκαν με χαρτί-και-στυλό, ενώ δεν πραγματοποιήθηκε μαγνητοφώνηση ή βιντεοσκοπήση, ώστε να ακολουθήσει απομαγνητοφώνησή τους. Ο τρόπος αυτός προτιμήθηκε, για να μην επηρεαστεί η ελεύθερη συμμετοχή των μεταναστριών-μαθητριών στην έρευνα. Δεν καταγράφηκαν τα τυχόν γλωσσικά λάθη των συμμετεχουσών του δείγματός μας, μια και στόχος μας ήταν η διερεύνηση των πλεονεκτημάτων της βιβλιοθεραπείας στην εκπαίδευση των μεταναστριών και όχι μια γλωσσολογική ανάλυση του λόγου των μεταναστριών. Δεν καταγράφηκαν ούτε τα παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά στοιχεία της επικοινωνίας των μεταναστριών, παρά μόνον, όπου ήταν απαραίτητο, σημειώθηκαν περιγραφικά μερικά από αυτά, σε μορφή σχολιασμού του υλικού των συνεντεύξεων ή της παρατήρησης των διδασκαλιών, στο Παράρτημα της παρούσας διπλωματικής διατριβής.

Κατά την ταξινόμηση των Ανδρεαδάκη & Βάμβουκα (2005: 56), η παρούσα έρευνα περιλαμβάνει τις εξής συνιστώσες:

- Περιοχή μελέτης: μάθηση, εκπαιδευτικό υλικό, διδακτική πράξη, εκπαιδευτική αξιολόγηση, πολυπολιτισμική εκπαίδευση.

- Αριθμός ερευνητών: ατομική έρευνα.
- Τρόπος ανάληψης: με πρωτοβουλία.
- Τόπος διεξαγωγής: επιτόπια έρευνα.
- Χρονική διάρκεια: συγχρονική.
- Ερευνητική προσέγγιση: ποιοτική.
- Ερευνητική στρατηγική: εθνογραφική, έρευνα-δράση, περιγραφική.
- Αριθμός εξεταζόμενων μονάδων: μελέτη περίπτωσης, πιλοτική.
- Μέσα συλλογής δεδομένων: δομημένες συνεντεύξεις, φύλλο άμεσης εξωτερικής παρατήρησης, φύλλο άμεσης συμμετοχικής παρατήρησης, φύλλο εκ των υστέρων παρατήρησης, φύλλα εργασίας.
- Τρόπος αξιοποίησης της ερευνητικής γνώσης: εφαρμοσμένη.

Συλλογή και επεξεργασία δεδομένων

Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας αποτελούνται από³¹:

- τα κείμενα –σε μορφή σημειώσεων– των συνεντεύξεων, πριν και μετά τη βιβλιοθεραπεία,
- τις σημειώσεις-σχόλια από τις συνεντεύξεις που μελετήθηκαν,
- τα φύλλα παρατήρησης όπου κατέγραψα σημειώσεις κατά τις βιβλιοθεραπευτικές παρεμβάσεις ή εκ των υστέρων,
- τα φύλλα παρατήρησης όπου κατέγραψε σημειώσεις εξωτερική παρατηρήτρια³² κατά τις βιβλιοθεραπευτικές παρεμβάσεις,
- τις δραστηριότητες που εφάρμοσαν οι μετανάστριες.

³¹ Η ποικιλία των μέσων συλλογής δεδομένων συνάδει με την τριγωνοποίηση στην εκπαιδευτική έρευνα, κατά την οποία συγκεντρώνονται δεδομένα από την πλευρά του εκπαιδευτικού (εδώ, με φύλλα παρατήρησης), των μαθητών (εδώ, με συνεντεύξεις και φύλλα δραστηριοτήτων), του εξωτερικού παρατηρητή (εδώ, με φύλλα παρατήρησης) (Altrichter, Posch, & Somekh, 2001: 174).

³² Πρόκειται για την κ. Ιωάννα Λέμα, εκπαιδευτικό πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, διευθύντρια στο 27^ο Δημοτικό Σχολείο Βόλου και μεταπτυχιακή συμφοιτήτριά μου στο Παιδαγωγικό τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, την οποία ευχαριστώ θερμά.

Τα δεδομένα που αφορούν τις μετανάστριες είναι, βεβαίως, **αυστηρώς ανώνυμα**³³.

Όλα τα δεδομένα, χωρίς διαβάθμιση σπουδαιότητας³⁴, μελετήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν με βάση τη συνάφεια του νοήματός τους, από μένα, την εκπαιδευτικό-ερευνήτρια. «Σύμφωνα με την επαγωγική μέθοδο, ο ερευνητής επιλέγει τις κατηγορίες, ενώ εξετάζει τα δεδομένα: στην περίπτωση αυτή, οι κατηγορίες “προκύπτουν” από τα δεδομένα»³⁵. Οι επιμέρους απαντήσεις δημιουργήσαν κατηγοριοποιήσεις σε ερευνητικά ερωτήματα, ενώ σταδιακά τα ερευνητικά ερωτήματα και επιμέρους κατηγοριοποιήσεις βελτιώνονταν. Τα δεδομένα λοιπόν μελετώνται λεπτομερώς, κωδικοποιούνται³⁶, κατηγοριοποιούνται³⁷, συγκρίνονται, οι κατηγορίες και υποκατηγορίες βελτιώνονται³⁸. Τα αποτελέσματα δεν είναι μετρήσιμα αλλά περιγραφικά.

Αποτελέσματα

³³ Βλ. και Cohen, & Manion, 1994: 498.

³⁴ Αποφάσισα ότι με ενδιαφέρει να καταγράψω τα πάντα, χωρίς ωραιοποιήσεις κατά το δυνατόν ή συχνότητες, και ότι οποιαδήποτε κριτήρια διαβάθμισης της σπουδαιότητας στα δεδομένα θα ήταν επισφαλής, όταν μάλιστα δεδομένα ‘δευτερευούσης’ σημασίας μπορούν να ανοίξουν νέες προοπτικές στην έρευνα, ή, για παράδειγμα, μια διαπίστωση που δεν συμπεριέλαβαν οι μετανάστριες στο λόγο τους, διότι ίσως απλώς τους διέφυγε, την πρόσεξα εγώ, παρατηρώντας, ή είναι αδύνατον να ορισθούν κριτήρια αξιολόγησης διαπιστώσεων ασύμφωνων ανάμεσα στην εκπαιδευτικά-παρατηρήτρια και στην εξωτερική παρατηρήτρια.

³⁵ Altrichter, Posch, & Somekh, 2001: 183. Σ’ αυτό συμφωνεί και ο Ιωσηφίδης: η θεμελιωμένη θεωρία αφορά ερευνητικά ζητήματα που «διερευνώνται δίχως να διατυπώνονται εξαρχής συγκεκριμένες θεωρητικές υποθέσεις εργασίας», όπως συμβαίνει στις ποσοτικές μεθόδους, οπότε «οι θεωρητικές υποθέσεις δεν προηγούνται αλλά έπονται της εμπειρικής έρευνας, με άλλα λόγια η κατασκευή της θεωρίας» (grounded theory) «βασίζεται και θεμελιώνεται στα εμπειρικά δεδομένα» (Ιωσηφίδης, 2006α: 212). Η Mason θα συμφωνήσει επίσης πως «άποψη ότι “η θεωρία έπεται” [...] μοιάζει πολύ περισσότερο με τον επαγωγικό συλλογισμό, στο πλαίσιο του οποίου ο ερευνητής αναπτύσσει θεωρητικές προτάσεις ή υποθέσεις μέσα από τα δεδομένα, με μια διαδικασία που είναι κοινά αντιληπτή ως κίνηση από το ειδικό προς το γενικό» (Mason, 2003: 319).

³⁶ Κωδικοποίηση (coding) είναι η απόδοση ιδιότητας ή νοήματος στα δεδομένα (Ιωσηφίδης, 2006α: 214).

³⁷ Βλ. Λυδάκη, 2001: 227. Cohen, & Manion, 1994: 404-406. Mason, 2003: 242-283.

³⁸ «Έτσι, ενώ οι πρώτες θεματικές κατηγορίες εντοπίζουν κυρίως το “τι υπάρχει” στην κοινωνική σκηνή, οι δεύτερες θεματικές κατηγορίες που σχηματίζουμε εντοπίζουν το “πώς υπάρχει” αυτό που υπάρχει, κάτω από ποιες προϋποθέσεις, κάτω από την επίδραση ποιων παραγόντων, με ποιες συνέπειες και για ποιους ή για ποιο υπάρχει και λειτουργεί όπως λειτουργεί» (Πηγιάκη, 2004: 113).

Από τη συνεχή επεξεργασία³⁹ του ερευνητικού υλικού, συμπεριλαμβανομένου του εκπαιδευτικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε και σχολιάστηκε στην έρευνα, δημιουργήθηκαν τελικά πέντε ερευνητικά ερωτήματα που μπορούν να απαντηθούν από τα ταξινομημένα δεδομένα του υλικού:

1. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα, που οδηγούν σε αντίστοιχα αιτήματα για την επίλυση των προβλημάτων τους;

Σύστημα ανισότητας - καπιταλισμός

σύστημα ανισότητας στη χώρα υποδοχής, συμφέρον, κυνήγι του κέρδους, ανταγωνισμός

φτώχεια

κοινωνική αδικία

κακοπληρώνονται, οικονομική εκμετάλλευση, τσιγκουνιά

αθέτηση συμφωνίας, από την πλευρά των εργοδοτών

σύστημα-κράτος-εργοδότες δοκιμάζουν τις αντοχές τους

εργασιακή εντατικοποίηση

άσκηση εξουσίας από τους εργοδότες

επιβολή υποταγής από τα αφεντικά

κυνισμός

κίνδυνος ανεργίας

αβέβαιο / δύσκολο μέλλον

επαγγελματικός ανταγωνισμός μεταξύ συναδελφισσών ή, στην καλύτερη περίπτωση, υποκριτική αλληλοβοήθεια.

Κράτος - κοινωνικές δομές

προπαγάνδα που γεννά προκαταλήψεις

³⁹ Την επεξεργασία μεγάλου όγκου υλικού διευκολύνει το λογισμικό ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων (Computer-Aided Qualitative Data Analysis – CAQDA) (Ιωσηφίδης, 2006b: 259-273).

γραφειοκρατία

συνεχής αλλαγή νόμων

αγώνας για τη νομιμοποίηση

βαριά εξαγορά της νομιμοποίησης

κράτος - εισπράκτορας

απατηλές υποσχέσεις ασφάλισης και συνταξιοδότησης

έλλειψη βοήθειας

απουσία κράτους πρόνοιας

δεν μπορούν να βρουν το δίκιο τους, εμπόδια στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους

εργασία με ιδιωτικές συμβάσεις, άρα έλλειψη προστασίας

απουσία εργασιακών δικαιωμάτων

έλλειψη ελευθεριών επιλογής εργασίας

δεν κάνουν τη δουλειά που τους ταιριάζει

έλλειψη στέγης

ενοίκια με επαχθείς όρους

ακρίβεια

επί πληρωμή δικηγορική συνδρομή

επί πληρωμή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.

Συμπεριφορά γηγενών

εθνικισμός

ξеноφοβία

ρατσισμός του φύλου, σεξισμός, πατριαρχία

σεξουαλική παρενόχληση

ύβρεις - προσβολές

υποτίμηση

ειρωνεία

άσκηση κριτικής

κουτσομπολιό
υποκρισία.

Φύση της εργασίας

σκληρή δουλειά: βαριά χειρωνακτική, βρώμικη, ανθυγιεινή
προβλήματα με τη μέση, γιατί σηκώνουν βάρη
δυσάρεστο εργασιακό περιβάλλον (ηλικιωμένοι, άρρωστοι, κατάκοιτοι, με
δύσκολο χαρακτήρα/διαταραχές συμπεριφοράς, με ψυχικές διατα-
ραχές, θάνατος)
δουλειά χαμηλού status
εσώκλειστες
έλλειψη χρόνου για εκπαίδευση
έλλειψη χρόνου για μελέτη.

Ξενιτιά

απομάκρυνση από τα αγαπημένα πρόσωπα
δυσκολίες προσαρμογής
δυσκολίες στη γλώσσα.

2. Ποια συναισθήματα βιώνουν οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα;

Θετικά

υπερηφάνεια για το κοινωνικό έργο που επιτελούν και για την αποτελεσμα-
τική τους εργασία
ικανοποίηση από την αποτελεσματικότητα στη δουλειά τους
ικανοποίηση για τα εμβάσματα
περισσότερη άνεση και ασφάλεια απ' ό,τι στη χώρα τους
αγώνας ενάντια στην εξαθλίωση στις χώρες τους

επιθυμία για βελτίωση

Ουδέτερα ή αντιφατικά

ανάγκη για κοινωνικότητα, ώστε να βοηθηθούν

αφοσίωση στο πρόσωπο που φροντίζουν

ικανοποίηση από τους ευχαριστημένους εργοδότες

αλληλοβοήθεια $\neq$ έλλειψη φίλων

ελπίδα $\neq$ ελπίδα που πεθαίνει τελευταία $\neq$ απελπισία

αισιοδοξία $\neq$ απαισιοδοξία

Αρνητικά

χρηματική ανάγκη

αίσθηση του ξένου

πόνος για την απομάκρυνση από τα αγαπημένα πρόσωπα

νοσταλγία για την οικογένεια, τα προηγούμενα βιώματα, τη συλλογικότητα
που υπήρχε κάποτε στις χώρες τους

υποφέρουν

νευρική όλητα

διαταραχές ύπνου (αϋπνίες ή περιορισμός του ύπνου λόγω φόρτου εργασίας ή παρεμπόδιση του ύπνου από τα πρόσωπα που φροντίζουν, ύπνος που διακόπτεται από τους αρρώστους)

πονοκέφαλοι

κόπωση

αίσθηση ανεπάρκειας λόγω δυσκολιών στη γλώσσα

έλλειψη αγάπης

φόβος

ανασφάλεια

κλάμα από τη σκληρή δουλειά

θλίψη από τις συνθήκες εργασίας

θλίψη για το θάνατο του ηλικιωμένου αλλά και για τη συνακόλουθη ανεργία
οργή
αγανάκτηση
δυσσρέσκεια από την επικοινωνία με αρρώστους που έχουν ψυχικές διαταραχές
νιώθουν αβοήθητες
‘καταπίνουν’
αναγκαστική υπομονή
εξάρτηση
νιώθουν ότι δεν είναι άνθρωποι, ότι είναι υπηρέτριες, δούλες
νιώθουν πειραματόζωα στον εργασιακό τομέα
νιώθουν φυλακισμένες, με την 24ωρη εργασία

3. Ποια τα θέματα βιβλιοθεραπείας για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς;

Θέματα

ωφέλιμα για τη ζωή τους
καθημερινή ζωή

η ζωή στην ελληνική οικογένεια
η ζωή της Ελληνίδας

η ζωή των ανθρώπων από όλον τον κόσμο, τώρα και στο μέλλον

ανθρώπινες σχέσεις
ερωτικά
ρομαντικά

κοινωνικά θέματα

κοινωνικοί φορείς

ελληνική οικονομία

οικονομικά

δάνεια

αγορά σπιτιού

εργασιακά δικαιώματα

ασφαλιστικά δικαιώματα και συνταξιοδοτικό

δικαιώματα στην υγεία

εκπαιδευτικά δικαιώματα

υγεία

για την ατμόσφαιρα

το περιβάλλον

πολιτιστικές εκδηλώσεις

καλλιτεχνικά

ιστορικό μυθιστόρημα

ιστορικά

4. Ποια τα σταδιακά αποτελέσματα της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

Γνωστικά

πρόοδος

μόρφωση

νέες γνώσεις

νέος τρόπος σκέψης

οι εκπαιδευόμενες συλλογίζονται

πνευματική άσκηση

ορθή σκέψη

αποφυγή λαθών

οι αρχάριες τουλάχιστον ασκούνται στον προφορικό λόγο

όχι έτοιμες λύσεις

βοήθεια στη λήψη αποφάσεων

Κοινωνικά

καλή επικοινωνία

κοινωνικότητα

βλέπουν πώς σκέφτονται οι ‘Άλλοι’

προετοιμασία για το γονεϊκό ρόλο

Ψυχοσυναισθηματικά

χαίρονται που ο εκπαιδευτικός ενδιαφέρεται για τα προβλήματά τους, επι-

λέγοντας ένα σχετικό μ’ αυτά βιβλίο

ζεστό κλίμα, αν η βιβλιοθεραπεία υποστηρίζεται από κατάλληλο εκπαιδευτικό

η ταύτιση είναι έκπληξη γι’ αυτές

αυθόρμητες αντιδράσεις από την ταύτιση

οι εκπαιδευόμενες επιδεικνύουν περιέργεια και προσοχή

συγκίνηση για διάφορα θέματα που έχουν και στη δική τους ζωή έντονη
συγκινησιακή φόρτιση
οι εκπαιδευόμενες συγκινούνται
πολλαπλή ενσυναίσθηση (και για την ηρωίδα αλλά και για άλλα πρόσωπα)
υπέρβαση του φόβου
χαμογελούν, γελάνε, συμμερίζονται, ανακουφίζονται ακούγοντας για μικρά
επεισόδια ζωής που βιώνουν κι εκείνες

συμπάσχουν με την ηρωίδα
αγωνία για την εξέλιξη της ιστορίας
οι εκπαιδευόμενες είναι περίεργες να μάθουν την έκβαση της ιστορίας, πώς
αντιμετώπισε η ηρωίδα τα προβλήματά της

χαλάρωση
ηρεμία
ξεκούραση
ευχαρίστηση
προσωρινή ανακούφιση

η ιστορία φέρνει λύπη, αν δεν έχει χαρούμενο τέλος
η ιστορία δεν προσφέρει αισιοδοξία, όταν δεν παρέχει προοπτικές
η ιστορία, αν και δυσάρεστη, προσγειώνει στην πραγματικότητα

το θέμα αφήνει καλές εντυπώσεις, γιατί τις ενδιαφέρει
έντονος διάλογος διαμαρτυρίας για τις συνθήκες ζωής τους

ελευθερία
ανεξαρτησία, αυτονομία

δεν συμφωνούν με την οπτική, αν είναι αυτή των γηγενών και όχι σύμφωνη με το πώς νιώθουν αυτές

5. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

Ως προς το ρόλο του εκπαιδευτικού-βιβλιοθεραπευτή

εκπαιδευτικός ελάχιστα συντονιστικός

να μην επιδεικνύει πατερνλιστική συμπεριφορά, αλλά να μπορεί και να επαναφέρει τις μετανάστριες σταδιακά και διακριτικά στη ροή της διδασκαλίας

προτίμηση σε εκπαιδύτρια χαμογελαστή, κοινωνική, ανοιχτή, όχι προσκολλημένη στα μαθήματα

να είναι πιο κοντά τους, να έχει φιλική και οικεία συμπεριφορά
σημασία έχει η οικειότητα με τον εκπαιδευτικό (μαζί, αγάπη, είμαστε κι εμείς 'κάτι')

ο εκπαιδευτικός να δίνει δύναμη στις μετανάστριες

να βοηθά τις μετανάστριες

εθελοντική, αφιλοκερδής, ανιδιοτελής προσφορά στους μετανάστες

οι εκπαιδευτικοί να φροντίζουν, ώστε αυτές να μαθαίνουν

προσπάθεια για κατανομή του χρόνου, κατά το δυνατόν

φωναχτή ανάγνωση του κειμένου από τον εκπαιδευτικό

ορθοφωνία του εκπαιδευτικού

θεατρικότητα του εκπαιδευτικού

**Ως προς το εκπαιδευτικό υλικό (αναγνωστικό/ πολυτροπικό, δραστη-
ριότητες)**

εύκολο κείμενο

περικοπές και απλοποιήσεις στο κείμενο, ώστε να είναι πιο σύντομο και
κατανοητό, για να μην κουράσει

επικέντρωση στο νόημα του κειμένου

θέμα ενδιαφέρον

θέματα σχετικά με τα συναισθήματα, συναισθηματική γλώσσα

προτίμηση σε βιβλία αυτοβοήθειας, πχ. πληροφόρηση για τα εργασιακά
θέματα που τις απασχολούν

ταύτιση με το θέμα, την κατάσταση της ηρωίδας, τα συναισθήματά της,
την εξέλιξη της κατάστασης

η ιστορία να είναι ρεαλιστική

η ιστορία να έχει χαρούμενο τέλος

η ιστορία να προσφέρει προοπτικές

ελεύθερη συζήτηση

ελεύθερη έκφραση εντυπώσεων

επαφή με βιβλιοθήκες

να υπάρχουν εποπτικά μέσα

μάθημα και με χρήση Η/Υ

ανάγνωση στίχων από τραγούδια για τους μετανάστες και ακρόαση των τραγουδιών

ερωτήσεις εύκολα κατανοητές

ερωτήσεις ανοικτού τύπου, κριτικής συζήτησης

ερωτήσεις ενδιαφέρουσες για τη ζωή των μεταναστριών

ερωτήσεις ενδιαφέρουσες για τα συναισθήματα των μεταναστριών

δυνατότητα να απαντήσουν σε δραστηριότητες με ανοιχτά βιβλία και σημειώσεις

δραστηριότητες σύντομης απάντησης για αρχάριες μετανάστριες

σε κάθε συνάντηση δραστηριότητες λίγες, σύντομες, αντιπροσωπευτικές, ενδιαφέρουσες

δραστηριότητα: σκυταλοδρομία ποίησης με χαρτί που καλυμμένο

οι εκπαιδευόμενες να γράφουν κι αυτές το δικό τους σενάριο και τις δικές τους ιστορίες και να τις ανταλλάσσουν

οι εκπαιδευόμενες να γράφουν κι αυτές για τη δική τους ζωή, για τα προβλήματα που έχουν όλες

Ως προς τη γλωσσική διδασκαλία

προτεραιότητα στην εκμάθηση της γλώσσας

να διαβάζουν στα ελληνικά

ενδιαφέρον για την ελληνική ιστορία

ενδιαφέρον για τον ελληνικό πολιτισμό

επεξηγήσεις λέξεων και φράσεων, όπου χρειάζεται

επεξηγήσεις από τον εκπαιδευτικό και με παρα/εξωγλωσσικά στοιχεία

συνώνυμα, όπου χρειάζεται

αντιγραφή και ορθογραφία με επανάληψη
εκμάθηση γραμματικής όπου υπάρχουν δυσκολίες, και μόνον αν το ζητή-
σουν οι μετανάστριες

να γράφουν στα ελληνικά
περισσότερη ενασχόληση με τη γραφή
εκμάθηση συμπλήρωσης χρήσιμων εντύπων

αποφυγή εμμονής στα γραμματικά και συντακτικά λάθη, στον προφορικό
λόγο των μεταναστριών

ελευθερία στις μετανάστριες για εναλλαγή γλωσσικών κωδίκων
αξιοποίηση και της μητρικής γλώσσας
ευκαιρία να μιλήσουν για την ιστορία και τον πολιτισμό της χώρας τους
έμφαση στα στοιχεία που ενώνουν τους πολιτισμούς

Σχολείο Ελληνικών
παρακολούθηση ΜΜΕ
επικοινωνία με Έλληνες - κοινές δραστηριότητες.

Ως προς την εκπαίδευση ενηλίκων

έχουν το δικαίωμα να προσέρχονται στην αίθουσα διδασκαλίας, για να
βρεθούν μεταξύ τους, να επικοινωνήσουν, να περάσουν καλά, να α-
στείευτούν, να κάνουν mini party

έχουν το δικαίωμα να μιλούν και να διαβάζουν μόνον στη μητρική τους
γλώσσα

έχουν το δικαίωμα να διαβάζουν ό,τι θέλουν, όταν θέλουν, αν θέλουν

έχουν το δικαίωμα να μη διαβάζουν τίποτα, αλλά να απολαμβάνουν τη ζωή

έχουν όμως και ανάγκη να κινητοποιηθούν

μαθήματα 2-3 φορές την εβδομάδα

αξιοκρατία, κατάργηση των διακρίσεων στις σπουδές, με βάση τον πλούτο

έχουν το δικαίωμα να κάνουν πολύ σύντομο μάθημα

έχουν το δικαίωμα να δείχνουν επιλεκτική προσοχή στο μάθημα, για να δέχονται ό,τι τους χρειάζεται

αλληλοδιδασκαλία μαθητριών

ούτε αρχηγοί ούτε και συντονιστές από την ομάδα των μεταναστριών

ελκυστική αίθουσα διδασκαλίας.

Για την περαιτέρω ενίσχυση των ωφελημάτων από την εφαρμογή της αναπτυξιακής αλληλεπιδραστικής βιβλιοθεραπείας σε μετανάστριες/-τες, στο Παράρτημα της παρούσας διπλωματικής διατριβής παραθέτω προτεινόμενες πρόσθετες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες δεν έχουν ακόμη δοκιμαστεί στη διδακτική πράξη, με τα εξής χαρακτηριστικά:

επικοινωνιακές

παιγνιώδεις

καλλιτεχνικές

πολυτροπικές

εμπλουτισμού της γλώσσας

ανάδειξης του καθολικού και διαχρονικού χαρακτήρα των προσωπικών προβλημάτων ενεργοποίησης της σκέψης και δράσης με λέξεις-κλειδιά άσκησης στο σχεδιασμό και στη λήψη αποφάσεων για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους πρόσβασης σε υπηρεσίες και φορείς για την προσωπική τους εξυπηρέτηση και ανάπτυξη σύνδεσης της ξένης γλώσσας(-ιστορίας-πολιτισμού) με τη μητρική γνωριμίας με όλους τους πολιτισμούς.

Ιδιαίτερα μας απασχόλησε ο λόγος των τεσσάρων μεταναστριών που πήραν μέρος και στις πέντε βιβλιοθεραπευτικές συνεδρίες, όπως καταγράφεται στις συνεντεύξεις μετά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση. Οι απαντήσεις τους αποτυπώνονται αυτολεξεί στον επόμενο Πίνακα 2:

	Ερωτώμενη υπ' αριθ. 4 (Βουλγάρα)	Ερωτώμενη υπ' αριθ. 7 (Βουλγάρα)	Ερωτώμενη υπ' αριθ. 9 (Βουλγάρα)	Ερωτώμενη υπ' αριθ. 5 (Αλβανίδα)
Πόσον καιρό είσαι στην Ελλάδα;	4 χρόνια.	3 χρόνια.	6 μήνες.	10 χρόνια.
Πόσον καιρό μαθαίνεις να γράφεις στα ελληνικά;	2 χρόνια.	2 χρόνια.	5 μήνες.	Σχεδόν 1 χρό- νο.
Σου άρεσε η επιλογή του βιβλίου και γιατί;	Ναι, γιατί κά- ποιος σκέφτηκε να γράφει κάτι για τις μετανά- στριες και α- κριβώς γι' αυτή	Ναι, πρώτη φορά ακούω για μετανά- στριες, είναι έκπληξη για μας.	Ναι, αλλά ήταν κάπως μακριά από μένα το πρόβλημα της Λιούμπα, γιατί εγώ έχω άλλα	Τέτοια ιστορία, μ' αρέσει - δεν μ' αρέσει, είναι η πραγματικό- τητα.

	τη δουλειά.		προβλήματα στη δουλειά.	
Πώς ένιωθες πριν τη μελέτη του;	Ξένη, κλεισμένη μέσα.	Πολύ στενοχωρημένη, ειδικά για τα ένσημα, πού θα στραφώ, τι δρόμο θ' ακολουθήσω.	Άλλα είναι θετικά και άλλα αρνητικά στη ζωή μου, χαρές και λύπες.	Παράπονα από τη σκληρή δουλειά.
Πώς ένιωθες κατά τη μελέτη του;	Είδα πώς σκέφτονται και από την άλλη πλευρά, των Ελλήνων.	Λυπόμουν για τη δύσκολη ζωή της Λιούμπα, με τη γιαγιά.	Ήταν κοντά στη ζωή μου.	Μου άρεσε η ιστορία, αλλά με στενοχώρησε. Στον καπιταλισμό όμως δεν μπορείς να κάνεις μια διαφορετική ζωή, αυτή είναι η ατμόσφαιρα.
Πώς νιώθεις τώρα;	Έμαθα ότι κάποιος Έλληνας έγραψε για μας, αλλά τα βλέπει αυτά με τα δικά του μάτια και όχι ακριβώς όπως νιώθουμε εμείς.	Μου κάνει καλή εντύπωση το θέμα, γιατί μας ενδιαφέρει.	Λύπη για τη Λιούμπα.	Τρομερή ιστορία, η περσπεκτίβα (προοπτική) είναι μηδέν. Τελειώνουμε από ένα σπίτι, δρόμο. Δουλεύεις στα χαμένα.
Τι νομίζεις ότι σου πρόσφερε η διδασκαλία;	Είμαστε μαζί, το πιο σημαντικό. Μαθαίνουμε τη γλώσσα, νιώθουμε την α-	Ήταν καλό που η εκπαιδευτριά ενδιαφέρθηκε για μας, για τα προβλήματά μας, γιατί κα-	Μ' αρέσει να πηγαίνω 'σχο-λείο'.	Πολύ με βοήθησε στη γλώσσα. Το θέμα όμως μας γυρίζει κυκλικά, είναι πάνω

	γάπη σας, ότι κάποιος σκέφτεται για μας. Τη δασκάλα μας τη νιώθουμε τον πιο σημαντικό άνθρωπο, γιατί εμείς νιώθουμε ότι είμαστε κάτι.	νένας δεν ενδιαφέρεται.		σ' αυτά που ζούμε, δεν υπάρχει περσπεκτίβα (προοπτική). Ήθελα κάτι πιο αισιόδοξο και πρακτικό, πιο χαρούμενο.
Τι θα μπορούσε να διορθωθεί; Τι θα μπορούσε να προστεθεί; Τι θα μπορούσε να αφαιρεθεί;	Αυτό που κάνουμε είναι πολύ καλό, αλλά θα ήθελα πάρα πολύ να μπορούμε να δουλέψουμε με κομπιούτερ.	Όλα καλά.	Όχι, το πρόβλημά μου είναι πως δεν ξέρω καλά ελληνικά.	Να γίνεται το μάθημα και με εποπτικά μέσα. Να κοιτάζουμε όμως και τα πρακτικά ζητήματα. Ενωώ ότι οι μετανάστες δεν πρέπει να παραγκωνίζονται. Γιορτάζετε και αφήνετε στην άκρη τους μετανάστες, ακόμα κι εδώ στο Στέκι. Το Πάσχα θα μπορούσαμε όλοι να είμαστε μαζί, όχι μόνο λίγα πάρτυ με φαί.
Έχεις κάτι	Να είναι οι	Όχι κάτι πα-	Να ασχολη-	Πιο πολλές

άλλο να προ- τείνεις σχετι- κά με τη δι- δασκαλία της Λογοτεχνίας σε μετανά- στριες/-τες;	εκπαιδευτικοί πιο κοντά μας και να μαθαί- νουμε.	ραπάνω, αλλά μ’ ενδιαφέρει να μάθω και Internet.	θούμε με τη γραφή, να μά- θουμε καλά να γράφουμε λέ- ξεις και φρά- σεις.	ώρες διδασκα- λία, έστω 2 φορές την ε- βδομάδα.

Πίνακας 2. Οι μέσω συνέντευξης απαντήσεις των μεταναστριών που πήραν μέρος στη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση.

Ο λόγος τους έχει ιδιαίτερη σημασία για τον κύριο στόχο της έρευνάς μας, αν δηλαδή η βιβλιοθεραπεία βοήθησε τις μετανάστριες στην εκδήλω-ση θετικών συναισθημάτων, και για τον δευτερεύοντα στόχο της έρευνάς μας, τη γλωσσική βελτίωση στα ελληνικά.

Συζήτηση⁴⁰

Η συζήτηση των αποτελεσμάτων δεν είναι παρά η ερμηνεία των α-ναλυτικών απαντήσεων που παρατίθενται παραπάνω.

Από τα δεδομένα που απαντούν στην 1^η ερώτηση, σχετικά με τα προβλήματα των μεταναστριών, διαπιστώνουμε ότι τα προβλήματά τους μπορούν να ταξινομηθούν σ’ αυτά που οφείλονται στην παγκόσμια οικο-νομία, στις πολιτικο-κοινωνικές δομές, στη συμπεριφορά των γηγενών απέναντί τους, στη φύση της εργασίας τους και στη φύση της μετανάστευσης. Έτσι, οι μετανάστριες εντάσσονται στον ασθενέστερο κρίκο της εργατικής τάξης, ευάλωτες στην εκμετάλλευση και άσκηση εξουσίας, και, συνακόλου-θα, αβοήθητες από το κράτος, γι’ αυτό και εκλείπει η κοινωνική αλληλεγ-γύη, ακόμα και μεταξύ τους. Η συμπεριφορά μεγάλου μέρους των γηγενών είναι ρατσιστική απέναντί τους, με αποτέλεσμα να βιώνουν οι ίδιες πολλα-πλή καταπίεση: ως ξένες, μετανάστριες, εργαζόμενες, φτωχές, οικιακές βο-

⁴⁰ Cohen, & Manion, 1994: 268, 278. Mason, 2003: 308-311.

ηθοί, γυναίκες, προερχόμενες από χώρες με προηγούμενα οικονομικά συστήματα εχθρικά προς το κεφάλαιο. Οι εργαζόμενες δεν έχουν ελευθερία κινήσεων, αλλά τίθενται υπό περιορισμό λόγω της δουλειάς τους, που, επιπρόσθετα, είναι χαμηλά αμειβόμενη, σκληρή, ψυχοφθόρα και απαξιωτική, αποτρεπτική της περαιτέρω εκπαίδευσης. Επιπλέον, οι μετανάστριες συναντούν δυσκολίες προσαρμογής και επικοινωνίας στο νέο περιβάλλον, και νοσταλγούν τα αγαπημένα τους πρόσωπα και τον τόπο τους.

Από τα δεδομένα που απαντούν στη 2^η ερώτηση, σχετικά με τα συναισθήματα και τις ψυχικές καταστάσεις των μεταναστριών στην Ελλάδα, διαπιστώνουμε ότι οι μετανάστριες λόγω των παραπάνω προβλημάτων που καταγράφηκαν στην 1^η ερώτηση, βιώνουν δυσκολίες, ακόμα και διαταραχές που τις προκαλεί το περιβάλλον τους, και ανάλογα αρνητικά συναισθήματα (αποξένωση, έλλειψη βοήθειας και αγάπης, φόβος, ανασφάλεια, θλίψη, οργή, αγανάκτηση, δυσαρέσκεια, ακούσια υπομονή, μειονεξία από την καταπίεση και την εξάρτηση) ή ουδέτερα ή αντιφατικά συναισθήματα, γι' αυτό αρνητικά (κοινωνικότητα από ανάγκη, αφοσίωση στο πρόσωπο που φροντίζουν, ικανοποίηση από τους ευχαριστημένους εργοδότες, υποκριτική ή τυπική αλληλοβοήθεια, μεταπτώσεις από την ελπίδα στην απελπισία, μεταπτώσεις από την αισιοδοξία στην απαισιοδοξία), που εκδηλώνονται και ψυχοσωματικά (νευρικότητα, διαταραχές ύπνου, πονοκέφαλοι, κόπωση). Τα θετικά συναισθήματα είναι κατά πολύ λιγότερα και σχετίζονται με το σκοπό της μετανάστευσής τους (μεγαλύτερη ασφάλεια απ' ό,τι στις χώρες τους, εξοικονόμηση χρημάτων) αλλά και με την ανθρωπιστική διάσταση της δουλειάς τους.

Από τα δεδομένα που απαντούν στη 3^η ερώτηση, σχετικά με τα κατάλληλότερα θέματα βιβλιοθεραπείας για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς, διαπιστώνουμε ότι οι μετανάστριες ενδιαφέρονται για τη λογοτεχνία,

αλλά φαίνεται να προτιμούν περισσότερο μη λογοτεχνικό υλικό χρήσιμων πληροφοριών και αυτοβοήθειας για ρεαλιστικά θέματα της καθημερινότητας που σχετίζονται με τη ζωή τους, καθώς και για όλα τα ανθρώπινα ζητήματα, όπως για τη ζωή των ανθρώπων στη χώρα υποδοχής και διεθνώς, τις ανθρώπινες σχέσεις, τις ερωτικές σχέσεις, οικονομικές δυνατότητες και προοπτικές, δικαιώματα στην υγεία - πρόνοια - εργασία - εκπαίδευση - πολιτισμό, ατμόσφαιρα και περιβάλλον, ιστορία, ιστορία της τέχνης.

Από τα δεδομένα που απαντούν στην 4^η ερώτηση, σχετικά με τα αποτελέσματα της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς, διαπιστώνουμε ότι οι μετανάστριες ωφελούνται γνωστικά, κοινωνικά, και κυρίως ψυχοσυναισθηματικά. Τα γνωστικά οφέλη είναι η άσκηση του νου, η ορθή σκέψη, η απόκτηση γενικών γνώσεων και εναλλακτικών τρόπων σκέψης, η αυτόνομη λήψη καταλληλότερων αποφάσεων, η εκμάθηση της γλώσσας σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Τα κοινωνικά οφέλη είναι η βελτίωση της κοινωνικότητας, επικοινωνίας και ενσυναίσθησης, για την ανάληψη των κοινωνικών ρόλων. Τα ψυχοσυναισθηματικά οφέλη είναι πολύ περισσότερα, και οι μετανάστριες τα αποκτούν σταδιακά μέσα από τα στάδια της βιβλιοθεραπευτικής διαδικασίας. Συγκεκριμένα, χαίρονται με το φιλικό ομαδικό εκπαιδευτικό περιβάλλον και με τον εκπαιδευτικό που ενδιαφέρεται για τα προβλήματά τους επιλέγοντας σχετικό βιβλίο, εκπλήσσονται με τις ομοιότητες που έχουν με την ηρωίδα της ιστορίας και την ταύτιση, συγκινούνται ακούγοντας για καταστάσεις παρόμοιες με τις δικές τους, χαμογελούν, συμμερίζονται την ηρωίδα και αποκτούν ενσυναίσθηση, ξεπερνούν τους φόβους τους και ανακουφίζονται με το μοίρασμα κοινών προβλημάτων, συμπάσχουν με την ηρωίδα, προσέχουν, έχουν περιέργεια και αγωνία για την εξέλιξη της ιστορίας, ενώ η έκβαση της ιστορίας προσφέρει σ' αυτές έστω προσωρινή ανακούφιση, με την ενόραση αποκτούν γενικότερο ενδιαφέρον για το θέμα, προσγειώνο-

νται στην κοινωνική πραγματικότητα, προβαίνουν σε κοινωνική διαμαρτυρία, διεκδικούν, κατακτούν τη κοινωνική χειραφέτησή τους και την αυτονομία τους. Σημειωτέον βέβαια ότι η συνειδητοποίηση της πραγματικότητας είναι αρκετά οδυνηρή, τουλάχιστον αμέσως μετά το τέλος της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης, όπως και η βίωση της ιστορίας από οπτική διαφορετική από τη δική τους.

Από τα δεδομένα που απαντούν στην 5^η ερώτηση, σχετικά με προτάσεις βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς, διαπιστώνουμε ότι οι μετανάστριες είναι αυτές που πρέπει να καθορίζουν την πορεία του μαθήματος, με έναν εκπαιδευτικό που δεν επιβάλλει την προετοιμασμένη, οργανωμένη βιβλιοθεραπευτική συνεδρία και που είναι διευκολυντικός και ελάχιστα παρεμβατικός, αφού απευθύνεται σε ενήλικες, δεν πιέζεται για την ολοκλήρωση κάποιας διδακτέας-εξεταστέας ύλης, και κατανοεί τη διάθεση των μεταναστριών απλώς να συνομιλήσουν για λίγη ή πολλή ώρα, στο μικρό διάλειμμά τους από τη σκληρή δουλειά που μάλιστα τις φυλακίζει. Έτσι, οι μετανάστριες αποφασίζουν μερικές φορές να μην κάνουν 'μάθημα' ή να κάνουν σύντομο 'μάθημα' και να προτιμήσουν το θεραπευτικό διάλογο⁴¹, ακόμα και μια σύντομη διασκέδαση, ή και να λείψουν ή να αποχωρήσουν από τα μαθήματα λόγω υποχρεώσεων ή λόγω εναλλακτικών επιλογών. Άλλωστε, τα μαθήματα στο Στέκι Μεταναστών είναι εθελοντικά και για τους εκπαιδευτές και για τους εκπαιδευόμενους.

Οι εκπαιδευόμενες αυτές πρέπει να αντιμετωπίζονται ισότιμα, χωρίς συντονίστριες, πόσο μάλλον αρχηγούς, ανάμεσά τους και να ενθαρρύνονται στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο, καθώς και στην καλλιέργεια του πολιτισμού τους και στην αξιοποίηση της μητρικής τους γλώσσας, με εναλλαγή των γλωσσικών κωδίκων, ακόμα και ενθάρρυνση στη χρήση αποκλειστικά

⁴¹ Θεραπευτικά λειτουργεί η συζήτηση μεταξύ γυναικών για τα κοινωνικά και προσωπικά προβλήματα, κατά την οποία οι φίλες αφηγούνται τις ιστορίες τους (Coates, 1996).

της πρώτης γλώσσας τους. Είναι ελεύθερες να προσέχουν και να αποκομίζουν από το μάθημα ό,τι αυτές κρίνουν χρήσιμο. Χρειάζονται όμως και ένα ελκυστικό περιβάλλον διδασκαλίας και τη διακριτική παρότρυνση για μάθηση, μια και πιστεύουν στη δωρεάν εκπαίδευση για όλους, καθώς και δοκιμαστική αύξηση των ωρών φοίτησης, αν το ζητήσουν.

Το βιβλιοθεραπευτικό υλικό για μετανάστριες πρέπει να περιλαμβάνει κείμενο σύντομο, απλοποιημένο, ευκολοδιάβαστο, κατανοητό, και η βιβλιοθεραπευτική συνεδρία να επικεντρώνεται στο νόημα του κειμένου, με παράλειψη σημείων επουσιωδών ή δυσνόητων. Οι μετανάστριες, αν και προτείνουν πληροφοριακό υλικό για τα εργασιακά τους ζητήματα, είναι δεκτικές απέναντι σε λογοτεχνικό υλικό που αναφέρεται στη ζωή τους και στα ιδιαίτερα προβλήματά τους, σε γλώσσα συναισθηματική, μια και ταυτίζονται με την ηρωίδα. Αν και προτιμούν μια ιστορία με αίσιο τέλος ή έστω που προσφέρει προοπτικές, παραδέχονται ότι μια ρεαλιστική ιστορία, έστω και χωρίς ευχάριστη έκβαση, τις βοηθά να συνειδητοποιήσουν καλύτερα την πραγματικότητα. Αν και ζητούν να έχει γραφεί η ιστορία από τη δική τους οπτική, κατανοούν ότι σε αντίθετη περίπτωση διευκολύνονται να γνωρίσουν καλύτερα την οπτική του “Άλλου”.

Η παρέμβαση πρέπει να ενθαρρύνει την ελεύθερη έκφραση μέσω της συζήτησης και δημιουργικών δραστηριοτήτων. Για τη συζήτηση διατυπώνονται ερωτήσεις ανοικτού τύπου, εύκολα κατανοητές και ενδιαφέρουσες, για τη ζωή και τα συναισθήματα των μεταναστριών. Οι δραστηριότητες, επίσης, πρέπει να είναι λίγες, σύντομες, αντιπροσωπευτικές, ενδιαφέρουσες και να αξιοποιούν οποιοδήποτε βοηθητικό υλικό διαθέτουν οι μετανάστριες ή η αίθουσα διδασκαλίας. Μερικές δημιουργικές δραστηριότητες είναι η καταγραφή των προβλημάτων των μεταναστριών από τις ίδιες τις μετανάστριες και η τεχνοθεραπεία. Η βιβλιοθεραπευτική συνεδρία διευκολύνεται ή γίνεται πιο ενδιαφέρουσα με χρήση των νέων τεχνολογιών, με πρόσβαση σε οπτικοακουστικό υλικό, λεξικά, βιβλιοθήκες κλπ. Έτσι,

υποχωρεί η λογοτεχνική ή γλωσσική διδασκαλία χάριν της διαθεματικότητας.

Ασφαλώς, ο εκπαιδευτικός επεξηγεί τις λέξεις-κλειδιά που θα ζητήσουν οι μετανάστριες, με απλά λόγια αλλά και παρα/εξω-γλωσσικά μηνύματα, αλλά θα αποφύγει, τουλάχιστον στο πλαίσιο της βιβλιοθεραπείας, την κανονιστική γλωσσική διδασκαλία⁴² και την εμμονή στο 'λάθος', που αποτρέπει την επικοινωνία. Αυτή η επικοινωνιακή, πολυτροπική και διαθεματική προσέγγιση αναδεικνύει τα κοινά στοιχεία των πολιτισμών και τις αρχές του διεθνισμού. Η εκμάθηση της ελληνικής επιτυγχάνεται βέβαια και εκτός διδασκαλίας, με την παρακολούθηση των ΜΜΕ και τις συναναστροφές με τους γηγενείς.

Ο εκπαιδευτικός - βιβλιοθεραπευτής διακρίνεται για την αντιρατσιστική του στάση ζωής, την έλλειψη κάθε μορφής πατερναλισμού και την προσήνειά του. Από την άλλη, έχει διάθεση να προσφέρει την κατάλληλη μάθηση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο αλλά και να διευκολύνει τις μετανάστριες σε πρακτικά προβλήματα, π.χ. ενημέρωση για τα δικαιώματά τους, συναλλαγές με υπηρεσίες, συμπλήρωση εντύπων. Μιλά καθαρά, με ευχάριστη φωνή, στον κατάλληλο τόνο και ρυθμό.

Τα μερικά αποτελέσματα που αντλούνται από τον Πίνακα 2 συνάδουν με την προηγηθείσα ανάλυση των συνολικών αποτελεσμάτων από τα ερευνητικά δεδομένα. Ειδικότερα όμως οι τέσσερις μετανάστριες στη συνέντευξη μετά τις πέντε βιβλιοθεραπευτικές συναντήσεις τονίζουν τα οφέλη της βιβλιοθεραπείας, ότι δηλαδή ταυτίζονται με την ηρωίδα, που είναι κι αυτή ξένη στην Ελλάδα, Ανατολικοευρωπαία και οικιακή βοηθός, και εκπλήσσονται από τα κοινά στοιχεία που έχουν μ' αυτήν. Εκτιμούν το ρεαλιστικό περιεχόμενο της ιστορίας, αν και δεν είναι αισιόδοξο. Ο χρόνος παραμονής τους στην Ελλάδα και ο χρόνος φοίτησης σε εθελοντικό πρό-

⁴² Η διδασκαλία της γλώσσας με τον παραδοσιακό τρόπο μπορεί να γίνει πειραματικά, εφόσον το επιθυμούν οι μετανάστριες, όχι όμως στο πλαίσιο της βιβλιοθεραπείας.

γραμμα εκμάθησης της ελληνικής δεν φαίνεται να επηρεάζει τις απαντήσεις τους, εκτός από την ανάγκη που εκφράζουν οι νέες μετανάστριες για διδασκαλία της γραφής και τακτικότερες συναντήσεις. Αν συγκρίνουμε τα συναισθήματα των μεταναστριών πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τις βιβλιοθεραπευτικές συνεδρίες, θα λέγαμε ότι τα συναισθήματα έγιναν πιο θετικά, όμως μόνον έμμεσα και μακροπρόθεσμα, με την έννοια ότι η συμπόνια προς την ηρωίδα και τα βιβλιοθεραπευτικά στάδια βοήθησαν τις μετανάστριες να αποκτήσουν ενσυναίσθηση, να σταθεροποιηθούν και να διευρύνουν μια ρεαλιστική θεώρηση των πραγμάτων, να δουν την πραγματικότητα με περισσότερη διαύγεια, να έχουν μεγαλύτερη διεκδικητικότητα, δεξιότητες χρήσιμες στη ζωή. Ακόμη, τους αρέσει που βρίσκονται σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον και, κατά τη δήλωσή τους, βελτίωσαν τα ελληνικά τους και επήλθε μεγαλύτερη σύσφιγξη των σχέσεών τους με την εκπαιδεύτρια. Φαίνονται ικανοποιημένες από τις συνεδρίες, αλλά θα επιθυμούσαν να προστεθεί η χρήση των νέων τεχνολογιών και περισσότερες κοινές δραστηριότητες και φιλικό πνεύμα από τους γηγενείς. Ωστόσο, χρειάζεται πιο συστηματική προσπάθεια και στη διδασκαλία της πρώτης γραφής, μια και έχουν σοβαρές δυσκολίες στην έκφραση, σύνταξη και γραφή φράσεων.

Συμπεράσματα

Τα συμπεράσματα της έρευνας εξάγονται «μετά από αφαιρετική διαδικασία και γενίκευση»⁴³ των αποτελεσμάτων.

Οι μετανάστριες, ως εργάτριες, γυναίκες και ξένες, είναι πιο ευάλωτες στην εκμετάλλευση και υποταγή, στο σημερινό ανταγωνιστικό κόσμο, ενώ δεν λείπει η ρατσιστική συμπεριφορά των γηγενών. Ως οικιακές βοηθοί, είναι σκληρά εργαζόμενες, όμως χωρίς δικαιώματα. Βιώνουν δυσκολί-

⁴³ Λυδάκη, 2001: 227.

ες, ακόμα και διαταραχές που τις προκαλεί το περιβάλλον τους, και ανάλογα αρνητικά συναισθήματα, ως επί το πλείστον.

Στον τομέα της εθελοντικής εκπαίδευσης, οι μετανάστριες ενδιαφέρονται για τη λογοτεχνία, αλλά φαίνεται να προτιμούν υλικό χρήσιμων πληροφοριών και αυτοβοήθειας για ρεαλιστικά θέματα της καθημερινότητας που σχετίζονται με τη ζωή τους, κυρίως για τα εργασιακά τους δικαιώματα.

Με την αλληλεπιδραστική βιβλιοθεραπεία, οι μετανάστριες ωφελούνται γνωστικά, κοινωνικά, και κυρίως ψυχοσυναισθηματικά, καθώς ταυτίζονται με την ηρωίδα της ιστορίας, εκφράζουν συναισθήματα ανακούφισης, δείχνουν ενδιαφέρον για την εξέλιξη της ιστορίας, αποκτούν ενσυναίσθηση και πιο διαυγή ρεαλιστική θεώρηση των προβλημάτων, διεκδικούν, για να εξεύρουν πιο αποτελεσματικές λύσεις. Χαίρονται επίσης με το φιλικό ομαδικό εκπαιδευτικό περιβάλλον και με τον εκπαιδευτικό που ενδιαφέρεται για τα προβλήματά τους, και αυτό τις ενδυναμώνει, παρόλο που ενδέχεται να μη συμφωνούν με την οπτική της ιστορίας ή να θεωρούν ότι δεν έχει ευτυχές τέλος.

Οι μετανάστριες, ως ενήλικες εκπαιδευόμενες, ενισχύονται στην ανάληψη πρωτοβουλιών και στην αυτενέργεια κατά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση, ενώ ο εκπαιδευτικός τις διευκολύνει στην ανάγκη τους να συζητήσουν, ακόμα και στη μητρική τους γλώσσα. Πρέπει να αντιμετωπίζονται ισότιμα, χωρίς συντονίστριες, πόσο μάλλον αρχηγούς, ανάμεσά τους και να ενθαρρύνονται στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Είναι ελεύθερες να προσέχουν και να αποκομίζουν από το μάθημα ό,τι αυτές κρίνουν χρήσιμο αλλά και να διατυπώνουν προτάσεις για την καλύτερη διεξαγωγή του. Χρειάζονται όμως και ένα ελκυστικό περιβάλλον διδασκαλίας και τη διακριτική παρότρυνση για μάθηση, μια και πιστεύουν στη δωρεάν εκπαίδευση για όλους, καθώς και δοκιμαστική αύξηση των ωρών φοίτησης, αν το ζητήσουν.

Το βιβλιοθεραπευτικό υλικό για μετανάστριες πρέπει να περιλαμβάνει κείμενο σύντομο, απλοποιημένο, ευκολοδιάβαστο, κατανοητό, και η βιβλιοθεραπευτική συνεδρία να επικεντρώνεται στο νόημα του κειμένου, με παράλειψη σημείων επουσιωδών ή δυσνόητων. Η παρέμβαση πρέπει να ενθαρρύνει την ελεύθερη έκφραση μέσω της συζήτησης και δημιουργικών δραστηριοτήτων. Για τη συζήτηση διατυπώνονται ερωτήσεις ανοικτού τύπου, εύκολα κατανοητές και ενδιαφέρουσες, για τη ζωή και τα συναισθήματα των μεταναστριών. Οι δραστηριότητες, επίσης, πρέπει να είναι λίγες, σύντομες, αντιπροσωπευτικές, ενδιαφέρουσες και να αξιοποιούν οποιοδήποτε βοηθητικό υλικό διαθέτουν οι μετανάστριες ή η αίθουσα διδασκαλίας. Μερικές δημιουργικές δραστηριότητες είναι η καταγραφή των προβλημάτων των μεταναστριών από τις ίδιες τις μετανάστριες και η τεχνοθεραπεία. Η βιβλιοθεραπευτική συνεδρία, που είναι διαθεματική, διευκολύνεται ή γίνεται πιο ενδιαφέρουσα με χρήση των νέων τεχνολογιών, με πρόσβαση σε οπτικοακουστικό υλικό, λεξικά, βιβλιοθήκες κλπ.

Ο εκπαιδευτικός επεξηγεί τις λέξεις-κλειδιά που θα ζητήσουν οι μετανάστριες, με απλά λόγια αλλά και παρα/εξω-γλωσσικά μηνύματα, αλλά θα αποφύγει, τουλάχιστον στο πλαίσιο της βιβλιοθεραπείας, την κανονιστική γλωσσική διδασκαλία και την εμμονή στο 'λάθος', που αποτρέπει την επικοινωνία. Αυτή η επικοινωνιακή, πολυτροπική και διαθεματική προσέγγιση αναδεικνύει τα κοινά στοιχεία των πολιτισμών και τις αρχές του διεθνισμού. Η εκμάθηση της ελληνικής επιτυγχάνεται βέβαια και εκτός διδασκαλίας, με την παρακολούθηση των ΜΜΕ και τις συναναστροφές με τους γηγενείς.

Ο εκπαιδευτικός - βιβλιοθεραπευτής διακρίνεται για την αντιρατσιστική του στάση ζωής, την έλλειψη κάθε μορφής πατερναλισμού και την προσήνειά του. Από την άλλη, έχει διάθεση να προσφέρει την κατάλληλη μάθηση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο αλλά και να διευκολύνει τις μετανάστριες σε πρακτικά προβλήματα, π.χ. ενημέρωση για τα δικαιώματά

τους, συναλλαγές με υπηρεσίες, συμπλήρωση εντύπων. Μιλά καθαρά, με ευχάριστη φωνή, στον κατάλληλο τόνο και ρυθμό.

Στην έρευνα αυτή μας απασχόλησε η δυνατότητα να δώσουμε απαντήσεις στους στόχους της έρευνας, αν δηλαδή η βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση στις μετανάστριες οδηγεί τις ίδιες στην εκδήλωση θετικών συναισθημάτων και στη βελτίωση του επιπέδου γνώσης της ελληνικής γλώσσας. Οι μετανάστριες χάρη στην εκπαιδευτική πολυπολιτισμική βιβλιοθεραπεία αποκτούν θετικά συναισθήματα, αλλά έμμεσα και μακροπρόθεσμα, για να λάβουν αποφάσεις ζωής. Ακόμη, τους αρέσει που βρίσκονται σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον, βελτιώνουν τα ελληνικά τους στον προφορικό λόγο, ενώ χρειάζεται περισσότερο συστηματική διδασκαλία για την εκμάθηση της γραφής. Οι σχέσεις με τον εκπαιδευτή γίνονται ακόμα πιο φιλικές. Φαίνονται ικανοποιημένες από τις συνεδρίες, αλλά θα επιθυμούσαν να υπάρχουν πιο φιλικές σχέσεις και κοινές δραστηριότητες με τους γηγενείς.

Στην παρούσα έρευνα μας απασχόλησε ακόμη η σχέση των ευρημάτων της έρευνάς μας με τα βιβλιογραφικά δεδομένα μας, οι νέες διαστάσεις των ευρημάτων μας και οι μελλοντικές προοπτικές. Τα πορίσματα της παρούσας έρευνας φαίνεται να συνάδουν με τα βιβλιογραφικά δεδομένα και να τα ενισχύουν με περαιτέρω διαπιστώσεις. Η εφαρμογή της βιβλιοθεραπείας στην εκπαίδευση ενηλίκων μεταναστριών, σε ομαδοσυνεργατικό περιβάλλον αλληλοδιδασκαλίας με τη διευκόλυνση και συν-εργασία του εκπαιδευτικού και με την επιλογή του κατάλληλου λογοτεχνικού αναγνώσματος, το σχεδιασμό αλλά και την ελευθερία της συζήτησης, τη σύνταξη και παραγωγή του κατάλληλου σώματος δραστηριοτήτων, ωφελεί τις μετανάστριες κοινωνικά, γνωστικά και συναισθηματικά. Τα πλεονεκτήματα είναι:

- ενδυνάμωση της εθνοτικής και πολιτισμικής ταυτότητας,

- δύναμη αντίστασης στον εθνικισμό, ρατσισμό, σεξισμό και στην πατριαρχία,
- κοινωνική γνώση με ευθύνη του μαθητή, για μια επωφελή κοινωνική ένταξη και όχι ενσωμάτωση και αφομοίωση στην κυρίαρχη κουλτούρα και ιδεολογία,
- αποσαφήνιση στόχων, σχέδια ζωής, λήψη αποφάσεων και αποτελεσματική επίλυση προβλημάτων, που θα τις οδηγήσει στη βελτίωση της αυτοαντίληψης και ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, και συνακόλουθα σε απομάκρυνση αρνητικών συναισθημάτων και διαθέσεων και αντικατάστασή τους από θετικά συναισθήματα.

Η βιβλιοθεραπεία αποτελεί ατομική αλλά και ομαδική βοήθεια, με καθοδήγηση αλλά και σταδιακή αυτονομία, για αναπτυξιακές ανάγκες αλλά και για αντιμετώπιση προβλημάτων, μέσω κατάλληλου υλικού. Αποτελεί χαμηλού κόστους παρέμβαση, άρα οικονομικά προσιτή σε όλους και όχι είδος πολυτελείας. Μάλιστα, σε ό,τι αφορά επιδοτούμενα προγράμματα ή για ευπαθείς ομάδες, μπορεί να διανέμεται δωρεάν βιβλιοθεραπευτικό υλικό στους συμμετέχοντες, που όμως πρέπει να ενισχύονται να αναζητούν και να επεξεργάζονται οι ίδιοι βιβλιοθεραπευτικό υλικό για θέματα που τους αφορούν. Από την κριτική εξέταση των θεωρητικών και ερευνητικών βιβλιογραφικών δεδομένων που προηγήθηκαν, προκύπτει ότι βασικές αρχές της βιβλιοθεραπείας είναι ο σεβασμός στην ετερότητα, που απορρίπτει τη μονοδιάστατη θεώρηση των φαινομένων και λύση των προβλημάτων, η προσφορά εναλλακτικών λύσεων προς όφελος του αναγνώστη, η έμμεση πληροφόρηση για τις συνέπειες της κάθε επιλογής αλλά και η ενθάρρυνση του ενδιαφερόμενου να επιλέξει ο ίδιος τις τελικές του αποφάσεις. Με τη βιβλιοθεραπεία μπαίνουμε στη θέση του άλλου, για να βελτιώσουμε και τις δικές μας στάσεις, συμπεριφορές, πράξεις. Αυτό οδηγεί στο να λαμβάνουμε μεγαλύτερη ικανοποίηση από τη ζωή, με αποτέλεσμα τη βελτίωση της

πνευματικής, κοινωνικής, ψυχικής μας υγείας και ισορροπίας και πιθανή βελτίωση ακόμα και της σωματικής μας υγείας. Η βιβλιοθεραπευτική πρακτική, σε συνδυασμό και με άλλες πρωτοποριακές-δημιουργικές προσεγγίσεις, είναι άσκηση ισότητας και αλληλεγγύης, άσκηση χειραφέτησης και όχι καταπίεσης.

Με μια σφαιρικότερη θεώρηση, η εκπαίδευση γενικά και η βιβλιοθεραπευτική διδασκαλία ενηλίκων μεταναστριών ειδικά δεν θα μπορούσαν να είναι αποκομμένες από την ταξική φύση των σύγχρονων κοινωνιών και από τις παγκόσμιες και τοπικές διαστάσεις της μεταναστευτικής πολιτικής, μια και τα ζητήματα αυτά επηρεάζουν τόσο τις ανάγκες όσο και τις επιθυμίες των αποδεκτών της βιβλιοθεραπείας. Κάθε υλικό επίσης που χρησιμοποιείται στην εκπαίδευση δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερο, αλλά αντανακλά την πολιτική και κοινωνική συγκρότηση του παραγωγού του και την προσωπικότητά του. Οι παράγοντες αυτοί πρέπει να συνυπολογιστούν κατά την αξιολόγηση του βιβλιοθεραπευτικού υλικού για πολυπολιτισμικές ομάδες, το οποίο πρέπει να είναι απαλλαγμένο από στερεότυπα και διακρίσεις, σύμφωνα με τις αρχές της ετερότητας και να προάγει ό,τι μπορεί να συμβάλλει στην ευτυχία όλων των ανθρώπων. Συνεπώς, τον πολυπολιτισμό υπηρετεί περισσότερο το περιεχόμενο του σχετικού βιβλιοθεραπευτικού υλικού και λιγότερο ο τρόπος που αυτό το υλικό παρουσιάζεται. Προέχει δηλαδή ο απελευθερωτικός χαρακτήρας του υλικού, για την πολιτικοκοινωνική συνειδητοποίηση και κινητοποίηση εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων, για την αλλαγή των συνθηκών ζωής τους, για την αλλαγή του κόσμου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτήσεις για τη Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

Ερωτώμενη υπ' αριθ. ____

1. Από ποια χώρα είσαι;
2. Πόσων ετών είσαι;
3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;
4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;
5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;
6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)
7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;
8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)
9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;
10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;
11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου;
Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;
12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;
13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;
14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Ερωτήσεις για τη Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

Ερωτώμενη υπ' αριθ. ____

1. Πόσα χρόνια έχεις στην Ελλάδα;
2. Πόσον καιρό μαθαίνεις να γράφεις;
3. Σου άρεσε η επιλογή του βιβλίου και γιατί;
4. Πώς ένιωθες πριν τη μελέτη του;
5. Πώς ένιωθες κατά τη μελέτη του;
6. Πώς νιώθεις τώρα;
7. Τι νομίζεις ότι σου πρόσφερε η διδασκαλία;
8. Τι θα μπορούσε να διορθωθεί;
9. Τι θα μπορούσε να προστεθεί;
10. Τι θα μπορούσε να αφαιρεθεί;
11. Έχεις κάτι άλλο να προτείνεις σχετικά με τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας σε μετανάστριες/-τες;

Όλες οι συνεντεύξεις με τις μετανάστριες, πριν και μετά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 1

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία.

2. Πόσων ετών είσαι;

49.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση⁴⁴;

Διαζευγμένη, 2 παιδιά (κόρη 18, γιος 15).

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Τεχνικό Λύκειο, ειδίκευση ηλεκτρολόγων μηχανικών.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Ηλεκτρολόγος.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Πολύ δύσκολη, άσχημη, να έρθω εδώ, ν' αφήσω παιδιά, είχα προβλήματα, γιατί δεν έφταναν τα λεφτά.

⁴⁴ Μερικά στοιχεία οικογενειακής κατάστασης των κυριών ενδέχεται να είναι ανακριβή λόγω εμπιστευτικότητας.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Περιποιούμαι μια γιαγιά σε σπίτι, 24 ώρες.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Είμαι μακριά από τα παιδιά μου, για μένα είναι πολύ δύσκολο εδώ, αλλά στέλνω λεφτά στη Βουλγαρία για το σχολείο και των δύο παιδιών.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

Είναι πολύ δύσκολα, έχω πολλά νεύρα, δεν μπορώ να κοιμηθώ καλά, πονάει το κεφάλι μου κάθε μέρα, δεν ξέρω καλά τη γλώσσα, δεν μπορώ να μιλάω καλά, δεν έχω γνωστές να πω ό,τι έχω στην καρδιά μου, μια φίλη, είναι πολύ δύσκολο.

Δεν μπορώ να πω τίποτα κακό για την οικογένεια που με απασχολεί. Πριν απ' αυτή τη δουλειά όμως είχα πρόβλημα με το αφεντικό, ο άντρας της κυρίας που κοιτάζα με έβλεπε ερωτικά, γι' αυτό έφυγα από εκεί. Καλός ήταν, πλήρωνε αμέσως, τα παιδιά του καλή οικογένεια, αλλά ήθελε 'άλλη' παρέα. Και έλεγε ψέματα για μένα, και τώρα λέει, τώρα σταμάτησε, με είπε "πουτάνα".

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Δεν ξέρω τι θα γίνει, από μέρα σε μέρα.

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου;
Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Διάβαζα πολλά βιβλία, έχω πολλά βιβλία στο σπίτι και μου αρέσει να δια-
βάζω.

Απλώς μου αρέσει.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Να μαθαίνω κάτι, να ξέρω κάτι καινούργιο.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Δεν έχω γνώμη.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να
τα μελετήσουμε;

Να συζητάμε για το βιβλίο, αφού το διαβάσουμε.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

Στη συνέντευξη αυτή, η ερωτώμενη φάνηκε πολύ απογοητευμένη. Η μετα-
νάστρια παρακολούθησε το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιοθεραπευτικής
παρέμβασης, με μικρή ενεργό συμμετοχή, αλλά έφυγε για τη χώρα της
πριν την ολοκλήρωση της παρέμβασης και τις συνεντεύξεις, για να είναι
κοντά στα παιδιά της, σχολικής ηλικίας. Στο Βόλο είχε μείνει άνεργη και
αναζητούσε νέα εργασία χωρίς επιτυχία, ενώ φαίνεται ότι σχεδίαζε και να

γυρίσει πίσω έχοντας εξασφαλίσει απασχόληση. Μια φίλη της τη βοήθησε να βρει δουλειά, στον έλεγχο του μετρητή ρεύματος στη Βουλγαρία, οπότε επέστρεψε με έτοιμη τη δουλειά.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 2

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία.

2. Πόσων ετών είσαι;

46.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Παντρεμένη (ο άντρας ζει στη Βουλγαρία), 1 παιδί (κόρη, 21).

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Τεχνικό Λύκειο, ειδικευση κοπτικής-ραπτικής.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Βοηθός βρεφονηπιοκόμος.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Καλά ήταν, δεν είχα πρόβλημα.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Φροντίζω μια γιαγιά σε σπίτι, 24 ώρες.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

(Γέλια) Καλά είναι, δουλεύω.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

(Γέλια) Καλά, τι να κάνω;

Η συμπεριφορά των ανθρώπων είναι εντάξει, όμως έχω κάποια πράγματα που δεν δίνουν τα αφεντικά δώρα εορτών από τη δουλειά.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Δεν ξέρω.

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου; Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Ναι, αλλά τώρα στην Ελλάδα δεν έχω βιβλία, διαβάζω εφημερίδες βουλγαρικές.

Απλώς μου αρέσει, δεν ξέρω πώς να το εκφράσω.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Προτιμώ να μάθω κάτι από τις εφημερίδες, δεν έχω χρόνο για βιβλία.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Δεν έχω κάποια προτίμηση.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Να διαβάζουμε κάποιο βιβλίο και να συζητάμε.

Σημείωση

Η ερωτώμενη έχει μεγάλη αμηχανία, κάνει τεράστιες παύσεις.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

Η ερωτώμενη δεν παρακολούθησε τη βιβλιοθεραπευτική διδακτική παρέμβαση, παρόλο που παρέμενε στο Βόλο, γι' αυτό και δεν κλήθηκε για συνέντευξη μετά την παρέμβαση.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 3

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία

2. Πόσων ετών είσαι;

55.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Διαζευγμένη, 2 παιδιά (κόρη 35, γιος 33).

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Τεχνικό Λύκειο, ειδίκευση λογιστικής.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Λογίστρια.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Δούλευα σε τράπεζα, είχα το καλό ότι η δουλειά μου ήταν ξεκούραστη. Είχα προβλήματα με το χωρισμό, δηλαδή πώς να μεγαλώσω τα παιδιά, ήταν πολύ δύσκολο για τα παιδιά και για μένα.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Προσέχω έναν παππού 24 ώρες.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Είμαι πολύ ευχαριστημένη από την οικογένεια αυτή, και αυτοί από μένα. Έκανα πολύ ωραία δουλειά στη Βουλγαρία, ήμουν ευχαριστημένη, αλλά η κόρη μου δεν είχε δουλειά και λεφτά, πλήρωναν λίγα. Η κόρη μου είπε ότι θα πάει στην Κύπρο, για να βγάλει λεφτά. Πήγαμε στην Κύπρο, δουλέψαμε 1 χρόνο, πήγαμε πίσω στη Βουλγαρία 2-3 μήνες. Η κόρη ήρθε στο Βόλο, εγώ δεν έβρισκα δουλειά εκεί, ρώτησα την κόρη αν υπάρχει δουλειά στο Βόλο και ήρθα. Στην αρχή έκανα πολύ δύσκολη δουλειά, δούλευα σε τσιπουράδικο, 8 το πρωί με 5 το απόγευμα. Καθάριζα ψάρια σε κρύο νερό και έκοβα σαλάτες. Αυτή τη δουλειά για 6 μήνες. Ήταν ευχαριστημένοι, αλλά εγώ δυσκολευόμουν, έκανα κάλους από το κρύο νερό, έκλαιγα. Έφυγα από εκεί, πρόσεχα μια γιαγιά, αλλά ήταν πολύ τρελή, σηκώνόταν όλη τη νύχτα και με ενοχλούσε, ερχόταν στο κρεβάτι και έλεγε ότι θα ερχόταν ο εραστής μου να κοιμηθούμε μαζί⁴⁵, με ξυπνούσε. Μετά από 5 μήνες βρήκα δουλειά στον παππού. Είμαι ευχαριστημένη, και αυτοί μαζί μου. Μ'αρέσει η καθαριότητα, το μαγείρεμα, στολίζω το σπίτι με λουλούδια, κάθε μέρα καθαρίζω και πλένω. Ο παππούς μπορεί να αυτοεξυπηρετηθεί, αλλά χρειάζεται μια νοικοκυρά.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

⁴⁵ Η δήλωση αυτή είναι μια καλή αφορμή να αποκαλυφθούν κι άλλα προβλήματα που βιώνουν οι γυναίκες, πολύ περισσότερο οι μετανάστριες: από τη μια, την έλλειψη σεβασμού και την παρενόχληση, από την άλλη τον έλεγχο της σεξουαλικότητας, τη σεξουαλική καταπίεση, την ερωτική μοναξιά, γι' αυτό στα αιτήματά τους πρέπει να συμπεριληφθεί η σεξουαλική αυτοδιάθεση και ελευθερία.

Μου αρέσει να κάνω βόλτες, να βλέπω κόσμο, να βγαίνω για καφέ, θέλω να μαθαίνω ελληνικά, έχω λίγο χρόνο ελεύθερο από το πρόγραμμά μου, μ' αρέσει και να ψωνίζω, δεν θέλω να πάω στη Βουλγαρία. Δεν έχω παράπονα από τον κόσμο. Κι ο Βόλος μ' αρέσει.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Το μέλλον μου θα είναι καλύτερο, θα ξέρω καλύτερα ελληνικά σιγά σιγά.

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου;
Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Διάβαζα λίγο στη Βουλγαρία, τώρα δεν έχω χρόνο.
Μου προσφέρει ξεκούραση.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Έχω αγωνία να μάθω τη συνέχεια.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Το ιστορικό μυθιστόρημα.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Έτσι που να μάθω καλύτερα τα ελληνικά. Ένα εύκολο κείμενο, να το διαβάσουμε, να συζητάμε, για να μάθω ελληνικά, ακόμα και να γράφουμε σχετικά μ' αυτό.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

Η ερωτώμενη δεν παρακολούθησε τη βιβλιοθεραπευτική διδακτική παρέμβαση, παρόλο που παρέμενε στο Βόλο, γι' αυτό και δεν κλήθηκε για συνέντευξη μετά την παρέμβαση.

Ο παππούς που φρόντιζε πέθανε. Γνωστή της συμμαθήτριά είπε ότι η γυναίκα αυτή άρχισε δεσμό με Έλληνα και προσέθεσε, χαριτολογώντας, ότι τώρα εξασκείται σε... άλλα 'πράγματα'.

Η μετανάστρια αυτή, κατά τη συνέντευξη αλλά και νωρίτερα όσον καιρό ερχόταν στα μαθήματα του Στεκιού, μου έδινε την εντύπωση ότι δεν είναι απόλυτα ειλικρινής, αν κρίνω τα λόγια της, τα μη λεκτικά στοιχεία επικοινωνίας αλλά και τις αποφάσεις και πράξεις της, όμως αυτό είναι χαρακτηριστικό προσωπικότητας, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για ξένες γυναίκες, που έχουν το δικαίωμα μερικές φορές να αποκρύπτουν ή να διαστρέφουν, για να προστατέψουν τον εαυτό τους, αν νομίζουν ότι ο τρόπος αυτός θα είναι αποτελεσματικός.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 4

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία

2. Πόσων ετών είσαι;

54.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Παντρεμένη (ο σύζυγος ζει στη Βουλγαρία), 2 παιδιά (κόρη 31, γιος 28).

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Οικονομικό τμήμα Πανεπιστημίου.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Λογίστρια, αλλά η κρατική εταιρεία έκλεισε με την επιβολή του καπιταλισμού, μετά δούλευα σε μαγαζιά ως πωλήτρια και αποθηκάριος.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Ζούσαμε και καλά και άσχημα, ο μισθός ήταν λιγοστός, έφτανε απλώς να ζήσεις και περίσσευε μόνο για λίγες διακοπές, αν προλάβαινες, με το σοσι-

αλισμό. Με τον καπιταλισμό ο μισθός δεν αυξήθηκε, αλλά τα είδη έγιναν πανάκριβα, γι' αυτό ήρθαμε εδώ. Με το σοσιαλισμό δεν υπήρχε ανεργία.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Περιποιούνται μια γιαγιά, 24 ώρες. Πέθανε πρόσφατα, και τώρα ψάχνω πάλι για δουλειά.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Άλλαξε πολύ η ζωή μου, έφυγα από το σπίτι μου, την οικογένειά μου, είναι πόνος, υποφέρεις, δεν ξέρεις τη γλώσσα σε ξένο κράτος.

Βέβαια, στέλνουμε λεφτά και μας περισσεύει και κάτι.

Μεγάλη δυσκολία μέχρι να συνηθίσεις. Μετά είναι πιο εύκολα, αν μάθεις τη γλώσσα και έχεις επικοινωνία με Έλληνες.

Στις οικογένειες που έμεινα πέρασα πολύ καλά, έβγαλα χαρτιά, είμαι νόμιμη, εσύ μου έδωσες δύναμη (λέει σ' εμένα, τη συνεντευκτριά, που είμαι η δασκάλα της, των Ελληνικών, στο Στέκι Μεταναστών Βόλου τα τελευταία τρία χρόνια!), τελικά μου είπαν ότι θα μου δώσουν δώρο Χριστουγέννων⁴⁶ (εννοεί η νύφη και ο γιος της γιαγιάς που πέθανε), αν και σχεδόν όλοι είναι τσιγκούνηδες.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

Καλή η κατάσταση, δόξα τω Θεώ, βρήκα καλή οικογένεια.

Δεν έχω παράπονα από τον κόσμο.

⁴⁶ Τελικά, όπως θα πει αργότερα, όχι μόνον δεν της έδωσαν δώρο αλλά ούτε ακέραιο το μηνιάτικο, αφού η γιαγιά πέθανε λίγο μετά τα μέσα (και όχι στο τέλος) του μηνός! Απλώς τη διευκόλυναν, φυλάσσοντας τα πράγματά της μέχρι να εγκατασταθεί σε άλλη οικογένεια.

Είπα σε πολύ κόσμο να μου βρει δουλειά.

Είμαι κι εγώ ανοιχτός άνθρωπος.

Υπάρχουν βέβαια και κακοί άνθρωποι.

Εμείς όμως αλληλοβοηθιόμαστε.

Υπάρχει και πονηρός κόσμος, που εκμεταλλεύεται την ανάγκη και δίνει λίγα στις εργαζόμενες, αλλά αυτές φεύγουν. Υπάρχουν μάλιστα και αγωνιστές αντιρατσιστές που επίσης μπορεί να εκμεταλλευτούν οικονομικά την εργαζόμενη οικιακή βοηθό.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Δύσκολο το βλέπω το μέλλον μου, η σύνταξη αργεί πολύ, θα υποφέρουμε. Τα παιδιά μας δεν τα βγάζουν πέρα, με τα λίγα λεφτά. Το βουλγαρικό κράτος έχει αποποιηθεί της κοινωνικής του ευθύνης, ήρθε επιτροπή στο σπίτι της χωρισμένης με παιδί κόρης μου και είδε ότι αγοράσαμε καινούργια ντουλάπια κουζίνας⁴⁷ και της έκοψε το επίδομα που θα έδινε για την άνεργη, χωρισμένη μάνα! Μεταθέτει την ευθύνη στις μετανάστριες, λες κι εμείς μαζεύουμε τα λεφτά απ' το δρόμο με τη σκούπα!

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου; Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Ναι, κι εδώ συνεχίζω να διαβάζω, και στη Βουλγαρία έχω πολλά βιβλία. Όταν διαβάζεις, μαθαίνεις κάτι διαφορετικό και γίνεσαι πνευματικά πλούσιος. Τα λεφτά είναι για να περάσεις στη ζωή, αλλά η ψυχή μένει άδεια. Δόξα τω Θεώ, έχω το μυαλό μου, δεν έφυγε, και μπόρεσα να μάθω τη

⁴⁷ Ο έλεγχος του ιδιωτικού χώρου και το ασύλληπτο επιχείρημα των Αρχών, διά στόματος των κρατικών λειτουργών, αποδεικνύει περίτρανα το βαθμό της εργατικής δημοκρατίας και της ελευθερίας των πολιτών στο προηγούμενο καθεστώς, πολύ χειρότερα στο τωρινό.

γλώσσα. Άλλες γυναίκες δυσκολεύονται, ακόμα κι αν έχουν πολλά χρόνια εδώ.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Να έχει καλό τέλος.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Με ενδιαφέρουν βιβλία με θέματα μουσείων, εικαστικών αλλά και για την καθημερινή ζωή και τις ανθρώπινες σχέσεις.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Να κάνουμε ομάδα ανάγνωσης. Να διαβάζουμε όλοι το βιβλίο. Να συζητάμε, και ο καθένας να λέει για το βιβλίο πώς το ένιωσε από τη δική του πλευρά. Δεν πειράζει αν θα είναι απλό ή με πιο δυνατό στυλ, αλλά να λέει ο καθένας τη γνώμη του, τι κέρδισε από το διάβασμα. Αλλά καλό θα ήταν να βλέπουμε και ντοκιμαντέρ.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

1. Πόσα χρόνια έχεις στην Ελλάδα;

4.

2. Πόσον καιρό μαθαίνεις να γράφεις;

2 χρόνια.

3. Σου άρεσε η επιλογή του βιβλίου και γιατί;

Ναι, γιατί κάποιος σκέφτηκε να γράψει κάτι για τις μετανάστριες και ακριβώς γι' αυτή τη δουλειά.

4. Πώς ένιωθες πριν τη μελέτη του;

Ξένη, κλεισμένη μέσα.

5. Πώς ένιωθες κατά τη μελέτη του;

Είδα πώς σκέφτονται και από την άλλη πλευρά, των Ελλήνων.

6. Πώς νιώθεις τώρα;

Έμαθα ότι κάποιος Έλληνας έγραψε για μας, αλλά τα βλέπει αυτά με τα δικά του μάτια και όχι ακριβώς όπως νιώθουμε εμείς.

7. Τι νομίζεις ότι σου πρόσφερε η διδασκαλία;

Είμαστε μαζί, το πιο σημαντικό. Μαθαίνουμε τη γλώσσα, νιώθουμε την αγάπη σας, ότι κάποιος σκέφτεται για μας. Τη δασκάλα μας τη νιώθουμε τον πιο σημαντικό άνθρωπο, γιατί εμείς νιώθουμε ότι είμαστε κάτι.

8. Τι θα μπορούσε να διορθωθεί;

9. Τι θα μπορούσε να προστεθεί;

10. Τι θα μπορούσε να αφαιρεθεί;

Αυτό που κάνουμε είναι πολύ καλό, αλλά θα ήθελα πάρα πολύ να μπορούμε να δουλέψουμε με κομπιούτερ.

11. Έχεις κάτι άλλο να προτείνεις σχετικά με τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας σε μετανάστριες/-τες;

Να είναι οι εκπαιδευτικοί πιο κοντά μας και να μαθαίνουμε.

Σημείωση

Η γυναίκα αυτή –που ήξερε αρκετά καλά τα ελληνικά, μετέφραζε στα βουλγαρικά εξηγώντας στις συμμαθήτριάς της, ήταν εμψυχώτρια του τμήματος και εξελίχθηκε σε συντονίστρια της ομάδας– αποφάσισε να φύγει οριστικά στη Βουλγαρία το Μάιο του 2008 και να εργαστεί στο κατάστημα φιλικών του γιου της. Είπε ότι η βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση την έκανε να συνειδητοποιήσει πώς βλέπουν οι Έλληνες τους ξένους, ότι τους βλέπουν αρνητικά. Αναζητούσε δουλειά για καιρό και απασχολούνταν δοκιμαστικά στο ένα σπίτι μετά το άλλο, εγκαταλείποντάς τα λόγω κακών συνθηκών εργασίας και αθέτησης των οικονομικών συμφωνιών από την πλευρά των εργοδοτών. Δήλωσε επίσης ότι της είναι ασύμφορο πλέον να ασφαρίζεται στην Ελλάδα, μια και δεν πρόκειται να πάρει καθόλου σύνταξη ή σύνταξη άξια λόγου, ως εργαζόμενη στην Ελλάδα, ότι δεν είδε την πραγματική συμπαράσταση που περίμενε από Έλληνες φίλους –ακόμα και αντιρατσιστές, αφού άρχισαν να αδιαφορούν ή, όταν γίνονταν και οι ίδιοι αφεντικά, κακοπλήρωναν– αλλά και από ομογενείς της, πολλές από τις ο-

ποιές μάλιστα είχε βοηθήσει στο παρελθόν, και ότι νιώθει ψυχική κόπωση από όλα αυτά.

Οι συναδέλφισσές της άσκησαν κριτική ότι έχει υπερβολικές απαιτήσεις από τις δουλειές, σαν να πρόκειται για γραφείο, ότι δεν έκανε υπομονή και αυτές είναι σκληροτράχηλες, ότι έκανε παράπονα και αρνούνταν δουλειές με επιχειρήματα όπως ότι στο σπίτι δεν αγοράζουν τρόφιμα για καλά φαγητά, το ψυγείο δεν έχει φρούτα, το σπίτι δεν είναι ωραίο, θα μένει σε δώμα χωρίς παράθυρα, έστω μέχρι να διαμορφώσουν τον νέο χώρο της. Κοινός τόπος στις εργαζόμενες αυτές είναι ότι η εργασία αυτή έχει πολλές δυσκολίες, γι' αυτό οι εργοδότες αναγκάζονται να πληρώνουν οικιακή βοηθό, αλλιώς θα αντιμετώπιζαν την κατάσταση μόνοι τους, χωρίς να ξοδέφουν. Τον καιρό που η μετανάστρια αυτή βίωνε όλη αυτή την εργασιακή ανασφάλεια, μάλλον είχε προθέσεις να δέχεται ή να απορρίπτει προσφορά εργασίας ανάλογα με την πάθηση των ασθενών, κατά τη γνώμη μου, κάτι που φάνηκε έμμεσα κατά την εκφορά του λόγου της κάποια φορά και από το συμπέρασμα που έβγαλα από κάποια πληροφορία που διασταύρωσα.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 5

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Αλβανία

2. Πόσων ετών είσαι;

53.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Ελεύθερη, δεν έχω κάνει γάμο.

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Γυμνάστρια, με ειδίκευση στο μπάσκετ.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Καθηγήτρια γυμναστικής σε Λύκειο.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Πολύ ωραία, όταν είχαμε κομμουνισμό. Δουλειά σωστά, κουλτούρα, αγαπημένοι. Τα λεφτά ήταν λίγα, αλλά ήταν όλα φθηνά. Νοσοκομείο, σχολείο, δόντια, κηδεία χωρίς λεφτά, δικηγόροι τζάμπα.

Εδώ, όπως παίρνεις τα λεφτά, έτσι και τα δίνεις.

Τα σπίτια ήταν κρατικά, με συμβολικό ενοίκιο.

Το κακό ήταν ότι η χώρα ήταν κλειστή αν ήθελες να περάσεις σε άλλη χώρα.

Η εκπαίδευση λειτουργούσε σωστά, όλοι διαβασμένοι, προγραμματισμός να συνεχίσεις δουλειά, όσοι ήταν ικανότεροι πήγαιναν στο Πανεπιστήμιο.

Όλοι ήμασταν αγαπημένοι.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Καμαριέρα σε ξενοδοχείο. Το χειμώνα καθαρίστρια σε σπίτια.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Η ζωή δεν είναι σίγουρη, δεν υπάρχει περσπεκτίβα (προοπτική), να γίνουν τα πράγματα καλύτερα. Μόνο χειροτερεύουν τα πράγματα. Οικονομία μηδέν, αγάπη δεν υπάρχει, αρρώστιες, είσαι στο δρόμο. Συνέχεια δουλειά, δυο δουλειές τη μέρα για να καταφέρεις οικονομικά με τα έξοδα. Και πολλή ακρίβεια. Τα αφεντικά κρατούν τους εργάτες σαν σκυλάκια, μετρούν τους εργάτες μόνο για δουλειά, ώρες δουλειά, ούτε ρεπό, δεν μιλάνε πολιτισμένα αλλά πώς θα καταστρέψουν τους εργάτες, θα τους βάλουν κάτω. Πρώτα πρέπει να βλέπουμε τον άνθρωπο ως άνθρωπο, όχι μόνο δουλειά, ρομπότ, γομάρι.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

Έχω φίλίες με Ελληνίδες, καλύτερα καλές γειτόνισσες παρά καλοί συγγενείς, αλλά υπάρχει και η ρατσιστική προπαγάνδα. Πώς θα πάμε στην Ευ-

ρώπη, μ' αυτή την προπαγάνδα; Αν κάποιος κάνει ποινικό αδίκημα, δεν σημαίνει ότι όλοι είναι κακοί Αλβανοί. Ο απλός κόσμος είναι καλός, αλλά τα αφεντικά είναι οι ρατσιστές. Δεν υπάρχει φροντίδα και αγάπη. Οι άνθρωποι δεν είναι μόνο για δουλειά, πρώτα αγάπη, πρώτα ο άνθρωπος. Εδώ λίγες οικογένειες έχουν τον πλούτο.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Χειρότερα, μηδέν, γιατί όλα χτυπιούνται από την οικονομία. Θα φτάσετε σε σημείο εσείς οι Έλληνες να τρώει ο ένας τον άλλον. Κόσμος θα τρώει κόσμο μόνο για τα λεφτά. Δεν πάμε μπροστά αλλά πίσω στο γκρεμό.

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου; Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Ναι, και είχαμε χρόνο. Και η πολιτική της Αλβανίας είχε αυτή την οπτική, το διάβασμα ανοίγει τους ορίζοντες. Τα παιδιά εδώ δεν διαβάζουν, πηγαίνουν στο φροντιστήριο, που τους παίρνει τα λεφτά. Στο σχολείο πρέπει να γίνεται δουλειά με σχέδιο. Η δασκάλα να κάνει δουλειά σωστά, με σχέδιο, και το παιδί να διαβάζει και στο σπίτι. Και στο Πανεπιστήμιο να μην πηγαίνει το 'ντουβάρι' με τα λεφτά.

Αν είσαι διαβασμένος, δεν πέφτεις έξω, σκέφτεσαι σωστά, δεν κάνεις λάθη.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Διευρύνει το μυαλό, μιλάς σωστά με ανθρώπους, διευρύνεις τις γνώσεις σου, είσαι ελεύθερος, σωστός άνθρωπος, δεν είσαι μούμια, περπατάς με τα δικά σου πόδια, δεν παρασύρεσαι από το τι σου λένε οι άλλοι, πηγαίνεις μόνο μπροστά, όχι πίσω, εσύ και όλη η χώρα. Στην Ελλάδα δεν διαβά-

ζουν, γι' αυτό δεν πάει μπροστά. Την καθοδηγούν οι Αμερικάνοι και ο καπιταλισμός. Οι άνθρωποι οι διαβασμένοι είναι ελεύθεροι και δεν φοβούνται.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Βιβλία γνώσεων, π.χ. για την ατμόσφαιρα, για το περιβάλλον, την καθημερινή ζωή.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Να διαβάζουμε το βιβλίο. Να γράφουμε κι εμείς δικές μας ιστορίες και να τις ανταλλάσσουμε.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

1. Πόσα χρόνια έχεις στην Ελλάδα;

10.

2. Πόσον καιρό μαθαίνεις να γράφεις;

Σχεδόν 1 χρόνο.

3. Σου άρεσε η επιλογή του βιβλίου και γιατί;

Τέτοια ιστορία, μ' αρέσει - δεν μ' αρέσει, είναι η πραγματικότητα.

4. Πώς ένιωθες πριν τη μελέτη του;

Παράπονα από τη σκληρή δουλειά.

5. Πώς ένιωθες κατά τη μελέτη του;

Μου άρεσε η ιστορία, αλλά με στενοχώρησε. Στον καπιταλισμό όμως δεν μπορείς να κάνεις μια διαφορετική ζωή, αυτή είναι η ατμόσφαιρα.

6. Πώς νιώθεις τώρα;

Τρομερή ιστορία, η περσπεκτίβα (προοπτική) είναι μηδέν. Τελειώνουμε από ένα σπίτι, δρόμο. Δουλεύεις στα χαμένα.

7. Τι νομίζεις ότι σου πρόσφερε η διδασκαλία;

Πολύ με βοήθησε στη γλώσσα. Το θέμα όμως μας γυρίζει κυκλικά, είναι πάνω σ' αυτά που ζούμε, δεν υπάρχει περσπεκτίβα (προοπτική). Ήθελα κάτι πιο αισιόδοξο και πρακτικό, πιο χαρούμενο.

8. Τι θα μπορούσε να διορθωθεί;

9. Τι θα μπορούσε να προστεθεί;

10. Τι θα μπορούσε να αφαιρεθεί;

Να γίνεται το μάθημα και με εποπτικά μέσα.

Να κοιτάζουμε όμως και τα πρακτικά ζητήματα. Εννοώ ότι οι μετανάστες δεν πρέπει να παραγκωνίζονται. Γιορτάζετε και αφήνετε στην άκρη τους

μετανάστες, ακόμη κι εδώ στο Στέκι. Το Πάσχα θα μπορούσαμε όλοι να είμαστε μαζί, όχι μόνο λίγα πάρτυ με φαΐ.

11. Έχεις κάτι άλλο να προτείνεις σχετικά με τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας σε μετανάστριες/-τες;

Πιο πολλές ώρες διδασκαλία, έστω 2 φορές την εβδομάδα.

Σημείωση

Η γυναίκα αυτή, που μεγάλωσε σε ορφανοτροφείο στην πατρίδα της και επηρεάστηκε έντονα από την ιδεολογία του προηγούμενου καθεστώτος, συνεχίζει να μένει στο Βόλο και να εργάζεται σε διάφορες δουλειές. Στην τάξη υπήρξε η δεύτερη εμφυχώτρια της ομάδας. Από το Μάιο, τα μεσημέρια, όταν δεν γίνονταν μαθήματα, πήγαινε με το ποδήλατό της για μπάνιο στη θάλασσα, όταν βέβαια δεν απασχολούνταν.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 6

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία

2. Πόσων ετών είσαι;

52.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Χήρα, 2 παιδιά (κόρες, 30 και 25).

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Τεχνικό Λύκειο, ειδίκευση γραμματέων.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Γραμματέας στο στρατό.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Μέχρι το 1999 που ήρθα, καλά ήταν. Δούλευα, έπαιρνα λεφτά. Μετά τα πράγματα έγιναν άσχημα και ήρθα. Οι λόγοι ήταν πολιτικοί.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Φροντίζω μια ηλικιωμένη 24 ώρες, είναι κατάκοιτη. Γραμματέα δεν με θέλουν πουθενά, είναι όλα πιασμένα.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Είμαι ευχαριστημένη που έχω ευκαιρία να γνωρίσω την Ελλάδα, που της είχα αδυναμία, γιατί η μαμά μου είναι από χωριό κοντά στα σύνορα του νομού Σερρών. Όταν ήταν είκοσι χρονών, με τον πόλεμο, τους έδιωξαν. Μου αρέσει η Ελλάδα, ωραία χώρα είναι. Ο κόσμος, όπως στη Βουλγαρία, είναι άλλοι καλοί, άλλοι κακοί.

Το αρνητικό είναι ότι δεν είμαστε όπως ήμασταν στη Βουλγαρία, δηλαδή με τι μάτια βλέπουν οι Έλληνες τις ξένες. Δεν κάνουμε μια δουλειά που μας ταιριάζει, και βοήθεια δεν μπορούμε να πάρουμε από πουθενά. Δεν μπορώ να πω κάτι συγκεκριμένο, όπου δούλευα μου φέρθηκαν πολύ καλά, ανθρώπινα, αλλά έχει και κακό κόσμο. Εμείς μαζευόμαστε και τα συζητάμε, τι συμπεριφορά έχουν οι Έλληνες. Δεν θέλω να προσβάλω κανέναν, κι εμείς δεν είμαστε τέλειοι, κι εσείς. Να μην πω λεπτομέρειες. Καταπίνουμε. Αυτή τη δουλειά την έχω τριάνμισι χρόνια, αλλά είναι σπάνιοι τέτοιοι άνθρωποι. Νιώθω σαν στο σπίτι μου. Στην περίπτωση αυτή, είμαι τυχερή.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

Δεν αισθάνομαι ενόχληση, αλλά νιώθω σε ξένο κράτος, σε ξένο σπίτι. Μου λείπει το σπίτι μου, τα παιδιά, η πατρίδα. Όποιος και να είναι, αυτό το νιώθει.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Δύσκολη ερώτηση, γιατί, στην κατάσταση που βρίσκομαι, είμαι εξαρτημένη και αναγκαστικά θα κάνω υπομονή λίγα χρόνια ακόμα. Πότε ακριβώς; Άγνωστο. Εδώ απλώς καθόμαστε αναγκαστικά. Αν καλυτερέψουν τα πράγματα στη Βουλγαρία, όλοι θέλουμε να πάμε. Αλλά όλα είναι άγνωστα.

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου;
Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Ναι, σε κάνει πιο ανοιχτή, σε ευχαριστεί, γνωρίζεις πολλά πράγματα, πάντα μπορείς να μάθεις κάτι καινούργιο.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Είμαι ικανοποιημένη να διαβάζω, απλώς.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Διάφορα θέματα, αλλά κυρίως κάτι ωφέλιμο για μας, για τη ζωή μας.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Δεν είναι πρόγραμμα, η κουβέντα αρχίζει από κάπου, δεν είναι έτσι; Με συζήτηση, βέβαια.

Σημείωση

Στη συνέντευξη διακρινόταν ο φόβος της μετανάστριας για τους εργοδότες και η αβεβαιότητα, που εξέφραζε, με τον καπιταλισμό.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

Η ερωτώμενη δεν παρακολούθησε τη βιβλιοθεραπευτική διδακτική παρέμβαση, παρόλο που παρέμενε στο Βόλο, γι' αυτό και δεν κλήθηκε για συνέντευξη μετά την παρέμβαση.

Η γιαγιά που φρόντιζε πέθανε τον Ιούνιο 2008 και η μετανάστρια ήθελε να συνέλθει, και μετά να αναζητήσει και πάλι δουλειά.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 7

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία

2. Πόσων ετών είσαι;

57.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Παντρεμένη, 2 παιδιά (γιοι, 35 και 31).

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Τεχνικό Λύκειο, ειδίκευση ηλεκτρονικών.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Δούλευα 10 χρόνια μηχανικός και μετά άλλα 10 χρόνια βοηθός σε αρχιτέκτονα και μετά 7 χρόνια στα κομπιούτερ στο στρατό.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Ήρεμη ζωή για μένα, καλή δουλειά, οικογένεια, σπίτι έχω. Όταν μπήκαμε στο NATO, ενώ είχαμε 80 χιλιάδες στρατιώτες, το NATO επέβαλε το

2005 να έχουμε τους μισούς, 40 χιλιάδες. Ο στρατός έγινε κλειστός και έφαχνα για δουλειά και δεν έβρισκα στην ηλικία μου. «Α, είσαι μεγάλη», «είσαι» έτσι, παντού κλειστά. Δεν υπάρχει μονιμότητα.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Φροντίζω μια γιαγιά 24 ώρες.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Δύσκολα, πολύ δύσκολα, γιατί προηγουμένως είχαμε φυσιολογική ζωή και τώρα δεν είναι νορμάλ. Προηγουμένως έκανα άλλη δουλειά, τώρα αυτή για μένα πολύ δύσκολη. Δεν υπάρχει τίποτα καλό. Είχαμε άλλη ζωή, άλλη δουλειά. Δεν έχεις ελευθερία.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

Τι να σας πω, τι να σας πω. Φόβος, δεν έχεις ασφάλεια, δεν έχει δικηγόρο να ρωτήσεις για χαρτιά, τόσα πολλά πράγματα. Τι πρέπει να κάνουμε δεν ξέρουμε, τι ασφάλιση, ένσημα. Το βουλγαρικό κράτος δεν ενδιαφέρεται. Να νιώσεις ότι είσαι άνθρωπος, αφού δουλεύεις. Να υπάρχει γραφείο για δουλειά, να έχεις βοήθεια. Πού θα μείνουμε, αν σταματήσει η δουλειά; στο πάγκο; Δεν έχεις το δικαίο, είσαι Σπαρτάκ (δούλος).

Τώρα που δουλεύω εκεί, είμαι ευχαριστημένη, αλλά η ζωή δεν είναι νορμάλ. Δόξα τω Θεώ, καλοί άνθρωποι, δεν έχω προβλήματα.

Οι γυναίκες να έχουν δικηγόρους να βοηθούν, να ξέρουμε το δικίο μας. Σημασία έχει να βρεις καλούς ανθρώπους.

Το Σχολείο Ελληνικών είναι καλό, μου αρέσει, να σχετιζόμαστε με τους ντόπιους. Μόνο από το Στέκι μπορώ να περιμένω βοήθεια. Και αυτό το σεμινάριο που έγινε από το Εργατικό Κέντρο και μας ενημέρωσαν.

Αλλά έχω και τη γιαγιά, φοβάμαι να μείνει μόνη της.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Μμμ, εγώ είμαι αισιόδοξη, πιστεύω ότι θ' αλλάξουν τα πράγματα. Πολύ μ' αρέσουν οι νέοι άνθρωποι στην Ελλάδα, είστε πολύ ελεύθεροι. Να κάνουν κάτι οι νέοι, πιστεύω, εδώ στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία. Οι παλιοί είναι μπλε, κόκκινοι. Οι νέοι να ξέρουν, να μπορούν.

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου; Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Α, πολύ, κάθε βράδυ, συνέχεια. Εμείς στη Βουλγαρία όλοι έχουμε βιβλιοθήκες. Μου λείπει πολύ η μουσική και τα βιβλία. Διαβάζαμε και εφημερίδες, ξέραμε τι συμβαίνει στον κόσμο.

Αυτό είναι κουλτούρα, όλη η κουλτούρα, αλλάζει τη σκέψη και τη ζωή. Παίρνεις πιο σωστή απόφαση. Βλέπεις το λάθος και ξέρεις μετά τι συμβαίνει. Είναι μαθήματα από τη ζωή. Και μετά τι να κάνεις για τα παιδιά. Είναι αποτελέσματα για τα παιδιά.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Έχει σημασία τι διαβάζω. Νιώθω ήρεμη, είμαι ικανοποιημένη, ευχαριστημένη. Άλλος κόσμος, άλλοι άνθρωποι, άλλη γνώμη, άλλη ζωή. Μ' ενδιαφέρει αυτό.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Για τη ζωή των ανθρώπων, για τη ζωή στην ελληνική οικογένεια, για τη ζωή της Ελληνίδας. Αλλά και τι σχολεία έχει εδώ στην Ελλάδα, τι βοήθεια υπάρχει από το κράτος. Παίρνω χάπια για την οστεοπόρωση και τη χοληστερίνη. Έχετε μέριμνα για την υγεία, πολύ καλό από το κράτος. Στη Βουλγαρία δεν είναι έτσι. Αν δεν δουλεύει η Ελληνίδα, θα πάρει σύνταξη ή όχι; Κάνετε διακοπές σε άλλο κράτος, έχετε ελευθερία, πολύ σωστό. Κάνετε δουλειά από τον τουρισμό μόνον; Η Ελλάδα είναι ωραία, και οι άνθρωποι ζεστοί, στο δρόμο αγκαλιές και φιλιά, εμείς μόνο χειραψία. Θέλετε να βοηθήσετε, εμένα αυτό μου κάνει εντύπωση.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Συζήτηση, να μιλάμε σωστά προφορικά, αλλά να κάνουμε και γραμματική, για να τη μάθουμε.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

1. Πόσα χρόνια έχεις στην Ελλάδα;

3.

2. Πόσον καιρό μαθαίνεις να γράφεις;

2 χρόνια.

3. Σου άρεσε η επιλογή του βιβλίου και γιατί;

Ναι, πρώτη φορά ακούω για μετανάστριες, είναι έκπληξη για μας.

4. Πώς ένιωθες πριν τη μελέτη του;

Πολύ στενοχωρημένη, ειδικά για τα ένσημα, πού θα στραφώ, τι δρόμο θ' ακολουθήσω.

5. Πώς ένιωθες κατά τη μελέτη του;

Λυπόμουνα για τη δύσκολη ζωή της Λιούμπα, με τη γιαγιά.

6. Πώς νιώθεις τώρα;

Μου κάνει καλή εντύπωση το θέμα, γιατί μας ενδιαφέρει.

7. Τι νομίζεις ότι σου πρόσφερε η διδασκαλία;

Ήταν καλό που η εκπαιδευτρια ενδιαφέρθηκε για μας, για τα προβλήματά μας, γιατί κανένας δεν ενδιαφέρεται.

8. Τι θα μπορούσε να διορθωθεί;

9. Τι θα μπορούσε να προστεθεί;

10. Τι θα μπορούσε να αφαιρεθεί;

Όλα καλά.

11. Έχεις κάτι άλλο να προτείνεις σχετικά με τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας σε μετανάστριες/-τες;

Όχι κάτι παραπάνω, αλλά μ' ενδιαφέρει να μάθω και Internet.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 8

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία

2. Πόσων ετών είσαι;

47.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Διαζευγμένη, 2 παιδιά (γιοι, 25 και 20).

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Σχολή Καλών Τεχνών (ΤΕΙ).

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Σχεδιάστρια υφασμάτων (μοντελίστ) σε εργοστάσιο, επίσης δίδασκα ζωγραφική 6-7 χρόνια.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Πριν την αλλαγή του συστήματος, ζούσα καλά, είχα δουλειά. Μετά το '90 πολύ άσχημα, έμεινα χωρίς δουλειά. Έκλεισε αυτό το μεγάλο εργοστάσιο.

Μετά δίδασκα πού και πού, και κάθε χρόνο τα πράγματα γίνονταν όλο και πιο δύσκολα. Έπαιρνα λεφτά από το ταμείο ανεργίας, πολύ λίγα.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Ήμουν οικιακή βοηθός, μετά δούλευα σε καφενείο και καφετέρια⁴⁸, για να έχω δικό μου διαμέρισμα, μήπως φέρω το παιδί⁴⁹, καθαρίστρια κλπ.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Βρίσκεις διάφορο κόσμο, καλούς και κακούς, που θέλουν να σε χρησιμοποιούν ή θέλουν να σε βοηθήσουν. Όπως και στη Βουλγαρία, σε κάθε κράτος. Αυτή η οικογένεια όπου δούλευα ήταν καλοί άνθρωποι, αλλά ήθελαν το συμφέρον τους. Ήμουν ευχαριστημένη, και αυτοί. Όταν όμως ζήτησα άδεια να πάω στη Βουλγαρία, γιατί 2 χρόνια δεν είχα ζητήσει άδεια, δεν ήμουν καλή. Το κράτος θέλει να είμαστε νόμιμοι. Αλλά εκεί που δουλεύεις, δεν ξέρω και κανέναν που να είναι νόμιμος. Δεν έχει άδειες, δώρα, ένσημα. Για να μένω νόμιμα, πλήρωσα ακριβά τα χαρτιά μου και τα ένσημά μου. Για να είσαι νόμιμος, πρέπει να πληρώνεις. Το κράτος ενδιαφέρεται μόνο γι' αυτό, να παίρνει τα λεφτά. Όμως ο νόμος δεν σε βοηθά, όταν παρανομούν τ' αφεντικά. Πρέπει να δείχνουμε ένσημα για παραμονή κάθε χρόνο, κάτι παράδοξο, που μας δυσκολεύει. Δεν ξέρεις στο τέλος του χρόνου πόσα ένσημα θα ζητάνε, επειδή αλλάζουν οι νόμοι. Το βασικό εί-

⁴⁸ Εργάζεται ακόμα σε καφετέριες, όχι εμφανώς πολύ καιρόφθιμες αλλά πάντως αμφιβόλου ποιότητας.

⁴⁹ Ο μεγάλος γιος, εξαρτημένος από την ηρωίνη, κάνει 'θεραπεία' με μεθαδόνη, με αμφίβολα αποτελέσματα. Για τη 'θεραπεία' —που πλήρωνε η μητέρα του σε ιδιωτικό κέντρο— έμενε στη Σόφια, ενώ τους τελευταίους μήνες, που μένει στην Καβάλα, στον πατέρα του, πηγαίνει στη Σόφια για φαρμακευτική 'αγωγή' και γυρίζει πίσω. Όλα αυτά ως το Νοέμβριο του 2007, που έχω πληροφορίες. Η γυναίκα μου ζήτησε να ενημερωθεί για τους φορείς από όπου μπορεί να αναζητήσει βοήθεια για το πρόβλημα του γιου, και την ενημέρωσα για δωρεάν προγράμματα.

ναι 600 ευρώ. Οι δουλειές μας είναι συμβάσεις ιδιωτικές, και το κράτος δεν μπορεί έτσι να μας βοηθήσει.

Με τα ενοίκια έχουμε πρόβλημα. Ζήτησα συμβόλαιο από τον ιδιοκτήτη, αλλά δεν το έκανε. Ζητούσε κάθε μήνα μεγαλύτερο ενοίκιο, 140, 150, 155. Βρήκα άλλο σπίτι, ζητούσαν 2 μήνες εγγύηση, τους λέω “Με δυσκολεύετε. Αν γίνει κάτι με το παιδί μου και πρέπει να φύγω αμέσως, να έχω δώσει 3 ενοίκια παραπάνω; Είναι σωστό;”

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

Έχω μεγαλύτερη ελπίδα να βοηθήσω τα παιδιά μου. Αν μένεις χωρίς δουλειά, χάνεις και την ελπίδα. Για τον εαυτό μου και για τα παιδιά. Για τα παιδιά. Χαίρομαι που γνωρίζω το κράτος σας από κοντά, μ’ αρέσει, ξέρεις, να διαβάζω για την ιστορία σας. Τα ήξερα από τα βιβλία. Δεν βλέπω μόνο τα αρνητικά και τις δυσκολίες. Μ’ αρέσει η επικοινωνία με τον κόσμο που μας βλέπει θετικά, να μαθαίνω κάτι περισσότερο. Δυστυχώς, δεν έχω και πολύ χρόνο, να πάω στο θέατρο, κάτι από κοντά. Δεν έχω χρόνο, δεν ξέρω και πού να τα ψάχνω. Γκαλερί, έκθεση. Το θέατρο ξέρω πού είναι. Κάποια φορά θα πάω.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Με ελπίδα, έχω ακόμα λίγη ελπίδα. (Γέλια). Η ελπίδα πεθαίνει τελευταία. Δεν έχω τίποτα.

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου; Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Ναι, μου προσφέρει γνώσεις.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Να ηρεμήσω, να χαλαρώσω.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Ιστορικά αλλά και πολλά άλλα. Στην Ελλάδα μ' ενδιαφέρει και μαζεύω από δω κι από κει για μεγάλους συγγραφείς, π.χ. για το Νίκο Καζαντζάκη, και για μεγάλους συνθέτες, π.χ. ο Μίκης Θεοδωράκης. Να έχουν μεγάλη θέση στον πολιτισμό και να τους 'γνωρίσω'. Ο Στέλιος Καζαντζίδης τραγούδησε πολύ ωραία τραγούδια για τους μετανάστες. Τραγούδια για τους Έλληνες μετανάστες, πώς πέρασαν στη Γερμανία, στην Αμερική. Και ελληνικά θέματα.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Να ακούμε τραγούδια και να διαβάζουμε τα λόγια των τραγουδιών. Αυτό είναι πιο γρήγορο και εύκολο, όταν μάλιστα στην τάξη υπάρχουν διάφορα επίπεδα.

Από τους συγγραφείς, εμείς ακούγαμε στη Βουλγαρία για τον Καζαντζάκη. Μπορεί να υπάρχουν και πιο σύγχρονοι, εσείς θα μας τους πείτε!

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

Η ερωτώμενη δεν παρακολούθησε τη βιβλιοθεραπευτική διδακτική παρέμβαση, παρόλο που παρέμενε στο Βόλο, γι' αυτό και δεν κλήθηκε για συνέντευξη μετά την παρέμβαση.

Μια καλοκαιρινή μέρα την είδα στην παραλία με κάποιον ψηλό νεαρό με τατουάζ, και από τα ρούχα τους φαίνονταν ότι πήγαιναν για μπάνιο. Μάλλον κατάφερε να φέρει το γιο της. Σκέφτηκα ότι όλες οι μετανάστριες χρειάζονται να αποστασιοποιούνται και ως εκ τούτου προτίμησα να μην της τηλεφωνήσω, προς το παρόν.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 2

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία

2. Πόσων ετών είσαι;

54.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Χήρα, 2 παιδιά (γιοι, 35 και 20).

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Τεχνικό Λύκειο, ειδίκευση βρεφονηπιοκόμων.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Μπέιμπ σίτερ.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Δύσκολα, γιατί τα λεφτά ήταν λίγα και όλα τα πράγματα ήταν ακριβά. Πολύ δύσκολα.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Σε σπίτι, οικιακή βοήθεια και φροντίδα ηλικιωμένων. Τώρα φροντίζω έναν ανάπηρο άνδρα, 42 ετών⁵⁰. Δεν μπορεί να αυτοεξυπηρετηθεί.

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Σηκώνουμε βάρη και έχουμε πρόβλημα με τη μέση μας. Έχουμε όμως ανάγκη από τα λεφτά, έχουμε - δεν έχουμε πρόβλημα.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

Μ' αρέσει η ζωή εδώ, η ελευθερία, να πάω όπου θέλω, να δω τη θάλασσα, να βγω για καφέ στην παραλία με τις φιλενάδες. Το παράπονό μου είναι ότι πρέπει να πληρώνουμε το γιατρό και τα φάρμακα. Κάτι πρέπει να γίνει.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Δεν ξέρω καθόλου. Αύριο μπορεί να μην είμαι καλά, όμως θέλω να είναι όλα καλύτερα από σήμερα, πιο ωραία. Όμως δεν ξέρω, και όλος ο κόσμος δεν ξέρει.

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου; Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

⁵⁰ Η μετανάστρια αυτή, χάρη στην ευχάριστη προσωπικότητά της, κατορθώνει να υπομένει τις δυσμενέστερες συνθήκες εργασίας που βιώνει: δεν τρέφεται σωστά στο σπίτι που διαμένει, ο άνδρας που φροντίζει δεν την παρενοχλεί σεξουαλικά, όμως την ξυπνά, φωνάζει και τραγουδάει ενοχλητικά, τρώει όλη την ώρα και έχει βαρύνει, τη βρίζει, ακόμα και τη χτυπάει λόγω εγκεφαλικής βλάβης και χρήσης αλκοόλ και ναρκωτικών. Η εργαζόμενη ζήτησε περισσότερα χρήματα, αλλά οι εργοδότες αρνήθηκαν και εκβίαζαν ότι θα στείλουν τον άνδρα σε κλινική και θα χάσει τη δουλειά της. Μόνο που είναι προφανές ότι στην κλινική θα πληρώσουν πολύ περισσότερα για έναν τόσο δύσκολο ασθενή.

Πάρα πολύ, κι εδώ θέλω να διαβάζω, αλλά δεν έχω χρόνο. Βλέπω τώρα στην τηλεόραση παλιές ελληνικές ταινίες. Δεν ξέρω καλά τη γλώσσα, κι αυτό είναι πρόβλημα. Πολύ μ' αρέσουν τα μυθιστορήματα αλλά και οι εφημερίδες. Θέλω να ξέρω να διαβάζω ελληνικά. Πιστεύω ότι η λογοτεχνία προσφέρει κάτι καλύτερο για όλο τον κόσμο. Αλλά πιστεύω και στο Θεό. Θέλω όλοι οι άνθρωποι να είναι καλά, όχι μόνο εγώ.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Θέλω να ξέρω πολλά πράγματα όχι μόνο για τη χώρα μου, για όλο τον κόσμο, όπως στις ειδήσεις. Δεν μ' αρέσουν τα βιβλία φαντασίας. Μ' αρέσει να ξέρω πώς ζουν οι άνθρωποι τώρα και πώς θα είναι στο μέλλον, μόνον μπροστά. Το παρελθόν δεν μπορεί να προσφέρει τίποτα.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Πολλά θέματα, για όλα τα πράγματα.

Δε μ' ενδιαφέρουν μόνον τα λεφτά, χρειάζονται τα λεφτά, όμως θέλω και να περάσω καλά με τις φίλες μου. Θέλω να έχω πάρα πολλούς φίλους, από τη Βουλγαρία και την Ελλάδα.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Να διαλέγουμε κάτι ρομαντικό, να συζητάμε και να γράφουμε για τη δική μας ζωή, για τα προβλήματα που έχουμε όλοι.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

1. Πόσα χρόνια έχεις στην Ελλάδα;

6 μήνες.

2. Πόσον καιρό μαθαίνεις να γράφεις;

5 μήνες.

3. Σου άρεσε η επιλογή του βιβλίου και γιατί;

Ναι, αλλά ήταν κάπως μακριά από μένα το πρόβλημα της Λιούμπα, γιατί εγώ έχω άλλα προβλήματα στη δουλειά.

4. Πώς ένιωθες πριν τη μελέτη του;

Άλλα είναι θετικά και άλλα αρνητικά στη ζωή μου, χαρές και λύπες.

5. Πώς ένιωθες κατά τη μελέτη του;

Ήταν κοντά στη ζωή μου.

6. Πώς νιώθεις τώρα;

Λύπη για τη Λιούμπα.

7. Τι νομίζεις ότι σου πρόσφερε η διδασκαλία;

Μ' αρέσει να πηγαίνω 'σχολείο'.

8. Τι θα μπορούσε να διορθωθεί;
9. Τι θα μπορούσε να προστεθεί;
10. Τι θα μπορούσε να αφαιρεθεί;

Όχι, το πρόβλημά μου είναι πως δεν ξέρω καλά ελληνικά.

11. Έχεις κάτι άλλο να προτείνεις σχετικά με τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας σε μετανάστριες/-τες;

Να ασχοληθούμε με τη γραφή, να μάθουμε καλά να γράφουμε λέξεις και φράσεις.

Ερωτώμενη υπ' αριθ. 10

Συνέντευξη πριν την παρέμβαση

1. Από ποια χώρα είσαι;

Βουλγαρία

2. Πόσων ετών είσαι;

47.

3. Ποια είναι η οικογενειακή σου κατάσταση;

Ήμουν στην πατρίδα μου παντρεμένη με Βούλγαρο, αυτός σκοτώθηκε, και τώρα είμαι παντρεμένη με Έλληνα⁵¹. Με τον πρώτο μου άνδρα έχω κόρη 27 ετών.

4. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σου;

Τεχνικό Λύκειο, ειδίκευση ορυχείων.

5. Τι δουλειά έκανες στη χώρα σου;

Δούλευα δακτυλογράφος σε γραφείο ορυχείου και γραμματέας στο δικαστήριο.

⁵¹ Τυπικά, αλλά ουσιαστικά ζουν χωριστά, αφού αυτός αποδείχτηκε αμελής απέναντι στις υποχρεώσεις του και βίαιος, λόγω ψυχιατρικών προβλημάτων και συναισθηματικής χρήσης ναρκωτικών. Απλώς αυτή κάνει υπομονή και δεν τον χωρίζει, με την ελπίδα να πεθάνει γρήγορα ο άνδρας, μια και είναι άρρωστος, και η ίδια να πάρει τη σύνταξη του, για να μη χρειάζεται να δουλεύει σκληρά ή να μην υποταχθεί σε άλλον άνδρα, μη ερωτεύσιμο, που της έχει κάνει πρόταση γάμου, για να εξασφαλίσει για εργατική γυναίκα που θα τον γηροκομήσει.

6. Πώς ήταν η ζωή σου εκεί; (θετικά-αρνητικά)

Μέχρι το 1990, καλά. Μετά πολύ δύσκολα, γιατί άλλαξε το σύστημα. Πριν ήταν κομμουνισμός, μετά δημοκρατία, αλλάζει το διευθυντικό, με διώχνουν κι εμένα από τη δουλειά. Είναι επιχείρηση, σε διώχνουν. Μετά οι μικρές που ‘πάνε στο κρεβάτι’ και είναι όμορφες, πιάνουν τη δουλειά. Η δουλειά ήταν κρατική, ήταν μόνιμη ως το 1989, αλλά μετά πέρασε στα χέρια του ιδιώτη επιχειρηματία και δεν ήταν πλέον μόνιμη. Αν δεν υπακούς, περιμένουν άλλοι στην πόρτα. Μου πρότειναν καθαρίστρια σε ανδρικές τουαλέτες, τόσο κάτω με ριζανε. Εγώ δεν ήθελα.

7. Τι δουλειά κάνεις εδώ;

Υπηρέτρια⁵². Καθαρίστρια, στη λάντζα, στην κουζίνα, σερβιτόρα, ό,τι θες. Το βράδυ ταβέρνα, κουράστηκα, πολύ κουράστηκα, κορίτσι μου. Στην κλινική, άλλη γιαγιά. Καθαρίζω γυμναστήρια...

8. Τι έχει αλλάξει στη ζωή σου με τη μετανάστευση; (προσωπικά-χώρος εργασίας-κοινωνικός χώρος) (θετικά-αρνητικά)

Στην Ελλάδα ζω πιο άνετα, στη Βουλγαρία φοβάμαι. Μπορεί να σε κλέψουν, να σε σκοτώσουν. Παίρνω λίγα χρήματα, αλλά μπορώ να ζήσω νορμάλ, έχω γιατρό, φάρμακα. Είμαι ευχαριστημένη από το νοσοκομείο όπου έκανα εγχείρηση. Στη Βουλγαρία σκότωσαν τον άνδρα του. Αήστεψαν το μαγαζί, απειλώντας τη μαμά μου με μαχαίρι. Η μαφία. Κράτος και αστυνομία ‘τα τρώνε’. Κανένας δεν τιμωρήθηκε που σκότωσαν τον άνδρα μου.

⁵² Η μετανάστρια αυτή, που ξέρει καλά τα ελληνικά, εύλογα αποφεύγει τους κατ’ ευφημισμό όρους “βοηθητικό προσωπικό” ή “οικιακή βοηθός” και χρησιμοποιεί τον όρο που ανταποκρίνεται πλήρως στις συνθήκες ζωής των μεταναστριών.

9. Πώς νιώθεις στην κατάσταση που ζεις;

Πολύ άσχημα, δεν έχω ελπίδα, κοροϊδεύουν με τα ένησημα, δουλεύεις με φόβο. Μ' αρέσει να εργάζομαι, όχι να με πατάνε σαν δούλο.

10. Πώς βλέπεις το μέλλον σου;

Κάνω μεγάλη υπομονή, για να μπορώ να πάρω τη σύνταξή μου από δω. Ως πότε υπομονή; Έρχεται κάποια στιγμή που χάνεται η υπομονή. Ζητάνε πολλά, για λίγα χρήματα. Σε δοκιμάζουν, να δούνε πόσο αντέχεις, και σου βάζουν κι άλλα από πάνω. Δουλεύω παραπάνω και δεν με πληρώνουν. Δεν μπορεί να με κοροϊδεύει κάθε αφεντικό, διαβάζω και τους νόμους. Όλες οι γυναίκες φοβούνται να μιλήσουν. Ο Θεός λέει ότι πρέπει να μιλάμε. Με τι χρήμα, ένησημα, ασφάλεια, αν γεράσεις και αρρωστήσεις, πώς να ζήσεις;

11. Είσαι εξοικειωμένη με τη λογοτεχνική ανάγνωση στη γλώσσα σου;
Αν ναι, τι θεωρείς ότι σου προσφέρει η λογοτεχνία;

Μου αρέσει και διάβαζα στη Βουλγαρία και εδώ.

Μαθαίνεις πολλά πράγματα.

12. Τι περιμένεις από το διάβασμα ενός βιβλίου;

Μου αρέσει να μαθαίνω τα μυστικά πράγματα. Να ομορφαίνεις το μυαλό σου. Αλλιώς δεν είσαι μορφωμένος άνθρωπος.

13. Ποια θέματα σε ενδιαφέρουν;

Για τα οικονομικά, για δάνεια, σπίτι, για την υγεία.

14. Αν μελετήσουμε λογοτεχνικά κείμενα, πώς θα σε ευχαριστούσε να τα μελετήσουμε;

Να γίνονται συχνά μαθήματα, μέρα παρά μέρα, να γράφουμε πολλά και πολλές φορές, να γράφω σωστά, μαθαίνοντας γραμματική. Να ξέρω να συμπληρώνω αίτηση, να συμπληρώνω χαρτιά στην εφορία κλπ.

Συνέντευξη μετά την παρέμβαση

Η ερωτώμενη δεν παρακολούθησε τη βιβλιοθεραπευτική διδακτική παρέμβαση, παρόλο που παρέμενε στο Βόλο, γι' αυτό και δεν κλήθηκε για συνέντευξη μετά την παρέμβαση.

Σημειώσεις

Προετοιμασία για τις διδακτικές παρεμβάσεις

Κάθε φορά

1. Ειδοποίηση στην εξωτερική παρατηρήτρια να έρθει
2. Πολλά λευκά φύλλα Α4
3. 2 στυλό
4. Φωτοτυπίες τα αποσπάσματα του βιβλίου
5. Εκτύπωση τις δραστηριότητες
6. Τηλέφωνα πριν τη συνάντηση για το τι θα γίνει και παροχή κινήτρων

Πριν τη 2^η Συνάντηση

1. Εκτύπωση ηλεκτρονικού υλικού και παρουσίαση έντυπου υλικού σχετικά με τα αιτήματα των μεταναστών (φυλλάδια, αφίσες, κάρτες)
2. Η διεύθυνση του Δικτύου Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών στην Αθήνα
3. Ψαλίδι, κόλλα
4. Αγορά 2 χαρτονιών, χρωμάτων
5. Σκόρπια περιοδικά για το κολλάζ

Πριν την 5^η Συνάντηση

1. Να έχω μαζί μου τα βιβλία του Κοντολέοντος και της Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, καθώς και την ταινία «Λιούμπη», αλλά να εξασφαλίσω πρώτα Η/Υ ή DVD player για την προβολή της ταινίας.
2. Συνέντευξη
3. Να τους μοιράσω την ταινία, χάρτη της Ελλάδας και του Βόλου και ένα αναμνηστικό πριν το Πάσχα.

ΦΥΛΛΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

1^η Συνάντηση

Στόχοι: οι σπουδάστριες

α) να εισαχθούν με ενδιαφέροντα και παιγνιώδη τρόπο στην ανάγνωση του βιβλίου,

β) να μιλήσουν ελεύθερα για τα προβλήματα της μετανάστευσης.

1^ο μέρος

Δραστηριότητες

Μέθοδος: Καταιγισμός ιδεών

1. Θα μελετήσουμε τη νουβέλα

Ηλιοπούλου, Βασιλική (2000). *Η Λιούμπα και άλλα αρώματα*. Αθήνα: Εστία.

Δείχνουμε το εξώφυλλο του βιβλίου.

Κεντρική ηρωίδα του βιβλίου είναι μια οικιακή βοηθός. Τι θα περίμενα από μια τέτοια νουβέλα;

2. Συμπληρώνω τον πίνακα:

Εμείς οι αλλοδαπές - προτερήματα	Εμείς οι αλλοδαπές - ελαττώματα	Οι Άλλοι οι γηγενείς -προτερήματα	Οι Άλλοι οι γηγενείς -ελαττώματα	Σε τι διαφέρουμε	Σε τι μοιάζουμε

2^ο μέρος

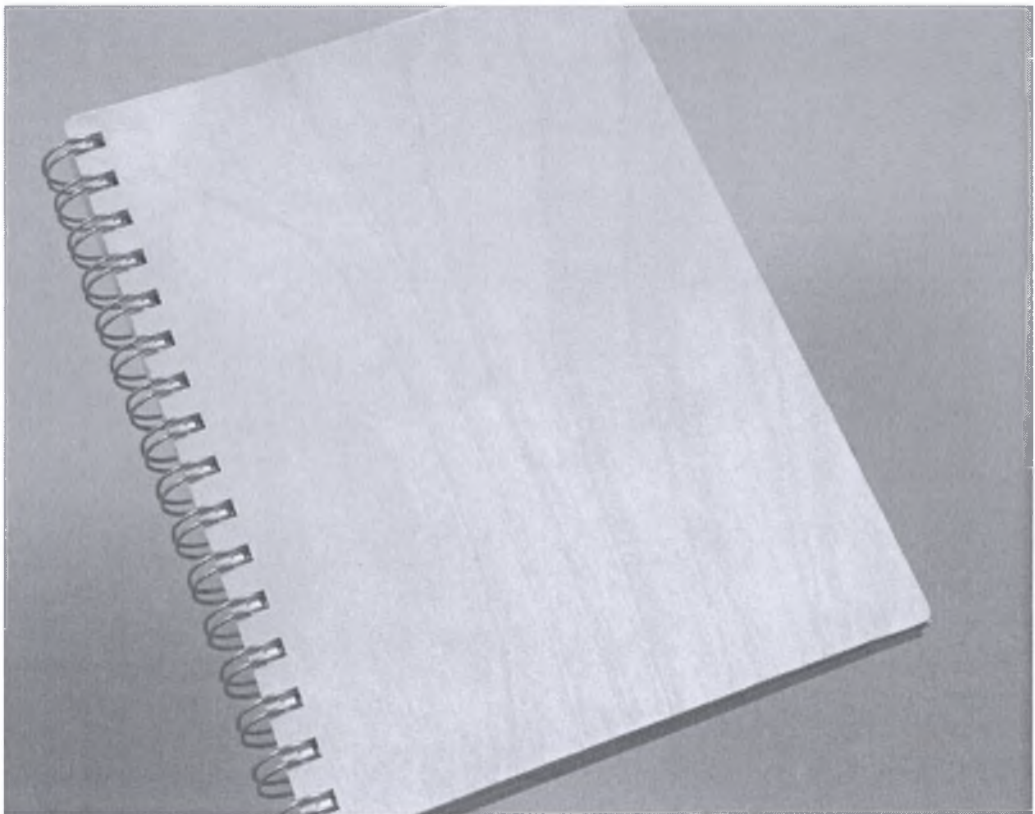
Μετά την από τη διδάσκουσα **φωναχτή ανάγνωση** αποσπασμάτων από το βιβλίο:

Σελ. 27- 38 «Βλέπω πρώτα...δικό μου αγάπη» (Η Λιούμπα φτάνει. Η μάνα της Δάφνης την κουτσομπολεύει. Η Λιούμπα στην μπανιέρα. Λιούμπα και Δάφνη στον καναπέ)

Δραστηριότητες

Μέθοδος: Καταιγισμός ιδεών

3. Συμπληρώνω έναν κατάλογο με λέξεις ή φράσεις που έχω ακούσει να λένε για μένα έξω και μέσα στα ελληνικά σπίτια:

4. Συμπληρώνω έναν κατάλογο με λέξεις ή φράσεις που έχω ακούσει να λένε για μένα έξω και μέσα στα σπίτια, στη χώρα μου:

Three overlapping light blue rectangular boxes are provided for the student to write their responses. The boxes are arranged in a staggered, overlapping fashion, with the top box being the smallest and the bottom box being the largest. Each box has a thin black border and is intended for handwritten text.

2^η Συνάντηση

1^ο μέρος

Μετά την από τη διδάσκουσα **φωναχτή ανάγνωση** αποσπασμάτων από το βιβλίο:

Σελ. 43- 47 «Τη γιαγιά τη σηκώνει...σκέτη σιχαμάρα» (Λιούμπα και Δάφνη κάνουν μπάνιο στη γιαγιά και την ταΐζουν)

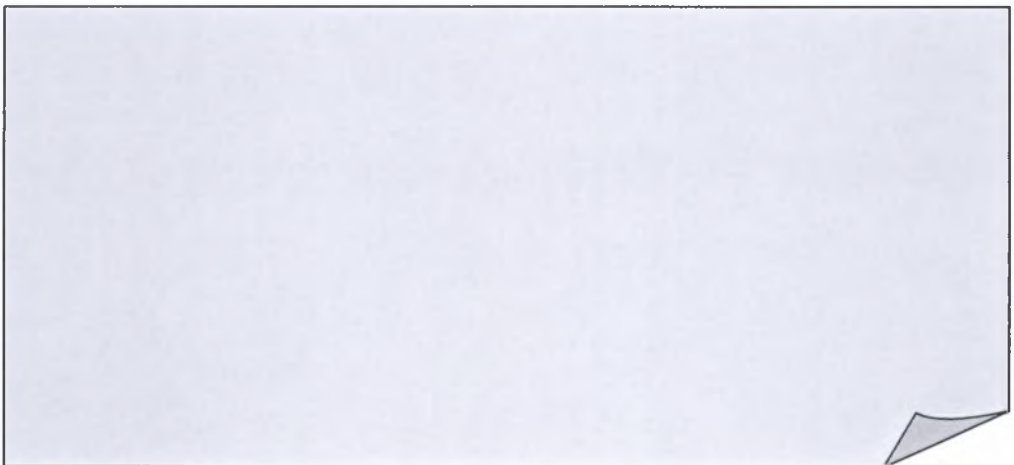
Στόχοι: οι σπουδάστριες να αναδείξουν τα προβλήματα από τις συνθήκες εργασίας και από τις σχέσεις τους με την ελληνική οικογένεια.

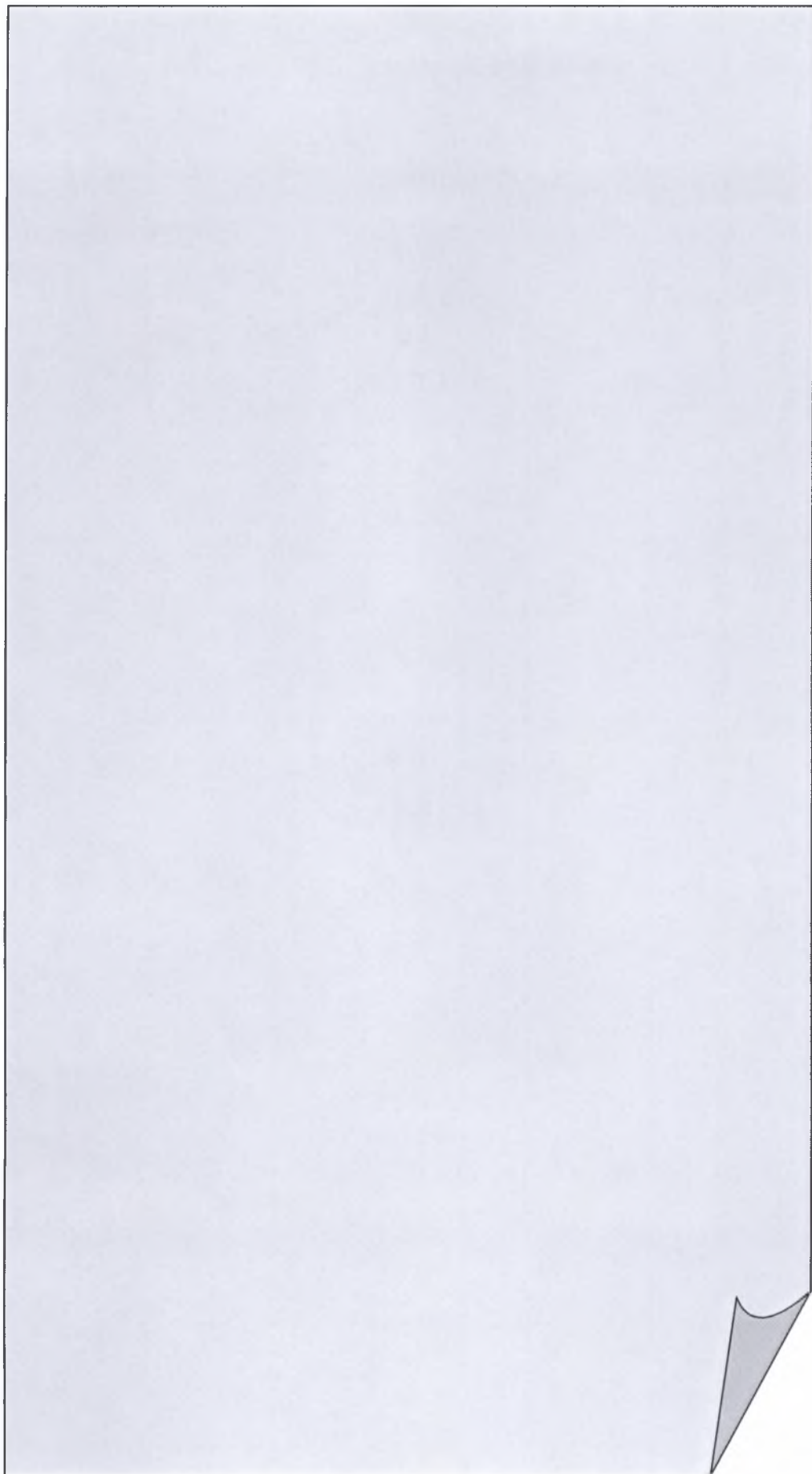
Δραστηριότητες

Μέθοδος: Παιχνίδι ρόλων

5. Ας παίζουμε ένα στιγμιότυπο από την καθημερινή ζωή στη δουλειά. Κάποια θα υποδυθεί το ρόλο της οικιακής βοηθού, άλλη του ηλικιωμένου προσώπου, άλλη της εργοδότης, άλλη του εργοδότη, άλλη του παιδιού του εργοδότη.

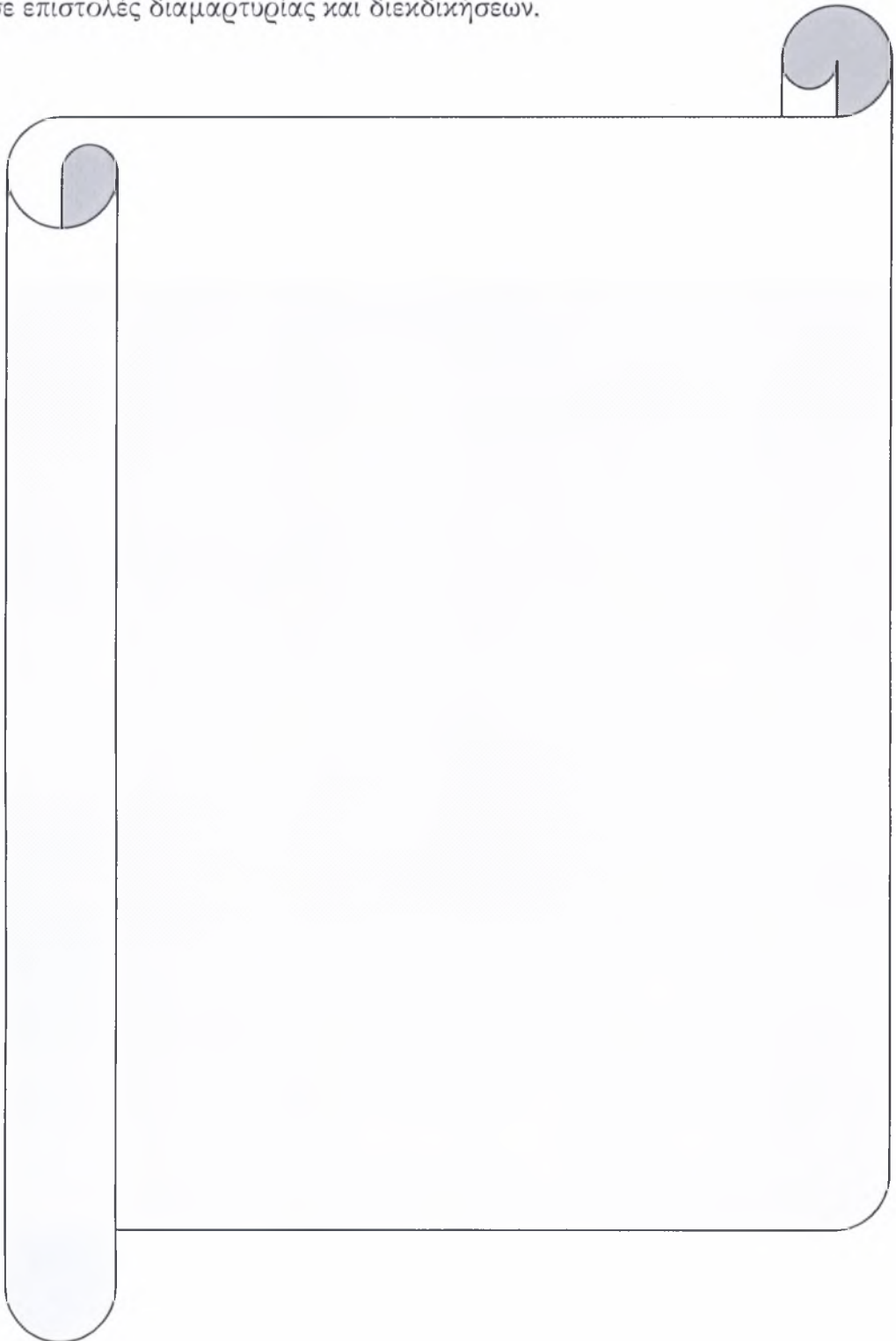
Αν δυσκολευτούμε, ας αναλύσουμε προφορικά τι θα έλεγε κάθε πρόσωπο της σκηνής.

Μέθοδος: Καταγραφή

6. Με τη βοήθεια και κατάλληλου υλικού από το Διαδίκτυο, καθώς και έντυπου υλικού, συμπληρώνουμε έναν κατάλογο των αιτημάτων που έχουμε στην Ελλάδα ως μετανάστριες, για να τον χρησιμοποιήσουμε αργότερα σε επιστολές διαμαρτυρίας και διεκδικήσεων.

Αυτές οι πληροφορίες από μια ιστοσελίδα του Στεκιού Μεταναστών στην Αθήνα θα μας βοηθήσουν:

Πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα η μεταναστευτική πορεία που καλούσαν Συνδικάτα, μεταναστευτικές κοινότητες, αντιρατσιστικές οργανώσεις, πολιτικές οργανώσεις. Η συμμετοχή ήταν πολύ καλή, μιας και η πορεία ξεπέρασε τα 3.000 άτομα. Κυρίως πρόκειται για μετανάστες από: Φιλιππίνες, Μπανγκλαντές, Πακιστάν, Αφρικανικές χώρες και πολλές ακόμα. Αλλά και η συμμετοχή Ελλήνων ήταν σχετικά καλή, δεδομένου δυστυχώς ότι συνήθως είναι αρκετά μικρή. Οι συγκεντρωμένοι ξεκίνησαν από την Ομόνοια γύρω στις 3μ.μ., πορεύτηκαν στην Βουλή και κατέληξαν στην Ομόνοια. Πολύς παλμός, τύμπανα και έκδηλη χαρά, αλλά και προκλητικά πολλή αστυνομία που συνόδευε την πορεία. Εκτός από αρκετές μεταναστευτικές κοινότητες, την Ένωση Αφρικανών Γυναικών και το Φόρουμ Μεταναστών, συμμετείχαν οργανώσεις, ο Σύλλογος Βιβλίου-Χάρτου, η Εθελοντική Ερ-

γασία Αθήνας, φοιτητικοί σύλλογοι (Πολυτεχνείου, Παντείου, Φιλοσοφικής) και φυσικά όλα τα Σχολεία Μεταναστών και πολύς ακόμα κόσμος.

Τα αιτήματα ήταν:

- Όχι στις ουρές, στα υπέρογκα παράβολα και τις ληγμένες άδειες.
- Μαζικές προσλήψεις στις υπηρεσίες μεταναστών, όχι στην κοροϊδία των συμβασιούχων.
- Όχι στην ομηρία των ενσήμων. Η ασφάλιση είναι δικαίωμα του μετανάστη και παλεύει γι' αυτό, όμως η άδεια παραμονής του δεν μπορεί να εξαρτάται από τα κέφια του εργοδότη του. Παλεύουμε για την τελική αποσύνδεση και μέχρι τότε προτείνουμε να μειωθούν δραστικά στον αριθμό των 80 ενσήμων (μίνιμουμ για την ανανέωση του βιβλιαρίου υγείας).
- Όχι στη σύνδεση της γλώσσας με την άδεια παραμονής. Η μόρφωση πρέπει να είναι δικαίωμα και όχι διαβατήριο για λιγότερα δικαιώματα.
- Χαρτιά για όλους.
- Όσα δικαιώματα με τους Έλληνες εργαζόμενους και νεολαία.
- Άσυλο σε όλους τους πρόσφυγες.

2^ο μέρος

Μετά την από τη διδάσκουσα **φωναχτή ανάγνωση** αποσπασμάτων από το βιβλίο:

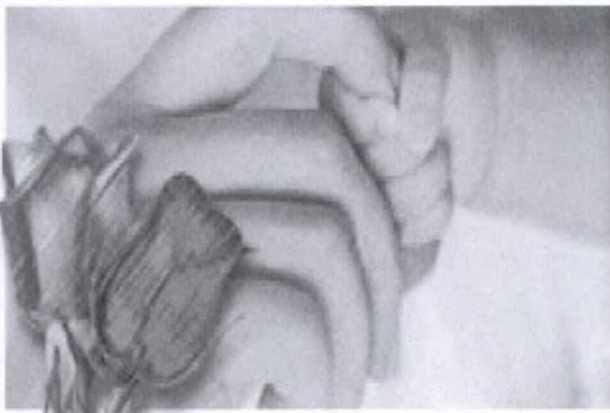
Σελ. 55-56 «Την ακούω...γρήγορα γρήγορα» (Η Δάφνη μαθαίνει στη Λιούμπα προφορά)

Στόχοι: οι σπουδάστριες να ασκηθούν στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας (διάλογος, γραφή).

Δραστηριότητες

Μέθοδος: Συγγραφή

7. Συντάσσουμε μια πρόσκληση που θα στείλουμε στο Στέκι Μεταναστών της Αθήνας και με την οποία θα προσκαλούμε τα μέλη και τους φίλους του Στεκιού στην εκδήλωση που θα οργανώσουμε στο Βόλο για να τιμήσουμε την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας.

3^ο μέρος

Μετά την από τη διδάσκουσα **φωναχτή ανάγνωση** αποσπασμάτων από το βιβλίο:

Σελ. 61-62 «Έχει κλείσει...της το παίρνω» (Λιούμπα και Δάφνη τρώνε κοτόπουλο και πίνουν μπίρα με ηδονή)

Σελ. 79-81 «Λιούμπα τέλει...για να φάω» (Η Δάφνη κάνει πάλι παρέα στη Λιούμπα, που τρώει. Η μητέρα της Δάφνης συνεχίζει να κουτσομπολεύει τη Λιούμπα. Σκόρπιες σκέψεις της Δάφνης για τις απαγορεύσεις και το μοίρασμα)

Στόχοι: οι σπουδάστριες να συνειδητοποιήσουν την ταυτότητά τους, σωματική-σεξουαλική, ψυχοκοινωνική, πολιτισμική.

Δραστηριότητες

Μέθοδος: Δημιουργικές τέχνες

8. Με τη συνοδεία βαλκανικών τραγουδιών⁵³, με αντικείμενα-υλικά (ψαλίδι, κόλλα, χαρτόνι, κόλλες γλασέ, περιοδικά για παζλ, χρώματα), και με τη βοήθεια κατάλληλου υλικού (φυλλάδια, κάρτες, αφίσες) δημιουργούμε κολλάζ (ή πίνακα ζωγραφικής) με θέμα την παρουσία της Λιούμπα. Για βοήθεια μπορούμε να επιλέξουμε τα παρακάτω πρότυπα ή ένα από αυτά:

⁵³ Για παράδειγμα: το *Dzelem, Dzelem* της μεγάλης τσιγγάνας τραγουδίστριας, Esma Redzepova, από τη Μακεδονία, το *Dafino* της Βουλγάρας Yanka Rupkina, το *Morstarski Ducani* του μουσικού συγκροτήματος Mostar Sevdah Reunion, από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, το *Dragoste de la Clejani* των Ρουμάνων Taraf de Haidouks, στα όρια της Βαλκανικής οι παραδοσιακοί χοροί *Khosid Wedding Dances* των Ούγγρων Muzsikas, αλβανικά τραγούδια, από τα παραδοσιακά πολυφωνικά ως τα σύγχρονα νεανικά hip hop.

3^η Συνάντηση

Μετά την από τη διδάσκουσα **φωναχτή ανάγνωση** αποσπασμάτων από το βιβλίο:

Σελ. 89-109 «Γιαγιά ψάχνει...όπως είναι» (Η γιαγιά ξεψυχά στα χέρια της Δάφνης και της Λιούμπα. Σκέψεις για την ταφή και την κληρονομιά. Μάθημα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Το αντρόγυνο συζητά για τις περιουσίες, και η ανήσυχη και απείθαρχη Δάφνη τούς σιχαίνεται. Η γιαγιά απούσα. Το ημερολόγιο χωρίς νέα)

Στόχοι: οι σπουδάστριες

- α) να ανακουφιστούν ψυχικά από την εμπειρία της απώλειας και τα συνακόλουθα δυσάρεστα συναισθήματα,
- β) να σχολιάσουν κριτικά τη στάση της ελληνικής, και όχι μόνον, οικογένειας απέναντι στην ιδιοκτησία.

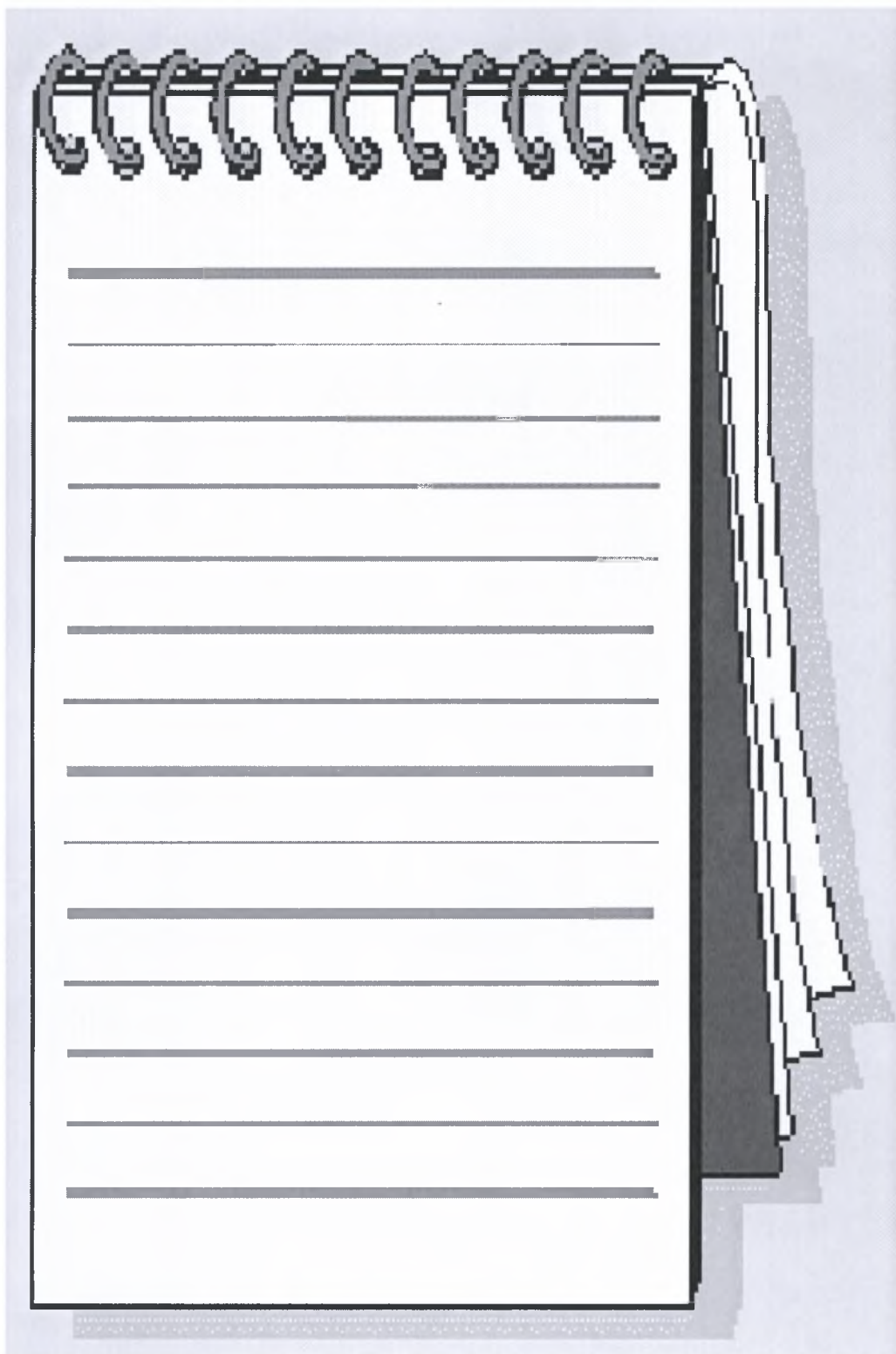
Δραστηριότητες

Μέθοδος: Καταγραφή

9. Συμπληρώνω τον παρακάτω πίνακα:

Πώς αισθάνομαι κάθε φορά που φεύγει από τη ζωή το ηλικιωμένο πρόσωπο που φροντίζω	Ποιες συνέπειες έχει στη ζωή μου ο θάνατος αυτός

10. Στο μπλοκάκι μου γράφω χαρακτηρισμούς για τις ελληνικές οικογένειες, σχετικά με το ζήτημα της κληρονομιάς.

4^η Συνάντηση

Μετά την από τη διδάσκουσα **φωναχτή ανάγνωση** αποσπασμάτων από το βιβλίο:

Σελ. 128-133 «Είναι η τρίτη...μέχρι τον πάτο» (Η Λιούμπα αποχαιρετά την οικογένεια. Στο άδειο δώμα μένει ένα βαζάκι μαρμελάδα)

Στόχοι: οι σπουδάστριες

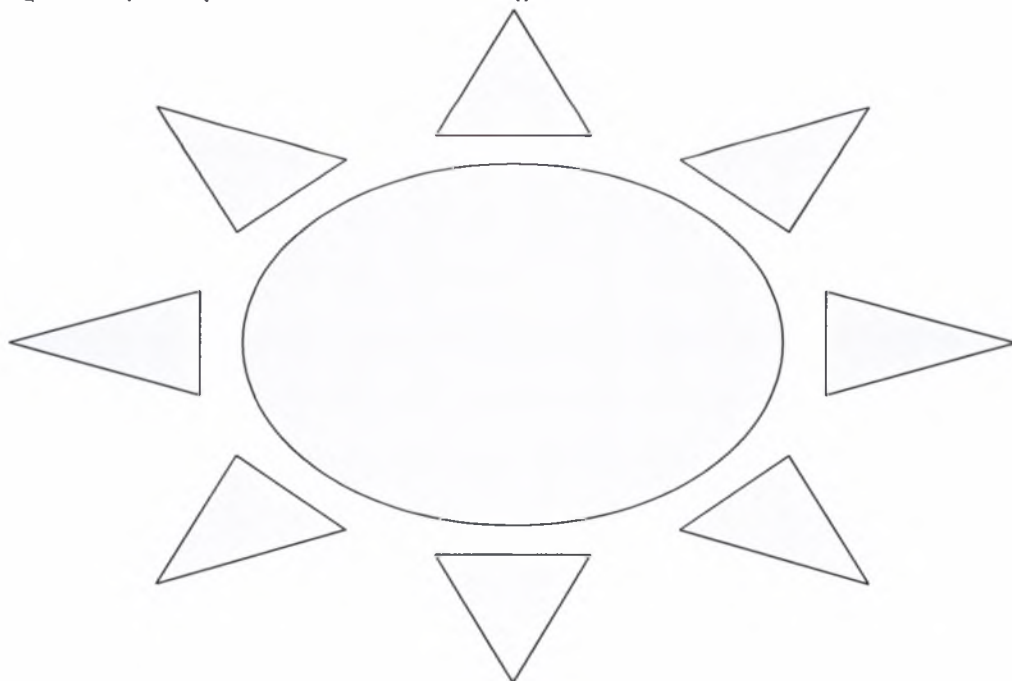
α) να ανακουφιστούν ψυχικά από την εμπειρία του αποχωρισμού και τα συνακόλουθα δυσάρεστα συναισθήματα,

β) να βεβαιωθούν ότι δεν είναι μόνες και απροστάτευτες, αλλά αντλούν δύναμη από την προσωπικότητά τους, την πολιτισμική τους ταυτότητα, τις συλλογικές διαδικασίες, και από τη συνδρομή ανθρώπων και οργανισμών.

Δραστηριότητες

Μέθοδος: Γράψιμο φράσης

11. Γράφω ένα -σημαντικό για μένα- ρητό από τη χώρα μου, που μου φέρνει στην επιφάνεια θετικά συναισθήματα.

Μέθοδος: Σκυταλοδρομία ποίησης

12. Γράφω σε μια σειρά μια φράση ή ιδέα που μου έκανε εντύπωση από το βιβλίο. Μετά διπλώνω το χαρτί και γράφει η διπλανή μου μια φράση, μετά η επόμενη κλπ. Στο τέλος ξεδιπλώνουμε το χαρτί.

Μέθοδος: Συμπλήρωση κενών

13. Συμπληρώνω τα κενά και βρίσκω διευθύνσεις και τηλέφωνα όπου λείπουν:

- ☺ Μigrants in Greece, www.migrantsingreece.org
- ☺ Ε____νικό Φόρουμ Με____στών, Φερρών 18, Πλατεία Βικτωρίας, 2108216611, www.migrant.gr
- ☺
- ☺ Ομάδ_ Δ_κ_γόρων για τα Δικ____ματα Προσφύγων και Με____στών, 2108259880
- ☺ Συνή____ρος του Μετανάστ_
- ☺
- ☺ Ε____νικός Ερ_θρός Στα_ρός, 2103639538
- ☺
- ☺ Βουλγ____κή Κοι____τα «Βασίλ Λέφσκι», 2103236506
- ☺ Φόρουμ Αλβαν_ν Με____στών, 2108848173
- ☺ Αλβαν_κός Σ_νδεσμος Φ_λίας, 2105245106, <http://diavatirio.net/>
- ☺
- ☺ Στ_κι Με____στών / Ομάδα «Πίσω Θρακία» / Συντονιστικό Αντι__τιστικών Οργαν_σεων κ__ Κοινοτή_ων Με____στών / Συντονιστικό Αντι__τιστικού Φε____βάλ / Δίκτ_ο Κοινω____κής Υποστή____ξης Προσφύγων και Με____στών, Τσαμαδού 13, 2103813928, 2103830098, www.tsamadou13.gr
- ☺ Καμπάνια «Όχ_ στο ρατσ_σμό απ_ την κούνια», www.kounia.gr
- ☺ Κυρια__τικο Σχολ____ Μεταναστ_ν, Άργους 145, Κολωνός
- ☺
- ☺ Διεύ_νση Α____δαπών και Μετανά____σης του Υπουργ_ου Εσωτε____κών, Δημόσ_ας Δ_οίκ_σης και Αποκέντρ_σης

- ☺
- ☺ Ινστ_τούτ_ Με__ναστευτ_κής Π_λιτ_κής, <http://www.imepo.gr/>
- ☺ Κέντρο Ερευ_ών Μειον_τών Ομάδ_ν, <http://www.kemo.gr/>
- ☺ ΕΚΚΕ, <http://www.ekke.gr/>
- ☺ Mediterranean Migration Observator, <http://www.mmo.gr/>
- ☺
- ☺ Σύνδεσμ_ς για τα Δικ__ματα της Γυν_____, 2103626460
- ☺ Παρατηρητή__ για τα Δικ__ματα της Γυν____
- ☺ Γρα__ατεία Γυν_κών ΓΣΕΕ
- ☺ Δίκτ_ο Με____στριών, 2103898065
- ☺
- ☺ Underground Free University
- ☺
- ☺ Κίνη_η «Απε_άστε το ρατσ_σμ_»
- ☺ SOS Πα____ός
- ☺ YRE
- ☺
- ☺ Δίκτ_ο Με____στριών Β. Ελλάδος, 2310222503
- ☺ Αντι__τιστ_κή Πρ_τοβουλία Θεσσαλονίκης, 2310554335
- ☺ Ομάδ_ Νομ_κής Υποστή__ξης Πρ_σφύγων και Με____στών, 2310265346
- ☺ Στ_κι Με____στών Θεσσαλονίκη, 2310556349
- ☺
- ☺ Στ_κι Με____στών Βόλος, Γκλαβάνη 82, 6972030290
- ☺ ΚΕΚ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ / Ε_γατικό Κέντρ_ Βόλου, Μακρινίτσας 38, 24210-25006, 24210-24735
- ☺ ΓΤΕΕ/ΙΔΕΚΕ/Κέντρο Εκπαίδευσ_ς Ενηλίκ_ν Βόλου, 2421024167

- ☺ ΓΓΕΕ/ΙΔΕΚΕ/Σχολ__ο Δεύτερ_ς Ευκ__ρίας Βόλου
- ☺ Νο__ρχιακοί και Δημοτ__οί Οργαν_σμοί Κοινω__κής Παρέμ-
βασης
- ☺ ΟΑΕΔ Βόλου
- ☺ ΙΚΑ Βόλου
- ☺ ΟΓΑ Βόλου
- ☺ ΤΕΒΕ Βόλου
- ☺ Γενικό Νοσ_κομ__ο Βόλου
- ☺ Ε__νικός Ερ_θρός Στα_ρός – παρ_ά__ημα Βόλου
- ☺ Κέντρο Ερευ_ών για Θέ_ατα Ισότ_τας – παρ_άρτη__ Βόλου

5^η Συνάντηση

Η εκπαιδεύτρια αφηγείται στις σπουδάστριες εν περιλήψει το περιεχόμενο των βιβλίων

- Κοντολέων, Μάνος (2004¹/2007³). *Μια ιστορία του Φιοντόρ*. Αθήνα: Πατάκης και
 - Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Λότη (1978¹/1996¹⁷). *Για την άλλη πατρίδα*. Αθήνα: Πατάκης
- για σύγκριση παράλληλων κειμένων με το ίδιο θέμα.

Στη συνέχεια, προβάλλεται η ελληνική κοινωνική ταινία *Λιούμπη*, παραγωγής 2005, διάρκειας 95', έγχρωμη, σε σκηνοθεσία της Λάγιας Γιούργου.

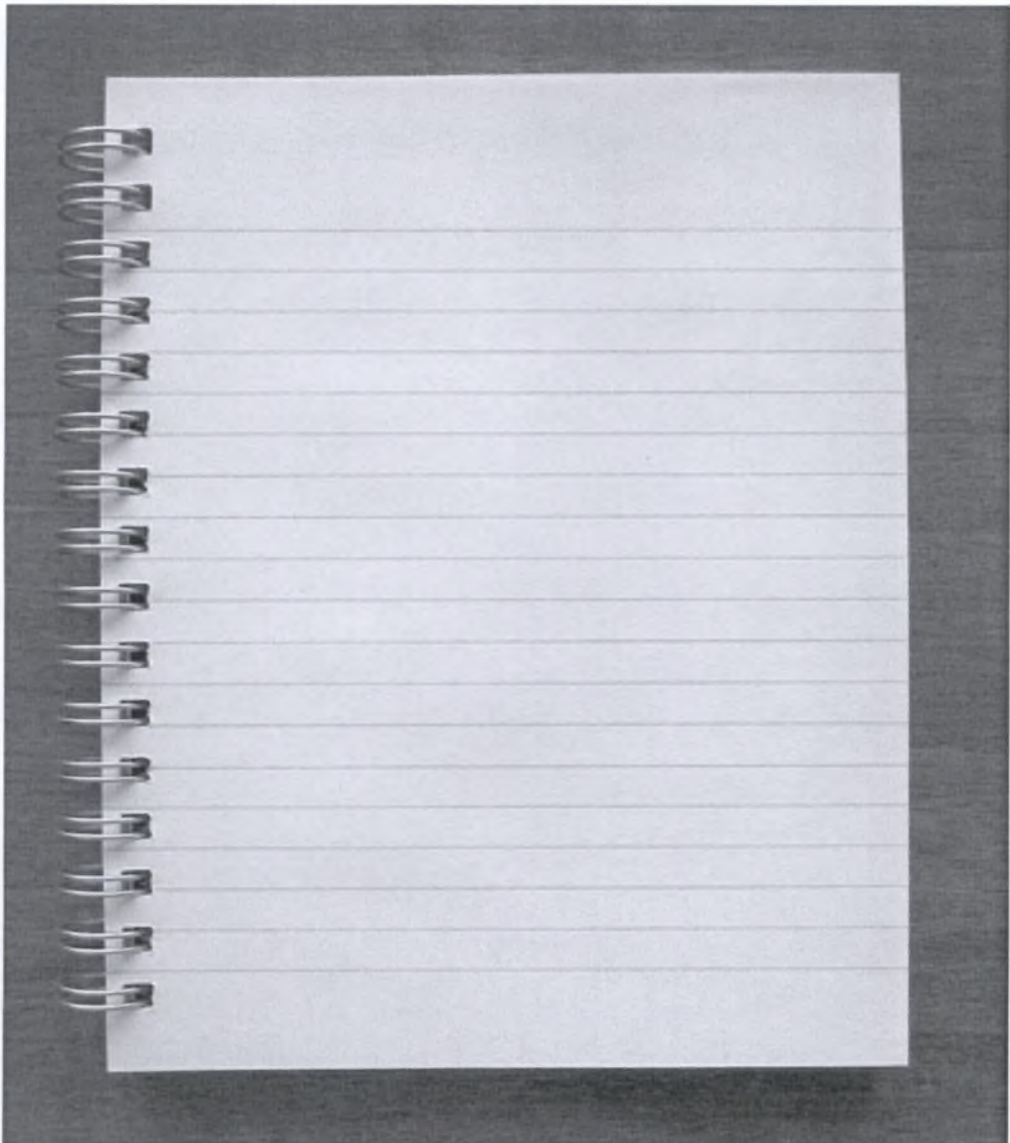
Στόχοι: οι σπουδάστριες

α) να κατανοήσουν σε βάθος ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας,

β) να συμμετέχουν σε κάθε δημιουργική δραστηριότητα, πολιτική, κοινωνική, πολιτιστική, για ισότιμη ένταξη και βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Δραστηριότητες

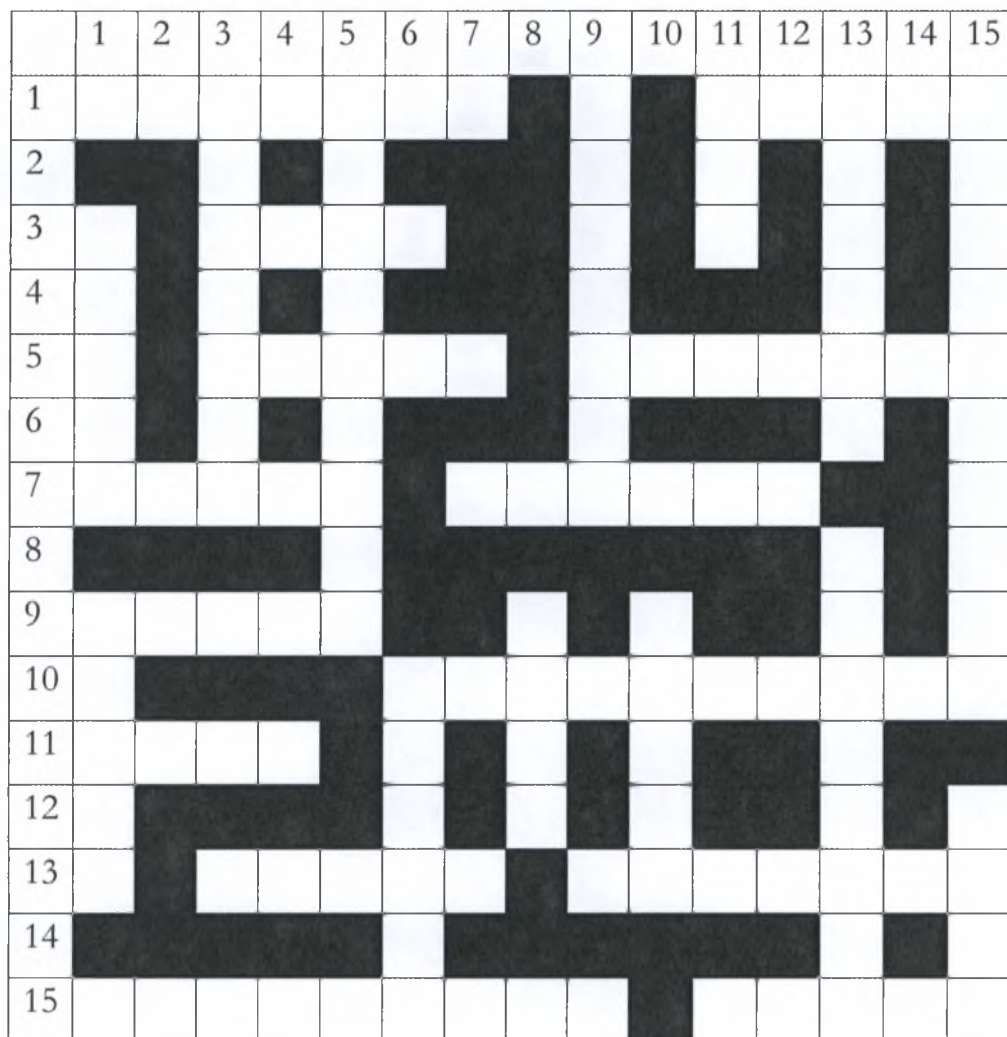
14. Καταγραφή ελεύθερης συζήτησης για τα τρία βιβλία και για την ταινία.

ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

15. Σε ένα χρωματιστό χαρτόνι γράφει η καθεμία μερικές λέξεις ή φράσεις στη γλώσσα της, με χρωματιστό μαρκαδόρο, και, στη συνέχεια τις εξηγούμε.

16. Συμπληρώνουμε το παρακάτω σταυρόλεξο, για να αναδιηγηθούμε την ιστορία (Η Λιούμπα και άλλα αρώματά).

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ:

- 1α: Το όνομα της ξένης γυναίκας που δουλεύει στο ελληνικό σπίτι.
 1β: Είναι στα χρόνια η κοπέλα του σπιτιού.
 3: Οι γονείς θεωρούν την... τους ατίθαση.
 5α: Το δωμά της ξένης δεν είναι... κατοικία.

5β: Το φαγητό της άρρωστης ηλικιωμένης δεν είναι...

7α: Σ' αυτή την πόλη δουλεύει η ξένη.

7β: Είναι στα χρόνια η άρρωστη κυρία.

9: Άσπρισε και κιτρίνισε το... της ηλικιωμένης πριν πεθάνει.

10: Το αφήγημα φαίνεται πολύ...

11: Η ξένη δίνει στο κορίτσι.

13α: Αναπτύσσεται ανάμεσα στην αλλοδαπή και στη μαθήτριά.

13β: Είχε μαζί της η αλλοδαπή όταν έφτασε στο σπίτι και όταν έφυγε.

15α: Η αλλοδαπή και το κορίτσι το τρώνε με τα χέρια, με μεγάλη όρεξη.

15β: Από αυτή τη χώρα κατάρχεται η ηρωίδα της νουβέλας και οι συμπατριώτες της, που τη βοηθούν στο τέλος με τα πράγματά της.

ΚΑΘΕΤΑ:

1α: Η άρρωστη πεθαίνει στα... της πρωταγωνίστριας.

1β: Έτσι λέγεται η μικρή.

3: Το επάγγελμα της ξένης είναι... βοηθός.

5: Στο άδειο δωμάκι μένει στο τέλος αυτό το δωράκι για την κοπελίτσα.

6: Το... της ηλικιωμένης είναι να πεθάνει ήσυχα.

8: Το γλυκό είναι συσκευασμένο σε ένα...

9: Φοράει η μικρούλα.

10: Τα πλένει η εργαζόμενη στο σπίτι.

11: Ο αριθμός των παιδιών που έχει το ζευγάρι της ιστορίας.

13α: Η άρρωστη είναι σε μεγάλη...

13β: Φαίνονται οι δυσκολίες της αλλοδαπής.

15α: Γράφει σ' αυτό η μικρή.

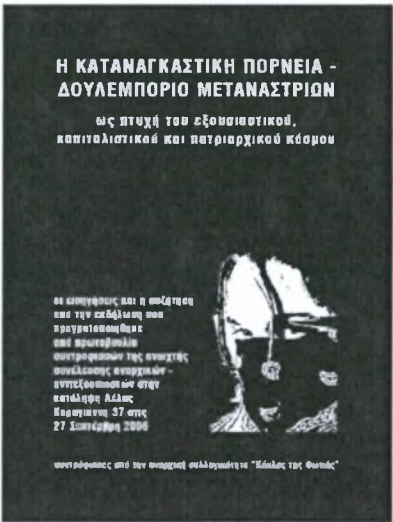
15β: Η... της μικρής κουτσομπολεύει την ξένη.

17. Παρατηρώντας τις παρακάτω φωτογραφίες με τη σειρά, ας μιλήσουμε για τη μετανάστευση. Στη συνέχεια, ας βάλουμε λεζάντα κάτω από κάθε φωτογραφία.

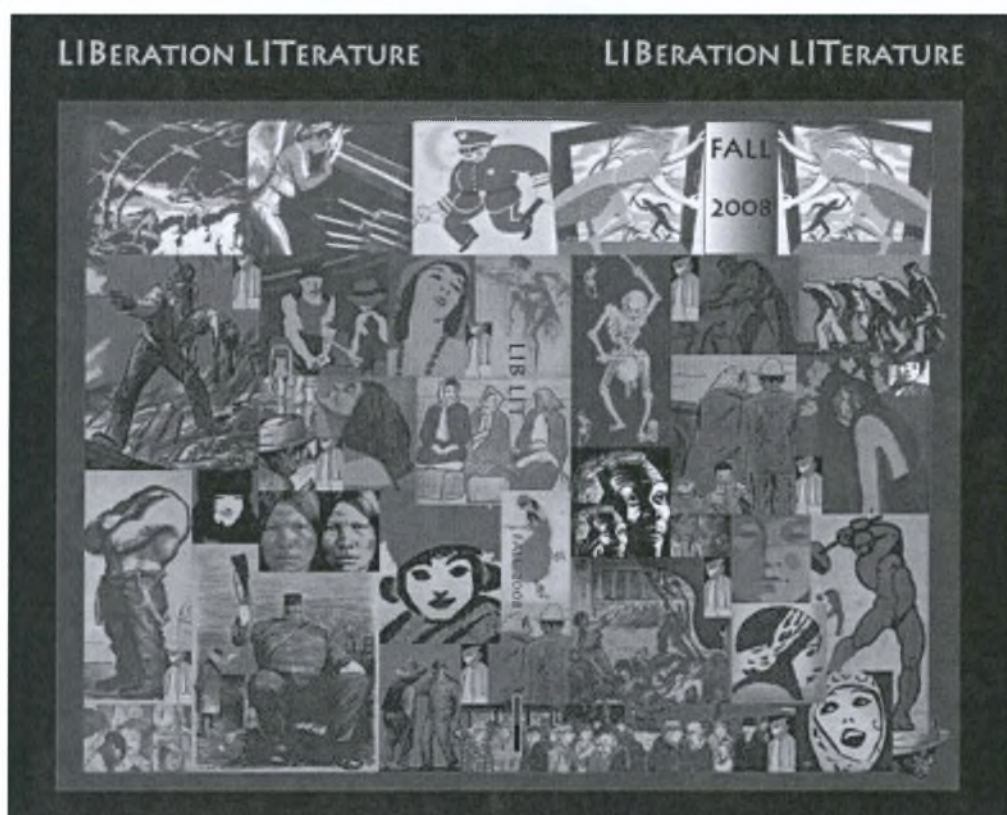

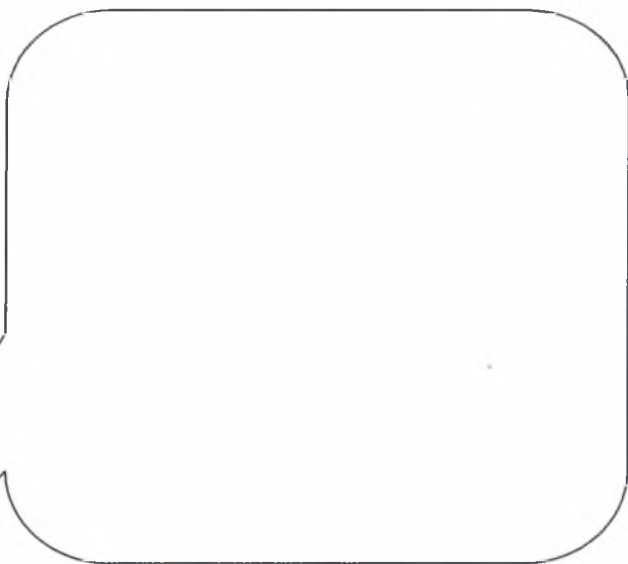

Καπραβέλου, Αλεξία (2008). *Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού με εφαρμογές της αλληλεπιδραστικής βιβλιοθεραπείας σε πολυπολιτισμικές ομάδες*. Διπλωματική διατριβή. Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

18. Συμπληρώνουμε το 'συννεφάκι'.

19. Διαβάζουμε την παρακάτω ανακοίνωση και διερευνούμε τη συμμετοχή μας σε επίσημους φορείς διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας.

Για να μάθω ελληνικά και να δώσω εξετάσεις Πιστοποίησης, πού θα απευθυνθώ;

Συμπληρώνω:

Φορέας: _____

Προθεσμίες: _____

Δικαιολογητικά: _____

Διεύθυνση στην περιοχή μου για να υποβάλω αίτηση: _____

Χρήσιμα τηλέφωνα επαφών:

Όνομα: _____ Τηλέφωνο: _____

Όνομα: _____ Τηλέφωνο: _____

Όνομα: _____ Τηλέφωνο: _____

Θεσπίζονται εξετάσεις ελληνομάθειας και ιστορίας για
τους ξένους

Τη θέσπιση Συστήματος Πιστοποίησης της επαρκούς γνώσης της ελληνικής γλώσσας και της γνώσης στοιχείων της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού των υπηκόων τρίτων χωρών, προκειμένου ν' αποκτήσουν το καθεστώς του “επί μακρόν διαμένοντος”, προβλέπει υπουργική απόφαση.

Οι ενδιαφερόμενοι υπήκοοι τρίτων χωρών, προκειμένου να έχουν δυνατότητα συμμετοχής στο Σύστημα Πιστοποίησης για την απόκτηση του καθεστώτος του “επί μακρόν διαμένοντος” πρέπει:

- α) να είναι ηλικίας 16 ετών και άνω,
- β) να διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα.

Για την διαδικασία πιστοποίησης απαιτείται:

- α) να έχουν παρακολουθήσει εκπαιδευτικό πρόγραμμα, διάρκειας τουλάχιστον εκατό πενήντα (150) ωρών, μαθημάτων της ελληνικής γλώσσας και είκοσι πέντε (25) ωρών μαθημάτων στοιχείων της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού, στα τμήματα μάθησης των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Κ.Ε.Ε.) της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Γ.Γ.Ε.Ε.) του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (Υπ.Ε.Π.Θ.),
- β) να έχουν επιτύχει στις ειδικές γραπτές και προφορικές εξετάσεις, που διενεργούνται μετά την ολοκλήρωση της παρακολούθησης του παραπάνω προγράμματος.

Τμήματα μάθησης στα ανωτέρω Κέντρα, οργανώνονται δύο (2) φορές ετησίως από το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.ΕΚ.Ε.), της αρμόδιας Γ.Γ.Ε.Ε. του Υπ.Ε.Π.Θ.

Διενέργεια των Εξετάσεων

1. Φορέας διεξαγωγής των ανωτέρω εξετάσεων είναι η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Γ.Γ.Ε.Ε.) του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων με την επιστημονική υποστήριξη του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, το οποίο τελεί υπό την εποπτεία του.

2. Οι εξετάσεις διεξάγονται δύο (2) φορές το χρόνο (Φεβρουάριο και Οκτώβριο), την ίδια μέρα και ώρα σε όλα τα εξεταστικά κέντρα των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Κ.Ε.Ε.), σε ημερομηνίες που θα ορίζονται με απόφαση του Γενικού Γραμματέα Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

3. Η συμμετοχή των υποψηφίων υπηκόων τρίτων χωρών για πρώτη φορά στις εξετάσεις πιστοποίησης της γνώσης της ελληνικής γλώσσας και στοιχείων της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού θα λαμβάνει χώρα χωρίς την καταβολή παράβολου εκ μέρους των υποψηφίων. Σε περίπτωση επανειλημμένης συμμετοχής στη διαδικασία των εξετάσεων πιστοποίησης, ο/η υποψήφιος/α θα καταβάλει σχετικό παράβολο για κάθε συμμετοχή του στις εξετάσεις πιστοποίησης. Το ύψος του παράβολου, καθώς και η διαδικασία και τα ποσοστά κατανομής προσδιορίζονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Οικονομίας και Οικονομικών και Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

4. Το περιεχόμενο των εξεταστικών δοκιμασιών είναι κατάλληλα σχεδιασμένο και προσαρμοσμένο, ώστε να πιστοποιεί το επαρκές επίπεδο ελληνομάθειας και γνώσης στοιχείων ελληνικής ιστορίας και ελληνικού πολιτισμού των υπηκόων τρίτων χωρών, οι οποίοι επιθυμούν τη συγκεκριμένη πιστοποίηση, προκειμένου να τους χορηγηθεί το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος.

Οι υποψήφιοι/ες στο συγκεκριμένο επίπεδο πρέπει να έχουν την ικανότητα να κατανοούν προτάσεις και εκφράσεις που χρησιμοποιούνται συχνά και που απαιτούν απλή και απευθείας ανταλλαγή πληροφοριών για θέματα καθημερινότητας, να αντιμετωπίζουν καθημερινές περιστάσεις με προβλέψιμο περιεχόμενο και να καλύπτουν συγκεκριμένες ανάγκες, εφόσον η ομιλία αρθρώνεται αργά και καθαρά. Να μπορούν να εντοπίζουν συγκεκριμένες πληροφορίες σε απλά γραπτά κείμενα, όπως γράμματα, φυλλάδια και σύντομα άρθρα εφημερίδων που περιγράφουν γεγονότα, να περιγράφουν

με απλά λόγια θέματα προσωπικού ή οικογενειακού ενδιαφέροντος καθώς και θέματα άμεσης ανάγκης. Να διαθέτουν ένα βασικό λεξιλόγιο, για να χειρίζονται πολύ σύντομα κοινωνικές περιστάσεις, χρησιμοποιώντας καθημερινούς τύπους χαιρετισμούς και προσφωνήσεων, να απευθύνουν προσκλήσεις, προτάσεις, εκφράσεις συγγνώμης κ.τ.λ. και ν' ανταποκρίνονται σε εκείνες που τους γίνονται, να γράφουν σύντομα, απλά σημειώματα που σχετίζονται με άμεσες ανάγκες, για καθημερινές πτυχές του περιβάλλοντός τους, π.χ. ανθρώπους, τόπους, μια εμπειρία στη δουλειά, ή στη μελέτη, να παράγουν γραπτά ή προφορικά απλές ιστορίες ή βιογραφίες. Επιπλέον πρέπει να γνωρίζουν τις σχετικές κοινωνικές συνήθειες και στοιχεία της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού. Η συνολική διάρκεια της εξέτασης και της εξέτασης των επιμέρους δεξιοτήτων ορίζεται από την Επιστημονική Επιτροπή.

5. Η εξέταση περιλαμβάνει συνολικά (5) μέρη και διεξάγεται σε δύο (2) φάσεις.

Στη πρώτη φάση διανέμεται στους υποψηφίους ένα φυλλάδιο που αποτελείται από τέσσερα τμήματα, τα οποία περιλαμβάνουν φωτογραφίες, σύντομα κείμενα και φράσεις, οι οποίες αναφέρονται σε καθημερινές καταστάσεις, ερωτήσεις γύρω από την ελληνική ιστορία και τον ελληνικό πολιτισμό, καθώς και οδηγίες ως προς τη σύνταξη σύντομων παραγράφων, σε σχέση με θέματα της καθημερινότητας.

Στη δεύτερη φάση θα διεξάγεται προφορική συζήτηση των υποψηφίων με τους βαθμολογητές.

Α' Φάση

1ο μέρος: Κατανόηση γραπτού λόγου

Οι υποψήφιοι/–ες θα εξετάζονται επί τη βάση σύντομων κειμένων, που περιλαμβάνουν φράσεις, οι οποίες αναφέρονται σε καθημερινές καταστάσεις (όπως δημόσιες ανακοινώσεις, απλές οδηγίες συμπεριφοράς, απλές

πληροφορίες, αριθμητικές πληροφορίες ή πληροφορίες ή πληροφορίες σχετικά με την ώρα κ.τ.λ.). Οι υποψήφιοι καλούνται να επιλέξουν από το φυλλάδιο την εικόνα, στην οποία αντιστοιχεί κάθε μία από τις φράσεις των κειμένων.

2ο μέρος: Κατανόηση προφορικού λόγου

Οι υποψήφιοι/-ες θα εξετάζονται σε δύο ηχογραφημένα κείμενα, που περιλαμβάνουν φράσεις, οι οποίες αναφέρονται σε καθημερινές καταστάσεις (όπως δημόσιες ανακοινώσεις, απλές οδηγίες συμπεριφοράς, απλές πληροφορίες, αριθμητικές πληροφορίες ή πληροφορίες σχετικά με την ώρα κ.τ.λ.). Τα ηχογραφημένα κείμενα θα ακούγονται δύο (2) φορές το καθένα. Οι υποψήφιοι/-ες καλούνται να επιλέξουν από το φυλλάδιο την εικόνα, στην οποία αντιστοιχεί κάθε μία από τις φράσεις των ηχογραφημένων κειμένων.

3ο μέρος: Παραγωγή γραπτού λόγου

Οι υποψήφιοι/-ες θα λαμβάνουν οδηγίες ως προς τη σύνταξη σύντομων παραγράφων, σε σχέση με θέματα της καθημερινότητάς τους (όπως την σύνταξη αιτήσεων, την καταγραφή των στοιχείων της ταυτότητας τους, την έκφραση παραπόνου ή διαμαρτυρίας, την περιγραφή καταστάσεων από την καθημερινότητά τους κ.τ.λ.) στο φυλλάδιο που τους έχει διανεμηθεί.

4ο μέρος: Γνώση στοιχείων ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού

Στο μέρος αυτό της εξέτασης, οι υποψήφιοι/-ες καλούνται να απαντήσουν σε ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, σχετικές με τα βασικά στοιχεία της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού.

Β' Φάση

Παραγωγή του προφορικού λόγου – Συνομιλία

Η προφορική εξέταση θα ακολουθεί το σχήμα 2 + 2 (2 εξεταστές – εκ των οποίων ο ένας εξεταστής και ο άλλος αξιολογητής – συνεξετάζουν δύο εξεταζόμενους) και η συνέντευξη θα ηχογραφείται. Οι υποψήφιοι/-ες θα

αξιολογούνται ως προς την ικανότητά τους να διηγούνται διάφορα γεγονότα, να κάνουν απλές και σύντομες περιγραφές προσώπων, αντικειμένων, καθημερινών καταστάσεων και συνηθειών, εμπειριών, συνθηκών διαβίωσης και εργασίας ή σπουδών, να δίνουν απλές οδηγίες, να ανταλλάσσουν πληροφορίες πάνω σε οικεία και συνηθισμένα θέματα, να χειρίζονται πολύ σύντομες και απλές κοινωνικές επαφές να ανταποκρίνονται προφορικά σε απλές καθημερινές καταστάσεις επικοινωνίας, να αναπτύσσουν πολύ απλά επιχειρήματα για οικεία θέματα, να διεκπεραιώνουν απλές συναλλαγές με δημόσιες ή άλλες υπηρεσίες, να παίρνουν μέρος σε πολύ απλές συζητήσεις για οικεία θέματα ή θέματα του άμεσου ενδιαφέροντός τους.

Χορήγηση Πιστοποιητικών

Το Πιστοποιητικό γνώσης της ελληνικής γλώσσας και στοιχείων της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού χορηγείται ύστερα από επιτυχή εξέταση των υποψηφίων υπηκόων τρίτων χωρών και στα πέντε (5) μέρη της δοκιμασίας. Σε περίπτωση αποτυχίας, είτε στο σύνολο είτε σε τμήμα της δοκιμασίας, οι υποψήφιοι/-ες μπορούν, εφόσον το επιθυμούν, να λάβουν μέρος στο σύνολο της δοκιμασίας σε εξετάσεις επόμενων περιόδων.

Οι αξιολογητές καταθέτουν τις βαθμολογίες των φυλλαδίων των εξετάσεων στην Οργανωτική Επιτροπή της Γ.Γ.Ε.Ε., η οποία με τη σειρά της διαμορφώνει πίνακα αποτελεσμάτων με τα ονόματα των επιτυχόντων και αποτυχόντων.

Τα αποτελέσματα των εξετάσεων κοινοποιούνται τόσο στα εξεταστικά κέντρα όσο και στους υποψηφίους υπηκόους τρίτων χωρών ξεχωριστά με επιστολή, το αργότερο δύο (2) μήνες μετά το τέλος των εξετάσεων.

Τα εξεταστικά κέντρα υποχρεούνται να αναρτήσουν τον πίνακα αποτελεσμάτων σε εμφανές σημείο.

Τα Πιστοποιητικά εκδίδονται από τη Γ.Γ.Ε.Ε. με σύμπραξη του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας ως προς το Πιστοποιητικό Ελληνομάθειας και αποστέλλονται στους επιτυχόντες εντός δύο (2) μηνών από την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων.

Η Γ.Γ.Ε.Ε. τηρεί στοιχεία για τη χορήγηση των Πιστοποιητικών αναφορικά με το εξεταστικό κέντρο, τον αύξοντα αριθμό του πιστοποιητικού και τα στοιχεία του επιτυχόντος.

Πηγή: http://www.esos.gr/nomothesia_cat/mom2/etaseiw392007.htm

20. Συμπληρώνω τα κενά, επιλέγοντας λέξεις από το κουτί:

διδασκαλία, χρόνο, εξωτερικό, επίπεδα, βεβαίωση, ελληνικό, μαθήματα, οργανώνονται, Ελλάδα, γνώσεις, μπορούν, φορά, πρόγραμμα, προχωρημένους, εξετάσεις, ξένους, γλώσσας, πολιτισμό

Ενημέρωση για τις _____ ελληνομάθειας που διοργανώνονται από άλλους φορείς

Το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας παρέχει τη δυνατότητα απόκτησης πιστοποιητικού ελληνομάθειας ύστερα από εξετάσεις που διεξάγει μία _____ το χρόνο κάθε Μάιο.

Τα επίπεδα για τα οποία χορηγείται το πιστοποιητικό είναι τέσσερα (Α, Β Γ, Δ) και εξετάζονται τέσσερις γλωσσικές δεξιότητες: κατανόηση προφορικού και γραπτού λόγου και παραγωγή γραπτού και προφορικού λόγου.

Εκτός από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, πιστοποιητικό ελληνομάθειας χορηγεί και το Διδασκαλείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (<http://www.nglt.uoa.gr/>).

Ένας άλλος φορέας που πιστοποιεί την ελληνομάθεια είναι το Σχολείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (<http://www.auth.gr/smg>).

Επίσης βεβαίωση παρακολούθησης μαθημάτων της ελληνικής γλώσσας ύστερα από την ολοκλήρωση ενός κύκλου μαθημάτων παρέχουν και οι φορείς:

1. Αθηναϊκό Κέντρο (Athens Centre).

Προσφέρει _____ νέων ελληνικών για ενήλικες, αρχάριους και προχωρημένους σε όλη τη διάρκεια του χρόνου (τηλ: +30210-7012268, <http://www.athenscentre.gr/>).

2. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού.

Στο Πανεπιστήμιο Θράκης λειτουργούν τμήματα που απευθύνονται σε νέους φοιτητές και φοιτήτριες ξένων πανεπιστημίων που επιθυμούν να διδαχθούν την ελληνική γλώσσα και τον _____ πολιτισμό (τηλ.: +3025310-39413, e-mail: mdimasi@bscc.duth.gr).

3. Διεθνές Κέντρο Ελληνικών και Μεσογειακών Σπουδών.

Το ΔΙΚΕΜΕΣ προάγει μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων τον ελληνικό πολιτισμό. Τα μαθήματα της ελληνικής _____ που διοργανώνει απευθύνονται σε φοιτητές Πανεπιστημίων της Β. Αμερικής (τηλ.: +30210-7560749, http://www.dikemes.gr/sum_index.htm).

4. Ελληνο-Αμερικανική Ένωση.

Οργανώνει μαθήματα ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού. Το _____ περιλαμβάνει διδασκαλία όλων των επιπέδων. Ανάλογα με την εκδήλωση ενδιαφέροντος δημιουργούνται και ειδικά τμήματα διδασκαλίας της ελληνικής για επιχειρήσεις (τηλ.: +30210-3680900, <http://www.hau.gr/>).

5. Ελληνοβρετανική Εκπαιδευτική Εταιρεία.

Ανάμεσα στις άλλες δραστηριότητες της Εταιρείας είναι και η _____ της ελληνικής γλώσσας τόσο για γενικούς όσο και για ειδικούς σκοπούς (ελληνικά για επιχειρηματίες, γραμματείς κτλ) (τηλ.: +30210-8217710, 8229272, <http://www.bhc.gr/>).

6. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.

Το Ι.Μ.Χ.Α οργανώνει μαθήματα της ελληνικής γλώσσας σε τρεις διαφορετικές βαθμίδες (αρχάριοι, μέσοι, προχωρημένοι) (τηλ.: +302310-832143, <http://www.imxa.gr/>).

7. Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Τα μαθήματα των ελληνικών _____ από το Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας. Στόχο έχουν τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας στους σπουδαστές Πανεπιστημίων του εξωτερικού (τηλ.: +3026610-87222, <http://www.ionio.gr/departments/translation/activities.htm>).

8. Ιωνικό Κέντρο.

Το Ιωνικό Κέντρο οργανώνει μαθήματα της νέας ελληνικής στην Αθήνα και στη Χίο καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Τα μαθήματα προσφέρονται σε όλα τα _____ (τηλ.: +30210-3246614-5).

9. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας και Πολιτισμού «ΛΕΞΙΣ».

Απευθύνεται σε ενήλικες _____ κάθε εθνικότητας, φοιτητές ή καθηγητές της ελληνικής γλώσσας, ομογενείς του εξωτερικού, μεταφραστές και διερμηνείς που θέλουν να μάθουν ελληνικά ή να βελτιώσουν και να τελειοποιήσουν τις _____ τους (τηλ.: +3028210-55673, e-mail: lexis@cha.forthnet.gr).

10. Κέντρο Ελληνικού Πολιτισμού Ικαρίας.

Το Κέντρο Ελληνικού Πολιτισμού οργανώνει καλοκαιρινά μαθήματα νέων ελληνικών στην Ικαρία. Απευθύνεται σε ξενόγλωσσους φοιτητές που θέ-

λουν να γνωρίσουν τον ελληνικό _____, αλλά και σε ξένους που εργάζονται στην _____ (τηλ.: +30210-6747465, +3022750-31982, 31978).

11. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Κέντρο Διδασκαλίας Ελληνικής Γλώσσας και Πολιτισμού.

Το Πανεπιστήμιο προσφέρει κύκλους μαθημάτων διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας που απευθύνονται σε αλλοδαπούς και ομογενείς φοιτητές και εκπαιδευτικούς (τηλ.: +3026510 96535, 96447, e-mail: langcntr@cc.uoi.gr).

12. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης οργανώνει κάθε _____ μαθήματα ελληνικών για ξένους, φοιτητές και μη (τηλ.: +3028310-77278, e-mail: moderngreeks@phl.uoc.gr).

13. Πανεπιστήμιο Πατρών, Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.

Η Μονάδα Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης οργανώνει σεμινάρια για εκπαίδευση στην ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό για μαθητές και φοιτητές που προέρχονται από το _____, καθώς επίσης και για εκπαιδευτικούς ομογενείς και αλλοδαπούς (τηλ.: +302610-997548, 996252, e-mail: georgog@upatras.gr, gpant@otenet.gr).

14. Χριστιανική Αδελφότητα Νέων.

Τα προγράμματα διδασκαλίας περιλαμβάνουν μαθήματα για αρχάριους και _____ (τηλ.: +30210-3626970).

Τέλος, το Υπουργείο Παιδείας, Διεύθυνση Ιδιωτικής Εκπαίδευσης (τηλ.: +30210-3237860, <http://www.ypepth.gr/>) χορηγεί _____ της γνώσης της Ελληνικής Γλώσσας ύστερα από τη διενέργεια εξετάσεων. Οι εν-

διαφερόμενοι _____ να προσκομίσουν τη βεβαίωση αυτή ως δικαιολογητικό για τη χορήγηση επάρκειας για τη διδασκαλία ξένης γλώσσας.

21. Γράφω στη δεύτερη στήλη μια λέξη ομόρριζη (ή και περισσότερες) της λέξης που βρίσκεται στην πρώτη στήλη, π.χ. μετανάστρια - μεταναστεύω:

προβλήματα	
δυσκολίες	
ένταξη	
πολυπολιτισμικότητα	
δράση	
βάρος	
αποτέλεσμα	
συμμετοχή	
αγώνας	
ενότητα	
Γράφω και 5 δικές μου	και τις ομόρριζες:

22. Με βάση την ιστορία που διαβάσαμε (*Η Λιούμπα και άλλα αρώματα*), αντιστοιχίζω ένα επίθετο της πρώτης στήλης με το ουσιαστικό που ταιριάζει από τη δεύτερη στήλη:

1. παράξενο	α. ρούχα
2. χρυσό	β. γέλιο
3. ξενική	γ. δόντι
4. δροσερό	δ. γείτονες
5. αβοήθητη	ε. κορίτσι
6. αναίσθητοι	στ. μετανάστρια
7. αταίριαστα	ζ. μπάνιο
8. περίεργοι	η. γονείς
9. μοναχικό	θ. προφορά
10. δυνατό	ι. ντύσιμο

23. Συμπληρώνω την ακροστιχίδα με λέξεις δικής μου επιλογής, που σχετίζονται με τις μετανάστριες:

M.....
E.....
T.....
A.....
N.....
A.....
Σ.....
T.....
P.....
I.....
A.....

24. Επιλέγω μία από τις τρεις εκδοχές, για να συμπληρώσω το παραμύθι:

ΤΟ ΝΗΣΙ

Μια φορά κι έναν καιρό, υπήρχε ένα νησί στο οποίο ζούσαν όλα τα συναισθήματα. Εκεί ζούσαν η Ευτυχία, η Λύπη, η Γνώση, η Αγάπη και όλα τα άλλα συναισθήματα. Μια μέρα έμαθαν ότι το νησί τους θα βούλιαζε και έτσι όλοι επισκεύασαν τις _____ (βάρκες/ομπρέλες/τσάντες) τους και άρχισαν να φεύγουν. Η Αγάπη ήταν η μόνη που έμεινε πίσω. Ήθελε να αντέξει μέχρι την τελευταία στιγμή. Όταν το νησί άρχισε να βυθίζεται, η Αγάπη αποφάσισε να ζητήσει βοήθεια. Βλέπει τον Πλούτο που περνούσε με μια λαμπερή θαλαμηγό. Η Αγάπη τον ρωτάει: «Πλούτε, μπορείς να με πάρεις μαζί σου;» «Όχι, δεν μπορώ» απάντησε ο Πλούτος. «Έχω ασήμι και χρυσάφι στο σκάφος μου και δεν υπάρχει χώρος για σένα». Η Αγάπη τότε αποφάσισε να ζητήσει _____ (αλήθεια/βοήθεια/ζημιά) από την Αλαζονεία που επίσης περνούσε από μπροστά της σε ένα πανέμορφο σκάφος. «Σε παρακαλώ βοήθησέ με» είπε η Αγάπη. «Δεν μπορώ να σε βοηθήσω Αγάπη. Είσαι μούσκεμα και θα μου χαλάσεις το όμορφο σκάφος μου» της απάντησε η Αλαζονεία. Η Λύπη ήταν πιο πέρα και έτσι η Αγάπη αποφάσισε να ζητήσει από αυτή βοήθεια. «Λύπη άφησέ με να έρθω μαζί σου». «Ω Αγάπη, είμαι τόσο λυπημένη που θέλω να μείνω μόνη μου» είπε η Λύπη. Η Ευτυχία πέρασε μπροστά από την Αγάπη αλλά και αυτή δεν της έδωσε _____ (αξία/σημασία/αδιαφορία). Ήταν τόσο ευτυχισμένη, που ούτε καν άκουσε την Αγάπη να ζητά βοήθεια. Ξαφνικά ακούστηκε μια φωνή: «Αγάπη, έλα προς τα εδώ! Θα σε πάρω εγώ μαζί μου!». Ήταν ένας πολύ ηλικιωμένος κύριος που η Αγάπη δεν γνώριζε, αλλά ήταν γεμάτη από τέτοια ευγνωμοσύνη, που ξέχασε να ρωτήσει το όνομά του. Όταν έφτασαν στην _____ (στεριά/θάλασσα/σελήνη) ο κύριος έφυγε και πήγε στο δρόμο του. Η Αγάπη γνωρίζοντας πόσα χρωστούσε στον κύριο που τη

βοήθησε, ρώτησε την Γνώση: «Γνώση, ποιος με βοήθησε»; «Ο Χρόνος» της απάντησε η Γνώση. «Ο Χρόνος;» ρώτησε η Αγάπη. «Γιατί με βοήθησε ο Χρόνος;» Τότε η Γνώση χαμογέλασε και με βαθιά σοφία της είπε: «Μόνο ο Χρόνος μπορεί να καταλάβει πόσο μεγάλη σημασία έχει η Αγάπη».

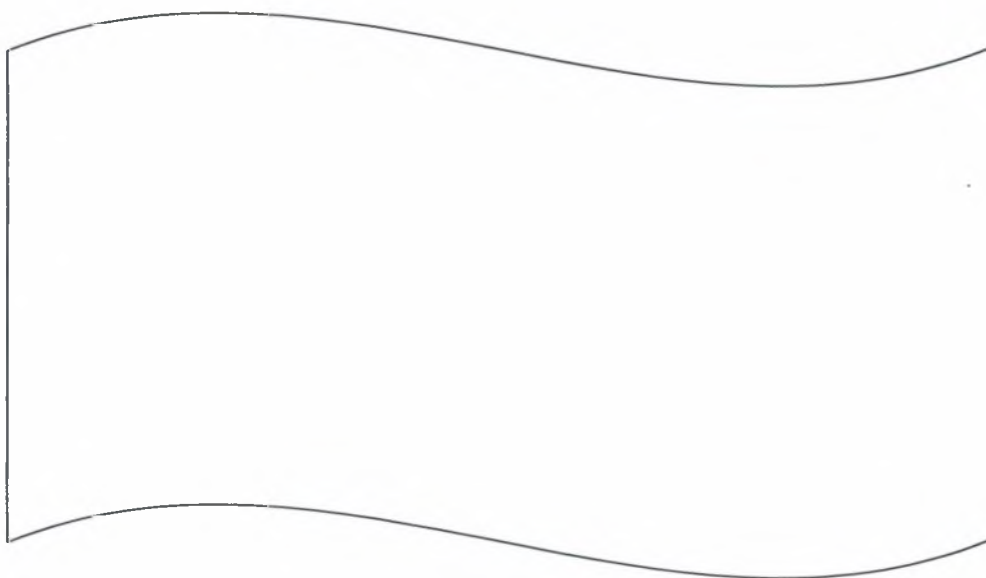
Μάνος Χατζιδάκις

Πηγή: http://relactant.blogspot.com/2007/10/blog-post_24.html,
<http://ouraniaefemirida.pblogs.gr/2008/03/mia-fora-ki-enan-kairo-h-neraida-viviane.html>

25. Γράφω τα πάνω με κεφαλαία:

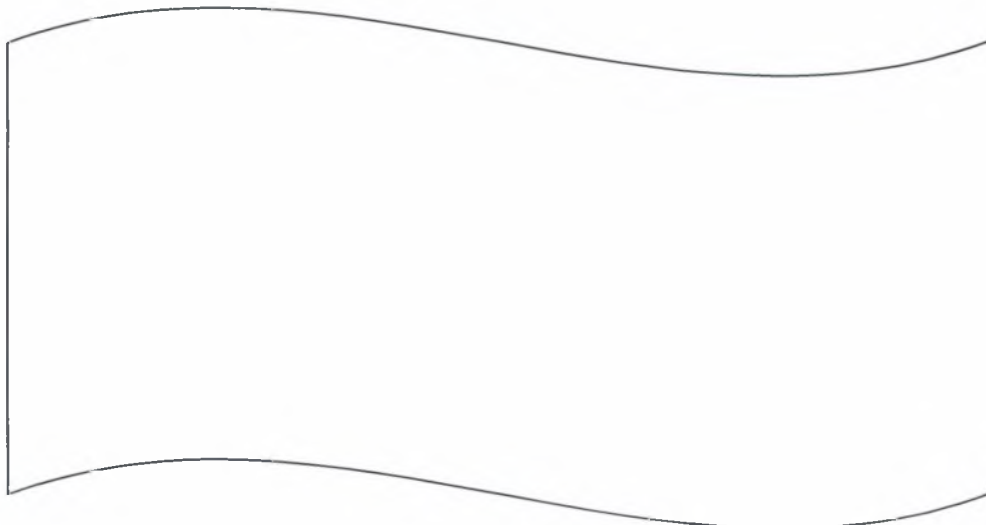
Σεβασμός στις μετανάστριες/-τες

Πλήρη δικαιώματα για όλες/-ους

Οι μετανάστες δεν είναι πρόβλημα

Έχουν προβλήματα

26. Συμπληρώνω τα κενά της ιστορίας:

Απόσπασμα από το μυθιστόρημα

Χειμωνάς, Θανάσης (2000). *Σπασμένα Ελληνικά*. Αθήνα: Κέδρος. Σελίδες 224. ISBN: 960-04-1848-9.

- Τι έβλεπε από το πα_άθυρο; ρώτησα, σαν να είχε τρομερή σημασία.
- Τα δέν_ρα, τη λί_νη. Η μητέρα μου δεν ήταν ευτυχισμένη, είπε ξαφνικά η Σελίν. Έφταιγε ίσως ο χαρακτήρας της, ήταν πολύ ερωτευμένη με τον πα_έ_α μου και τον ζήλευε φριχτά, τον κατηγορούσε ότι είχε άλλες γυ_αί_ες, του έκανε τρομερές σκηνές, τον έδιωχνε και κείνος έφευγε και χανόταν εβδομάδες ολόκληρες. Η μητέρα μου έπεφτε στο πάτωμα κι έτσι μπρούμυτα στο πάτωμα έκλαιγε με τις ώρες, ώσπου κάποτε ο πατέρας μου μας είπε πως έπρεπε να γυρίσει στην Αλβανία κι η μητέρα μου ετοιμάστηκε να πάμε μαζί του, αλλά ο πατέρας μου φώναζε πως αυτό ήταν αδύνατο, ήταν επικίνδυνο τα_ίδι, ξέρω κι εγώ, μυστικό. Τον θυμάμαι που έριχνε γρήγορα τα ρού_α του σε μια βαλίτσα και τότε η μητέρα μου άρπαξε το πιστόλι του που το είχε αφήσει στο τραπέζι και τον πυροβόλησε τρεις φορές, η Σελίν πήρε ανάσα, αλλά ευτυχώς δεν τον πέτυχε. Εκείνος πρόλαβε μετά και της το πήρε, άρπαξε μισάνοιχτη τη βαλί_σα του κι έφυγε κι εμείς μείναμε άφωνες, εγώ φοβόμουν πως θα χτυπούσε η πό_τα από στιγμή σε στιγμή να μας ρωτήσουν για τους πυροβολισμούς, αλλά κανείς δε φάνηκε, ίσως γιατί κι εκείνοι ήταν φοβισμένοι και δεν ήθελαν να μπλέξουν. Αλλά η μητέρα μου δεν το έβαζε κάτω, βρήκε τρόπο και πήγαμε στην Αλβανία, μείναμε σ' ένα _ωριό έξω από τα Τίρανα, στο σπίτι μιας ξαδέρφης του πατέρα μου. Η ζωή μας εκεί ήταν φριχτή, η μητέρα μου είχε αρχίσει να πίνει, έπαιρνε τους δρόμους μόνη της, ούτε κατάλαβα γιατί πήγαμε εκεί και κολλήσαμε τόσον καιρό, πάντα ψάχνοντας τον πατέρα μου. Έχθρα, είπε ξαφνικά η Σελίν. Παντού συναντούσαμε έχθρα. Μας αποφεύγανε οι γνω-

στοί μας, τρώμαζαν και με την εξάλλη συμπεριφορά της μητέρας μου - είχαν αρχίσει και οι φασαρίες στους δρόμους - ξέρεις. Τότε γνωριστήκαμε με τον Άρη. Σου χρωστάω μια εξήγηση.

- Όχι τώρα, φώναξα, σε παρακαλώ, όχι τώρα. Πες μου, καλύτερα, πώς λέγαν τη μητέρα σου;

- Λίνα τη λέγαν - Ευαγγελίνα.

- Και σένα; Σελίν; Γιατί Σελίν; Από πού Σελίν;

- Δε σ' αρέσει; Γελούσε φιλάρεσκα, για πρώτη φορά γελούσε τόσο πολύ. Μου το διάλεξε η μητέρα μου. Είχε μια φίλη από το Παρίσι μ' αυτό το όνομα. Της άρεσε πολύ κι έτσι με φώναζε από μικρή Σελίν. Σελίν. Όλοι με ξέρουν έτσι πια. Το πραγματικό μου όνομα είναι Νετζμίε.

- Πώς;

- Νετζμίε. Μόνο ο πατέρας μου με φώναζε έτσι, κανείς άλλος.

- Νετζμίε.

- Έχεις άλλο μπου_άλι;

- Και βέβαια, είπα.

Γέμισε το ποτήρι της. Τα μά_ουλά της ήταν κατακόκκινα, τα μά_ια της άστραφταν. Διηγούνταν την πιο λυπητερή ιστο_ία που άκουσα ποτέ, αλλά χαμογελούσε συνέχεια κι έμοιαζε χαρούμενη.

- Αν θες μη μου πεις τίποτ' άλλο, είπα. Μπορούμε να βγούμε έξω να φάμε.

- Όχι, όχι, δεν πεινάω. Έχω αρχίσει να νυστάζω.

- Μπορείς, αν θες, να κοιμηθείς εδώ απόψε.

- Όχι, απόψε δε γίνεται. Με περιμένουν να γυρίσω. Μπορώ όμως να το κανονίσω για την άλλη Κυριακή.

- Εντάξει, είπα.

- Θέλω να καθίσεις και να μ' ακούσεις πολύ προσεχτικά. Πολύ προσεχτικά.

Το "πολύ" το έλεγε τραβηχτά, έλεγε "ποοολύ προσεχτικά". Σαν να ήταν μεθυσμένη. Αλλά ήξερα ότι δεν ήταν. Είχε πει μονάχα δύο ποτήρια κι

αυτό ήταν το τρίτο. Θυμήθηκα το βράδυ σε κείνο το μαγα_ί που έπινε τη βότκα, τη μια πίσω από την άλλη, κι όμως να μη μεθά, το χορό της με τον ξανθό μπάτσο, την τρομερή αυτοκυριαρχία της.

- Σου χρωστάω μια εξήγηση, επανέλαβε. Ο Άρης ήθελε να με πάρει μαζί του στην Ελλά_α, μπορούσε, αλλά εγώ δεν ήθελα ν' αφήσω τη μητέρα μου. Με έβαζε να του υποσχεθώ πως θα του τηλεφωνάω, πως δε θα τον ξεχάσω ποτέ.

Μιλούσε για τον Άρη, απόφευγε όμως να μιλήσει για τα δικά της αισθή_μα_α.

- Έφυγε κι εγώ έπεισα τη μητέρα μου να γυρίσουμε στην Ουγγαρία, στη Βουδαπέστη, να μείνουμε με τη για_ιά, επειδή ο παππούς μου, που εξακολουθούσε να μη μας θέλει, είχε πεθάνει. Η μητέρα μου έπινε τώρα λιγότερο, έμοιαζε να 'χει συνέλθει και πιάσαμε δου_ειά στα πλυντήρια ενός μεγάλου ξενοδο_είου. Η παρουσία της γιαγιάς φαινόταν να της έχει κάνει καλό. Η γιαγιά είχε φύγει σχεδόν παι_ί από την Ελλάδα, αλλά τον τελευταίο καιρό και παρόλο που δεν είχε πια κανένα συγγενή, ήθελε να γυρίσουμε κι οι τρεις πίσω. Ξαφνικά όμως αρρώστησε και πέθανε, μείναμε πάλι οι δυο μας κι η μητέρα μου ξύπνησε ένα π_ωί και μου είπε: "Απόψε θα κάνουμε ένα δώ_ο στον εαυτό μας. Θα ανεβούμε στη μεγάλη αίθουσα του ξενοδοχείου και θα καθίσουμε να φάμε, κανονικά, σαν πελά_ες. Τώρα κιόλας θα κλείσω τραπέ_ι κι έπειτα θα πάω στο κομμω_ήριο". Όταν επέστρεψε ήταν πολύ όμορφη, είχε κόψει τα _αλλιά της κοντά κι ήταν πολύ μακιγιαρισμένη. "Μου καθάρισαν την επιδερμί_α", είπε, "και βάψαν τα μά_ια μου για να φαίνονται πιο μεγάλα. Νοίκιασα κι ένα καταπληκτικό φόρεμα που θα μου στείλουν σε λίγο. Απόψε θα είναι μια ξεχωριστή βραδιά κι έπειτα θα μιλήσουμε οι δυο μας". Ήταν πράγματι μια ξεχωριστή βραδιά. Στον όγδοο όροφο, με πυρσούς αναμμένους στις γωνίες, με κόκκι_ο βελούδο παντού, η μητέρα έλαμπε μέσα σ' ένα ροζ φό_εμα, "vieux rose", το έλεγε, κάποια στιγμή σηκώθηκε, πανύψηλη, παρόλο που είχε

βγάλει τις γόβες της κι έτσι ξυπόλητη διέσχισε τη σάλα. Όλοι την κοίταζαν με θαυμασμό, τρίκλιζε λίγο, αλλά αυτό την έκανε ακόμα πιο ωραία, πήγε στον πια_ίστα, κάθισε δίπλα του κι άρχισε να παίζει μαζί του και να σιγοτραγουδά. Αυτή ήταν η μητέρα. Όταν ήθελε, μπορούσε να έχει όλο τον κόσ_ο στα πό_ια της. Αλλά ήταν άρρωστη. Πες μου, πιστεύεις κι εσύ πως η μητέρα μου ήταν άρρωστη;

- Δεν ξέρω, είπα, δεν μπορώ να ξέρω. Εγώ είμαι άρρωστος. Σε παρακα_ώ, ας ηρεμήσουμε για λίγο.

Πηγή

<http://www.greece2001.gr/writers/ThanassisChimonas.html>

27. Συγκρίνουμε τις δύο παρουσιάσεις του ίδιου παραμυθιού και συζητούμε πώς το παραμύθι αυτό σχετίζεται με την ετερότητα/διαφορετικότητα:

Ο ποντικός κι η θυγατέρα του - Λαϊκό παραμύθι

Μια φορά ήταν ένας ποντικός κι είχε μια θυγατέρα πολύ όμορφη. Ήθελε να την παντρέψει, μα δεν ήθελε να την δώσει σε ποντικό. Κει που συλλογιότανε, βλέπει τον ήλιο να λάμπει. Α! είπε με το νου του, νά γαμπρός για το κορίτσι μου, και χωρίς να χάσει καιρό την παίρνει και πάει στο παλάτι του ήλιου.

- Ήλιε, την παίρνεις τη θυγατέρα μου γυναίκα; Δε θέλω να τη δώσω σ' άλλο νε τόσο όμορφη, μόνο σε σένα που 'σαι τόσο όμορφος και δυνατός.

- Αχ!, του λέει ο ήλιος, για να ξεφορτωθεί, δεν είμαι γω, όπως με θαρρείς, δυνατότερος απ' όλους στον κόσμο. Διε κείνα -νά τα σύννεφα, άμα με πλακώσουνε, σκοτεινιάζω και τίποτα δεν μπορώ να τα κάμω. Σύρε σ' αυτά και χωρίς άλλο θα πετύχεις. Ο καημένος ο ποντικός τι να κάμει! σηκώνεται και πάει στα σύννεφα· μα και κει σκούρα τα βρήκε.

- Βλέπεις το βοριά; του είπαν τα σύννεφα· αυτός όταν φυσά, εμείς σκορπίζόμαστε και χάνουμε τα κομμάτια μας· σύρε στο βοριά.

Τότε ο ποντικός παίρνει τη θυγατέρα του και πάει στο βοριά και του λέει με τι σκοπόν ήρθε σ' αυτόνα.

- Μετά χαράς, καημένε ποντικέ, θα την έπαιρνα την όμορφή σου τη θυγατέρα, μα δεν είμαι γω όπως με θαρρείς δυνατός. Σύρε κει σε κείνον τον πύργο. Τον βλέπεις; σαράντα χρόνια φυσώντας δεν μπόρεσα να τον ρίξω κάτω. Να μην τα πολυλογούμε, πηγαίνει και στον πύργο και του λέει τα ίδια. Ο πύργος τότε γυρίζει και του λέει:

– Ποντικέ, ποντικέ, ακούς μια βοή μέσα στους τοίχους μου; τι θαρρείς πως είναι; αντρειωμένα θεριά, ποντικοί, που με κατατρώνε και κοντεύουνε να με ρίξουνε κάτω. Απ’ τους ποντικούς πλειότερο αντρειωμένος και δυνατός κανείς δεν είναι στον κόσμο και καθόλου κανένα να μην ακούς. Τότε ο ποντικός γίνηκεν η καρδιά του και δίνει την κόρη του σ’ έναν αντρειωμένο και όμορφο ποντίκαρο.

Από το βιβλίο: Μέγας, Γ.Α. (Α.Ε., 1994). *Ελληνικά Παραμύθια*, Α'. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & Σία.

Πηγή: http://www.snhell.gr/kids/content.asp?id=115&cat_id=4

Ο ΓΑΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΚΟΥΛΑΣ

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν μια οικογένεια ποντικών. Ο μπαμπάς ο πόντικας, η μαμά η ποντικίνα και η μοναχοκόρη τους η ποντικούλα. Τέτοια όμορφη ποντικούλα δεν υπήρχε πουθενά! Ο πόντικας και η ποντικίνα μεγάλωσαν την κόρη τους όσο καλύτερα μπορούσαν και όταν μεγάλωσε για τα καλά, αποφάσισαν να την παντρέψουν. Με ποιόν όμως; Ήθελαν τον καλύτερο! Ποιος είναι ο καλύτερος; Σκέφτηκαν, σκέφτηκαν και τελικά τον βρήκαν! Ο ήλιος, είπαν και οι δυο μαζί, και έτριψαν τα μουστάκια τους ευχαριστημένοι. Ετοιμάστηκαν την άλλη μέρα και ξεκίνησαν να βρουν τον ήλιο. Περπάτησαν, περπάτησαν και κάποτε έφτασαν στο παλάτι του ήλιου. Εκείνος τους καλοδέχτηκε και τους ρώτησε για το σκοπό της επίσκεψής τους.

-Να, του είπαν, έχουμε μια πολύ καλή και όμορφη κόρη, την ποντικούλα μας. Είναι καιρός να την παντρέψουμε και σκεφτήκαμε εσένα για γαμπρό, γιατί είσαι ο καλύτερος.

Ο ήλιος χαμογέλασε και είπε:

-Ευχαριστώ για την τιμή που μου κάνετε, αλλά δεν είμαι εγώ ο καλύτερος.

-Μα πώς; ρώτησαν γεμάτοι απορία ο πόντικας και η ποντικίνα. Αφού είσαι πιο ψηλά απ' όλους, βλέπεις όλον τον κόσμο, δίνεις ζωή σε όλα τα ζώα και τα φυτά της γης, όλοι σε αγαπούν και σε θαυμάζουν. Κανένας δεν μπορεί να σε νικήσει.

-Και όμως κάνετε λάθος. Με νικάει το σύννεφο. Όταν μπαίνει μπροστά μου, τίποτα δεν μπορώ να κάνω.

-Δίκιο έχει, σκέφτηκαν οι ποντικοί.

Χαιρέτησαν και έφυγαν. Την άλλη μέρα πήγαν και βρήκαν το σύννεφο, που ήταν γκριζο και τεράστιο. Το σύννεφο τους καλωσόρισε και οι ποντικοί του είπαν το σκοπό της επίσκεψής τους.

-Ο ήλιος μας είπε πως εσύ είσαι δυνατότερος από εκείνον και γι' αυτό ήρθαμε σε σένα, αφού θέλουμε να παντρεύουμε την κόρη μας την ποντικούλα με τον καλύτερο και τον δυνατότερο.

Το σύννεφο κουνήθηκε, άλλαξε σχήμα, έγινε πιο γκριζο και είπε:

-Μεγάλη η τιμή που μου κάνετε να παντρευτώ τη μοναχοκόρη σας, μα αφού θέλετε τον καλύτερο και τον δυνατότερο να ξέρετε ότι δεν είμαι εγώ αυτός.

Και ποιος είναι; ρώτησαν με απορία οι ποντικοί.

-Είναι ο αέρας, απάντησε το σύννεφο. Όταν φυσάει, με πηγαίνει όπου θέλει. Όσο κι αν αντισταθώ, δεν καταφέρνω να τον νικήσω.

-Δίκιο έχεις, είπαν οι ποντικοί και έφυγαν.

Σε λίγες μέρες ετοιμάστηκαν και ξεκίνησαν για ένα μακρινό ταξίδι, πέρα μακριά, στη χώρα του αέρα. Κάποτε έφτασαν. Βρήκαν τον αέρα και του είπαν πως ήρθαν να του ζητήσουν να παντρευτεί την κόρη τους την ποντικούλα, αφού εκείνος είναι ο δυνατότερος απ' όλους.

-Ευχαριστώ για την τιμή που μου κάνετε και ευχαρίστως θα παντρευόμουν την κόρη σας, αλλά, δυστυχώς, δεν είμαι ο δυνατότερος από όλους.

-Δεν είσαι; και ποιος είναι;

-Ελάτε μαζί μου, είπε ο αέρας και τους οδήγησε σε ένα ψηλό σημείο. Εκεί σταμάτησε, έδειξε μπροστά με το δάχτυλό του και είπε:

-Δυνατότερος από μένα είναι αυτός εκεί ο ψηλός πύργος. Χρόνια και χρόνια προσπαθώ να τον γκρεμίσω και δεν τα 'χω καταφέρει ακόμα. Φυσάω με όλη μου τη δύναμη και δεν κουνιέται ούτε ρούπι από τη θέση του. Αυτός είναι, λοιπόν, καλύτερος και δυνατότερος από μένα και αξίζει να παντρευτεί τη μοναχοκόρη σας.

Οι ποντικοί χαιρέτησαν τον αέρα, τον ευχαρίστησαν και έφυγαν. Περιπάτησαν, περιπάτησαν και έφτασαν στον ψηλό πύργο. Στάθηκαν και τον κοιτάζαν.

-Πω, πω! Τι μεγάλος και ψηλός είναι! Σαν να 'χε δικιο ο αέρας. Βρήκαν, επιτέλους, το δυνατότερο και τον καλύτερο γαμπρό για την κόρη τους.

Χαιρέτησαν τον πύργο και του είπαν γιατί τον επισκέφτηκαν. Ο πύργος γελώντας απάντησε:

-Νομίζετε, αγαπητοί μου ποντικοί, ότι εγώ είμαι ο δυνατότερος απ' όλους; Πόσο λάθος κάνετε! Μάθετε, λοιπόν, πως δυνατότεροι απ' όλους είστε εσείς, οι ποντικοί. Ναι, καλά ακούσατε. Εσείς οι ποντικοί, ξανάπε ο πύργος και ο πόντικας και η ποντικίνα έμειναν να τον κοιτάζουν με το στόμα ανοιχτό από την έκπληξη.

-Μα πώς;; ρώτησαν.

-Να, είπε ο πύργος. Εγώ μπορεί να είμαι μεγάλος και ψηλός, αλλά εσείς οι ποντικοί χρόνια τώρα σκάβετε και τρώτε τα θεμέλιά μου. Έχετε ανοίξει τόσο πολλές τρύπες που με δυσκολία κρατιέμαι όρθιος. Λίγο ακόμα να σκάψετε και θα γίνω ένας μεγάλος σωρός από πέτρες και χώματα.

Αυτά είπε ο πύργος και οι ποντικοί κοιτάχτηκαν παραξενεμένοι και άφωνοι. Σε λίγο ευχαρίστησαν τον πύργο και γύρισαν στη φωλιά τους. Εκεί βρήκαν την ποντικούλα να τους περιμένει. Αγκαλιάστηκαν και αποφάσισαν ότι η αγαπημένη τους μοναχοκόρη έπρεπε να παντρευτεί έναν καλό και

δυνατό ποντικό, αφού οι ποντικοί ήταν οι δυνατότεροι, οι καλύτεροι και οι πιο σπουδαίοι από όλους. Και πραγματικά σε λίγο καιρό η ποντικούλα παντρεύτηκε έναν όμορφο, νεαρό ποντικό, καφετί και μεγάλο, με στρογγυλά χαριτωμένα αυτιάκια και με μια μακριά ουρά. Ήταν έξυπνος και αγαπούσε πολύ τη γυναίκα του την ποντικούλα. Όλοι ήταν χαρούμενοι και ευτυχισμένοι. Γλέντησαν και χόρεψαν στο γάμο. Σε λίγο καιρό είχαν και δυο παιδάκια, δυο μικρούς ποντικούληδες που πιο όμορφοι πουθενά στον κόσμο δεν υπήρχαν. Και έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα!

Πηγή: <http://hamomilaki.pblogs.gr/tags/paramythi-gr.html>

28. Παίζουμε (αποσπάσματα ή ολόκληρη) την τραγωδία του Ευριπίδη *Τρωάδες*, με τροποποιήσεις όπως θέλουμε εμείς.

29. Μεταφράζω στα ελληνικά μια συνταγή (μαγειρικής ή ζαχαροπλαστικής) ή ένα τραγούδι ή ένα παιδικό παιχνίδι από τη χώρα μου.

30. Συμπληρώνω:

Αυτό το χαλί είναι από την Περσία / το

Αυτό το χαλί είναι /

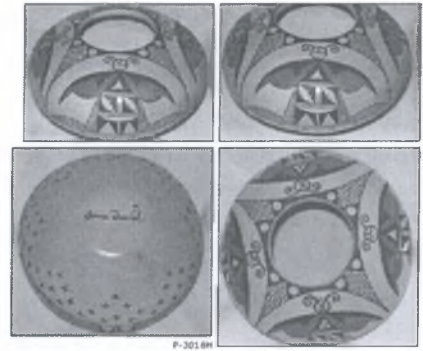
Αυτός ο πίνακας είναι από τη Βουλγαρία

Αυτός ο πίνακας είναι

Αυτή η τέχνη είναι από την Αφρική

Αυτή η τέχνη είναι

Αυτό το κεραμικό προέρχεται από τους Ινδιάνους

Αυτό το κεραμικό είναι

Αυτό το φόρεμα είναι από την Ινδία

Αυτό το φόρεμα είναι

Και τώρα η σειρά μας... Αναζητούμε από το Διαδίκτυο αντικείμενα πολιτισμού από διάφορες χώρες του κόσμου (π.χ. Μεξικό, Ρωσία, Πολυνησία, Βραζιλία, Ταϊλάνδη, Γαλλία, Ιαπωνία, Ινδονησία, Γροιλανδία, Κορέα, Ισπανία, Πακιστάν, Κούβα, Τουρκία, Πορτογαλία, Αφγανιστάν, Φιλιππίνες, Συρία, Κίνα) και συνεχίζουμε τη Δραστηριότητα.

31. Μαντεύω τα κενά. Μετά ακούμε το τραγούδι του Νίκου Πορτοκάλογλου με τίτλο *Δυο ξένοι* και επαληθεύω τα κενά:

Δυο ξένοι

Στίχοι: Νίκος Πορτοκάλογλου

Μουσική: Νίκος Πορτοκάλογλου

Πρώτη εκτέλεση: Νίκος Πορτοκάλογλου

Χωρίς δραχμή, χωρίς _ _ _ _ _
έρχεσαι από αλλού.
Στη διαδρομή και στο σταθμό
μάτια _ _ _ _ _ παντού.

Απ' τη νύχτα επιστρέφω
σαν χαμένος αδερφός
και στην _ _ _ _ μου γυρεύω
του ονείρου μου το _ _ _.

Παλιά πατρίδα μου χαμένη,
_ _ _ _ _ κλειστά στο χθες
και καινούρια μου πιο _ _ _ _ ,
ξένος είμαι δυο φορές...

Πρωί πρωί στην _ _ _ _ _
στο πλήθος ναυαγός.
Είμαι πληγή, είμαι φωτιά,
στον τόπο μου _ _ _ _ _.

Σ' έχω νιώσει, αδερφέ μου,
κι έχω λόγο σοβαρό
κι ας μην έφυγα _ _ _ _ μου
κι ας γεννήθηκα _ _ _ .

Παλιά πατρίδα μου χαμένη,
παιδική μου _ _ _ _ _ ,
σε μια _ _ _ _ γκρεμισμένη
ξέρω από ξενιτιά.

Ξένος _ _ _ , ξένος κι εγώ,
δυο ξένοι, _ _ _ αδερφοί.
Θάλασσα, γη _ _ _ ουρανό
αν ψάξουμε μαζί,
θα _ _ _ _ _ , δεν μπορεί,
του νόστου το νησί...

32. Ας δούμε και ας σχολιάσουμε την ελληνική κωμωδία *Βαλκανιζατέρ*, παραγωγής 2002, διάρκειας 95', έγχρωμη, σε σκηνοθεσία του Σωτήρη Γιορίτσα.

33. Μπαίνουμε στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Εσωτερικών και αποθηκεύουμε όλους τους νόμους, υπουργικές αποφάσεις, εγκυκλίους που αφορούν τους μετανάστες (μέχρι στιγμής, είναι 96 αρχεία pdf και word).

Μπαίνουμε και στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Απασχόλησης και διερευνούμε σχετικά.

Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ενημερώσει, αν και πιο αρμόδιοι/-ες γι' αυτό είναι οι δικηγόροι.

34. Μπαίνουμε σε διάφορες ιστοσελίδες κομμάτων, υπηρεσιών, φορέων και συλλογικοτήτων και αντλούμε υλικό για τις μετανάστριες: ποιες αποφάσεις λαμβάνονται και ποια η ποιότητα των δράσεων; πρόκειται για υποσχέσεις με στόχο τον κατευνασμό των μεταναστών; για ευκαιριακές διακηρύξεις και επικοινωνιακό ακτιβισμό, με στόχο τη διαφήμιση προσώπων και κομμάτων; για την επικερδή απορρόφηση προγραμμάτων με χρησιμοποίηση των μεταναστών; για μόδα; για εγωιστική αυτοπροβολή; για φιλανθρωπία και εξαργύρωση ενοχών; για θρησκευτική συμπόνια; για οίκτο; ή για έμπρακτη και καθημερινή κοινωνική αλληλεγγύη;

35. Απαντώ στην ερώτηση: Θα πήγαινες να δεις αυτή την ταινία; Γιατί;

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΘΕΡΙΣΜΟΥ

(Vremia zhatvy - The harvest time)

Ρωσία, 2003, έγχρωμο, 35 mm, 1:1,34 mono, 67 min.

Σενάριο - Σκηνοθεσία: Marina Razbezhkina.

Ηθοποιοί: Λουντμίλα Μοτόρναγια, Βιατσεσλάβ Μπατράκοφ, Ντίμα Γιάνκοβλεφ.

Η ζωή μιας Ρωσικής οικογένειας σε ένα μικρό χωριό μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η μοίρα μιας όμορφης γυναίκας που εγκλωβίζεται στις τραγικές συνθήκες, και αναγκάζεται να δουλέψει ως οδηγός φορτηγού για να ζήσει τον γιο της και τον ανάπηρο άντρα της που έχασε τα πόδια του στο μέτωπο.

Το χιούμορ, η αγάπη για τους ήρωες και η θλίψη για τον χρόνο και τους ανθρώπους που χάθηκαν κάνουν αυτή την ταινία μία σημαντική στιγμή του σύγχρονου Ρωσικού κινηματογράφου. Μια οπτική και συναισθηματική αντιμετώπιση της αγάπης και της απώλειας.

Μια άλλη εικόνα της ζωής στις σοβιετικές κολεκτίβες, που συνδυάζει την εικαστική ομορφιά των ταινιών του Ντοβζένκο, διανθισμένο όμως μ' ένα πικρό, καταλυτικό χιούμορ.

Στα 1950, σε κολεκτίβα της Σοβιετικής Ένωσης, εκτυλίσσεται η βραβευμένη σε διάφορα φεστιβάλ (μαζί και της Θεσσαλονίκης) ταινία της

ειδικευμένης στο ντοκιμαντέρ Μαρίνας Ραζμπεζκίνα. Η Αντονίνα οδηγεί για ώρες τη θεριστική μηχανή, όχι μόνο για να συντηρήσει τους δύο γιους της και τον ανάπηρο από τον πόλεμο (του λείπουν τα δύο πόδια) άντρα της αλλά και να κερδίσει, όπως πιστεύει, το ύφασμα-δώρο που χρειάζεται για το σπίτι της. Μόνο που για την εξαιρετική, «σταχανοβίτικη» απόδοσή της το κράτος της απονέμει την κόκκινη σημαία. Σταδιακά όμως η σημαία αρχίζει από σημαντικό απόκτημα να μετατρέπεται σε κατάρα όταν τα ποινίδια στη φτωχική καλύβα της οικογένειας αρχίζουν να τη ροκανίζουν...

Την ιστορία την παρακολουθούμε μέσα από την αφήγηση του μικρού γιου της οικογένειας, με την κάμερα να κινείται με άνεση στους χώρους - στο σπίτι, στους αγρούς - σε πλάνα στημένα με εξαιρετη ομορφιά και λυρισμό, που φέρνουν στο νου τις ταινίες του Ντοβζένκο, και σε σκηνές από τις οποίες δεν λείπει και μια δόση πίκρας και θλίψης, τόσο για το χαμένο χρόνο αλλά και για τους ανθρώπους που χάθηκαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Η Ραζμπεζκίνα χρησιμοποιεί ένα είδος μαγικού ρεαλισμού, καταφέροντας να παρασύρει το θεατή στην όμορφη, πικρόγλυκη ιστορία της.

Η φωτογραφία που δακρύζει

Δεύτερο, ακόμα περισσότερο χαμηλόφωνο, απροστάτευτο φιλμάκι (το «άκι» λόγω διάρκειας μόλις 67 λεπτών) το «Vremia zhatvy», δηλαδή «Η εποχή του θερισμού», από τη Μαρίνα Ραζμπέκκινα και τη Ρωσία. Έτσι, δύο γυναικείες «άκρες» - η Κασέλ από τις ΗΠΑ και η Ραζμπέκκινα από την «αντίπαλη» Ρωσία - ανασαίνουν ποίηση και ευαισθησία.

Σαν ύστατος φόρος τιμής στις σκιές λησμονημένων προγόνων. Η Ραζμπέκκινα ανασύρει από το σεντούκι και τις σκόνες παλιό, χρησιμοποιημένο πινέλο και θαμπές - από τον χρόνο και τη λήθη - φωτογραφίες και «ζωγραφίζει» σε χρώμα ξεθωριασμένου... σταριού μια ασήμαντη ιστορία ανθρωποθυσίας. Σε ένα ασήμαντο αγροτικό σημείο, μια οικογένεια στρι-

μωγμένη στους τέσσερις πλίνθινους τοίχους. Ο πατέρας, από τον πόλεμο μισός (από τη μέση και κάτω), τα παιδιά με βρώμικο χώμα και νερό και η μάνα να τα δίνει όλα. Το αποτέλεσμα, το σημερινό και καπιταλιστικό; Μπλου-τζιν και γλειφιτζούρι. Ένα κορίτσι, κόρη του σημερινού ιδιοκτήτη αυτής της πλίνθινης καλύβας, να σκαλίζει το σεντούκι και στη συνέχεια να πετάει όλα τα φωτογραφικά κειμήλια στα σκουπίδια. Ατέλειωτες ποσότητες τόνων από μόχθο, ιδρώτα, αίμα να καταλήγουν στον ντενεκέ της... ελευθερίας. Γιατί, όπως λέει και ο νεκρός αφηγητής (το παιδί της φωτογραφίας) «έχουν σβήσει όλες οι μνήμες και κανείς δεν θέλει ούτε στον ύπνο του να τις ονειρευτεί». Αλήθεια σας λέω. Μπορεί κάπου στη μέση να σε κουράζει, αλλά στο φινάλε σε πνίγουν τα δάκρυα αυτής της φωτογραφίας!

Η εποχή του θερισμού

της Marina Ruzbezhkina

Η βραβευμένη στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης ταινία είναι ένα λυρικό ταξίδι σε μία άλλη εποχή: στην ύπαιθρο της πάλαι ποτέ Σοβιετικής Ένωσης.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ιστορία που αφηγείται το φιλμ είναι πέρα για πέρα αληθινή. Η αληθινή Τόσια είναι μια γριούλα σε ένα νοσοκομείο και μου αποκάλυψε αυτά τα

γεγονότα. Μου φάνηκε εξαιρετικά ενδιαφέροντα, επειδή, επιπλέον, ήθελα να δώσω εικόνες που θα μπορούσαν να μιλήσουν σε αυτούς που δεν γνωρίζουν την σοβιετική πραγματικότητα.

(Πηγές: Δελτίο Τύπου Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, Κινηματογραφική Κοινότητα του Πολιτιστικού Οργανισμού του Δήμου Νέας Ιωνίας Βόλου, Νεανικό Πλάνο).

36. Γράφω κι εγώ το σενάριο της δικής μου ιστορίας της μετανάστριας.

37. Προσπαθούμε να βρούμε τραγούδια διαφόρων χωρών που μας εκπλήσσουν, γιατί έχουν κοινούς ρυθμούς και μελωδίες...

38. Μελετώ το παρακάτω υλικό. Συγκεντρώνω κι εγώ υλικό και παίρνω θέση απέναντι στο θέμα: είμαστε ξενιτεμένοι ή πολίτες του κόσμου;

Η παιδική ηλικία είναι ιδανική για τα παιδιά που θέλουν να γίνουν διγλωσσα, αναφέρει δημοσίευμα του ενθέτου «Ιατρικά» της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* (14.06.2005). Ένας τρόπος για να γίνει ένα παιδί διγλωσσο είναι να χρησιμοποιεί τις δύο γλώσσες από την αρχή, όταν δύο άτομα του στενού του περιβάλλοντος χρησιμοποιούν από μία διαφορετική γλώσσα. Ένας άλλος τρόπος είναι να χρησιμοποιείται μονάχα μία γλώσσα στο σπίτι, διαφορετική από αυτή που θα μάθει το παιδί στο σχολείο. Την κατάσταση βοηθούν οι ευκαιρίες για εξάσκηση στην χρήση και των δύο γλωσσών, αλλά καλό θα είναι να μην εναλλάσσονται οι δύο γλώσσες στην ίδια πρόταση, για να μπορέσει το παιδί να τις ξεχωρίσει. Η εκμάθηση δύο γλωσσών δεν προκαλεί δυσλεξία, όπως συχνά πιστεύεται, αλλά μπορεί να απαιτεί περισσότερο χρόνο σε σχέση με την εκμάθηση μίας γλώσσας. «Μερικά παιδιά, όταν αρχίζουν να μαθαίνουν μια δεύτερη γλώσσα, μπορεί να μη μιλάνε για κάποιο χρονικό διάστημα», επισημαίνει η παθολόγος Λόγου και Ομιλίας Μαρινέλλα Τσουκαλά, που υπογράφει το δημοσίευμα. «Αυτή η 'περίοδος σιωπής' είναι πιθανό να διαρκέσει από μερικούς μήνες έως ένα χρόνο. Αυτό είναι επίσης φυσιολογικό και παροδικό». Οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους να γίνουν διγλωσσα χρησιμοποιώντας βιβλία, κασέτες και CD, βιντεοκασέτες και DVD, καθώς και γλωσσικά προγράμματα.

Πηγή: e-paideia.net

Ξενιτεμένο μου πουλί
εκεί στα ξένα που 'σαι
σου στέλνω μήλο σέπεται
κυδώνι μαραγκιάζει.
Σου στέλνω και το δάκρυ μου
σ' ένα μικρό μαντίλι
το δάκρυ μου είναι καφτερό
και καίει το μαντίλι.
Ξενιτεμένο μου πουλί
εκεί στα ξένα που 'σαι
ξένοι σου πλένουν τα σκουτιά
ξένοι στα σαπουνίζουν.
Στα πλένουν μια στα πλένουν δυο
στα πλένουν τρεις και πέντε
κι από τις πέντε κι ύστερα
τα ρίχνουν στο σοιάκι.
Πάρε ξένε μ' τα ρούχα σου
πάρε και τα σκουτιά σου
και σύρε στην πατρίδα σου
σε καρτερεί η φαμελιά σου.

ένα μικρό κινέζικο ποίημα του Wang Wei (701-761 μ.Χ.)

ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ

Συ που μας ήρθες από την πατρίδα,

θα φέρνεις χίλια τόσα νέα.

Σαν έφευγες, εμπρός στο παραθύρι μου

ανθούσε η μικρή δαμασκηλιά;

AFRAID TO SHOOT STRANGERS - Iron Maiden (1991)

Lying awake at night I wipe the sweat from my brow

But its not the fear cause I'd rather go now

Trying to visualise the horrors that will lay ahead

The desert sand mound a burial ground

When it comes to time

Are we partners in crime?

When it comes to time

we'll be ready to die

God let us go now and finish what's to be done

Thy kingdom come thy shall be done... on earth

Trying to justify to ourselves the reasons to go

Should we live and let live forget or forgive

But how can we let them go on this way?

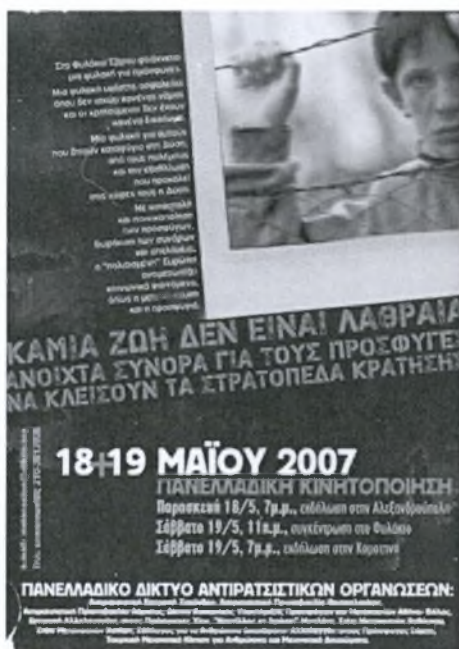
The reign of terror corruption must end

And we know deep down there's no other way

No trust, no reasoning, no more to say

Afraid to shoot strangers

Afraid to shoot strangers

IMMIGRANT SONG - Led Zeppelin (1972)

Ah, ah,

We come from the land of the ice and snow,
from the midnight sun where the hot springs blow.

The hammer of the gods

Will drive our ships to new lands,

To fight the horde, singing and crying:

Valhalla, I am coming!

On we sweep with threshing oar,

Our only goal will be the western shore.

Ah, ah,

We come from the land of the ice and snow,
from the midnight sun where the hot springs blow.

How soft your fields so green,

Can whisper tales of gore,

Of how we calmed the tides of war.

We are your overlords.

On we sweep with threshing oar,

Our only goal will be the western shore.

So now you'd better stop and rebuild all your ruins,

For peace and trust can win the day

Despite of all your losing.

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Διηγήσεις του παλιού καιρού, όπως μου τις διηγήθηκαν οι γεροντότεροι του χωριού μας:

«Μες τα παραμύθια αλληγορική θα βρεις αλήθεια».

Απ' τη Ζωή Θ. Οικονόμου, 86 χρόνων:

Μια φουρά κι 'νάν κιρό, ένας πατέρας είχε δυο παιδιά ιργατικά κι τίμια. Ου ένας πρόκουβι στη δ'λειά τ' κι ου άλλους όχι. Πέρασαν λίγα χρόνια κι είπι στουν πατέρα τ': «Πατέρα θα φύγου, θα ξινιτιτώ' θα πάου να βρω την τύχη μ' ». Ξικίνσι κι νύχτουσι σι μια καλύβα κάποιου γέρουντα, που είχε μέσα απ' ούλα τα καλά «κι του πλιού του γάλα ακόμα», όπους λέμι. Ικεί ου γέρους τουν καλουδέχχι. Φάγαν' κι κοιμήθηκαν. Τη νύχτα παρουσιάσκαν άγγελοι κι είπαν στου γέρου: «Απόφι γινηθήκαν ικατόν δέκα μουρά, πώς θα γράφουμι την τύχη τους»;

Κι ου γέρους απάντσι: «Καλή, σύμφουνα μι όλα τα καλά που έχου ιδώ μέσα»!

Του προυί ου ξένος ήθιλι να φύγει, αλλά τουν συγκράτσι ου γέρους. Η καλύβα τ' τώρα ήταν πιο φτουχή, κι τ' δεύτιρη βραδιά ξαναπαρουσιάσκαν οι

άγγελοι κι του είπαν τα ίδια, αλλά για ινινήντα πέντι μουρά. Κι ου γέρους απάντσι τα ίδια.

Ου ξένους κι πάλι ξικίνσι να φύγει, αλλά έμεινι κι τ'ν τριτ' βραδιά, ύστερα βέβαια απού παρακάλια τ' γέρου. Τα καλούδια όμως τ' γέρου ήταν λιγότερα απ' τ' ν' πρώτ' βραδιά.

Παρουσιάζουντι κι πάλι οι άγγελοι τ' νύχτα κι λεν τα ίδια στου γέρου, αλλά για ουγδόντα ιφτά μουρά. Ου γέρους απάντσι πάλι, τα ίδια. Ου ξένους τ' άκουι όλα. Μόλις ξημέρουσι, ρώτσ ου γέρους: «Καταλάβεις τίπουτας πιδι μ'»; Οχι απάντσ' ικείνους. «Τέτοια βραδιά φτουχή γιννήθις κι συ, αλλά σι συμβουλεύου να μη στινουχουριθείς καθόλου να σκουθείς να πας στου χουριό σ' κι να παντριυτείς του κουρίτσ' τ' γιλαδάρη». Αυτά είπι ου γέρους στουν ξένου. Ου ξένους έφυγι κι πήγι στου σπίτι τ'. Ικεί τα διηγήθκι όλα όσα είπαν μι του γέρου, στους δικούς τ', αλλά δεν ήθιλαν όμους να πάρι- του κουρίτσ' τ' γιλαδάρη, γιατί τού'χαν για μιγάλή προυσβουλή.

Τέλους, ύστερα απού υπιμουνη τ' πιδιού, πήρι του κουρίτσ' τ' γιλαδάρη.

Λίγισ μέρις μιτά του γάμου λέει η γυναίκα τ' στουν πιθιρό τ'ς: «Δοσμου είκουσ' λίρις κι θα τς: γυρίσου σι λίγισ μέρις». Στην αρχή ου πιθιρός δίστα- σι, αλλά ύστιρα τ'ς έδουσι. Η νύφη πήρι τς λίρις κι την άλλη μέρα ξικίνσι μι τουν άτυχου άντρα τ'ς, για του παζάρ'. Ικεί τ'ς μπουρεύτκαν κι τ'ς έκαναν ιξήντα τ'ς λίρις, κι γύρ'σαν απ' του παζάρ' χαρούμινι, κι είπαν στους δι- κούς τ'ς του κέρδους. Η νύφ' γύρσι στουν πιθιρό τ'ς τ'ς είκουσι δανκές λί- ρις.

Απου τότε τ' αντρούγνου ζούσι ητυχισμένα, γιατί όπους λέγαν οι γριές τα παλιά χρόνια: «Όταν παντρεύιτι κανένας, ανταμώνουντι (ινώνουντι) οι δύο τύχισ μαζί, κι έτσ τ'ς περισσότιρις βουλές (φουρές) προυκόβουν στη ζουή τ'ς»!

Πηγή

Η ιστοσελίδα του χωριού Φούρκια Ιωαννίνων

<http://www.fourka.gr/Lang.el.PortletID.Paramithia.jsp>

Δημοτικά τραγούδια από τη Βέροια και τη Νάουσα

ΞΕΝΟΙ ΔΙΑΒΙΝΑΝ

Ξένοι διάβιναν...

Σέρνουν άλουργα, σέρνουν μουλάργια
σέρνουν κι έναν νιον σιδηρουμένουν.

-Μάνα μου να τουν πάρουμι αυτόν τουν ξένουν!

-Τι τουν θέλουμι, γιε μου, αυτόν τουν ξένουν;

-Να μας πλιεν' τ' αγγειά, να μας φουκαλνάει,
μάννα μ, να μας ζυμώνει αυτός η ξένους!

Η ΜΗΤΗΡ ΚΑΙ Η ΘΥΓΑΤΗΡ

Απάνω στ' ώριο βουνό

μάννα και θυγατέρα δυο
μάζωναν τον αμάραντο
και το μελισσοχόρταρο.
Μα κει που το μαζώνανε
και το χειριοδιαλέγανε,
βρίσκουνε κι ένα νιόγαμπρο
χώρια 'πο τη νυφούλα του.
-Μανούλα μ', ας τον πάρουμε
τον ξένονε στο σπίτι μας!
-Μπρε, μεις ψωμί δεν έχουμε,
τον ξένο τι τον θέλομε;
-Μάνα μ' το μερδικούλι μου
με σων' εμέν και κείνονε.
-Μπρε, μεις στρώμα δεν έχουμε,
τον ξένο τι τον θέλομε;
Μάνα μ', το στρωματάκι μου
με σων' εμέν και κείνονε!

Πηγή

<http://www.laosver.gr/news/articles/10576.html>

Τα τραγούδια που αγαπάμε και ακούμε στα γραφεία του KOSMOS
93,6

ΤΡΑΓΟΥΔΙ - ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΣ - ΑΛΜΠΟΥΜ - ΧΩΡΑ

1.Fire on the mountain - Asa - Asa - (Νιγηρία)

- 2.Mae Bruxa - Acetre - Delesario - (Ισπανία)
- 3.Un Cielo Para los dos - Lagrimos Rios/Gustavo Santaolalla Café De los Maestros - (Ουρουγουάη-Αργεντινή)
- 4.Passenger Fever - Peggy Lee/Iggy Pop - Mashed Up - (ΗΠΑ)
- 5.Sognami - Biagio Antonacci - Vicky Love - (Ιταλία)
- 6.Leave Me Standing Alone - Lizz Wright - The Orchard - (ΗΠΑ)
- 7.Take Care Of Business - Nina Simone/DJ Pilooski - Verve Remixed 4 - (ΗΠΑ/Γαλλία)
- 8.Over The Hill - Monika - Avatar - (Ελλάδα)
- 9.Lugar Comum - Sergio Mendes/Jovanotti Encanto - (Βραζιλία/Ιταλία)
- 10.Chocolate Distance (Hypnotized) - Karuan - Pop Arif - (Αυστρία)
- 11.Tu Café - N.O.H.A. - Single - (Ισπανία)
- 12.She's A Lady - Carlos Oliva - I'm A Believer - (Κούβα/Μαϊάμι)
- 13.Same As It Never Was The Herbaliser - Same As It Never Was - (Αγγλία)
- 14.It's A beautiful Day - Club Des Belugas - Swop - (Γερμανία)
- 15.Creep - Richard Cheese - Play:Summer

39. Γράφω τα συνθήματα αυτών των αφισών στη γλώσσα μου.

40. Ας δώσουμε έναν τίτλο σε καθεμία από τις παρακάτω εικόνες

41. Ας διαβάσουμε τα παρακάτω. Τι προέχει άραγε για μας, στις περιπτώσεις αυτές; Ο σεβασμός και η διατήρηση της πολιτιστικής παράδοσης ή η καλλιέργεια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

Νομικό-ιστορικό κείμενο για την κλειτοριδεκτομή
www.obrela.gr/articles/Et_Bibl_Prakt_Gerouk.doc

Δημοσιογραφικά κείμενα για την καταπίεση και τον εξευτελισμό της γυναίκας μέσω της παρθενίας

<http://www.iospress.gr/ios1998/ios19980308a.htm>

http://www.enet.gr/online/online_text/c=111,dt=13.06.2008,id=70054120

Λαογραφικό κείμενο για την καταπίεση και τον εξευτελισμό της γυναίκας μέσω της παρθενίας

<http://alex.eled.duth.gr/depak/kosmio/texts/3.htm>

Δημοσιογραφικό κείμενο για το βιασμό

<http://www.iospress.gr/ios1998/ios19980208b.htm>

Δημοσιογραφικό κείμενο για το τσαντόρ

<http://www.iospress.gr/ios2001/ios20010930b.htm>

Δημοσιογραφικό κείμενο για τα εγκλήματα τιμής

http://www.enet.gr/online/online_text/c=111,dt=19.02.2005,id=43256392

Δημοσιογραφικό κείμενο για τη σαρία

<http://www.iospress.gr/ios2001/ios20011007a.htm>

Δημοσιογραφικά κείμενα για λιθοβολισμούς γυναικών

<http://www.iospress.gr/ios2003/ios20030525a.htm>

<http://www.amnesty.org.gr/news/2003-09-25-1.htm>

42. Συζήτηση: μετανάστες και μετανάστριες από τη μαρξιστική οπτική.

Άρθρο της Ντίνας Βαΐου και Μαρίας Στρατηγάκη, *Φεμινισμός και εργασία γυναικών. Συμπτώσεις και αποκλίσεις*, από το Ινστιτούτο “Νίκος Πουλαντζάς”

www.femnetsalonica.gr/ergasiagynaikon.doc

Άρθρο της Heidi I. Hartmann *Ο άτυχος γάμος του μαρξισμού με το φεμινισμό. Για μια πιο προοδευτική ένωση*, μετάφρ. Ντίνα Βαΐου, Ζωή Γεωργίου, Μαρία Στρατηγάκη, από το Πρόγραμμα Σπουδές Φύλου και Ισότητας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο

www.genderpanteion.gr/gr/didaktiko_pdf/Hartmann_Feminism_Marxism.pdf

Ο Ένγκελς για τους μετανάστες στο *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*

<http://www.marxfaq.org/archive/marx/works/1845/condition-working-class/ch06.htm>

43. Σχεδιάζουμε ένα διάγραμμα για τις ρίζες του παρακάτω φαινομένου και το εξηγούμε με συζήτηση

Η νέα βαλκανική διείσδυση

"Ρωσίδες, Ουκρανές και Βουλγάρες καλλονές ζητούν γαμπρό από τη Δύση"

(αγγελία γραφείου συνοικεσίων στο Διαδίκτυο)

Εντάξει. Η Ελλάδα είναι το αρχαιότερο, σημαντικότερο και ισχυρότερο κράτος της περιοχής και δικαίως μπεγλεράει κατά το δοκούν τα Βαλκάνια. Όποιος δεν έχει ακόμη πειστεί για την αυταπόδεικτη τούτη αλήθεια, καλά θα κάνει να ρίξει μια ματιά στην ιστοσελίδα του γραφείου συνοικεσίων "Apollon". Εκεί θα συναντήσει χιλιάδες γυναίκες από τη Βουλγαρία να κάνουν ουρά για έναν Έλληνα γαμπρό. Ποια καλύτερη απόδειξη για την αδιαμφισβήτητη πέραση της χώρας μας στη βαλκανική γειτονιά της;

Η ιδέα δεν είναι πρωτότυπη: εκατοντάδες αντίστοιχα διεθνή γραφεία υποσχονται έναντι λογικής αμοιβής "όμορφες, παραδοσιακές και ολιγαρκείς" γυναίκες από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης σε άνδρες από τον Πρώτο Κόσμο απαυδισμένους από τις "χειραφετημένες", γλωσσοκοπάνες και απαιτητικές συμπατριώτισσές τους. Η συναλλαγή είναι σε κάθε περίπτωση δεδομένη: οι γυναίκες προέρχονται από χρεοκοπημένες κοινωνίες, οι άνδρες, αν και κατά τεκμήριο χρεοκοπημένοι οι ίδιοι, διαθέτουν το περιζήτητο προσόν να ζουν σε χώρες που ευημερούν. Όπως τυχαίως, αντιστροφή του σχήματος δεν είναι νοητή: αίτημα για μαζική αναζήτηση φτωχών πλην όμορφων και τίμιων Ανατολικών ανδρών από αποτυχημένες στα ερωτικά Δυτικές γυναίκες δεν έχει ακόμη διατυπωθεί ούτε στις πιο εκκεντρικές αρμόδιες σελίδες του Ιντερνετ.

Αγοραπωλησίες γυναικών

Ας επιστρέψουμε στα καθ' ημάς. Τα τελευταία χρόνια, και στον πλέον αναξιοπαθούντα αρσενικό συμπατριώτη μας αντιστοιχεί μία τουλάχιστον διμετρη ξανθιά ξένη καλλονή, συνήθως ανήλικη, ένα "αβάδιστο", κατά τις εκατοντάδες καθημερινές αγγελίες στον κατά τα λοιπά σοβαρό ημερήσιο Τύπο. Πλημμύρισαν εξαθλιωμένα κορίτσια από την Ανατολική Ευρώπη τα μπαρ των αστικών κέντρων, ενώ στάβλοι και αχυρώνες ανά την επικράτεια μετατράπηκαν σε φυλακές όπου κρατούνται, συχνά με τη βία, γυναίκες από γειτονικές χώρες που ήρθαν στην Ελλάδα γυρεύοντας καλύτερη τύχη. Ουδείς ασχολείται με το πρόβλημα, και κάθε σχετική αποκάλυψη έρχεται απλώς να επιβεβαιώσει το αδιέξοδο: η συμμετοχή στα δίκτυα διακίνησης στην Ελλάδα γυναικών από τις βαλκανικές χώρες και την πρώην ΕΣΣΔ πρέπει να συνιστά μία από τις πλέον προσοδοφόρες αλλά και ασφαλείς οικονομικές δραστηριότητες των καιρών μας. Στο μεταξύ, ευρείες κατηγορίες Ελλήνων ανδρών εθίζονται στην επί χρήμασι ικανοποίηση των πιο παράτολμων φαντασιώσεών τους με αποτελέσματα που θα φανούν στο άμεσο μέλλον.

Στο κλίμα αυτό, τι θα μπορούσε κανείς να προσάψει σε ένα γραφείο συννοικεσίων που, σε τελική ανάλυση, μεσολαβεί μεταξύ δύο συναινούντων ενηλίκων; Τίποτε λιγότερο και τίποτε περισσότερο από το γεγονός ότι αποτελεί μία πτυχή του σύγχρονου αυτού φαινομένου που μετατρέπει τις γυναίκες από τις φτωχότερες χώρες σε αντικείμενο αγοραπωλησίας για άντρες από κοινωνίες με κάπως υψηλότερο βιοτικό επίπεδο. Ας παρακολουθήσουμε πώς, χάρη στις λεπτομερειακές οδηγίες προς ναυτιλλομένους που περιέχονται στην ιστοσελίδα του γραφείου "Αpollon":

Το πρακτορείο αυτό, "το μεγαλύτερο", όπως ισχυρίζεται, "και σοβαρότερο γραφείο γνωριμιών και συννοικεσίων της Βουλγαρίας", "το μοναδικό σε όλη τη Βουλγαρία με επίσημη άδεια λειτουργίας", ασχολείται "μόνο με σοβαρές γνωριμίες, είτε για γάμο, είτε για σοβαρή σχέση". Μέλη του είναι 2.000 γυναίκες 15 έως 60 ετών από διάφορα μέρη της Βουλγαρίας που έ-

χουν δηλώσει την επιθυμία να γνωρίσουν έναν Έλληνα, να μάθουν ελληνικά και να εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Οι ενδιαφερόμενοι κύριοι οφείλουν να καταβάλουν 150.000 δρχ. στο λογαριασμό του πρακτορείου (συνδρομή για ένα χρόνο) και στη συνέχεια να αναζητήσουν στο Διαδίκτυο τον κατάλογο φωτογραφιών με τις προσφερόμενες γυναίκες. Αφού διαλέξουν όσες από αυτές τους αρέσουν, στέλνουν τους κωδικούς των φωτογραφιών στο γραφείο που εδρεύει στη Φιλιππούπολη (Πλόβντιβ). Στο φάκελό τους επισυνάπτουν επίσης την απόδειξη πληρωμής, φωτοτυπία της αστυνομικής ταυτότητας και του διαζευκτηρίου τους -εφόσον είναι διαζευγμένοι- και ένα εκτενές βιογραφικό σημείωμα, καθώς και μία φωτογραφία τους για κάθε νύφη. Το γραφείο υπόσχεται να μιλήσει θετικά στις γυναίκες για την υποψηφιότητα του ενδιαφερομένου, καθώς θεωρεί απαραίτητη τη συναίνεσή τους και, σε θετική περίπτωση, να κανονίσει μία συνάντηση στην έδρα του. Προσφέρει ακόμη πληροφορίες και εγγυήσεις για την ευκολότερη μετάβαση των επίδοξων γαμπρών στη Βουλγαρία.

Γάμος με δοκιμή

Όταν εντοπιστεί η σωστή γυναίκα, το πρακτορείο σταματά την αναζήτηση και τα ραντεβού. "Την τελευταία μέρα πριν αναχωρήσετε", εξηγείται στις οδηγίες, "κανονίζετε τις λεπτομέρειες της βίζας και την ημερομηνία ταξιδιού της κοπέλας. Η βίζα αυτή διαρκείας έως ένα μήνα έχει το εξής νόημα: να έρθει για λίγο η κοπέλα στον τόπο σας, να ζήσετε μαζί για να δείτε και κατά πόσο ταιριάζετε κάτω από την ίδια στέγη". Περισσότερο να σχολιάσουμε τη ρητή δικλείδα ασφαλείας που παρέχει η βολική αυτή μηνιαία βίζα: αν ο ενδιαφερόμενος μετανιώσει, η νύφη είναι αναγκασμένη να τα μαζέψει και να φύγει. Η παραμονή της εξαρτάται αποκλειστικά από τη βούληση του γαμπρού.

Περισσότερο ακόμη διαφωτιστικές είναι οι πληροφορίες που περιέχονται σε ανοιχτή επιστολή κάποιας κυρίας Γιάννας, αγνώστων λοιπών στοιχείων,

όπου αναλύονται στους επισκέπτες της σελίδας οι λόγοι για τους οποίους έχουν κάθε συμφέρον να καταφύγουν στη βοήθεια του γραφείου προτού αποφασίσουν να παντρευτούν: "Οι γυναίκες-μέλη μας είναι σοβαρές, εμφανίσιμες, ειλικρινείς, τρυφερές, αξιοπρεπείς και ενδιαφέρονται για μια σοβαρή σχέση και πάνω απ' όλα είναι αποφασισμένες να δημιουργήσουν μια σταθερή οικογένεια", ξεκινά η επιστολή. Γιατί, όμως, να μπει κανείς στον κόπο να πάει στη Βουλγαρία για να βρει γυναίκα; "Γιατί οι Βουλγάρες δεν έχουν τις υπερβολικές απαιτήσεις και αξιώσεις από τον άντρα που πιθανόν να έχουν οι γυναίκες από την Ελλάδα", εξηγεί η κυρία Γιάννα. "Κι αυτό διότι έχουν ζήσει στη φτώχεια και έχουν μάθει να είναι ολιγαρκείς. Είναι σίγουρο ότι θα εκτιμήσουν όσα τους προσφέρετε. Πολλές από αυτές θέλουν ο άντρας να έχει μια μεγαλύτερη διαφορά ηλικίας μιας και επιζητούν μεγαλύτερη ωριμότητα". Το μόνο που γυρεύουν αυτές οι γυναίκες, συνεχίζει απτόητη η κυρία Γιάννα, είναι να μην είναι ο άντρας τους αλκοολικός και να μη τις κακομεταχειρίζεται. Όλα τα άλλα βολεύονται.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναζητηθεί, λέει, και η αναποτελεσματικότητα των εγχώριων γραφείων συνοικεσίων, παρόλο που κάνουν τα πάντα για να ικανοποιήσουν τους πελάτες τους. Η αδυναμία τους "οφείλεται στο εγγενές και μόνιμο πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας: τη νοοτροπία των Ελληνίδων που έχουν υπερβολικές απαιτήσεις από τον άντρα (να είναι όμορφος, ψηλός, πλούσιος, από καλή οικογένεια, τέλειος κ.τ.λ.), αλλά και πιστεύουν ότι όλοι οι άντρες βρίσκονται στα πόδια τους". Οι Βουλγάρες βρίσκονται στον αντίποδα αυτής της συμπεριφοράς: "Φημίζονται για την εργατικότητα και την ομορφιά τους. Έχουν μάθει να δουλεύουν σκληρά και συνδυάζουν εργασία και νοικοκυριό. Δουλεύουν οκτώ ώρες, επιστρέφουν στο σπίτι και πρέπει να κάνουν όλες τις δουλειές του σπιτιού μόνες τους. Και είναι πολύ καλές νοικοκυρές και ειδικά καλές μαγείρισσες (η βουλγαρική κουζίνα είναι σχεδόν παρόμοια με την ελληνική). Είναι ευθείες, ειλικρινείς, γίνο-

νται ο φίλος που θα σας βοηθήσει στις δύσκολες στιγμές, αλλά και ταυτόχρονα η ιδανική μητέρα".

Το όνειρο του πατριάρχη

Ιδού, λοιπόν, οι λόγοι για τους οποίους πρέπει να διαλέγει κανείς γυναίκα από κοινωνίες που βρίσκονται σε βαθιά κρίση: μην έχοντας, υποτίθεται, απαίτηση για κάτι περισσότερο από ένα πιάτο φαΐ, η γυναίκα αυτή ενσαρκώνει το όνειρο κάθε πικραμένου της Δύσης που αποδίδει στις "απελευθερωμένες" συμπατριώτισσές του την αδυναμία του να συμφιλιωθεί με την εποχή του. Τη διεστραμμένη φαντασίωση καλλιεργούν συστηματικά τα πολλά και διάφορα γραφεία συνοικεσίων που στριμώχνονται στο Διαδίκτυο πλασάροντας με το αζημίωτο γυναίκες από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης: Ελάτε σε μας για να διαλέξετε νύφη από μια τεράστια ποικιλία γυναικών -κάθε γραφείοπρακτορεύει κάμποσες χιλιάδες- που και ωραιότερες είναι από τις Δυτικές και πρόθυμες να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες και του πιο συνεπούς πατριάρχη.

Κάτι μεταξύ αφοσιωμένης γκέισας και εργατικής δούλας, οι γυναίκες που κοσμούν με τις συχνά προκλητικές πόζες τους τις πινακοθήκες των ιντερνετικών γραφείων προτείνονται κυρίως ως σωστές "παραδοσιακές" σύζυγοι. "Τα στοιχεία που διαφοροποιούν μια παραδοσιακή γυναίκα από τη μοντέρνα χειραφετημένη ομόφυλή της είναι οι προτεραιότητές της και οι αξίες της", εξηγεί χαρακτηριστικά μια ιστοσελίδα με θέμα την "Παραδοσιακή Ρωσίδα". "Οι αξίες της είναι συνώνυμες με την οικογένεια, τον άντρα και τα παιδιά της. Η γυναίκα αυτή δεν ξέρει τι θα πει εγωισμός και είναι έτοιμη να αφήσει τη σταδιοδρομία της για την οικογένειά της. Αν χρειαστεί, η γυναίκα αυτή θα δουλέψει για τους δικούς της με νύχια και με δόντια. Η παραδοσιακή Ρωσίδα έχει παλιομοδίτικη συμπεριφορά. Είναι απίστευτα πιστή, υπομονετική και γεμάτη κατανόηση, αλλά δεν ανέχεται φιλελευθερισμούς σε ζητήματα ηθικής".

Στο ίδιο μοτίβο κινούνται και οι μαρτυρίες ανδρών, συνήθως Αμερικανών, που αγόρασαν τις υπηρεσίες ενός γραφείου συνοικεσίων για να τους βοηθήσει να εντοπίσουν τη γυναίκα της ζωής τους στη μακρινή Μόσχα: "Οι Ρωσίδες έχουν αναμφίβολα μια διαφορετική νοοτροπία από τις δικές μας", δηλώνει ένας από αυτούς. "Είναι πολύ όμορφες, αφιερώνονται στην οικογένειά τους, είναι εξαιρετικές νοικοκυρές, φέρονται τρυφερά στο σύζυγό τους και ξέρουν να τον στηρίζουν, δεν είναι καθόλου χαϊδεμένες και δεν δίνουν δεκάρα για τα υλικά αγαθά".

Αν οι Αμερικανοί παίρνουν το ρίσκο να ταξιδέψουν ως τη Ρωσία, γιατί οι Έλληνες να μην πεταχτούν ως τη γειτονική Βουλγαρία; Το δέλεαρ είναι ούτως ή άλλως μεγάλο: μια γυναίκα όπως την ονειρεύτηκαν και που θα δυσκολευτεί πολύ να τους απορρίψει. Κι όλα αυτά με 150.000 δρχ. συν τα λιγοστά έξοδα της μετακίνησης. Μοιάζει να αξίζει τον κόπο.

Μεταξύ συναινούντων ενηλίκων υπογράφεται, λοιπόν, το γαμήλιο συμβόλαιο που υπόσχονται τα γραφεία συνοικεσίων του κυβερνοχώρου. Το ότι ο ένας, για την ακρίβεια η μία, από τους συμβαλλόμενους δεν έχει τη δυνατότητα να επιβάλει τους δικούς της όρους συνιστά μικρή λεπτομέρεια. Όπως και το γεγονός ότι οι γυναίκες αυτές που αγοράζονται εφάπαξ ως πειθήνιες σύζυγοι μπορεί να αποδειχθούν πιο άτυχες από τις συντοπίτισσές τους που πουλάνε τις υπηρεσίες τους κατά δόσεις. Ούτως ή άλλως, η κατάρρευση των κοινωνιών της Ανατολικής Ευρώπης έχει πλέον συνδεθεί με την εκποίηση των γυναικών τους στους ανδρικούς πληθυσμούς κοινωνιών με μεγαλύτερη οικονομική ανθεκτικότητα. Και στο σημείο αυτό, η Ελλάδα αποδεικνύεται καθημερινά πρώτη δύναμη στα Βαλκάνια.

(Ελευθεροτυπία, 11/11/2000)

Πηγή

<http://www.iospress.gr/mikro2000/mikro20001111.htm>

44. Ας επιλέξουμε να παρακολουθήσουμε ταινία ή ταινίες για τη μετα-νάστευση, από τον παγκόσμιο κινηματογράφο

Ενδεικτικά

Ae fond kiss (Ένα τρυφερό φιλί), 2004, του Κεν Λόουτς, Βρετανία

Tickets, 2005, των Ερμάνο Όλμι – Αμπάς Κιαροστάμι – Κεν Λόουτς

Nuovomondo (Χαμένα όνειρα), 2006, του Εμανουέλε Κριαλέζε, Ιταλία

Περισσότερα:

- στην ιστοσελίδα www.provoles.gr
- αρχεία εθνογραφικού κινηματογράφου (παγκόσμια λαϊκή παράδοση τον 20^ο αι.)

45. Φτιάχνουμε κι εμείς μια δραστηριότητα!

Φύλλο παρατήρησης

Παρατήρηση από εξωτερική παρατηρήτρια

Ελεύθερες σημειώσεις με:

- καταγραφή του τόπου και του χρόνου
- άξονες της παρατήρησης:
 - συναισθηματικές αντιδράσεις εκπαιδευομένων
 - γλωσσική ανταπόκριση
 - καταγραφή και σχολιασμός των προσεγγίσεων που ακολουθούνται στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση ενηλίκων

Φύλλο παρατήρησης

Έρευνα-δράση και συμμετοχική παρατήρηση από τη διδάσκουσα-ερευνήτρια

Ελεύθερες σημειώσεις με:

- καταγραφή του τόπου και του χρόνου
- άξονες της παρατήρησης:
 - συναισθηματικές αντιδράσεις εκπαιδευομένων
 - γλωσσική ανταπόκριση
 - καταγραφή και σχολιασμός των προσεγγίσεων που ακολουθούνται στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση ενηλίκων

Όλες οι σημειώσεις από τα Φύλλα Παρατήρησης

Στέκι Μεταναστών Βόλου, Γκλαβάνη 82

1η Συνάντηση 26 Μαρτίου 2008

Σημειώσεις εξωτερικής παρατηρήτριας

Σήμερα, στις 26/3/08, ημέρα Τετάρτη, προσκλήθηκα να παρακολουθήσω ως εξωτερική παρατηρήτρια τη διεξαγωγή μιας διδασκαλίας ενός λογοτεχνικού αποσπάσματος από τη νουβέλα της Βασιλικής Ηλιοπούλου με τίτλο *Η Λιούμπα και άλλα αρώματα*, από τις εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & ΣΙΑ Α.Ε., Αθήνα 2000. Η διδασκαλία έλαβε χώρα στο Στέκι Μεταναστών, στην οδό Γκλαβάνη, στις 3.15 μ.μ. Η φιλόλογος εκπαιδευτικός, κ. Αλεξία Καπραβέλου, είχε οργανώσει τη διδασκαλία.

Όταν εισήλθα στην αίθουσα, παρατήρησα το ζεστό κλίμα που υπήρχε ανάμεσα στην εκπαιδευτριά και τις εκπαιδευόμενες. Το τμήμα αποτελείται από 5 εκπαιδευόμενες. Οι 4 είναι από τη Βουλγαρία, και η 1 από την Αλβανία. Συνομιλούν στη μητρική τους γλώσσα. Περιστασιακά μου απευθύνουν το λόγο στα ελληνικά και μου εκθέτουν τους προβληματισμούς τους σχετικά με τα προβλήματα ανεργίας που τους απασχολούν και που τα θεωρούν από τα σημαντικότερα. Εκφράζουν τις απόψεις τους για τη χώρα, στην οποία ζουν τα τελευταία χρόνια, για τους Έλληνες, για τη νοοτροπία τους σχετικά με τους μετανάστες και για τη συμπεριφορά τους.

Εντύπωση μου κάνουν οι λέξεις που χρησιμοποιούν. Προσπαθούν να εκφράσουν κυρίως συναισθήματα. Χρησιμοποιούν, ως επί το πλείστον, εκφράσεις φορτισμένες συναισθηματικά, όπως για παράδειγμα «στενοχωριέμαι», «λυπάμαι», «είναι κρίμα», «είμαι πολύ στενοχωρημένη».

Οι δύο από τις πέντε (η μία Βουλγάρα και η Αλβανίδα) έχουν περισσότερη άνεση κι ευχέρεια στην ελληνική γλώσσα. Απευθύνουν το λόγο

και σε μένα και στην εκπαιδευτριά, στα ελληνικά, σχεδόν αυθόρμητα. Οι υπόλοιπες τρεις (Βουλγάρες) συνομιλούν στη γλώσσα τους κι δείχνουν κάποια δυσκολία στο να απαντήσουν άμεσα στα ελληνικά.

Η διδασκαλία ξεκινά με σύντομη εισήγηση της εκπαιδευτριάς, η οποία κατ' αρχήν παρουσιάζει το λογοτεχνικό βιβλίο, καθώς και το θέμα, το οποίο θα πραγματευτούν. Το θέμα είναι ανοικτού τύπου και ζητείται από τις εκπαιδευόμενες να κάνουν τις προτάσεις τους σχετικά μ' αυτά που θα τους άρεσε να συζητήσουν, να εκφράσουν τις απόψεις τους.

Ζητούν διευκρινίσεις για κάποιες λέξεις και την ερμηνεία τους, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στην επεξεργασία του θέματος.

Και σ' αυτό το στάδιο, ο λόγος τους έχει έντονα συναισθηματικά στοιχεία, όπως για την αγάπη του κόσμου, την ανάγκη που νιώθουν να εισπράττουν αυτή την αγάπη, την αλληλεγγύη, την ανθρωπιά, ενάντια στο ρατσισμό. Ο ρατσισμός είναι ένα πρόβλημα που θέτουν, και δείχνουν ότι τις απασχολεί έντονα, όπως και η συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντί τους. Εκφράζονται, βέβαια, και θετικές απόψεις κι εντυπώσεις για τη χώρα υποδοχής και τους κατοίκους της.

Οι δύο (1 Βουλγάρα και η Αλβανίδα) κάνουν διάλογο μεταξύ τους, καθώς και με την εκπαιδευτριά. Χρησιμοποιούν έντονα επικοινωνιακό λόγο, παρόλα τα γραμματικά και συντακτικά λάθη, που είναι αναμενόμενα. Οι υπόλοιπες τρεις (Βουλγάρες) συνεχίζουν να συνομιλούν στη μητρική τους γλώσσα και δείχνουν να δυσκολεύονται να συνομιλήσουν στα ελληνικά⁵⁴.

⁵⁴ Στην πραγματικότητα, οι δύο απ' αυτές δυσκολεύονται αρκετά, μια και άργησαν ν' αρχίσουν μαθήματα ελληνικών, και η συμπατριώτισσά τους εξηγεί. Ως εκπαιδευτριά πιέζομαι να προλάβω την ανάγνωση και τις δραστηριότητες, στο χρονικό περιθώριο που σχεδίασα, αλλά οι μετανάστριες δίνουν προτεραιότητα στη μεταξύ τους χαλαρή συζήτηση, σχετική ή άσχετη με τη διδασκαλία, και πρέπει να είναι απόλυτα ελεύθερες να εκφράζονται σε όποια γλώσσα επιθυμούν. Πρόκειται για ενήλικες ταλαιπωρημένες, και το Στέκι δεν είναι υποχρεωτική εκπαίδευση αλλά χώρος κοινωνικού προβληματισμού. Εκ των υστέρων διαπίστωσα ότι μάλλον δεν είναι καλή ιδέα η ύπαρξη συντονιστριών στην ομάδα, μια και φαίνεται να μονοπωλούν τη συζήτηση και να αποκτούν έναν ανεπιθύμητο, κυριαρχικό ρόλο, ενώ μόνον αυτό δεν επιδιώκουμε. Παράλειψή μου ήταν ίσως ότι δεν ασχολήθηκα αρκετά με τις άλλες τρεις, που συνέχιζαν να μιλούν βουλγαρικά, για να έχουν μια πιο ενεργό συμμετοχή στις δραστηριότητες, όμως δεν είμαι βέβαιη αν αυτό είναι αδιαφορία ή ελευθερία, από την πλευρά μου κι από την πλευρά τους, και, κατά συνέπεια, αν είναι α priori αρνητικό. Αυτή η αδυναμία μάλλον θα φανεί ότι μετριάζεται κατά τις επόμενες συναντή-

Τους ζητείται από την εκπαιδευτρια να κάνουν αυτοκριτική και να εκθέσουν τα καλά τους στοιχεία, κατά τη γνώμη τους. Τους ζητούνται επιθετικοί προσδιορισμοί για το άτομό τους. Οι δύο ανταποκρίνονται και σ' αυτό με σχετική άνεση. Οι υπόλοιπες συνεχίζουν να συνομιλούν στη γλώσσας τους, εκφράζοντας τις απόψεις τους. Τους ζητείται να εκθέσουν και αρνητικά τους στοιχεία. Δείχνουν να δυσκολεύονται να εκφέρουν επιθετικούς προσδιορισμούς μονολεκτικώς. Αντίθετα, περιφραστικά τούς είναι πιο εύκολο να αποδώσουν τις σκέψεις τους.

Κάποια Βουλγάρα⁵⁵ λέει ότι της αρέσει η αγωνιστικότητα των Ελλήνων εργαζομένων και η διεκδικητικότητά τους σχετικά με τα εργασιακά τους δικαιώματα. Εκφράζουν την ανάγκη τους για καθοδήγηση και βοήθεια από τις ελληνικές υπηρεσίες (π.χ. ΙΚΑ), καθώς και το παράπονό τους για έλλειψη βοήθειας και ύπαρξη ανισοτήτων σχετικά με τα εργασιακά δικαιώματα.

Ο ρατσισμός τούς προξενεί έντονα αρνητικά συναισθήματα. Αυτό το εκφράζουν σ' όλα τα στάδια του μαθήματος.

Ακολουθεί ανάγνωση του λογοτεχνικού αποσπάσματος. Εκφράζεται ο προβληματισμός (από μία Βουλγάρα) τι ήταν αυτή που έγραψε τη νουβέλα. Εκφράζονται θετικά σχόλια, ότι πρόκειται για ρεαλιστικό κείμενο.

Τους ζητείται στη συνέχεια να πουν λέξεις ή φράσεις που έχουν ακούσει στο δρόμο (ή κυρίως σε σπίτια) γι' αυτές. Απαντούν: «τρελή», «γαμώτο», «είσαι κακιά», «πουτάνα» ... Εκφράζονται αρνητικά σχόλια για την κουλτούρα των Ελλήνων. Τις προτιμούν όμως για δουλειά, λένε, υπάρχουν και τα καλά. Λέξεις και φράσεις που έχουν ακούσει στη χώρα τους. Πολ-

σεις, που καταγράφω στις επόμενες σημειώσεις μου, ή την εξηγή πιο πειστικά. Σφάλμα ήταν ίσως και η από την αρχή κατανομή, μια και ένα τμήμα με μαθητές από την ίδια χώρα φαίνεται ότι γκετοποιεί και δεν προωθεί την πολυπολιτισμική επικοινωνία και τη διεθνιστική αλληλεγγύη, αλλά, όπως φαίνεται εδώ, ούτε και τη μάθηση. Ωστόσο, τέτοια ώρα σε μάθημα στο Στέκι μόνον οι οικιακές βοηθοί μπορούν να συμμετέχουν. Επίσης, αν οι μαθητές δεν σχεδιάζουν να συμμετέχουν σε εξετάσεις πιστοποίησης, δεν είναι απαραίτητο και να είναι ομοιογενές το τμήμα ως προς το επίπεδο γνώσεων, μια και οι 'καινούργιοι' χρειάζονται τη βοήθεια των πιο 'προχωρημένων'.

⁵⁵ Που βοηθούσε, προηγούμενως, τις άλλες δύο.

λοί έχουν άσχημη γνώμη γι' αυτές, λένε ότι έχουν έρθει για σεξ, άλλοι τις λυπούνται.

Σημειώσεις ερευνήτριας

Βόλος, Στέκι Μεταναστών, Τετάρτη 26/3/2008, 15.15

Προσέρχονται 4 Βουλγάρες, 1 Αλβανίδα. Μιλάνε κυρίως βουλγαρικά μεταξύ τους. Λένε τα νέα τους. Μία είχε βγάλει φωτογραφίες από παλιότερο μάθημα στο Στέκι, και τώρα τις μοιράζει⁵⁶. Μία αγόρασε ένα ωραίο άσπρο βρακί με δαντέλα και το δείχνει στις διπλανές της. Μία βρήκε δουλειά και την περιγράφει, είναι χαρούμενη. Παρατηρείται εναλλαγή γλωσσικών κωδίκων (ελληνικά - βουλγαρικά ή αλβανικά). Μιλάνε για την πολιτική και τα κοινωνικά προβλήματα. *Η εποχή του θερισμού*: να ρωτήσω πού θα βρω αυτή την ταινία⁵⁷, είναι αριστούργημα του ρωσικού κινηματογράφου για την κατάρρευση της ελπίδας. Φέρνουν γλυκά και αναψυκτικά.

Μου ζητούν να ρωτήσω στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου αν υπάρχουν βιβλία στα βουλγαρικά και ρωσικά⁵⁸. Μία είναι αγανακτισμένη, λέει «Πληρώνουμε λεφτά για ένσημα, για να πάρουμε σύνταξη μόνον 20 ευρώ, είπε από την Αθήνα μια δικηγόρος, Βουλγάρα. Κι από το Εργατικό Κέντρο Βόλου μάς είπε άλλα εκείνος ο κύριος. Μας κοροϊδεύουν». Άλλη λέει «Δουλεύουμε σε σπίτια με κατάκοιτους ή τρελούς ή και τα δύο».

Οι αντιδράσεις τους απέναντι στη συγγραφέα είναι ότι τα γράφει με δικό της τρόπο⁵⁹, ρεαλιστικό και φαίνεται ότι ξέρει από τη ζωή των μεταναστριών. Το κείμενο λέει ότι η Λιούμπα έχει χρυσό δόντι. «Α, κι εγώ είχα

⁵⁶ Η φωτογραφία απεικονίζει μετανάστριες με τη δασκάλα τους, εμένα, γελαστές, να σηκώνουμε τα ποτήρια. Χαίρομαι πολύ και συγκινούμαι.

⁵⁷ Τελικά, δεν υπάρχει σε DVD, μέχρι στιγμής τουλάχιστον. Βλέπε σχετική Δραστηριότητα για την ταινία αυτή.

⁵⁸ Μόνον ελληνορωσικό λεξικό.

⁵⁹ Αργότερα, θα καταλάβω την αμφισημία της αντίδρασης αυτής, μια και μ' αυτό η μετανάστρια εννοεί ότι η συγγραφέας και έχει μια πρωτοτυπία αλλά και τα γράφει από τη δική της σκοπιά, που είναι διαφορετική από τη σκοπιά των μεταναστριών.

χρυσά δόντια, όταν ήρθα, και μετά τα έφτιαξα, για να είναι άσπρα τα σφραγίσματα, όπως τα δόντια», λέει μια από τις εκπαιδευόμενες.

Εκ των υστέρων σημειώσεις⁶⁰, Τρίκερι (όπου υπηρετώ), Πέμπτη 27/3/2008, 07.00 π.μ.

Οι μετανάστριες κάνουν συχνές συζητήσεις για τη φύση του παλιού καθεστώτος και τις αλλαγές εκεί, για την ανεργία, τις εργασιακές συνθήκες, τη συμπεριφορά των γηγενών, τη νοσταλγία που νιώθουν για την οικογένεια, για τις μικροαγορές τους, για την ελληνική τηλεόραση (σχολιάζουν ειδήσεις από την Ελλάδα, καθώς και την κωμική εκπομπή του Λάκη Λαζόπουλου, τον οποίο αγαπούν, γιατί υποστηρίζει τους μετανάστες).

Ο χώρος του Στεκιού δεν είναι αξιοζήλευτος, καθώς πρόκειται για παλιό υπερυψωμένο σπίτι με δωμάτια που δίνουν την αίσθηση της διάσπασης. Είναι παλιό κτίριο, γεμάτο υγρασία και αναδύει μυρωδιά μούχλας και παλιού ξύλου, τώρα πια και σπασμένων σωλήνων, λόγω των παρακείμενων εργασιών. Κάποιοι τη λένε γιάφια, χαριτολογώντας. Ωστόσο, στο μικρό χώρο της διδασκαλίας ανοίγουμε το παράθυρο, που όμως δεν φωτίζει πολύ, ανάβουμε και φως, έχουμε whiteboard, οι μαθήτρες κάθονται σε Π γύρω από ένα μεγάλο τραπέζι από... πόρτα, υπάρχουν μεγάλες ντουλάπες για εκπαιδευτικά υλικά και υλικά κινηματικών δράσεων του Στεκιού. Άναψα και το κλιματιστικό, για να ζεσταινόμαστε, γιατί τη σόμπα πετρελαίου που υπάρχει τη φοβάμαι και τη βαριέμαι. Η ξύλινη πόρτα κάτω σκεβρώνει συνεχώς από την υγρασία, πεθαίνω μέχρι να ξεκλειδώσω, και με βοηθάνε οι Βουλγάρες, που είναι πιο χεροδύναμες. Αντιρατσιστικές αφίσες⁶¹ κάνουν το χώρο πιο χαρούμενο, αλλά το κτίριο θα έπρεπε να είναι πιο ευάερο, ευήλιο, ενιαίο, με θεματικές γωνίες. Η Αλβανίδα μετά τη συνάντησή μας

⁶⁰ Μια και είναι δύσκολο ταυτόχρονα να διδάσκω και να καταγράφω τα πάντα, κατέγραψα εκ των υστέρων όλα όσα θυμόμουν και επεξηγήσεις.

⁶¹ μια και το Στέκι λειτουργεί υπό την αιγίδα του Συντονιστικού Αντιρατσιστικών, Μεταναστευτικών, Κοινωνικών Οργανώσεων και Πολιτών Βόλου, καθώς και της εθελοντικής κοινωνικής οργάνωσης Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών - κίνηση Βόλου.

πέταξε τα σκουπίδια και έπλυνε τα πιάτα. Γενικά, το Στέκι είναι αυτοδιαχειριζόμενο.

Οι γυναίκες έχουν ανάγκη να βρεθούν και να μιλήσουν παρά να κάνουν μάθημα. Μαθαίνουν λίγα ελληνικά, σιγά σιγά. Καταλαβαίνουν, μερικές ξέρουν να μιλούν καλά, ακόμα λιγότερες ξέρουν να διαβάζουν, αλλά επέμεναν πολύ και ζήτησαν να μάθουν να γράφουν σωστά, βάσει κανόνων, έχουν δηλαδή μάθει στη χώρα τους τον παραδοσιακό τρόπο γλωσσικής διδασκαλίας. Στη συνάντησή μας φάνηκε ότι η Λογοτεχνία⁶² τις δυσκολεύει, προτιμούν να με βλέπουν και να με ακούνε που διαβάζω, παρά συμμετέχουν και οι ίδιες στην ανάγνωση κοιτάζοντας το κείμενο. Επίσης, τις κουράζει ένα μακροσκελές κείμενο, οπότε στην επόμενη συνάντηση θα τους διαβάζω μικρά αποσπάσματα, τα κυριότερα. Φυσικά, θα τις κινητοποιήσω ξανά, για να μη σημειωθούν διαρροές, ίσως πρέπει να έρθουν κι άλλες. Περισσότερο προτιμούν τη συζήτηση με κοινωνικά θέματα από τη ζωή τους. Τους μοίρασα φωτοτυπίες από το απόσπασμα και θα το πάρουν μαζί τους στο σπίτι τους. Το κλίμα ήταν πολύ φιλικό και οικείο, γιατί έχουμε ήδη από καιρό εξοικειωθεί και πλησιάζει ο ένας τον άλλον. Τα κίνητρα της μάθησης δεν είναι ωφελιμιστικά (πιστοποιήσεις, καλύτερο βιογραφικό) αλλά επικοινωνιακά.

Οι μετανάστριες βιώνουν πολύ δύσκολες καταστάσεις:

- κακοπληρώνονται,
- κινδυνεύουν με ανεργία,
- είναι εσώκλειστες,
- είναι εξαρτημένες από ιδιώτες εργοδότες στο οικογενειακό άσυλο και, συνεπώς, στο άβατον ως προς τον εργατικό έλεγχο,
- οι άρρωστοι ηλικιωμένοι, αν δεν τις δημιουργούν σοβαρά προβλήματα, πάντως ούτε ευχάριστη παρέα είναι ούτε ξεκούραστη,

⁶² Η Λογοτεχνία απευθύνεται καλύτερα στο επίπεδο 3 και 4, απόκτησης επάρκειας της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας, ή και σε μικρότερα επίπεδα, με την προϋπόθεση ότι έχουμε βρει τον κατάλληλο και αποτελεσματικό τρόπο να διδάξουμε κάτι που είναι απαιτητικότερου επιπέδου.

- η δουλειά τους είναι απαξιωτική, καθώς είναι βαριά χειρωνακτική, βρώμικη, ανθυγιεινή,
- χρειάζονται χρήματα, μια και οι τιμές των προς αγορά αγαθών στη Βουλγαρία είναι όπως στην Ελλάδα, σε κάποια είδη διατροφής και ακριβότερες, ενώ οι μισθοί είναι π.χ. του εκπαιδευτικού 120 ευρώ το μήνα (!!!), με αντιστοιχία στην Ελλάδα 1200 ευρώ το μήνα, δεν υπάρχει καν σύγκριση⁶³,
- προσπαθούν να ξεφύγουν και από την καταπίεση και την ασυδοσία που επικρατεί στη χώρα τους, την εξαθλίωση, τη ματαίωση.

Μια μετανάστρια μού είχε πει παλιότερα⁶⁴ ότι έκοψαν ένα μηδαμινό επίδομα θέρμανσης από την εν διαστάσει κόρη της, που έχει ανήλικο παιδί, γιατί μπήκαν οι ελεγκτές στο σπίτι της και παρατήρησαν ότι έφτιαζε καινούργια κουζίνα, άρα είναι ευκατάστατη (!), αφού η μαμά της της στέλνει λεφτά από την Ελλάδα. Στην Ελλάδα, να μπει υπάλληλος σε ελληνικό σπίτι, να ελέγχει αν τα έπιπλα είναι καινούργια, για ένα επίδομα; Θα ξεσηκώνονταν και οι πέτρες⁶⁵. Αυτό δείχνει την ανελευθερία και του προηγούμενου καθεστώτος, που διέψευσε τα όνειρα όσων θυσιάστηκαν για ένα καλύτερο μέλλον (βλ. *Η εποχή του θερισμού*⁶⁶, ταινία ρωσική). Μια Βουλγάρα λέει, αγανακτισμένη, ότι δεν είχαν ποτέ κομμουνισμό αλλά σοσιαλισμό, τα πρώτα το πολύ 10 χρόνια, της Οκτωβριανής, και μετά οι αξιωματούχοι έκλεβαν τα ταμεία, και σήμερα παρουσιάζονται πάμπλουτοι, η λεγόμενη μαφία. Δεν είναι μαφία, όμως, είναι η προνομιούχος κάστα που εξέθρεψε το καθεστώς.

Τα συναισθήματά τους είναι έντονα αρνητικά για όσα βίωσαν και βιώνουν: οργή, αγανάκτηση, θλίψη. Από τη νουβέλα περιμένουν την ταύτι-

⁶³ Ένας Βούλγαρος, πρώην πρόεδρος, νυν πανεπιστημιακός Καθηγητής με έδρα και πανεπιστημιακό εργαστήριο στη χώρα του, μού έλεγε σε συνέδριο ότι, για να εξασφαλίσει 1000 ευρώ το μήνα, εργάζεται πολλαπλά, αθροίζοντας τις πενιχρές αμοιβές από δω κι από κει.

⁶⁴ Βλ. σχετική συνέντευξη με την ερωτώμενη υπ' αριθ. 4.

⁶⁵ Όχι χάρη στον καπιταλισμό αλλά χάρη στην πικρή εμπειρία από τους παγκόσμιους πολέμους, τον εμφύλιο, τη δικτατορία, και, συναισθηματικά, χάρη στους αγώνες για τη δημοκρατία.

⁶⁶ Βλ. σχετική Δραστηριότητα.

ση, γι' αυτό ακούνε με περιέργεια και προσοχή. Κάποιες αντιδρούν αυθόρμητα σε διάφορα σημεία του κειμένου, το οποίο διαβάζω εγώ, η εκπαιδεύτρια, μεγάλωφωνα. Θέλουν να μάθουν πώς αντιμετώπισε η ηρωίδα τα προβλήματά της.

Χρειάζεται κάποια επίσπευση και συντομία στην ανάγνωση - συζήτηση - δραστηριότητες, μια και οι εκπαιδευόμενες χρειάζονται χρόνο και για την επικοινωνία μεταξύ τους, στην αρχή κάθε συνάντησης, περίπου 15.15, οπότε το μάθημα συρρικνώνεται και κάποιες πρέπει να φύγουν στις 16.30 και όχι στις 16.45 που λήγει το μάθημα. Πηγαίνουν πίσω, στο σπίτι της ηλικιωμένης, πριν αυτή ξυπνήσει. Δένονται συναισθηματικά με το πρόσωπο που φροντίζουν, λένε «Πέθανε η γιαγιά μου», όταν πεθάνει, «εμένα η γιαγιά μου είναι πολύ καλή γυναίκα», «η γιαγιά της Μαρίας είναι τρελή» κλπ.

Επίσης, είναι αρκετά ελεύθερες, άνετες και εξοικειωμένες με το σώμα τους, είναι αξιοπρεπείς και όχι σεμνότυφες. Τις αρέσουν οι συζητήσεις για έρωτες, δεσμούς, σχέσεις. Αυτό είναι παρεξηγήσιμο από την ελληνική πατριαρχική - ανδροκρατική κοινωνία, αν και το βαθύτερο αίτιο δεν είναι η σεμνοτυφία της αλλά η διάθεση επιβολής και η εκμετάλλευση μέσω της σεξουαλικότητας. Οι γυναίκες αυτές είναι φτωχές και ξένες, όπως λέει και η Λιούμπη στην ομώνυμη ταινία. Αυτά τα στοιχεία, όπως και ότι δύσκολα μπορούν να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους, τις καθιστά ευάλωτες. Ο σεξισμός προσπαθεί να επιβάλει την απόλυτη υποταγή και υπακοή αυτών των, στην πραγματικότητα, υπερήφανων γυναικών. Άνδρες μη ερωτεύσιμοι για διάφορους λόγους, απορριπτέοι από τις ντόπιες, οι οποίες δεν βρίσκονται σε κατάσταση ανάγκης, παρενοχλούν τις αλλοδαπές, προσδοκώντας από αυτές οφέλη: δωρεάν εργάτρια - υπηρέτρια, συγκαταβατική συμπαραστάτρια, μη διεκδικητική ερωμένη. Κάποιες από αυτές συνάπτουν σχέσεις με Έλληνες, με την ελπίδα της υπηκοότητας, αν και τώρα πια, τουλάχιστον οι Βουλγάρες ως μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν τη χρειάζονται, αλλά

κυρίως με την ελπίδα να ξεφύγουν από τη φτώχεια τους, από το σκληρό επάγγελμα, να ξεκουραστούν και να ανεβούν οικονομικά και κοινωνικά. Άγνωστο κατά πόσο τέτοιοι γάμοι είναι ευτυχισμένοι [Να μια αφορμή για έρευνα]. Όλοι ίσως έχουν εξωτερικά, ωφελιμιστικά προσωπικά κίνητρα, αλλά το ζητούμενο είναι η επικοινωνία και αμοιβαιότητα.

Επομένως, τα αιτήματα των μεταναστών συνοψίζονται στα εξής:

- νομιμοποίηση και πολιτογράφηση όλων των μεταναστών, χωρίς προϋποθέσεις,
- ίσα δικαιώματα, πολιτικά, κοινωνικά, εργασιακά, εκπαιδευτικά, ατομικά,
- κουλτούρα της διαφορετικότητας, πολυπολιτισμικότητας, του σεβασμού της προσωπικότητας, της αποδοχής, της συνεργασίας και φιλίας,
- ισότητα των φύλων,
- διαρκής αγώνας για μια κοινωνία χωρίς εξουσίες, βία, εκμετάλλευση, διακρίσεις και αδικίες.

«Μόνο δύο βαλίτσες έχει» [η Λιούμπα στη νουβέλα], ρωτά μια μετανάστρια. «Εγώ έχω ένα φορτηγό πράγματα».

Βαλίτσα: σύμβολο μετακίνησης, αστάθειας, ταλαιπωρίας αλλά και σύμβολο περιήγησης, σοφίας από τις εμπειρίες, ελευθερίας, κατάργησης της ιδιοκτησίας και των συνόρων.

Τακούνια: 'θηλυκότητα' αλλά και ανάγκη για επισημότητα, ότι παίρνουν τη δουλειά τους στα σοβαρά, είναι καθαρές και προσεκτικές, προέρχονται από μια υπερήφανη χώρα.

Σώμα 'άκομφο' απόρριψη των άλλων πολιτισμών, πίεση για επιβολή

Φόρεμα 'άκομφο' της ομοιομορφίας, με τη μόδα και τον

Ρούχα, παπούτσια, αξεσουάρ 'αταίριαστων' χρωμάτων' καταναλωτισμό.

Η Λιούμπα τρώει άτσαλα και λαίμαργα, χωρίς savoir vivre: πολιτιστική ηγεμονία της αστικής τάξης, επιβολή της εγκράτειας, αλλά και πίεση των γη-

γενών προς τους ξένους να ζουν όπως θέλουν αυτοί, για να είναι ευκολότερη η ενσωμάτωση και αφομοίωση.

Η Λιούμπα φέρνει *αρώματα* θαλπωρής, σπιτιού (κρέμα), λεπτής και αγνής ευωδίας, αρώματα φύσης (βανίλια, αγγούρι), σε αντίθεση με την ξινίλα που αποπνέει το σπίτι, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Η Λιούμπα *είναι* ευχάριστη, καλόκαρδη, απροσποίητη, ευθύς άνθρωπος, σε αντίθεση με τους ασυμπάθητους εργοδότες, που είναι βουτηγμένοι στο συμφέρον, στην υποκρισία, στη μικρότητα του κουτσομπολιού. Σ' αυτούς προσωποποιείται ο καπιταλισμός σήμερα, που αποτυπώνεται στην κερδοσκοπία, στον ατομισμό, στο ρατσισμό.

Σώμα 'άκομφο': επιβολή επιθυμητών σωματικών προτύπων, για να είναι ελγξιμα και εγκρατή.

Ο πατέρας είναι επικίνδυνα αμέτοχος, ίσως η απιστία είναι γι' αυτόν 'καταφύγιο' με άλλοθι το νευρωτισμό και τη μικροπρέπεια της γυναίκας του. Ο σεξισμός, λοιπόν, δικαιωνίζεται όχι μόνον από άνδρες αλλά και από γυναίκες, αφού η κυριαρχικότητα γίνεται αποδεκτή με την παθητικότητα, η βία με τη θυματοποίηση, η εκμετάλλευση με την αποδοχή της χωρίς αντίδραση, τα πρότυπα με την έλλειψη αντίστασης σ' αυτά. Η δυσλειτουργική οικογένεια αποτελεί παράδειγμα προς αποφυγήν για την έφηβη Δάφνη, που παρατηρεί τον κόσμο και θέλει να τον αλλάξει. Στηλιτεύει το συντηρητισμό, το συμφέρον, την υποκρισία, την καθημερινή φθορά των γονέων της με το να συζητούν και να ενεργούν ανούσια. Η διάθεσή της για αμφισβήτηση των πραγμάτων, ελευθερία και αυτονομία συμβολίζεται με τα πατίνια, που την οδηγούν έξω από το ασφυκτικό περιβάλλον του σπιτιού και της οικογένειας.

Εκ των υστέρων σημειώσεις, Βόλος, Κυριακή 30/3/2008, 10.30 π.μ.

Σελ. 28 του βιβλίου

Καθώς διάβαζα, οι Βουλγάρες είχαν κάποιες αυθόρμητες αντιδράσεις.

Μάλινκαγια = μικρούλα, μπάμπουσκα = γιαγιά, μερικές από τις λέξεις του βιβλίου.

Θεώρησαν πολύ ευχάριστο σημείο που η Δάφνη ασχολείται με τα πατίνια της.

Εξηγώ τις λέξεις που ζήτησαν: σαντιγί, πατίνια, ονειροπαγίδα, τόφαλος.

Διαβάζω και περιγράφω πώς η Λιούμπα σκουπίζει το στόμα της γιαγιάς, με εξωγλωσσικά στοιχεία. Νιώθω ότι ανταποκρίνονται σ' αυτό, που είναι μέρος της καθημερινής τους εργασίας.

Σελ. 31

Η Λιούμπα, για την εργοδότηριά, έχει τα μισά βυζιά έξω. Ανταποκρίνονται οι Βουλγάρες σ' αυτό, γιατί κι αυτές τις κατηγορούν.

Θυμάμαι ότι είχα πάει μια φορά σε ένα ΚΕΠ να κάνω επικύρωση δικαιολογητικών μιας Βουλγάρας, και ο υπάλληλος, που είχε και υψηλή θέση, νομίζοντας ότι η Βουλγάρρα είμαι εγώ, με φλέρταρε διακριτικά αλλά και υποτιμητικά, έχοντας αέρα αυθεντίας. Μου ήρθε να του πω «Κάτσε καλά-αα...». Απ' αυτό κατάλαβα ότι κυρίως οι άνδρες παρενοχλούν, παρ' όσον οι γυναίκες προκαλούν, απλώς μερικές ανταποκρίνονται από ανάγκη, αλλά κάποιες απ' αυτές δεν είναι άμοιρες ευθυνών, αν με την ανταπόκρισή τους θα διαλύσουν έναν δεσμό ή μια οικογένεια, όπως στην ταινία *Λιούμπη*. Έτσι, διαιωνίζουν την πατριαρχία και το σεξισμό.

Εξηγώ τη συστατική επιστολή.

Η μάνα της Δάφνης είναι μια εργαζόμενη νευρική, κουρασμένη, εξαντλημένη, ξεθωριασμένη. Αντί όμως να αναζητήσει τις πραγματικές αιτίες των προβλημάτων της, θα ξεσπάσει σε κάποιον πιο αδύναμο απ' αυτή, στη Λιούμπα. Επίσης, δεν αντιλαμβάνεται ότι στη θέση της γιαγιάς θα έρθει κι αυτή, για να κάνει τη σχέση με την κόρη της πιο τρυφερή και πιο ουσιαστική.

Σελ. 35

Εξηγώ ότι η Δάφνη προσπαθεί να τρομάξει τη Λιούμπα, έτσι, χωρίς ιδιαίτερο λόγο, για να δει τις αντιδράσεις της ξένης και τα όριά της, και γιατί της αρέσει η ένταση και σύγκρουση, μια και είναι πια έφηβη. Δεν προλάβαμε από τη σελ. 36 κ.ε. Την επόμενη φορά.

Δραστηριότητες που συμπλήρωσαν οι μετανάστριες

Δραστηριότητα 1

Κεντρική ηρωίδα του βιβλίου είναι μια οικιακή βοηθός. Τι θα περίμενα από μια τέτοια νουβέλα;

Προφορική απάντηση

Να μαθαίνουμε για τα προβλήματα των μεταναστριών οικιακών βοηθών

Να κάνουμε εμείς το σενάριο και να γράψουμε εμείς το βιβλίο

Τι νιώθει η γυναίκα, πώς πέρασε, πώς άρχισε, πώς συνήθισε, πώς υποφέρει αυτή την κατάσταση, γιατί κι εμείς τα ίδια περνάμε

Δραστηριότητα 2

Συμπληρώνω τον πίνακα:

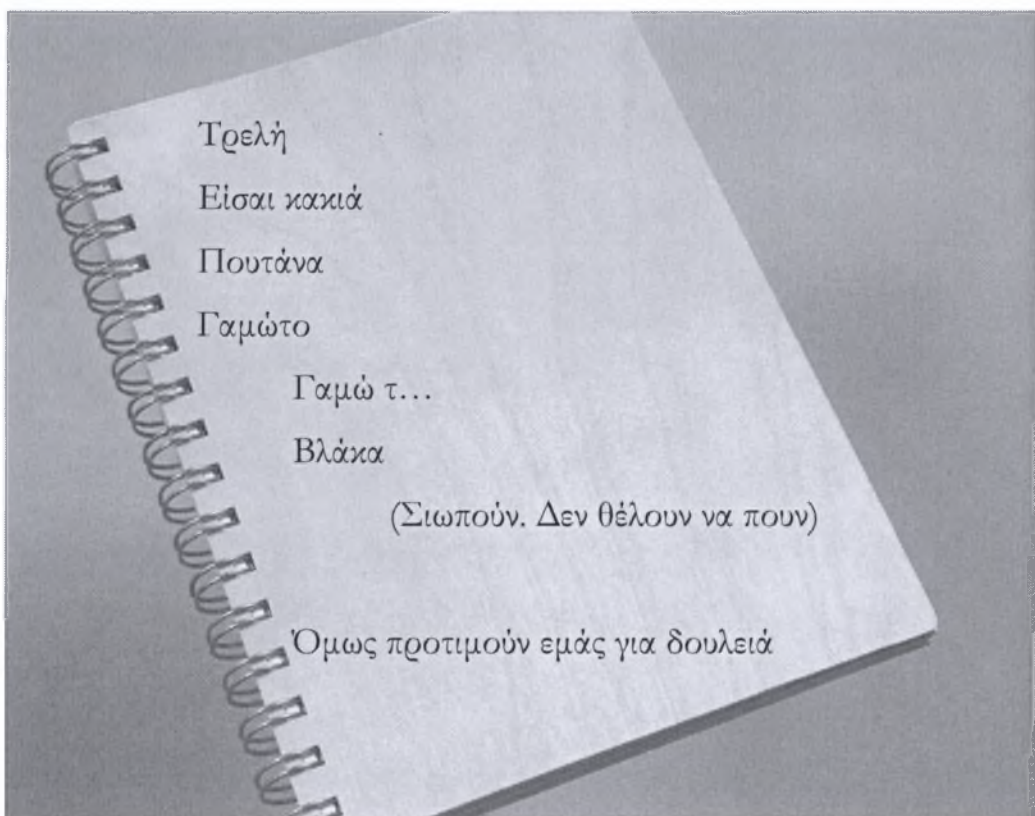
Προφορική απάντηση

Εμείς οι αλλοδαπές –προτερήματα: ήρθαμε για ένα καλύτερο μέλλον/είμαστε κοινωνικές/μαθαίνουμε ελληνικά/στέλνουμε εμβάσματα/είμαστε υπεύθυνες
Εμείς οι αλλοδαπές –ελαττώματα: μερικές άλλα λένε κι άλλα κάνουν/μερικές είναι αχάριστες, έχουμε βοηθήσει και δεν βοηθούν εμάς κάποια άλλη στιγμή/δεν είμαστε οργανωμένες, να ζητάμε από υψηλά ιστάμενα πρόσωπα περισσότερα δικαιώματα και να ενημερωνόμαστε
Οι Άλλοι οι γηγενείς –προτερήματα: βοηθούν/συμπαρίστανται/διεκδικούν με εργατικούς αγώνες/ήλιος, τραγούδια, μεγάλοι συνθέτες, Μαρία Κάλλας/οι νέοι είναι καλύτεροι άνθρωποι από τους μεγάλους
Οι Άλλοι οι γηγενείς –ελαττώματα: είναι ρατσιστές λόγω οπισθοδρομικών συνηθειών ή κακού χαρακτήρα/δεν αμείβουν σωστά, εκμεταλλεύονται/άνθρωποι εγωκεντρικοί, ανταγωνιστικοί, πεισματάρηδες/άνθρωποι σνομπ, ‘α-ριστοκράτες’/ψεύτες, απατεώνες/οι υπηρέσιες-οργανισμοί-φορείς δεν βοηθούν, είναι ένα παζάρι, μας κλέβουν τα λεφτά και δεν μας δίνουν τίποτα, είναι πόνος για όλο το λαό μας
Σε τι διαφέρουμε: είμαστε μόνες εδώ/οι ντόπιοι είναι κακοί στη μαγειρική/είμαστε κλεισμένες στο σπίτι, το ρεπό είναι 3 ώρες το μεσημέρι και όχι κάθε μέρα/άλλες είναι φυλακισμένες
Σε τι μοιάζουμε: πρέπει να είμαστε αγαπημένοι, όλοι μαζί, ανεξαρτήτως εθνότητας/υπάρχουν κι άνθρωποι καλοί

Δραστηριότητα 3

Συμπληρώνω έναν κατάλογο με λέξεις ή φράσεις που έχω ακούσει να λένε για μένα έξω και μέσα στα ελληνικά σπίτια:

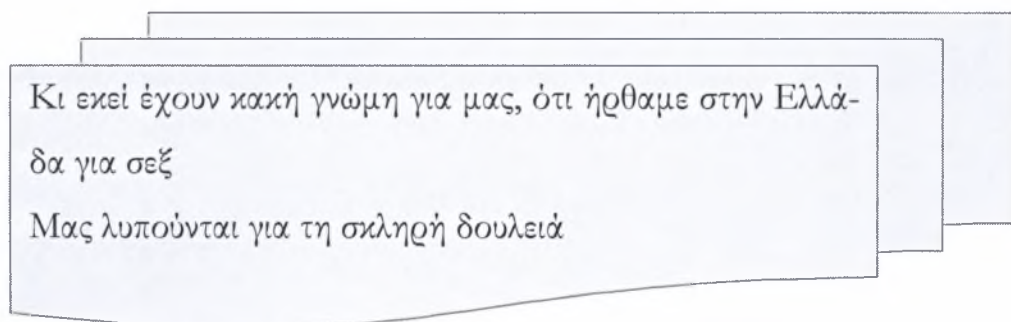
Προφορική απάντηση

Δραστηριότητα 4

Συμπληρώνω έναν κατάλογο με λέξεις ή φράσεις που έχω ακούσει να λένε για μένα έξω και μέσα στα σπίτια, στη χώρα μου:

Προφορική απάντηση

Στέκι Μεταναστών Βόλου, Γκιλαβάνη 82

2η Συνάντηση 2 Απριλίου 2008

Σημειώσεις εξωτερικής παρατηρήτριας

2^η Συνεδρία 2-4-2008

Συνεχίζεται η ανάγνωση ενός αποσπάσματος από το λογοτεχνικό βιβλίο της Βασιλικής Ηλιοπούλου. Εδώ σημειώνεται πως και οι πέντε εκπαιδευόμενες εκφράζουν την επιθυμία να ακούνε την αναγνώστρια-εκπαιδύτρια παρά να παρακολουθούν από μέσα από το κείμενο⁶⁷.

Επισημαίνεται η δυσκολία στη χρήση των προσωπικών αντωνυμιών (μου, σου του, μας κλπ.).

Κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης, σ' ένα σημείο το οποίο αναφέρεται σε μια ερωτική σχέση της ηρωίδας μ' έναν Έλληνα⁶⁸, εκφράζονται κάποια σχόλια, περισσότερο αρνητικά, για τους Έλληνες άνδρες.

Επίσης, γίνεται ιδιαίτερη αναφορά από την εκπαιδύτρια σε δύσκολες λέξεις κατά την κρίση της αλλά και ύστερα από απορίες των εκπαιδευόμενων.

Γίνεται αναφορά στη σχέση των δύο φύλων και σχολιάζεται η συμπεριφορά των ανδρών απέναντι σε ξένες γυναίκες και η ανισότητα που χαρακτηρίζει συνήθως τέτοιες σχέσεις.

Σε λέξεις για τις οποίες υπάρχει αμφιβολία ως προς τη σημασία τους, γίνεται αναφορά σε αντίστοιχες της δικής τους γλώσσας, μητρικής⁶⁹.

Σχολιάζεται από μια εκπαιδευόμενη πόσο λεπτομερής ήταν η περιγραφή ορισμένων στοιχείων (εικόνων ή καταστάσεων).

⁶⁷ Και η ορθοφωνία είναι απαραίτητη.

⁶⁸ Που διαλύθηκε, γιατί ο Σταύρος είπε ότι θα φύγει μακριά.

⁶⁹ Τουλάχιστον μία από τις κυρίες φέρνει μαζί της ελληνοβουλγαρικό λεξικό, στο οποίο ανατρέχουμε, αν χρειαστεί, περισσότερο για επιβεβαίωση της σημασίας.

Σχολιάζεται επίσης η συμπεριφορά των ηλικιωμένων, τους οποίους αυτές υπηρετούν, απέναντι στις ίδιες. Τους χαρακτηρίζουν φευτοαριστοκράτες και πως δεν είναι άξιοι να τις κρίνουν για τους τρόπους τους.

Η εκπαιδευτρια ερωτάται για τη σημασία της λέξης *νιώθω* και μια άλλη μετανάστρια απαντά στα βουλγαρικά, ενώ η εκπαιδευτρια ρωτά πώς αλλιώς μπορεί να εκφραστεί η ίδια έννοια. Λέγεται και γράφεται στον πίνακα η εναλλακτική λέξη *αισθάνομαι*.

Σχολιάζεται η τάση των Ελληνίδων να κουτσομπολεύουν, κάτι τέτοιο κάνουν και οι Βουλγάρες, αλλά οι ελεύθερες, όχι οι παντρεμένες.

Ορισμένα στοιχεία του αναγνώσματος, που αναφέρονται σε κοινωνικά ζητήματα, προκαλούν το ενδιαφέρον των εκπαιδευόμενων γυναικών και τα σχολιάζουν, αναφερόμενες σε δικές τους προσωπικές εμπειρίες και βιώματα. Όταν εντείνεται η συζήτηση, αυθόρμητα η γλώσσα επικοινωνίας είναι η μητρική τους. Η εκπαιδευτρια τους υποβάλλει, για να διακόψουν το διάλογο στη μητρική τους γλώσσα και ν' απαντήσουν στα ελληνικά.

Σχολιάζεται επίσης το είδος της εργασίας και ότι, ανάλογα μ' αυτό, μια δουλειά είναι κουραστική ή όχι.

Στη συνέχεια, η εκπαιδευτρια θέτει κάποιες ερωτήσεις σε Φύλλο Εργασίας. Μια ερώτηση αφορά το τι συνήθως τους λένε οι ηλικιωμένοι εργοδότες τους, αν τους μιλάνε, με ποιον τρόπο τους απευθύνουν το λόγο κλπ. Εκείνο που επισημαίνεται είναι ότι τους δίνουν να καταλάβουν οι περισσότεροι ποια είναι η θέση τους, ότι είναι υπηρέτριες και σε κατώτερο από τους ίδιους επίπεδο. Αυτό τους το δείχνουν με τη συμπεριφορά τους διαρκώς. Βέβαια, οι μετανάστριες αναφέρουν πως υπάρχουν και εξαιρέσεις. Η εκπαιδευτρια ρωτά για ποια θέματα συζητούν με τους εργοδότες τους. Αναφέρονται θέματα όπως τα παιδικά τους χρόνια, η οικογενειακή τους κατάσταση... Η εκπαιδευτρια ρωτά τι θέλουν από την Ελλάδα, αιτήματα. Σεβασμός, όχι ρατσιστική συμπεριφορά, ισότητα στην αμοιβή, εργασιακά δικαιώματα (ρεπό κλπ).

Σημειώσεις ερευνήτριας

Βόλος, Στέκι Μεταναστών, Τετάρτη 2/4/2008, 15.15

Έλληνες: φοβούνται τις γυναίκες.

Μου, σου, του, δ, ντ: δυσκολεύονται.

Το κομπινεζόν της Λιούμπα: «μας κοροϊδεύουν».

Ως 45 χρονών φορούν τακούνια, βάζονται. Οι γυναίκες στη Βουλγαρία πολύ περιποιημένες ≠ Αθήνα.

Προβλήματα υγείας των μεταναστριών, δόντια που πέφτουν.

Κουτσομπολιά: νοικοκυρές που δεν έχουν άλλη δουλειά. Δουλειές τρέχεις ≠ κάθεσαι. Στη Βουλγαρία ήταν εργαζόμενες και δεν είχαν ούτε χρόνο ούτε διάθεση για κουτσομπολιά. Είχαν σκοτούρες για την επιστροφή στο σπίτι, να πάρουν το παιδί μετά τη δουλειά από τον παιδικό σταθμό, ο σύζυγος εργαζόταν. Δούλευαν με ωράριο ακόμα και μέχρι τις 5.30 το απόγευμα. Τα λεωφορεία ήταν αραιά, «περιμέναμε ακόμα και 45' μες στο κρύο. Σαν πτώματα επιστρέψαμε και κοιμόμασταν. Δουλεύαμε 6 μέρες, από το 1985 περίπου δεν δουλεύουμε το Σάββατο». Νοικοκυρές και εργαζόμενες οι γυναίκες, χωρίς βοήθεια!

Εκ των υστέρων σημειώσεις, Τρίκερι (όπου υπηρετώ), Πέμπτη 3/4/2008, 14.00

Προσπαθώ να διαβάσω καθαρά και να συνοδεύσω την ανάγνωση από παραστατικότητα, με παραγλωσσικές και εξωγλωσσικές επεξηγήσεις, για να μην σταματούμε, γεμάτοι απορίες. Θέλω να εστιάσω στη φυσική εξέλιξη της ιστορίας. Γι' αυτό, ήδη από το πρώτο μάθημα ζήτησα από τις μετανάστριες να μη σταματάμε την ανάγνωση, αν απλώς δεν καταλαβαίνουν μια λέξη, ενώ έχουν καταλάβει το νόημα του κειμένου, για να κερδί-

ζουμε χρόνο και να επικεντρωνόμαστε στην ουσία. Στο 2^ο αυτό μάθημα, έτσι κι αλλιώς εγώ διάβαζα και επεξηγούσα σύντομα το θέμα μιας υποενότητας - σκηνης. Οι γυναίκες δεν είχαν πρόβλημα κατανόησης, απλώς ρωτούσαν για κάποιες λέξεις - κλειδιά του κειμένου, από περιέργεια.

Σελ. 43

Γέλασαν με τα “τσίτσικα” και “πίτσικα” (το “ντβίτσικα” δεν το ήξεραν), που θα πει, αντίστοιχα, “βυζάκια” και “το ξέρουμε, αλλά δεν το λέμε”, είπαν. Υπέθεσα ότι μπορεί να είναι ρωσικό τραγουδάκι και γαργαλάνε τα μωρά, αν και ολίγον σόκιν. Συμφωνούν ότι, όπως η γιαγιά της Λιούμπα, έτσι και οι δικές τους γιαγιάδες (που φροντίζουν) είναι σεμνότυφες και όχι εξοικειωμένες με το σώμα τους, ακόμα και πουριτανές. Και στις οικιακές βοηθούς ντρέπονται λίγο αλλά πιο πολύ σε όλους τους άλλους.

Παρακάμπω τη σελίδα 44, για να μην κουραστούν και διασπαστεί το κεντρικό νόημα.

Σελ. 45

Παρακολουθούν αλλά δεν εκπλήσσονται, θεωρούν τις δουλειές στα σπίτια αναμενόμενες⁷⁰.

Σελ. 46

Συμμερίζονται αυτό που γράφει η συγγραφέας, για φαγητά άνοστα, διαιτητικά και ό,τι συνιστούν οι γιατροί στις άρρωστες γιαγιάδες, χωρίς ποικιλία. «Γιατί; Τι πάτει;»: γελάνε με την προφορά, στη γλώσσα τους δεν υπάρχει θ, δ, γ, χ.

Σελ. 47

«Γιαγιά σ' αρέσει», αντί «της γιαγιάς της αρέσει» ή «στη γιαγιά αρέσει». Είναι αλήθεια ότι έχουν μεγάλη δυσκολία με τις προσωπικές ανωνυμίες αδύνατου τύπου αλλά και τις κτητικές ανωνυμίες.

⁷⁰ Συμπληρώνουν μάλιστα ότι στη Βουλγαρία και Αλβανία οι γυναίκες κάνουν όλες τις δουλειές και δεν προσλαμβάνουν ποτέ άτομο να φροντίζει τους ηλικιωμένους. Ειδικά στην Αλβανία, το καθεστώς προπαγάνδιζε την αξία και αρετή της εργατικότητας!

Εξηγώ ότι τη Δάφνη απασχολούν αναπάντητα ερωτήματα για τις ερωτικές σχέσεις και το σεξ, και ότι η Λιούμπα θα δώσει αργότερα μια εύστοχη απάντηση.

Σελ. 56

Παριστάνω τη δυσκολία του δ, το συμμερίζονται.

Σελ. 61

Και οι ίδιες τρώνε το κοτόπουλο με μεγάλη όρεξη και λαιμαργία. Λέει η μία από αυτές ότι υπάρχουν γιαγιάδες ψευτοαριστοκράτισσες. Μια τέτοια της έκανε παρατήρηση γιατί καθαρίζει το ψάρι με τα χέρια, για να το φάει. Και «- γιατί δεν βάφεις τα μαλλιά σου; - Όπως θέλω θα είμαι».

Σελ. 62

Χαμογελούν με το γκλουι γκλουι γκλουι.

Σελ. 79

Εξηγώ εν ολίγοις: η Λιούμπα τρώει κάτι καυτερό και πίνει νερό.

Πριν αρχίσουμε τη δεύτερη ενότητα, μας είχαν μείνει 3-4 τελευταίες σελίδες από την προηγούμενη φορά. Η Λιούμπα κάνει μπάνιο γυμνή, τόνισα το 'τι θα πει ο κόσμος' που εννοεί η Δάφνη, μόνο και μόνο για να αντιπαρατεθεί στη Λιούμπα, μπαίνοντας στη θέση της μητέρας της, την οποία δεν συμπαθεί, για τις προσταγές και απαγορεύσεις της.

[Συμπληρωματική σημείωση, Βόλος, Κυριακή 6/4/2008, 12.00: Μετά η Λιούμπα βάζει ένα κομπινεζόν, αντιδρούν ότι (η συγγραφέας; Οι Έλληνες;) «μας κοροϊδεύουν». Εξηγώ ότι περιγράφει το κομπινεζόν, για να δείξει ότι είναι όπως της γιαγιάς, δηλαδή παλιάς μόδας⁷¹].

Μετά τρώνε παγωτό, η Λιούμπα αγκαλιάζει τη μικρή και της δείχνει οικογενειακές φωτογραφίες από την πατρίδα της. Στο σημείο αυτό, ευχαριστήθηκαν και συγκινήθηκαν κάπως, είναι αυτό που τις ενώνει με την πολιτισμική τους παράδοση, όπως και οι τηλεκάρτες για την επικοινωνία.

⁷¹ Αν μάλιστα κάνουμε και κάποιους συνειρμούς με τις παλιές, καλλιτεχνικές, τολμηρές καρτ-ποστάλ, θα λέγαμε ότι η συγγραφέας μόνον κολακευτικά ανέφερε το κομπινεζόν, ότι δηλαδή το προτιμούν γυναίκες με έντονη θηλυκότητα μιας άλλης εποχής. Αλλά δεν το σκέφτηκα στο μάθημα να το 'πετάξω'.

Στο τέλος αποκαλύφθηκε ο εραστής της Λιούμπα⁷². Εγώ όμως προσθέτω ότι η σχέση τους δεν θα πάει καλά και θα χωρίσουν. Αυτό δίνει την αφορμή για να ανάψει η συζήτηση. Κάποια μετανάστρια λέει ότι οι Έλληνες φοβούνται τις γυναίκες, ενώ άλλη, που ξέρει καλύτερα τα ελληνικά, κι εγώ διαφωνούμε, ανταπαντώντας ότι δεν είναι πως τις φοβούνται αλλά πως προσπαθούν να επιβληθούν και έχουν αποθρασυνθεί, ότι υπάρχει απληστία, αφού αναζητούν γυναίκα με περιουσία, νοικοκυρά, υποταγμένη, μικρή και άπειρη, μοντέλο, όλα να τα συνδυάζει. Η ίδια λέει ότι έτσι είναι οι Έλληνες άνδρες, κακοί με τις ξένες, λέω «Και με τις Ελληνίδες έτσι είναι», απαντά «Ναι, αλλά βρίσκουν τις ξένες πιο αδύναμες και νομίζουν ότι θα κάνουν ό,τι θέλουν». Είναι επίσης εξοργισμένες με τους Έλληνες, που δεν τις σέβονται και τις προσβάλλουν.

[Συμπληρωματική σημείωση, Βόλος, Κυριακή 6/4/2008, 12.00: Λένε τους ξένους βρωμιάρηδες, ενώ οι ίδιοι οι Έλληνες άνδρες βρωμούν, όταν είναι μεγαλύτερης ηλικίας, γιατί δεν πλένονται.]

Σελ. 80

Απαραιτήτως, λένε, οι γυναίκες στη Βουλγαρία φοράνε τακούνια ως τα 45 τους χρόνια, μετά κουράζονται. Λέω, εδώ στην Ελλάδα δεν ισχύει αυτό, ειδικά στην Αθήνα. Το έχουν καταλάβει.

Δεν συμφωνούν με το “αμφορέας” (χοντρή), θεωρούν ότι οι Ρωσίδες είναι γυναίκες πολύ όμορφες. Επίσης είναι ελεύθερες, δεν τις ελέγχει κανείς, κάνουν ό,τι θέλουν, απατούν και τους άνδρες τους, που είναι συνήθως μεθυσμένοι Ρώσοι (άλλο στερεότυπο;).

Επιμείναμε πολύ στο δυνατό γέλιο και στον ενοχλητικό θόρυβο της Λιούμπα και συμφωνήσαμε ότι η παρουσία και δυναμική των μεταναστριών είναι διαρκής θόρυβος στο κοινωνικοπολιτικό κατεστημένο. Είναι η φωνή που ενοχλεί τους συντηρητικούς, εθνοκεντρικούς και ‘βολεμένους’.

⁷² Συναντιούνται κρυφά τη νύχτα στην ταράτσα και δεν τολμούν να κάνουν τον παραμικρό θόρυβο, σαφέστατες αιχμές ότι οι μετανάστριες δεν έχουν άρα δεν μπορούν να προασπίσουν την ιδιωτικότητά τους, κατά συνέπεια το δικαίωμα στις απολαύσεις της ζωής.

Για το κουτσομπολιό της μάνας της Δάφνης και σε σχετική ερώτησή μου, λέει η μία (που ξέρει καλύτερα τα ελληνικά και, ουσιαστικά, εξελίσσεται σε εκπρόσωπο-συντονίστρια της ομάδας) ότι δεν είναι θέμα παιδείας, γιατί υπάρχει η τάση στον άνθρωπο να σχολιάζει, αλλά όταν δεν είναι απασχολημένος (βλ. επιτόπιες σημειώσεις). Λέω ότι η μάνα της Δάφνης παρουσιάζεται εδώ εργαζόμενη, αλλά υπάρχουν ποικίλες δουλειές, και σε γραφεία κάθονται, ξεφυλλίζουν περιοδικά και κουτσομπολεύουν.

Για το πάχος, σχολίασα –και συμφωνούν– ότι, αν κάποια διαθέτει πολλά χρήματα, θα έχει και ελεύθερο χρόνο να φροντίσει το σώμα της (γυμναστήρια, spa, αισθητική, ένδυση κλπ.), όχι κάποια φτωχή που τρέχει κάθε μέρα με το άγχος, την κούραση, τον ελλιπή ύπνο, να εργαστεί ή να προλάβει υποχρεώσεις, αυτή και θα χοντρύνει και δεν θα βρει χρόνο και ευκαιρία να αδυνατίσει με συστηματικό ολοκληρωμένο πρόγραμμα. Και το αδυνάτισμα είναι ταξικό, σκέπτομαι τώρα.

Διέκρινα όμως ότι και στο ‘σοσιαλιστικό’ σύστημα η κόπωση της γυναίκας ήταν διπλή, ως εργαζόμενης και ως νοικοκυράς-τροφού. Ούτε τα ωράρια εργασίας του ανδρόγυνου ταίριαζαν ούτε ο άνδρας βοηθούσε! (βλ. επιτόπιες σημειώσεις).

Λέω το θέμα της σελ. 81. Δείχνουν κουρασμένες. Οι δραστηριότητες είναι πολλές, διαμαρτύρονται, βιάζονται να φύγουν, εγώ στα πεταχτά συμπληρώνω δύο από αυτές. Για την αναγκαιότητα σεβασμού και εργασιακών δικαιωμάτων μιλούν όλες, χωρίς εξαίρεση.

Δραστηριότητες που συμπλήρωσαν οι μετανάστριες

Η συμπλήρωση των δραστηριοτήτων 5 και 6 ολοκληρώθηκε στο επόμενο μάθημα.

Στέκι Μεταναστών Βόλου, Γκλαβάνη 82

3η Συνάντηση 9 Απριλίου 2008

Σημειώσεις εξωτερικής παρατηρήτριας

Τετάρτη 9/4/08, ώρα 15.30, Στέκι Μεταναστών. Τάξη: αποτελείται από 5 μετανάστριες εκπαιδευόμενες: 4 Βουλγάρες, 1 Αλβανίδα.

Χαρακτηριστικά εκπαιδευόμενων: οι δύο (Αλβανίδα και μία Βουλγάρα) μπορούν να συνεννοούνται στην ελληνική γλώσσα, σ' ένα αρκετά καλό επίπεδο. Οι υπόλοιπες 3 (Βουλγάρες) επικοινωνούν μεταξύ τους ως επί το πλείστον στη μητρική τους γλώσσα, και μόνον όταν απευθύνονται στην εκπαιδεύτρια ή στην παρατηρήτρια αποπειρώνται να μιλήσουν στα ελληνικά.

Η εκπαιδεύτρια, κατ' αρχήν, προσφέρει στις εκπαιδευόμενες κάποια γλυκά, αναψυκτικά, ξηρούς καρπούς, και τις αφήνει κάποιο χρόνο για να συζητήσουν θέματα που τις απασχολούν (προσωπικά, εργασιακά, άλλα).

Στο μάθημα, η εκπαιδεύτρια συνεχίζει την ανάγνωση κάποιων αποσπασμάτων από το βιβλίο που μελετάται. Στο σημερινό απόσπασμα, γίνεται αναφορά στο φαινόμενο του θανάτου και στα συναισθήματα που αυτό προκαλεί. Μετά την ανάγνωση σχολίαζαν το συγκεκριμένο απόσπασμα και το φαινόμενο που άκουσαν, εξέφρασαν κυρίως συναισθήματα - φάνηκε ότι το συγκεκριμένο φαινόμενο έχει και γι' αυτές έντονα συγκινησιακό χαρακτήρα.

Έγινε ερώτηση από μια εκπαιδευόμενη για τη σημασία της λέξης 'αρπάζω' (Τι σημαίνει αρπάζει;) (Οι εκπαιδευόμενες σημείωσαν στα τετράδιά τους την ερμηνεία). Άλλη λέξη που ρώτησαν ήταν η λέξη κοράκι⁷³.

⁷³ Στο σημείο που το θέμα του κειμένου ήταν το τι επακολουθεί της κηδείας, δηλαδή οι επίδοξοι κληρονόμοι, που σκέπτονται πώς θα αρπάξουν τα κληρονομικά, σαν τα κοράκια (αφού 'κοράκια' δεν είναι οι σκληρά εργαζόμενοι φροντιστές του νεκρού, παρόλο που αποκαλούνται έτσι).

Έγινε στη συνέχεια αναφορά στα κληρονομικά που απορρέουν από το γεγονός ενός θανάτου. Έγινε επίσης αναφορά στον έρωτα και τις σχέσεις των δύο φύλων.

Ρωτήθηκαν από την εκπαιδευτρια για τα θέματα που συζητούν με τα άτομα που φροντίζουν. Αnéφεραν ότι ρωτούν για την ηλικία τους, τα νεανικά τους χρόνια, για τον καιρό, για υγεία και περίθαλψη, για την οικογενειακή κατάσταση, πώς περνούσαν στη χώρα τους, κοινωνικές συνθήκες κ.ά.

Ρωτήθηκαν και για τη συμπεριφορά των εργοδοτών τους απέναντί τους (το ύφος που τους μιλούν, ο τρόπος τους κλπ.). Εξέφρασαν πολλά παράπονα για τον τρόπο συμπεριφοράς αρκετών Ελλήνων εργοδοτών τους, επισημαίνοντας βέβαια ότι “δεν είναι όλοι το ίδιο”.

Στη συνέχεια ρωτήθηκαν από την εκπαιδευτρια γι’ αυτούς που τις πληρώνουν (τα παιδιά των ηλικιωμένων, τους συγγενείς τους κλπ.).

Καθολική παρατήρηση α) η έλλειψη εμπιστοσύνης

β) υποβιβασμός της προσωπικότητάς της

γ) υποκριτική συμπεριφορά

δ) έλλειψη ανθρωπιάς (γενικά).

Αιτήματα μεταναστριών

Εργασιακά δικαιώματα

Ατομικά δικαιώματα

Σεβασμός προσωπικότητας

Προγράμματα για μετανάστες (πολιτιστικά,...)

Όχι εκμετάλλευση κι αντιμετώπισή τους ως εργάτριες μόνο και υπηρέτριες αλλά και ως ανθρώπους με ανάγκες και ενδιαφέροντα.

Ύστερα από σχετική ερώτηση έγινε αναφορά σε κοινωνικά ζητήματα όπως τα θέματα της κληρονομιάς, της προϊκας, πώς τα βλέπουν εδώ στην Ελλάδα και πώς είναι στις χώρες τους.

Η συνεδρία έληξε με το απόφθεγμα «Περιουσία δεν τρώγεται, αγάπη τρώγεται».

Σημειώσεις ερευνήτριας

Τετάρτη, 9/4/08, 15.30, Στέκι Μεταναστών Βόλου

αρπάζω

κοράκι⁷⁴

Νομίζουν ότι είμαστε πάμφτωχοι, χωρίς τηλεόραση⁷⁵.

Εκ των υστέρων σημειώσεις. Βόλος, 16/4/2008, ώρα 10.15

Διαβάζω επιλεγμένα σημεία της 3^{ης} αυτής ενότητας-συνάντησης, για να μην τις κουράσω.

Οι εκπαιδευόμενες μετά την ανάγνωση και της σελ. 93 λένε ότι παρακολούθησαν τις τελευταίες στιγμές της γιαγιάς που φροντίζει η ξένη και διακρίνω ότι έχουν συγκινηθεί. Λέω ότι λυπούνται κι αυτές, σαν να είναι δικός τους άνθρωπος, γιατί δένονται με το πρόσωπο που φροντίζουν. Συμφωνούν, δεν θα μπορούσε, λένε, να είναι αλλιώς, γι' αυτό η δουλειά αυτή είναι για ευαίσθητους ανθρώπους.

Διαβάζω στη συνέχεια λίγα πράγματα για το θείο Βασίλη, που έχει το νου του στο φαί. Μου εξηγούν ότι το μπορς είναι χορτόσουπα. Μετά διαβάζω τα υπονοούμενα του αντρώγου για το κυνήγι του πλούτου μέσω της διαθήκης, χαρακτηριστικά των οικογενειών, ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Διαβάζω την άποψη της Λιούμπα για την ερωτική επικοινωνία και τιμιότητα στο ζευγάρι, καθώς και για το άδειο δωμάτιο της γιαγιάς και το άδειο ημερολόγιο της Δάφνης. Συμπληρώνουμε τις δραστηριότητες.

⁷⁴ Δύο λέξεις που εξήγησα.

⁷⁵ Λένε δηλαδή ότι οι γιαγιάδες νομίζουν ότι οι εργαζόμενες πεινούσαν παλιότερα, στις χώρες τους, ενώ δεν ήταν έτσι, π.χ. ο καθένας μπορούσε να αγοράσει ένα πλυντήριο, μαζεύοντας χρήματα επί τρεις μήνες.

Δραστηριότητες που συμπλήρωσαν οι μετανάστριες⁷⁶

Δραστηριότητα 5

Ας παίξουμε ένα στιγμιότυπο από την καθημερινή ζωή στη δουλειά. Κάποια θα υποδυθεί το ρόλο της οικιακής βοηθού, άλλη του ηλικιωμένου προσώπου, άλλη της εργοδότης, άλλη του εργοδότη, άλλη του παιδιού του εργοδότη.

Αν δυσκολευτούμε, ας αναλύσουμε προφορικά τι θα έλεγε κάθε πρόσωπο της σκηνής.

Προφορική απάντηση

Αν η γιαγιά 'έχει το μυαλό της', δεν έχει αλτσχάιμερ, κουβεντιάζουμε για όλα τα θέματα (τη φροντίδα της, δηλαδή φαγητό-φάρμακα-μπάνιο-καθαριότητα, ποιος ήρθε, ο καιρός, τι θα ψωνίσουμε, η πολιτική κατάσταση, έργα στην τηλεόραση, παρελθόν-παιδικά χρόνια, η οικογένειά μου, φαγητά και γιορτές στη χώρα μου, εκκλησία).

Αν είναι δύστροπη, 'στριμμένη', οδοντογλυφίδα-και-τηλεόραση, δεν πιάνει κουβέντα, φέρεται σαν κυρία σε υπηρέτριες.

Αν οι ηλικιωμένοι είναι δύστροποι, χρησιμοποιούν προστακτική, μιλούν απότομα, φοβούνται να μην τους κλέψουμε, είναι ξενοφοβικοί, ασκούν κριτική, και, αν έχουν εγκεφαλική βλάβη, μας ξυπνάνε, βρίζουν, χτυπάνε.

Οι εργοδότες, πάλι, σχεδόν όλοι, αθετούν τις συμφωνίες μας, νομίζουν ότι είμαστε αγράμματες, αμόρφωτες, απάιδευτες, βλέπουν τον εργαζόμενο μόνο για δουλειά, ως σκιάβο, σκυλάκι.

Δραστηριότητα 6

⁷⁶ Αυτή τη φορά δεν συζητήσαν λεπτομερώς με αφορμή το κείμενο, οπότε έμεινε ικανός χρόνος για τις δραστηριότητες που είχαμε αφήσει από το προηγούμενο μάθημα.

Με τη βοήθεια και κατάλληλου υλικού από το Διαδίκτυο, καθώς και έντυπου υλικού, συμπληρώνουμε έναν κατάλογο των αιτημάτων που έχουμε στην Ελλάδα ως μετανάστριες, για να τον χρησιμοποιήσουμε αργότερα σε επιστολές διαμαρτυρίας και διεκδικήσεων.

Προφορική απάντηση

Σεβασμός στην προσωπικότητα των μεταναστριών και μεταναστών.

Να μας μεταχειρίζονται ως πολίτες ισότιμα, και όχι β' κατηγορίας.

Ίσα εργασιακά δικαιώματα με τους γηγενείς.

Ίσα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα.

Προγράμματα για μετανάστες, μορφωτικά και πολιτιστικά.

Ο άνθρωπος δεν είναι μόνο για δουλειά.

Στέκι Μεταναστών Βόλου, Γκιλαβάνη 82

4η Συνάντηση 16 Απριλίου 2008

Σημειώσεις εξωτερικής παρατηρήτριας

Γκιλαβάνη, Τετάρτη 16/4/2008, 15.30

Στην αρχή δόθηκε στις εκπαιδευόμενες από ένα λευκό φύλλο χαρτί και τους ζητήθηκε να προσπαθήσουν να γράψουν μια πρόσκληση στα μέλη του Στεκιού στην Αθήνα. Η πρόσκληση αφορούσε μια εκδήλωση για την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας. Η εκπαιδευτρια βοήθησε τις εκπαιδευόμενες να γράψουν το κείμενο, γράφοντας η ίδια ορισμένες δύσκολες λέξεις στον πίνακα. Οι εκπαιδευόμενες είπαν ότι, όσον αφορά την ελληνική, τις δυσκολεύουν τα πολλά ι (ι, η, υ, ει, οι, υι) που έχει, καθώς και τα ο (ο,ω). Γενικά έδειξαν δυσκολία στο να εκφράζονται γραπτώς, παρότι έδειξαν διάθεση να επιχειρήσουν μια προσπάθεια. Στο τέλος η εκπαιδευτρια έγραψε ένα κείμενο στον πίνακα, και οι εκπαιδευόμενες το αντέγραψαν. Αυτό έγινε και για την οικονομία του χρόνου αλλά και για να αποδοθεί η ορθή γραφή των λέξεων.

Ζητήθηκε να μιλήσουν για τα συναισθήματά τους και πώς γενικά αντιμετωπίζουν το γεγονός του θανάτου των προσώπων που προσέχουν. Μίλησαν για αγάπη, δέσιμο, ότι είναι άνθρωποι και «δεν μπορείς να φροντίζεις έναν άνθρωπο που δεν αγαπάς». Η λέξη αγάπη αναφέρθηκε πολλές φορές.

Εξέφρασαν την αποψή τους για τον κομμουνισμό, λέγοντας ότι είναι καλό σύστημα στη θεωρία, αλλά ότι στην πράξη είχε προβλήματα, ορμώμενες από τα καθεστώτα στις χώρες τους.

Ρωτήθηκαν για τις συνέπειες που έχει στη ζωή τους ο θάνατος του ανθρώπου στον οποίο δουλεύουν. Είπαν ότι μένουν άνεργες και άστεγες,

μην ξέροντας πού να βάλουν τα πράγματά τους και πού να κοιμηθούν. Μία βέβαια είπε ότι τη φιλοξένησαν έως ότου βρήκε αλλού δουλειά.

Εξέφρασαν παράπονα για τα εργασιακά τους ζητήματα (έλλειψη δώρων, ρεπό). «Όχι μόνον δουλειά αλλά αγάπη, ενδιαφέρον και ανθρώπινη συμπεριφορά».

Είπαν ότι δεν τους αρέσουν οι γάμοι/σχέσεις από συμφέρον και πρόσθεσαν ότι τέτοια φαινόμενα άρχισαν να παρατηρούνται και στις χώρες τους.

Προσεγγίσεις που ακολουθούνται στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση ενηλίκων

Η προσέγγιση δεν ήταν αυστηρά διδακτική. Χαρακτηριζόταν από κάποια χαλαρότητα, ελευθερία στην έκφραση των εκπαιδευόμενων, δηλαδή εκφράζονταν και στη γλώσσα τους κατά τη διάρκεια της συνάντησης, ρωτούσαν αποσπασματικά για λέξεις ή εκφράσεις που τις δυσκόλευαν ή δεν τις καταλάβαιναν.

Σ' όλες τις συνεδρίες έγινε προσπάθεια να υπάρχει ζεστό κλίμα, προσφέρονταν αναψυκτικά, ξηροί καρποί, ούτως ώστε να καλλιεργηθεί στις μετανάστριες η διάθεση να 'ανοιχτούν', να εκφράσουν βαθύτερες σκέψεις και συναισθήματα, όπως κι έγινε.

Σημειώσεις ερευνήτριας

Τετάρτη 16/4/2008, 15.30, Steki

Φοβούνται για τα λάθη και προτιμούν αντιγραφή και όχι καθ' υπαγόρευση ορθογραφία. Ρωτούν για τις λέξεις εκδήλωση και Στέκι. Έγραψα κείμενο στον πίνακα για μια δραστηριότητα:

Οι Βουλγάρες / Αλβανίδες εργαζόμενες στο Βόλο σάς προσκαλούν στην εκδήλωσή τους για την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας, στις 8 Μάρτη, ώρα 14.30 στο Στέκι Μεταναστών, Γκιλαβάνη 82.

Αλληλοδιδασκαλία: μεταφράζουν, επεξηγούν.

Ρωτούν αν θα κάνουμε ακτιβιστική δράση μέσα στο Πάσχα.

Με αφορμή την 8 Μάρτη, που γιορτάζουν και στη χώρα τους, βρίσκουν την ευκαιρία να μιλήσουν για τις δικές τους γιορτές:

1 Μαΐου, παγκόσμια εργατική Πρωτομαγιά

- Βουλγαρία

6 Μαΐου, του Αγίου Γεωργίου, γιορτάζει και ο στρατός (!)

9 Σεπτεμβρίου, απελευθέρωση από το φασισμό, λέω «Τότε έχω γενέθλια».

Η συζήτηση παρεκτρέπεται στα... ζώδια.

Αλβανία - με ανάλογα φεστιβάλ

1 Απριλίου, γιορτή των λουλουδιών

7 Μαρτίου, ημέρα του δασκάλου

1 Ιουνίου, ημέρα του παιδιού.

Μιλούν για το σοσιαλισμό. Από το 1945 άρχισαν να λειτουργούν στη Βουλγαρία κοπερατίβες-κολλεκτίβες. Όλες οι ιδιοκτησίες περιήλθαν στο κράτος. Ο κόσμος δούλευε για το καλό όλων, δεν υπήρχαν περιουσίες, ανισότητα, διαφθορά, 'φακελάκια'. Η διακυβέρνηση δεν γίνεται από το γραφείο, μακριά από τα προβλήματα. Ωστόσο, ο κομμουνισμός θεωρητικά ήταν πολύ καλός, στην πράξη όμως υπήρχαν κλειστά σύνορα και υπερπροστασία 'του παιδιού από τη μαμά'. "Αυτό που δεν μ' αρέσει στην Ελλάδα, δεν ξέρετε πώς ήταν ο σοσιαλισμός, από την προπαγάνδα ο σοσιαλισμός έχει δυσφημιστεί".

Εκ των υστέρων σημειώσεις, Τρίκερι (όπου υπηρετώ), Πέμπτη 17/4/2008, ώρα 06.45 π.μ.

Οι δραστηριότητες κριτικής συζήτησης είναι πολύ επιτυχημένες. Οι εκπαιδευόμενες συμμετέχουν, απαντώντας στα ελληνικά αναλυτικά, έχουν

σχετική ευχέρεια στον προφορικό λόγο. Γενικά, η κατάρκτηση της γλώσσας ακολουθεί χρονικά αυτή τη σειρά: ακρόαση και κατανόηση, ομιλία, ανάγνωση και κατανόηση, γραφή. Αυτό σημαίνει ότι το στάδιο της γραφής είναι το πιο δύσκολο, συνεπώς το πιο προχωρημένο. Σημειωτέον βέβαια ότι οι εκπαιδευόμενες αυτές δεν έχουν πολύ ισχυρά ακαδημαϊκά κίνητρα να μάθουν την ελληνική γλώσσα: ούτε θα συμμετάσχουν σε εξετάσεις πιστοποίησης της ελληνομάθειας για να σπουδάσουν ή να έχουν πρόσθετα προσόντα στο βιογραφικό τους ούτε σκοπεύουν να μείνουν για πάντα στην Ελλάδα.

Μάλλον φαίνεται ότι έχουν προσαρμοστεί στο σημερινό ανταγωνιστικό και χρησιμοθηρικό μας κόσμο. Δεν μαθαίνουν τη γλώσσα για τη χαρά της γνώσης, του ειδέναι, ίσως μάλιστα παραμένουν στο Στέκι για να διατηρήσουν την επαφή με τους ανθρώπους του και να εξασφαλίσουν κάτι που πιθανόν να ζητήσουν: δουλειά, συμπλήρωση δικαιολογητικών και επαφή με υπηρεσίες, νομική συνδρομή, δηλαδή το κίνητρό τους είναι να βοηθηθούν.

Οι άνθρωποι του Στεκιού πιστεύουν στην κοινωνική αλληλεγγύη, την εφαρμόζουν στην πράξη, με την έννοια ότι οργανώνουν δράσεις πολιτικού-κοινωνικού-πολιτιστικού προσανατολισμού υπέρ των μεταναστών, όμως αυτή δεν πρέπει να εκδηλώνεται ευκαιριακά ή επιλεκτικά, από θέση ισχύος, με αντάλλαγμα τυχόν προσπάθειες να ενταχθούν οι ανένταχτοι φίλοι του Στεκιού, Έλληνες ανθρωπιστές-αντιρατσιστές, καθώς και μετανάστες, σε κομματικούς μηχανισμούς, διαφημίζοντάς τους, να υπηρετούν τους 'ευεργέτες' τους ή τους 'δυνάμει ευεργέτες' τους, να μετατρέπονται σε 'δευτέρως ταχύτητος' μέλη, εκτελεστικά όργανα δράσεων προαποφασισμένων από τα κόμματα και συνδρομητές. Ούτε να χρησιμοποιούνται οι μετανάστες ως αντικείμενο ερευνών για επικερδή διαχείριση ευρωπαϊκών κονδυλίων από μια προνομιούχο ομάδα, η οποία με το πέρας της έρευνας θα τους παραγκωνίσει.

Για τη Δραστηριότητα της Πρόσκλησης (αριθ. 7) διαμαρτύρονται, γιατί δεν έχουν συνηθίσει να γράφουν κείμενα, έστω και μικρά. Ξεκίνησαν να γράφουν ελληνικά με αντιστοίχιση γράμματος-ήχου, μια και αυτή την παραδοσιακή προσέγγιση γνωρίζουν από την εκπαίδευση στις χώρες τους, και σταδιακά γράφουν λέξεις και μικρές προτάσεις, με σφάλματα. Δεν έχουν μάθει τίποτα περισσότερο, είναι αρχάριες ή ημιαρχάριες, όχι προχωρημένες. Το πρόβλημα είναι ότι δεν έχουν το χρόνο ούτε τη διάθεση να εξασκηθούν και μόνες τους, κατ' οίκον, μετά το μάθημα. Μαθαίνουν, ότι μαθαίνουν, μία φορά την εβδομάδα στο Στέκι, και πάλι με διαρροές.

Άλλες στερούνται καθημερινών εξόδων (ρεπό), σε άλλα σπίτια συμβαίνει κάτι απρόοπτο και δεν μπορούν να φύγουν. Υπάρχει και ο ανταγωνισμός μεταξύ φορέων, οργανώσεων, συλλογικοτήτων για το ποιος θα κερδίσει τους μετανάστες, και βέβαια πίσω από όλα αυτά κρύβονται τα κόμματα. Αυτό το αντιλαμβάνονται οι μετανάστες και αποφεύγουν, ότι δεν είναι ευρύτερης αποδοχής. Άλλες μετανάστριες προτιμούν στο ρεπό τους να πάνε στο πάρκο, όπου θα βρουν συμπατριώτισσές τους, ή να κάνουν βόλτα στην παραλία, για να 'ξεσκιάσουν', μια και η δουλειά τους είναι βαριά, ανθυγιεινή, ψυχοφθόρα. Άλλες αναζητούν να συζητήσουν με κάποιον άνδρα, για να ξεφύγουν από αυτή τη δουλειά και να έχουν χρηματοδότη και συμπαράσταση με... αντάλλαγμα την περιποιημένη τους εμφάνιση και την περιποιητική τους συμπεριφορά⁷⁷. Όλα έχουν γίνει σχέσεις δούλου-λαβείν. Το πρόβλημα είναι ότι ο υποταγμένος, συμπεριφερόμενος με υποταγή, διαιωνίζει τη σχέση εξουσίας-υποταγής, ο εκμεταλλευόμενος, ανεχόμενος την εκμετάλλευση, τη διαιωνίζει.

Οι δραστηριότητες είναι χρονοβόρες, γιατί οι εκπαιδευόμενες παράλληλα συζητούν στα ελληνικά και στη γλώσσα τους, μακρηγορούν, εκτρέπουν τη συζήτηση κλπ. Τις ενδιαφέρουν όλα τα κοινωνικά θέματα που τις απασχολούν. Κάποιες άγνωστες λέξεις τις κοιτάζουμε σε ελληνοβουλ-

⁷⁷ Βλ. και Δραστηριότητα 43.

γαρικό λεξικό, το οποίο φέρνουν μαζί τους. Μοίρασα σ' αυτές τη Νεοελληνική Γραμματική Δημοτικού. Έφερε αντίτυπα η εξωτερική παρατηρήτρια, Ιωάννα Λέμα, από ό,τι περίσσευε από το Σχολείο που είναι διευθύντρια (27^ο Δημοτικό, Αλυκές Βόλου), για να πάρουν οι μετανάστριες. Την ευχαριστώ. Αυτή τη φορά είχαμε απουσία μίας Βουλγάρας, έφυγε στην πατρίδα της για τις γιορτές, μια και δεν βρήκε δουλειά που αναζητούσε στην Ελλάδα, τον τελευταίο καιρό, και είναι πολύ δύσκολο γι' αυτήν να είναι μακριά από τα σχολικής ηλικίας παιδιά της.

Σχόλια για τις δραστηριότητες που συμπλήρωσαν οι μετανάστριες

Δραστηριότητα 7

Συντάσσουμε μια πρόσκληση που θα στείλουμε στο Στέκι Μεταναστών της Αθήνας και με την οποία θα προσκαλούμε τα μέλη και τους φίλους του Στεκιού στην ειδήλωση που θα οργανώσουμε στο Βόλο για να τιμήσουμε την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας.

Γραπτή απάντηση

Ακόμα και στην αντιγραφή, όλες οι μετανάστριες έκαναν λάθη, εκτός από μία, όχι πάντως αυτή που μιλούσε με περισσότερη ευχέρεια τα ελληνικά

αλλά η αμέσως επόμενη. Η αρχάρια Βουλγάρα προσπάθησε να γράψει σωστά με αρκετά μεγάλη επιτυχία αλλά και μηχανικά ακόμη, ενώ η Αλβανίδα, μολονότι μιλά τα ελληνικά με σχετική ευχέρεια, φαίνεται να έχει περιορισμένο λεξιλόγιο στα προφορικά, ενώ στα γραπτά φαίνεται να γράφει μηχανικά και να μην έχει το γραπτό της καλή εικόνα (απόσταση γραμμών, κενό μεταξύ λέξεων, διάκριση πεζών-κεφαλαίων).

Δραστηριότητα 8

Με τη συνοδεία βαλκανικών τραγουδιών, με αντικείμενα-υλικά (φαλίδι, κόλλα, χαρτόνι, κόλλες γλασέ, περιοδικά για παζλ, χρώματα), και με τη βοήθεια κατάλληλου υλικού (φυλλάδια, κάρτες, αφίσες) δημιουργούμε κολλάζ (ή πίνακα ζωγραφικής) με θέμα την παρουσία της Λιούμπα.

Για βοήθεια μπορούμε να επιλέξουμε τα παρακάτω πρότυπα ή ένα από αυτά:

Είπαν πως καλύτερα είναι να ματαιωθεί η δραστηριότητα, γιατί θα τους πάρει πολύ χρόνο.

Δραστηριότητα 9

Συμπληρώνω τον παρακάτω πίνακα

Προφορική απάντηση

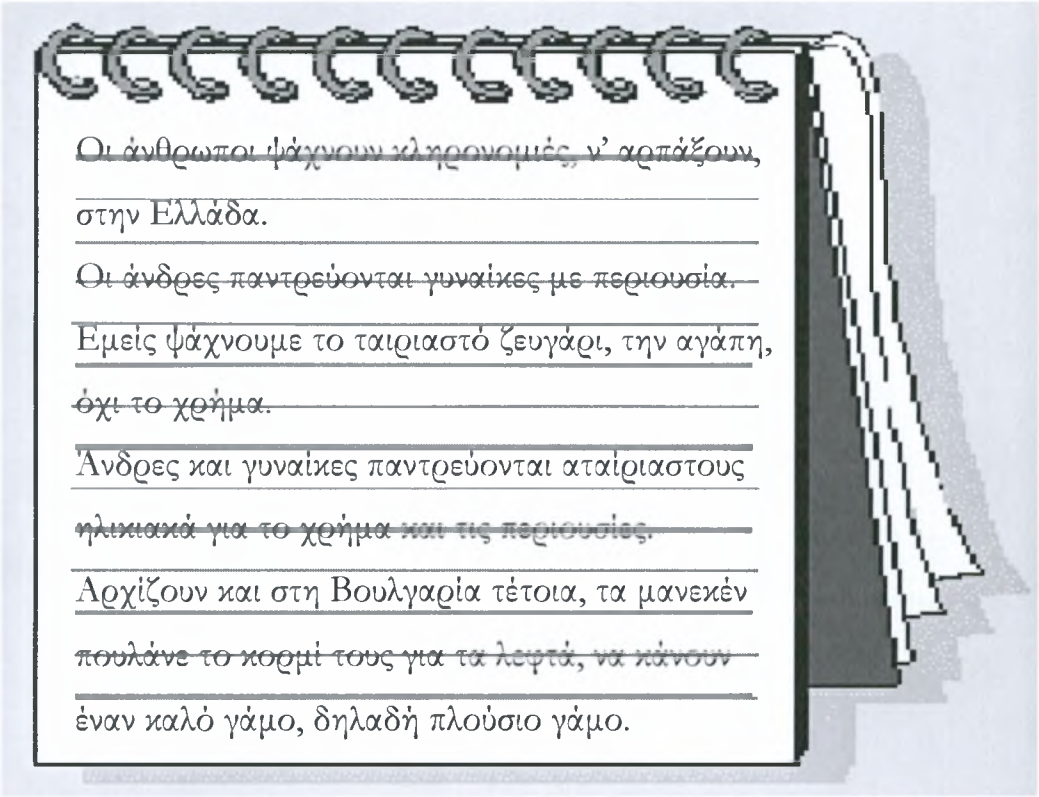
Πώς αισθάνομαι κάθε φορά που φεύγει από τη ζωή το ηλικιωμένο πρόσωπο που φροντίζω	Ποιες συνέπειες έχει στη ζωή μου ο θάνατος αυτός
πάρα πολύ δύσκολα	ανεργία
κλαίμε πολύ, γιατί ζούμε καλά και	ψάχνουμε για δουλειά
είναι άνθρωπος, δεν μπορείς να	άστεγες, διωγμένες μετά την
δουλεύεις αν δεν αγαπάς τον άν-	κηδεία
θρωπο	άλλοι βοηθούν, σου κρατάνε τα
λυπόμαστε πολύ	πράγματα μέχρι να βρεις δου-

όπως είναι η φαμίλια μας σημασία έχει η φροντίδα οι γυναίκες που φροντίζουμε αν- θρώπους έχουμε αυτή την κοινή σχέση μεταξύ μας μεγαλώσαμε στη χώρα μας με α- γάπη, όχι πόσα λεφτά έχει κάποιος	λειά ή ακόμα και σε φιλοξενούν, αν έχουν άδειο χώρο άλλοι δίνουν ολόκληρο μήνα μισθό, ακόμα και δώρο, άλλοι περικόπτουν το μισθό αφού φύγουμε, άλλοι εργοδότες μάς χαιρετούν στο δρόμο και άλλοι όχι δεν πρέπει να σταματήσει η α- γάπη μόλις λήξει η εργασιακή σχέση

Δραστηριότητα 10

Στο μπλοκάκι μου γράφω χαρακτηρισμούς για τις ελληνικές οικογένειες, σχετικά με το ζήτημα της κληρονομιάς.

Προφορική απάντηση

Στέκι Μεταναστών Βόλου, Γκιλαβάνη 82

5η Συνάντηση 24 Απριλίου 2008

Σημειώσεις εξωτερικής παρατηρήτριας

5^η Συνάντηση, Τετάρτη 24-4-2008

Η εκπαιδεύτρια αφηγήθηκε περιληπτικά τη συνέχεια της ιστορίας. Οι εκπαιδευόμενες ασκήθηκαν στην ακρόαση και ταυτόχρονα σχολίαζαν ό,τι άκουγαν, και, συγκεκριμένα, τα σημεία που τους έκαναν περισσότερη εντύπωση ή μάλλον που τις προοαλούσαν να εκφραστούν. Τα σχόλια αφορούσαν ως επί το πλείστον συναισθηματικές παραμέτρους, όπως για παράδειγμα συναισθήματα που μας προοαλούν πρόσωπα που γνωρίζουμε, τι είδους συναισθήματα είναι αυτά, πότε είναι πιο έντονα κλπ. Οι εκπαιδευόμενες δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και θέληση να εκφραστούν όταν τα ερεθίσματα αφορούν γεγονότα ή περιστατικά με συναισθηματική φόρτιση. Εκφράζονται έντονα, σε έντονο ύφος, κάνοντας, βέβαια, γραμματικά και συντακτικά λάθη, κάτι που όμως δεν τις αποθαρρύνει. Δεν διστάζουν δηλαδή να εκφραστούν όπως μπορούν. Δεν γίνονται, βέβαια, διορθώσεις (άμεσες) σε αυτά που λένε, αφενός γιατί δεν είναι χρονικά εφικτό κι αφετέρου γιατί αυτό ίσως θα τις έκανε πιο επιφυλακτικές στην προσπάθειά τους να εκφραστούν προφορικά.

Ακολούθησε ανάγνωση του αποσπάσματος από την εκπαιδεύτρια. Στη συνέχεια η εκπαιδεύτρια τις ενθάρρυνε στην έκφραση των συναισθημάτων, πώς αισθάνονται γι' αυτά που άκουσαν. Πάλι άμεσα οι περισσότερες, 3 από τις 4, εξέφρασαν τα συναισθήματα από την ιστορία που άκουσαν αλλά και από τα προσωπικά τους βιώματα. Μια δραστηριότητα ζήτησε από τις μετανάστριες να πουν ένα ρητό που τις αντιπροσωπεύει, από τη χώρα τους. Απαντούν αυθόρμητα “Τα ίδια που έχετε κι εσείς”, “Τα i-

δια λέμε κι εμείς”. Δηλαδή ζητήθηκε από αυτές να γράφουν μια λέξη, μια φράση που εκφράζει τα βιώματά τους γενικά, στη χώρα υποδοχής.

Στη συζήτηση που ακολούθησε φάνηκε ότι τις απασχολούν πολύ τα εργασιακά θέματα, δηλαδή οι απολαβές τους, η ασφάλισή τους, τα δώρα που δικαιούνται κ.ά. Εξέφρασαν μεγάλα παράπονα για τη χώρα υποδοχής (την Ελλάδα συγκεκριμένα) ότι τις εξαπάτησε, δεν τους είπε κανείς για τα εργασιακά δεδομένα, για τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις τους κ.τ.λ.

Στη συνέχεια ρωτήθηκαν ατομικά να εκφράσουν τη γνώμη τους για το βιβλίο και η εκπαιδεύτρια πήρε συνέντευξη από καθεμία ξεχωριστά, υποβάλλοντας κάποιες ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις ήταν ανοικτού τύπου, οι περισσότερες. Το ερωτηματολόγιο θα χρησιμοποιούνταν ως μεθοδολογικό εργαλείο της έρευνας για την ποιοτική ανάλυση που θα ακολουθούσε.

Σημειώσεις ερευνήτριας

24/4/08 Στέκι, 15.15

Προτιμούν εκπαιδεύτρια ανοιχτή, χαμογελαστή, κοινωνική, όχι προσκολλημένη στα μαθήματα.

Με αφορμή τη Λιούμπα που θρηνεί γιατί την εγκατέλειψε ο Σταύρος, λένε ότι, αν αγαπάς έναν άνθρωπο, τον δέχεσαι όπως είναι. Οι μετανάστριες λένε ότι πονάνε μετά από ερωτική απογοήτευση, αγαπούν βαθιά και υποφέρουν. Στις χώρες μας μεγαλώσαμε να αγαπούμε με πάθος.

Συγκινημένες, προσεκτική ακρόαση, συλλογισμένες.

Δεν ξεπερνούν την απώλεια των προσώπων που φροντίζουν, τους λείπουν.

Συμμερίζονται τον πόνο της Δάφνης, λένε “το καημένο το κοριτσάκι”.

“Είμαστε απαισιόδοξες, γιατί δεν δουλεύουμε με περσπεκτίβα”.
“21 ώρες κλεισμένες μέσα, με έναν τρελό άνθρωπο. Αυτή η δουλειά δεν πληρώνεται με τίποτα”.

Σχετική άνεση συμπλήρωσης του ποιήματος, με τη βοήθεια των σημειώσεών τους.

Ανάβει η συζήτηση για τα ένημα. Παραπονιούνται οι μετανάστριες ότι η Ελλάδα θέλει να πάρει από τους μετανάστες και να μη δώσει τίποτα. Κανείς δεν τους ενημερώνει με πόσα ένημα δικαιούνται πόση σύνταξη και με ποιες άλλες προϋποθέσεις και αν είναι σίγουρη η εξέλιξη αυτή και βάσει ποίων νόμων. Οι ιθύνοντες δεν απαντούν ή οι μετανάστες δεν τους εμπιστεύονται (πολιτικοί, υπάλληλοι υπηρεσιών, δικηγόροι).

Εκ των υστέρων σημειώσεις, Τρίκερι (όπου υπηρετώ), Πέμπτη 8/5/2008, ώρα 07.30 π.μ.

Ήδη από τις 17/4 οι σπουδάστριες είχαν περιέργεια να μάθουν τι απέγινε η Λιούμπα στο σπίτι που έμεινε. Τις υποσχέθηκα ότι το τέλος της ιστορίας θα το μάθουν στο τελευταίο μάθημα (24/4).

Στις 24/4 διάβαζα εγώ για τη διαδικασία αναχώρησης της Λιούμπα. Οι σπουδάστριες άκουγαν προσεκτικά, λυπόταν ιδιαίτερα για τον αποχωρισμό της Λιούμπα από τη Δάφνη. Απόρησα όμως που περισσότερο λυπόταν τη Δάφνη παρά τη Λιούμπα. Γιατί; Επειδή ήταν μικρή και είχε βρει στην ξένη ένα αποκούμπι από τη βαλτωμένη οικογενειακή της ζωή; Προφανώς.

Δυσκολεύτηκαν να σκεφτούν γρήγορα μια παροιμία⁷⁸, μετά κάτι είπαν. Έγραψα μια βουλγάρικη και μια αλβανική. Αμφιβάλλω όμως αν είναι παροιμίες ή απλώς ρητά.

⁷⁸ Αργότερα τροποποίησα τη Δραστηριότητα 11, όπως φαίνεται και στο σχετικό Παράρτημα: ρητό με συναισθηματικό περιεχόμενο.

Δεν φαίνονταν να δυσκολεύονται στη σκυταλοδρομία φράσεων. Τα αποτελέσματα όμως εκ των υστέρων έδειξαν ακόμα πολύ μεγάλες δυσκολίες στους φθόγγους, στην ορθογραφία, στη σύνταξη.

Ακολούθησαν οι συνεντεύξεις.

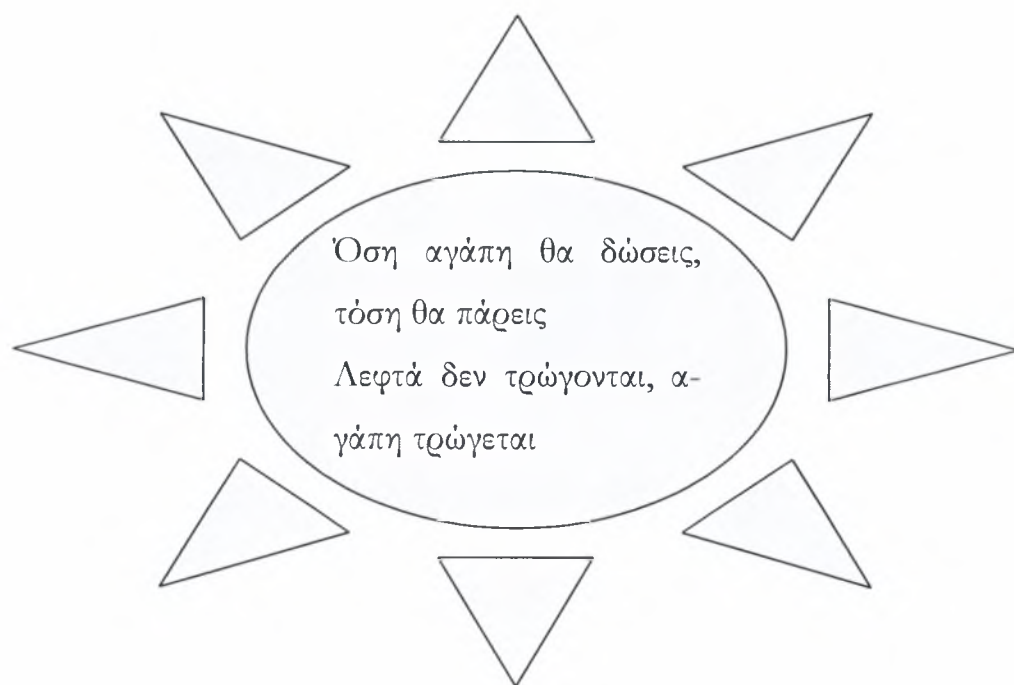
Στη συνάντηση αυτή ήταν 4 γυναίκες από τις 5 που ήταν αρχικά σ' αυτή την ομάδα. Η 5^η έφυγε για τη Βουλγαρία, στην οικογένειά της, και βρήκε δουλειά εκεί σε μια υπηρεσία κοινής ωφέλειας, για να είναι κοντά στο παιδί της που βρίσκεται στην εφηβεία και είναι σχολικής ηλικίας. Δεν θα γυρίσει πίσω. Πριν αποφασίσει να φύγει, είχε μείνει άνεργη εδώ στην Ελλάδα.

Σχόλια για τις δραστηριότητες που συμπλήρωσαν οι μετανάστριες

Δραστηριότητα 11

Γράφω μια -σημαντική για μένα- παροιμία της χώρας μου.

Προφορική απάντηση

Δραστηριότητα 12

Γράφω σε μια σειρά μια φράση ή ιδέα που μου έκανε εντύπωση από το βιβλίο. Μετά διπλώνω το χαρτί και γράφει η διπλανή μου μια φράση, μετά η επόμενη κλπ. Στο τέλος ξεδιπλώνουμε το χαρτί.

Γραπτή απάντηση

Αζαπαο ολή ανθρωπή, κε ολο το κοζμο.

Σ' αγαπώ Ελλάδα, αλλά Ελλάδα δεν κάνη τ νόμος γιά μας οι μετα-
νάστασοι.

Εγώ επιθυμώ, εγώ θελώ

ΕΤα δύνοροι Του κοσua

Από τις απαντήσεις καθίσταται φανερό ότι από το Σεπτέμβριο μας περιμένει πολλή δουλειά στη γραφή, γιατί οι μετανάστριες δεν ασκούνται σ' αυτήν, με αποτέλεσμα να έχει μειωθεί η επίδοσή τους, αντί να βελτιωθεί. Απλώς, οι δραστηριότητες πρέπει να είναι ποικίλες, ενδιαφέρουσες και παιγνιώδεις. Είναι βέβαια κατανοητό αυτό που θέλουν να πουν, όμως δυσκολεύονται να το εκφράσουν και κάνουν σοβαρά λάθη στο φωνητικό μέρος της γλώσσας, στον τονισμό, στην ορθογραφία, γραμματική, σύνταξη, λεξιλόγιο.

Στέκι Μεταναστών Βόλου, Γκιλαβάνη 82

6η Συνάντηση 7 Μαΐου 2008 (μετά το Πάσχα)

Σημειώσεις ερευνήτριας

Εκ των υστέρων σημειώσεις, Τρίκερι (όπου υπηρετώ), Πέμπτη 8/5/2008, ώρα 07.30 π.μ.

Στις 7/5 δεν ήρθαν παρά μόνο δύο άτομα, μια Βουλγάρα και μια Αλβανίδα, που είναι καλές στα προφορικά.

Συζητούσαμε και αποφασίσαμε να κάνουμε μια συνάντηση, για να δουν σε DVD την ελληνική ταινία «Λιούμπη». Μάλλον θα βρουν πιο ενδιαφέρουσα την ταινία παρά το βιβλίο. Και χρειάζονται συνεχείς επαναλήψεις στη Γλώσσα, με αντιστοίχιση φθόγγου-συμβόλου, γιατί κάνουν πολλά λάθη, μια και καθόλου δεν εξασκούν αυτά που μαθαίνουν. Είναι αναγκαίο ένα πολύ συστηματικό και τακτικό πρόγραμμα, αν θέλουν, βέβαια.

Μοίρασα τη Δραστηριότητα 13, τη βρήκαν εύκολη, αν και δεν τις πίεσα να τη συμπληρώσουν επί τόπου. Μεγάλες γυναίκες είναι, όχι σκολιάρουδια. Το συμπέρασμά μου είναι ότι το βιβλίο τις ανακούφισε προσωρινά, χωρίς να δίνει λύσεις. Ίσως όμως τις επηρέασε να πάρουν αποφάσεις, π.χ. άλλη να γυρίσει πίσω στο παιδί της, άλλες να είναι ακόμα πιο κοινωνικές και διεκδικητικές.

Νοσταλγούν τη συλλογικότητα που υπήρχε επί 'υπαρκτού σοσιαλισμού' και που πλέον έχει χαθεί και έχει αντικατασταθεί από τον ανταγωνισμό και κυνισμό.

Το κείμενο τις δυσκόλεψε κάπως, πάντα η Λογοτεχνία απευθύνεται σε επίπεδο 3-4⁺ της ελληνομάθειας, ωστόσο, προσέφερα τη διδασκαλία με τρόπο απλοποιημένο. Άρα είναι σημαντικό να διδάσκουμε, προσαρμόζοντας, ακόμα και τα δύσκολα, στο επίπεδο των σπουδαστών/-τριών. Η αί-

σθησή μου είναι όμως ότι θα έβρισκαν πιο ενδιαφέρον και χρήσιμο ένα βιβλίο οδηγιών αυτοβοήθειας παρά μυθοπλασίας. Επίσης, θέλουν απλές πληροφορίες για τα εργασιακά τους, και αυτό θα τις ανακουφίσει περισσότερο από οποιοδήποτε βιβλίο, ακόμα και ταύτισης.

Ως προς τη γλωσσική κατάρτιση, δεν χρειάζεται να εμμένουμε στα λάθη των μαθητών, αν πρόκειται για απλούς επικοινωνιακούς στόχους. Αν όμως πρόκειται για ακαδημαϊκή επίδοση και πρόθεση συμμετοχής σε εξετάσεις πιστοποίησης, είναι απαραίτητη η συστηματική γλωσσική διδασκαλία, ακόμα και για να μπορούν να συμπληρώσουν ένα επίσημο έντυπο.

Η λήψη αποφάσεων βέβαια σχετίζεται –και/κυρίως/εξολοκλήρου– με τον ασφαλιστικό νόμο: οι μετανάστριες έμαθαν ότι είναι ασύμφορη η ασφάλισή τους, και είτε φεύγουν για τις χώρες τους είτε απομονώνονται (έστω προς στιγμήν) είτε διαμαρτύρονται πολύ πιο ρητά και κατηγορηματικά πια.

Σχόλια για τις δραστηριότητες που συμπλήρωσαν οι μετανάστριες

Δραστηριότητα 13

Συμπληρώνω τα κενά και βρίσκω διευθύνσεις και τηλέφωνα όπου λείπουν:

- ☺ **Migrants in Greece, www.migrantsingreece.org**
- ☺ **Ε____νικό Φόρουμ Με____στών, Φερρών 18, Πλατεία Βικτωρίας, 2108216611, www.migrant.gr**
- ☺
- ☺ **Ομάδ_ Δ_κ_γόρων για τα Δικ____ματα Προσφύγων και Με____στών, 2108259880**
- ☺ **Συνή____ρος του Μετανάστ_**
- ☺
- ☺ **Ε____νικός Ερ_θρός Στα_ρός, 2103639538**

☺ Βουλγ___κή Κοι___τα «Βασίλ Λέφσκι», 2103236506

☺ Φόρουμ Αλβαν_ν Με___στών, 2108848173

☺ Αλβαν_κός Σ_νδεσμος Φ_λίας, 2105245106, <http://diavatirio.net/>

☺ Στ_κι Με___στών / Ομάδα «Πίσω Θρακία» / Συντονιστικό Αντι__τιστικών Οργαν_σεων κ__ Κοινοτή_ων Με___στών / Συντονιστικό Αντι__τιστικού Φε___βάλ / Δίκτ_ο Κοινω__κής Υποστή__ξης Προσφύγων και Με___στών, Τσαμαδού 13, 2103813928, 2103830098, www.tsamadou13.gr

☺ Καμπάνια «Όχ_ στο ρατσ_σμό απ_ την κούνια», www.kounia.gr

☺ Κυρια__τικο Σχολ___ Μεταναστ_ν, Άργους 145, Κολωνός

☺ Διεύ_νση Α__δαπών και Μετανά____σης του Υπουργ_ου Εσωτε__κών, Δημόσ_ας Δ_οίκ_σης και Αποκέντρ_σης

☺ Ινστ_τούτ_ Με__ναστευτ_κής Π_λιτ_κής, <http://www.imepo.gr/>

☺ Κέντρο Ερευ_ών Μειον_τ_κών Ομάδ_ν, <http://www.kemo.gr/>

☺ ΕΚΚΕ, <http://www.ekke.gr/>

☺ Mediterranean Migration Observator, <http://www.mmo.gr/>

☺ Σύνδεσμ_ς για τα Δικ___ματα της Γυν_____, 2103626460

☺ Παρατηρητή___ για τα Δικ___ματα της Γυν_____

☺ Γρα__ατεία Γυν_κών ΓΣΕΕ

☺ Δίκτ_ο Με___στριών, 2103898065

☺ Underground Free University

- ☺ Κίνη_η «Απε_άστε το ρατσ_σμ_»
- ☺ SOS Ρα_____ός
- ☺ YRE
- ☺
- ☺ Δίκτ_ο Με_____στριών Β. Ελλάδος, 2310222503
- ☺ Αντι___τισιτ_κή Πρ_τοβουλία Θεσσαλονίκης, 2310554335
- ☺ Ομάδ_ Νομ_κής Υποστή___ξης Πρ_σφύγων και Με_____στών, 2310265346
- ☺ Στ_κι Με_____στών Θεσσαλονίκη, 2310556349
- ☺
- ☺ Στ_κι Με_____στών Βόλος, Γκλαβάνη 82, 6972030290
- ☺ ΚΕΚ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ / Ε_γατικό Κέντρ_ Βόλου, Μακρινίτσας 38, 24210-25006, 24210-24735
- ☺ ΓΓΕΕ/ΙΔΕΚΕ/Κέντρο Εκπαίδευσ_ς Ενηλίκ_ν Βόλου, 2421024167
- ☺ ΓΓΕΕ/ΙΔΕΚΕ/Σχολ___ο Δεύτερ_ς Ευκ___ρίας Βόλου
- ☺ Νο___ρχιακοί και Δημοτ___οί Οργαν_σμοί Κοινω___κής Παρέμ-
βασης
- ☺ ΟΑΕΔ Βόλου
- ☺ ΙΚΑ Βόλου
- ☺ ΟΓΑ Βόλου
- ☺ ΤΕΒΕ Βόλου
- ☺ Γενικό Νοσ_κομ___ο Βόλου
- ☺ Ε___νικός Ερ_θρός Στα_ρός – παρά___ημα Βόλου
- ☺ Κέντρο Ερευ_ών για Θέ_ατα Ισότ_τας – παράρτη___ Βόλου

Απάντηση

Δεν επέμενα να γίνει η δραστηριότητα, γιατί προσήλθαν μόνον δύο μετανάστριες, οι οποίες πάντως χαρακτήρισαν τη Δραστηριότητα εύκολη.

Σημειώσεις ερευνήτριας σχετικά με την τελευταία συνάντηση, που δεν έγινε

Τρίκερι (όπου υπηρετώ), Τρίτη 3/6/2008, ώρα 13.30

Την Πέμπτη 22/5/2008 κι ενώ είχα κανονίσει για τις 23/5 να βρω αίθουσα για την προβολή της ελληνικής ταινίας «Λιούμπη» και είχα ειδοποιήσει τις 4 σπουδάστριες, μου τηλεφωνεί το απόγευμα η 'συντονίστρια' και μου λέει πως θα φύγει οριστικά για τη Βουλγαρία και να ματαιωθεί η συνάντηση. Προσφέρομαι να την κεράσω καφέ για τα αποχαιρετιστήρια.

Στη συνάντηση παρουσιάζεται, χωρίς να μου το έχει πει, και ο γιος της με το κορίτσι με το οποίο είναι λογοδοσμένος και πιέζουν την κατάσταση να πάμε σε τσιπουράδικο (αυτό το ζευγάρι μου δίνει την εντύπωση ότι βγαίνει πρώτη φορά σε τσιπουράδικο) και, μετά από ώρες παρέας, αποχαιρετιόμαστε εγγάρδια⁷⁹.

Χθες, Δευτέρα 2/6/2008 αναλογίζομαι, ξεκαθαρίζοντας μέσα μου τη νέα εξέλιξη, πως δεν μπορεί να ενθαρρύνουμε κάποιον να είναι συντονιστής και, μόλις αυτός αλλάξει επιλογές, να διαλύεται όλη η ομάδα. τηλεφωνώ λοιπόν τις άλλες τρεις και συμφωνούν απόλυτα μαζί μου, σαν να καταπιέζονταν τόσο καιρό από την κυριαρχία του ενός.

Επίσης, επειδή φοβόμουν μήπως το βιβλίο τις επηρέασε, τις έκανα ξανά ερωτήσεις αν τις ωφέλησε το βιβλίο και αν τις έκανε να αισθανθούν καλύτερα, αναλογιζόμενες όλα αυτά τώρα που πέρασε λίγος καιρός. Κατέγραψα τις απαντήσεις τους στις σημειώσεις μου.

⁷⁹ Δεν θεώρησα δίκαιο να κεράσω το ζευγάρι, ούτε βέβαια κι αυτοί ζήτησαν κάτι τέτοιο.

Η μία Βουλγάρα: μαθαίνω για την Ελλάδα
μαθαίνω λέξεις
παίρνω αποφάσεις
με έκανε να αισθανθώ καλύτερα, ότι είσαι άνθρωπος
με δικαιώματα

Η άλλη Βουλγάρα: μιλούσαμε, συζητούσαμε
με έκανε να αισθανθώ καλύτερα, πολύ μ' αρέσει το
σχολείο γενικά

Η Αλβανίδα: όχι, το βιβλίο ήταν πολύ καλό

Οι δύο Βουλγάρες εξέφρασαν την επιθυμία να αρχίσουμε πάλι μαθήματα από το φθινόπωρο και με διαβεβαίωσαν ότι είμαι η μόνη που ενδιαφέρομαι γι' αυτές. Βέβαια, το γκρουπ έχει σταματήσει και λόγω φόρτου εργασίας των γυναικών και γιατί στα ρεπό τους κοιμούνται ή δροσίζονται στο πάρκο ή πάνε για μπάνιο στη θάλασσα και γιατί θα λείψουν για 15-20 ημέρες στη Βουλγαρία για διακοπές, αν βρουν αντικαταστάτρια. Η Αλβανίδα είπε ότι πρέπει το τμήμα να ανανεώσει το μαθητικό δυναμικό και θα προσπαθήσει να βρει νέα μέλη, και προσφέρθηκε για συνάντηση ένα μεσημέρι για καφέ και συζήτηση επί των θεμάτων που με ανησυχούν.

Τελικά, η ενασχόληση με τους μετανάστες δεν προσφέρει μόνον δυσάρεστες εκπλήξεις και απογοητεύσεις⁸⁰ αλλά και τροφή για διερεύνηση πολύ ενδιαφέρουσας ομάδας να τη μελετάς και συνέχεια να διαψεύδεις ή να μαθαίνεις κάτι καινούργιο. Γιατί κανείς δεν χωρά σε στερεότυπα, παγιωμένες φόρμες σκέψης. Γιατί κάποιος δεν είναι μετανάστης αλλά άτομο με

⁸⁰ Με την έννοια ότι πολλές φορές οι γηγενείς που προσφέρουν σε Στέκια μεταναστών εισπράττουν την αχαριστία, ακόμα και τον κινισμό μεταναστών, που οφείλεται όχι τόσο στην προσωπικότητά τους όσο στις συνθήκες ζωής τους, αφού φθονούν τους γηγενείς που βρίσκονται σε καλύτερο οικονομικοκοινωνικό επίπεδο απ' αυτούς και έχουν τη δύναμη να βοηθούν τους αδύναμους, ενώ οι ίδιοι, αδύναμοι, δεν μπορούν ούτε να βοηθήσουν άλλους (!), εγκλωβισμένοι στα προβλήματά τους. Πολλές φορές νιώθω ότι είμαι ο πυροσβέστης της οργής τους, για τη διαιώνιση της εκμετάλλευσης και κυριαρχίας. Δεν πρέπει να μας διαφεύγουν βέβαια και οι συντηρητικές αγκυλώσεις πολλών μεταναστών, όμως η αντιμεταναστευτική πολιτική τις οξύνει αντί να τις περιορίζει.

πολλαπλούς ρόλους και πολυσχιδή προσωπικότητα. Έτσι, οι γενικεύσεις είναι λανθασμένες.

Πάντα όμως θα έχω την αμφιβολία αν ενδιαφέρονται πραγματικά για μάθημα⁸¹ κι αν θα ξαναρχίσουμε ή τις ενδιαφέρει απλώς να διασκεδάσουν, να περάσουν καλά. Ίσως όμως είμαι καχύποπτη...

⁸¹ Έχω όμως και την αμφιβολία αν τελικά το μάθημα είναι το παν...

Διαδικασίες επεξεργασίας ποιοτικών δεδομένων

Κωδικοποίηση⁸² των δεδομένων

Τα ερευνητικά ερωτήματα προκύπτουν από τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν: από τις συνεντεύξεις πριν και μετά τη διδακτική βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση, από τις σημειώσεις κατά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση και από το εκπαιδευτικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε από τις μετανάστριες. Τα ερευνητικά ερωτήματα, που παρατίθενται αναλυτικά στην επόμενη υποενότητα, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε άξονες όπως:

- οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στη ζωή και στην προσωπικότητα των ενήλικων μεταναστριών,
- εκπαιδευτικές προτιμήσεις των ενήλικων μεταναστριών,
- αποτελέσματα της βιβλιοθεραπείας σε ενήλικες μετανάστριες.

Η κατηγοριοποίηση αυτή αναμένεται να χρησιμεύσει για την εξαγωγή τελικών συμπερασμάτων.

Διαδικασία ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων: αρχική

Για την εξαγωγή αποτελεσμάτων, τα δεδομένα δημιούργησαν ερευνητικά ερωτήματα και ταξινομήθηκαν ως προς τη δυνατότητά τους να απαντούν σ' αυτά:

1. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα, που οδηγούν σε αντίστοιχα αιτήματα για την επίλυση των προβλημάτων τους;
2. Ποια συναισθήματα βιώνουν οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα;
3. Ποια τα αποτελέσματα της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

⁸² Κωδικοποίηση (coding) είναι η απόδοση ιδιότητας ή νοήματος στα δεδομένα (Ιωσηφίδης, 2006α: 214).

... και υποερωτήματα σχετικά με τους στόχους της έρευνας:

- 3α. Η βιβλιοθεραπεία βοηθά στην εκδήλωση θετικών συναισθημάτων; Γιατί;
- 3β. Η βιβλιοθεραπεία βοηθά στη βελτίωση της κατάκτησης της γλώσσας; Γιατί;
4. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;
5. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με την εκπαίδευση μεταναστριών οικιακών βοηθών στην Ελλάδα;
6. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;
7. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με τη διδασκαλία της Γλώσσας σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;
8. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού βιβλιοθεραπείας για μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

Η αρχική αυτή ταξινόμηση, σε ερευνητικά ερωτήματα, βελτιώθηκε παρακάτω ως εξής:

Διαδικασία ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων: βελτιωμένη

Από τη μελέτη όλων των δεδομένων που συνελέγησαν προέκυψαν οι παρακάτω απαντήσεις για κάθε ερευνητικό ερώτημα, οι οποίες κατήργησαν κατηγορίες και δημιούργησαν νέες κατηγορίες και υποκατηγορίες:

1. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα, που οδηγούν σε αντίστοιχα αιτήματα για την επίλυση των προβλημάτων τους;

απομάκρυνση από τα αγαπημένα πρόσωπα
εθνικισμός γηγενών
ρατσισμός του φύλου, σεξισμός, πατριαρχία
επιβολή εργοδοτών
ξеноφοβία ηλικιωμένων
άσκηση κριτικής από την πλευρά των ηλικιωμένων
προπαγάνδα που γεννά προκαταλήψεις
δυσκολίες προσαρμογής
δυσκολίες στη γλώσσα
σεξουαλική παρενόχληση από τους γηγενείς
ύβρεις - προσβολές από τους γηγενείς
υποκρισία των γηγενών
γυναίκες κουτσομπόλες
έλλειψη χρόνου για εκπαίδευση
έλλειψη χρόνου για μελέτη
απουσία εργασιακών δικαιωμάτων
κακοπληρώνονται, οικονομική εκμετάλλευση, τσιγκουνιά
αθέτηση συμφωνίας, από την πλευρά των εργοδοτών
γραφειοκρατία
σύστημα ανισότητας στη χώρα υποδοχής, συμφέρον, κυνήγι του κέρδους,
ανταγωνισμός, κυνισμός
αγώνας για τη νομιμοποίηση
βαριά εξαγορά της νομιμοποίησης
αβέβαιο / δύσκολο μέλλον
απουσία κράτους πρόνοιας
έλλειψη βοήθειας
εργασιακή εντατικοποίηση
ακρίβεια
επιβολή υποταγής από τα αφεντικά

φτώχεια

επί πληρωμή δικηγορική συνδρομή

επί πληρωμή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

δεν κάνουν τη δουλειά που τους ταιριάζει

έλλειψη ελευθεριών επιλογής εργασίας

έλλειψη στέγης

είναι εσώκλειστες

δεν μπορούν να βρουν το δίκιο τους, εμπόδια στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους

κράτος - εισπράκτορας

κοινωνική αδικία

συνεχής αλλαγή νόμων

εργασία με ιδιωτικές συμβάσεις, άρα έλλειψη προστασίας

ενοίκια με επαχθείς όρους

προβλήματα με τη μέση, γιατί σηκώνουν βάρη

κίνδυνος ανεργίας

δυσάρεστο εργασιακό περιβάλλον (ηλικιωμένοι, άρρωστοι, κατάκοιτοι, με δύσκολο χαρακτήρα/διαταραχές συμπεριφοράς, με ψυχικές διαταραχές, θάνατος)

δουλειά χαμηλού status

σκληρή δουλειά: βαριά χειρωνακτική, βρώμικη, ανθυγιεινή

υποτίμηση, ειρωνεία γηγενών

2. Ποια συναισθήματα βιώνουν οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα;

χρηματική ανάγκη

αίσθηση του ξένου

νοσταλγία για την οικογένεια, τα προηγούμενα βιώματα, τη συλλογικότητα
που υπήρχε κάποτε στις χώρες τους
υποφέρουν
πόνος για την απομάκρυνση από τα αγαπημένα πρόσωπα
ικανοποίηση από την αποτελεσματικότητα στη δουλειά τους
ικανοποίηση από τους ευχαριστημένους εργοδότες
ικανοποίηση για τα εμβάσματα
νευρική
διαταραχές ύπνου (αϋπνίες, ύπνος που διακόπτεται από τους αρρώστους) ·
πονοκέφαλοι
κόπωση
περισσότερη άνεση και ασφάλεια απ' ό,τι στη χώρα τους
αίσθηση ανεπάρκειας λόγω δυσκολιών στη γλώσσα
έλλειψη φίλων ≠ αλληλοβοήθεια
έλλειψη αγάπης
ανασφάλεια
φόβος
κλάμα από τη σκληρή δουλειά
οργή
αγανάκτηση
θλίψη
δυσαρέσκεια από την επικοινωνία με αρρώστους που έχουν ψυχικές διατα-
ραχές
ελπίδα ≠ ελπίδα που πεθαίνει τελευταία ≠ απελπισία
απατηλές υποσχέσεις ασφάλισης και συνταξιοδότησης
επιθυμία για βελτίωση
απαισιοδοξία ≠ αισιοδοξία
ανάγκη για κοινωνικότητα, ώστε να βοηθηθούν
αβοήθητες

‘καταπίνουν’

εξάρτηση

αναγκαστική υπομονή

νιώθουν ότι δεν είναι άνθρωποι, ότι είναι υπηρέτριες, δούλες

πειραματόζωα στον εργασιακό τομέα

υπερηφάνεια για το κοινωνικό έργο που επιτελούν και για την αποτελεσματική τους εργασία

νιώθουν φυλακισμένες, με την 24ωρη εργασία

αγώνας ενάντια στην εξαθλίωση στις χώρες τους

αφοσίωση στο πρόσωπο που φροντίζουν

θλίψη για το θάνατο του ηλικιωμένου και τη συνακόλουθη ανεργία

3. Ποια τα οφέλη της ανάγνωσης για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

νέες γνώσεις

μόρφωση

νέος τρόπος σκέψης

ξεκούραση

ηρεμία

χαλάρωση

αγωνία για την εξέλιξη της ιστορίας

πνευματική άσκηση

ορθή σκέψη

αποφυγή λαθών

καλή επικοινωνία

ελευθερία

ανεξαρτησία, αυτονομία

πρόοδος

υπέρβαση του φόβου
κοινωνικότητα
ευχαρίστηση
προετοιμασία για το γονεϊκό ρόλο

4. Ποια τα θέματα βιβλιοθεραπείας για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς;

ωφέλιμα για τη ζωή τους
κοινωνικά
καθημερινή ζωή
ανθρώπινες σχέσεις
καλλιτεχνικά
για την ατμόσφαιρα
η ζωή στην ελληνική οικογένεια
η ζωή της Ελληνίδας
το περιβάλλον
υγεία
η ζωή των ανθρώπων από όλον τον κόσμο, τώρα και στο μέλλον
ρομαντικά
ερωτικά
οικονομικά
εργασιακά δικαιώματα
εκπαιδευτικά δικαιώματα
δικαιώματα στην υγεία
ασφαλιστικά δικαιώματα και συνταξιοδοτικό
ελληνική οικονομία
αγορά σπιτιού
δάνεια

πολιτιστικές εκδηλώσεις
κοινωνικοί φορείς

5. Ποια τα αποτελέσματα της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

βλέπουν πώς σκέφτονται οι ‘Άλλοι’
δεν συμφωνούν με την οπτική, αν είναι αυτή των γηγενών και όχι σύμφωνη
με το πώς νιώθουν αυτές
συγκίνηση για διάφορα θέματα που έχουν και στη δική τους ζωή έντονη
συγκινησιακή φόρτιση
χαίρονται που ο εκπαιδευτικός ενδιαφέρεται για τα προβλήματά τους, επι-
λέγοντας ένα σχετικό μ’ αυτά βιβλίο
χαμογελούν, γελάνε, συμμερίζονται, ανακουφίζονται ακούγοντας για μικρά
επεισόδια ζωής που βιώνουν κι εκείνες
το θέμα αφήνει καλές εντυπώσεις, γιατί τις ενδιαφέρει
συμπάσχουν με την ηρωίδα
η ιστορία, αν και δυσάρεστη, προσγειώνει στην πραγματικότητα
φέρνει λύπη, αν η ιστορία δεν έχει χαρούμενο τέλος
η ιστορία δεν προσφέρει αισιοδοξία, όταν δεν προσφέρει προοπτικές
η ταύτιση είναι έκπληξη γι’ αυτές
αυθόρμητες αντιδράσεις από την ταύτιση
οι αρχάριες τουλάχιστον ασκούνται στον προφορικό λόγο
ζεστό κλίμα, αν η βιβλιοθεραπεία υποστηρίζεται από κατάλληλο εκπαιδευ-
τικό
οι εκπαιδευόμενες συλλογίζονται
οι εκπαιδευόμενες συγκινούνται
οι εκπαιδευόμενες επιδεικνύουν περιέργεια και προσοχή

οι εκπαιδευόμενες είναι περίεργες να μάθουν την έκβαση της ιστορίας, πώς
αντιμετώπισε η ηρωίδα τα προβλήματά της
έντονος διάλογος διαμαρτυρίας
πολλαπλή ενσυναίσθηση
προσωρινή ανακούφιση
όχι έτοιμες λύσεις
βοήθεια στη λήψη αποφάσεων

6. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

η ιστορία να είναι ρεαλιστική
η ιστορία να έχει χαρούμενο τέλος
η ιστορία να προσφέρει προοπτικές
θέμα ενδιαφέρον
προτεραιότητα στην εκμάθηση της γλώσσας
σημασία έχει η οικειότητα με τον εκπαιδευτικό (μαζί, αγάπη, είμαστε κι
εμείς 'κάτι')
επεξηγήσεις λέξεων και φράσεων, όπου χρειάζεται
ταύτιση με το θέμα, την κατάσταση της ηρωίδας, τα συναισθήματά της,
την εξέλιξη της κατάστασης
εύκολο κείμενο
φωναχτή ανάγνωση του κειμένου από τον εκπαιδευτικό
περικοπές και απλοποιήσεις στο κείμενο, ώστε να είναι πιο σύντομο και
κατανοητό, για να μην κουράσει
ελεύθερη συζήτηση
ελεύθερη έκφραση εντυπώσεων
να υπάρχουν εποπτικά μέσα
επαφή με βιβλιοθήκες

οι εκπαιδευτικοί να δίνουν δύναμη στις μετανάστριες

οι εκπαιδευτικοί να βοηθούν τις μετανάστριες

οι εκπαιδευόμενες να γράφουν κι αυτές το δικό τους σενάριο και τις δικές τους ιστορίες και να τις ανταλλάσσουν

οι εκπαιδευόμενες να γράφουν κι αυτές για τη δική τους ζωή, για τα προβλήματα που έχουν όλες

μάθημα με χρήση Η/Υ

οι εκπαιδευτικοί να είναι πιο κοντά τους, να έχουν φιλική και οικεία συμπεριφορά

ελευθερία στις μετανάστριες για εναλλαγή γλωσσικών κωδίκων

οι εκπαιδευτικοί να μην επιδεικνύουν πατερνλιστική συμπεριφορά, αλλά να μπορούν και να επαναφέρουν διακριτικά τις μετανάστριες στη ροή της διδασκαλίας

περισσότερη ενασχόληση με τη γραφή

αποφυγή εμμονής στα γραμματικά και συντακτικά λάθη, στον προφορικό λόγο των μεταναστριών

συνώνυμα, όπου χρειάζεται

επεξηγήσεις από τον εκπαιδευτικό και με παρα/εξωγλωσσικά στοιχεία

ορθοφωνία του εκπαιδευτικού

θεατρικότητα του εκπαιδευτικού

επικέντρωση στο νόημα του κειμένου

προσπάθεια για κατανομή του χρόνου, κατά το δυνατόν

αλληλοδιδασκαλία μαθητριών

ούτε αρχηγοί ούτε και συντονιστές από την ομάδα των μεταναστριών

εκπαιδευτικός ελάχιστα συντονιστικός

ευκαιρία να μιλήσουν για την ιστορία και τον πολιτισμό της χώρας τους

θέματα σχετικά με τα συναισθήματα, συναισθηματική γλώσσα

έμφαση στα στοιχεία που ενώνουν τους πολιτισμούς

προτίμηση σε εκπαιδευτριά χαμογελαστή, κοινωνική, ανοιχτή, όχι προσκολλημένη στα μαθήματα

προτίμηση σε βιβλία αυτοβοήθειας, πχ. πληροφόρηση για τα εργασιακά θέματα που τις απασχολούν

7. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με την εκπαίδευση μεταναστριών οικιακών βοηθών στην Ελλάδα;

έχουν το δικαίωμα να προσέρχονται στην αίθουσα διδασκαλίας, για να βρεθούν μεταξύ τους, να επικοινωνήσουν, να περάσουν καλά, να αστειευτούν, να κάνουν mini party

έχουν το δικαίωμα να κάνουν πολύ σύντομο μάθημα

έχουν το δικαίωμα να μιλούν μόνον στη μητρική τους γλώσσα

έχουν το δικαίωμα να διαβάζουν μόνον στη μητρική τους γλώσσα

έχουν το δικαίωμα να διαβάζουν ό,τι θέλουν, όταν θέλουν, αν θέλουν

έχουν το δικαίωμα να μη διαβάζουν τίποτα, αλλά να απολαμβάνουν τη ζωή

έχουν το δικαίωμα να δείχνουν επιλεκτική προσοχή στο μάθημα, για να δέχονται ό,τι τους χρειάζεται

έχουν όμως και ανάγκη να κινητοποιηθούν

αξιοκρατία, κατάργηση των διακρίσεων στις σπουδές, με βάση τον πλούτο μαθημάτων 2-3 φορές την εβδομάδα

οι εκπαιδευτικοί να φροντίζουν, ώστε αυτές να μαθαίνουν

ελκυστική αίθουσα διδασκαλίας

εθελοντική, αφιλοκερδής, ανιδιοτελής προσφορά στους μετανάστες

8. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με τη διδασκαλία της Γλώσσας σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

παρακολούθηση ΜΜΕ

επικοινωνία με Έλληνες

Σχολείο Ελληνικών

να διαβάζουν στα ελληνικά

ενδιαφέρον για την ελληνική ιστορία

ενδιαφέρον για τον ελληνικό πολιτισμό

εκμάθηση γραμματικής όπου υπάρχουν δυσκολίες, και μόνον αν το ζητή-
σουν οι μετανάστριες

αντιγραφή και ορθογραφία με επανάληψη

συμπλήρωση χρήσιμων εντύπων

να γράφουν στα ελληνικά

ανάγνωση στίχων από τραγούδια για τους μετανάστες και ακρόαση των
τραγουδιών

αξιοποίηση και της μητρικής γλώσσας

9. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με την παραγωγή
εκπαιδευτικού υλικού βιβλιοθεραπείας για μετανάστριες οικιακές βοηθούς
στην Ελλάδα;

ερωτήσεις εύκολα κατανοητές

ερωτήσεις ανοικτού τύπου, κριτικής συζήτησης

ερωτήσεις ενδιαφέρουσες για τη ζωή των μεταναστριών

ερωτήσεις ενδιαφέρουσες για τα συναισθήματα των μεταναστριών

σε κάθε συνάντηση δραστηριότητες λίγες, σύντομες, αντιπροσωπευτικές,
ενδιαφέρουσες

δραστηριότητα: σκυταλοδρομία ποίησης με χαρτί που καλυμμένο

δυνατότητα να απαντήσουν σε δραστηριότητες με ανοιχτά βιβλία και ση-
μειώσεις

δραστηριότητες σύντομης απάντησης μια αρχάριες μετανάστριες.

Από τη μελέτη των –αναλυτικών όπως φαίνεται παραπάνω– δεδομένων του υλικού προέκυψε η δυνατότητα για νέες ταξινομήσεις:

Διαδικασία ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων: τελική

Τα αναλυτικά δεδομένα μπορούν να περιορίσουν τα ερευνητικά ερωτήματα και να δημιουργήσουν υποκατηγορίες επιμέρους απαντήσεων σε κάθε ερευνητικό ερώτημα, ενώ βελτιώθηκε και η αλληλουχία των επιμέρους απαντήσεων.

6. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα, που οδηγούν σε αντίστοιχα αιτήματα για την επίλυση των προβλημάτων τους;

Σύστημα ανισότητας - καπιταλισμός

σύστημα ανισότητας στη χώρα υποδοχής, συμφέρον, κυνήγι του κέρδους, ανταγωνισμός

φτώχεια

κοινωνική αδικία

κακοπληρώνονται, οικονομική εκμετάλλευση, τσιγκουνιά

αθέτηση συμφωνίας, από την πλευρά των εργοδοτών

σύστημα-κράτος-εργοδότες δοκιμάζουν τις αντοχές τους

εργασιακή εντατικοποίηση

άσκηση εξουσίας από τους εργοδότες

επιβολή υποταγής από τα αφεντικά

κυνισμός

κίνδυνος ανεργίας

αβέβαιο / δύσκολο μέλλον

Κράτος - κοινωνικές δομές

προπαγάνδα που γεννά προκαταλήψεις

γροφειοκρατία

συνεχής αλλαγή νόμων

αγώνας για τη νομιμοποίηση

βαριά εξαγορά της νομιμοποίησης

κράτος - εισπράκτορας

απατηλές υποσχέσεις ασφάλισης και συνταξιοδότησης

έλλειψη βοήθειας

απουσία κράτους πρόνοιας

δεν μπορούν να βρουν το δίκιο τους, εμπόδια στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους

εργασία με ιδιωτικές συμβάσεις, άρα έλλειψη προστασίας

απουσία εργασιακών δικαιωμάτων

έλλειψη ελευθεριών επιλογής εργασίας

δεν κάνουν τη δουλειά που τους ταιριάζει

έλλειψη στέγης

ενοίκια με επαχθείς όρους

ακρίβεια

επί πληρωμή δικηγορική συνδρομή

επί πληρωμή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

Συμπεριφορά γηγενών

εθνικισμός

ξеноφοβία

ρατσισμός του φύλου, σεξισμός, πατριαρχία

σεξουαλική παρενόχληση

ύβρεις - προσβολές

υποτίμηση

ειρωνεία
άσκηση κριτικής
κουτσομπολιό
υποκρισία

Φύση της εργασίας

σκληρή δουλειά: βαριά χειρωνακτική, βρώμικη, ανθυγιεινή
προβλήματα με τη μέση, γιατί σηκώνουν βάρη
δυσάρεστο εργασιακό περιβάλλον (ηλικιωμένοι, άρρωστοι, κατάκοιτοι, με
δύσκολο χαρακτήρα/διαταραχές συμπεριφοράς, με ψυχικές διατα-
ραχές, θάνατος)
δουλειά χαμηλού status
εσώκλειστες
έλλειψη χρόνου για εκπαίδευση
έλλειψη χρόνου για μελέτη

Ξενιτιά

απομάκρυνση από τα αγαπημένα πρόσωπα
δυσκολίες προσαρμογής
δυσκολίες στη γλώσσα

7. Ποια συναισθήματα βιώνουν οι μετανάστες οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα;

Θετικά

υπερηφάνεια για το κοινωνικό έργο που επιτελούν και για την αποτελεσμα-
τική τους εργασία
ικανοποίηση από την αποτελεσματικότητα στη δουλειά τους
ικανοποίηση για τα εμβάσματα

περισσότερη άνεση και ασφάλεια απ' ό,τι στη χώρα τους
αγώντας ενάντια στην εξαθλίωση στις χώρες τους

Ουδέτερα ή αμφίσημα

ανάγκη για κοινωνικότητα, ώστε να βοηθηθούν
επιθυμία για βελτίωση
αφοσίωση στο πρόσωπο που φροντίζουν
ικανοποίηση από τους ευχαριστημένους εργοδότες
αλληλοβοήθεια $\neq$ έλλειψη φίλων
ελπίδα $\neq$ ελπίδα που πεθαίνει τελευταία $\neq$ απελπισία
αισιοδοξία $\neq$ απαισιοδοξία

Αρνητικά

χρηματική ανάγκη
αίσθηση του ξένου
πόνος για την απομάκρυνση από τα αγαπημένα πρόσωπα
νοσταλγία για την οικογένεια, τα προηγούμενα βιώματα, τη συλλογικότητα
που υπήρχε κάποτε στις χώρες τους
υποφέρουν
νευρική κατάσταση
διαταραχές ύπνου (αϋπνίες, ύπνος που διακόπτεται από τους αρρώστους)
πονοκέφαλοι
κόπωση
αίσθηση ανεπάρκειας λόγω δυσκολιών στη γλώσσα
έλλειψη αγάπης
φόβος
ανασφάλεια
κλάμα από τη σκληρή δουλειά
θλίψη από τις συνθήκες εργασίας

θλίψη για το θάνατο του ηλικιωμένου και για τη συνακόλουθη ανεργία
οργή
αγανάκτηση
δυσαρέσκεια από την επικοινωνία με αρρώστους που έχουν ψυχικές διατα-
ραχές
νιώθουν αβοήθητες
‘καταπίνουν’
αναγκαστική υπομονή
εξάρτηση
νιώθουν ότι δεν είναι άνθρωποι, ότι είναι υπηρέτριες, δούλες
πειραματόζωα στον εργασιακό τομέα
νιώθουν φυλακισμένες, με την 24ωρη εργασία

8. Ποια τα θέματα βιβλιοθεραπείας για τις μετανάστριες οικιακές βο-
ηθούς;

Θέματα

ωφέλιμα για τη ζωή τους
καθημερινή ζωή

η ζωή στην ελληνική οικογένεια
η ζωή της Ελληνίδας

η ζωή των ανθρώπων από όλον τον κόσμο, τώρα και στο μέλλον

ανθρώπινες σχέσεις
ερωτικά
ρομαντικά

κοινωνικά θέματα

κοινωνικοί φορείς

ελληνική οικονομία

οικονομικά

δάνεια

αγορά σπιτιού

εργασιακά δικαιώματα

ασφαλιστικά δικαιώματα και συνταξιοδοτικό

δικαιώματα στην υγεία

εκπαιδευτικά δικαιώματα

υγεία

για την ατμόσφαιρα

το περιβάλλον

πολιτιστικές εκδηλώσεις

καλλιτεχνικά

ιστορικό μυθιστόρημα

ιστορικά

9. Ποια τα σταδιακά αποτελέσματα της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

Γνωστικά

πρόοδος

μόρφωση

νέες γνώσεις

νέος τρόπος σκέψης

οι εκπαιδευόμενες συλλογίζονται

πνευματική άσκηση

ορθή σκέψη

αποφυγή λαθών

οι αρχάριες τουλάχιστον ασκούνται στον προφορικό λόγο

όχι έτοιμες λύσεις

βοήθεια στη λήψη αποφάσεων

Ψυχοσυναισθηματικά

χαίρονται που ο εκπαιδευτικός ενδιαφέρεται για τα προβλήματά τους, επι-
λέγοντας ένα σχετικό μ' αυτά βιβλίο

ζεστό κλίμα, αν η βιβλιοθεραπεία υποστηρίζεται από κατάλληλο εκπαιδευ-
τικό

συμπάσχουν με την ηρωίδα

υπέρβαση του φόβου

η ταύτιση είναι έκπληξη γι' αυτές

αυθόρμητες αντιδράσεις από την ταύτιση

οι εκπαιδευόμενες επιδεικνύουν περιέργεια και προσοχή

συγκίνηση για διάφορα θέματα που έχουν και στη δική τους ζωή έντονη
συγκινησιακή φόρτιση

οι εκπαιδευόμενες συγκινούνται

χαμογελούν, γελάνε, συμμερίζονται, ανακουφίζονται ακούγοντας για μικρά
επεισόδια ζωής που βιώνουν κι εκείνες
πολλαπλή ενσυναίσθηση
έντονος διάλογος διαμαρτυρίας για τις συνθήκες ζωής τους

αγωνία για την εξέλιξη της ιστορίας
οι εκπαιδευόμενες είναι περίεργες να μάθουν την έκβαση της ιστορίας, πώς
αντιμετώπισε η ηρωίδα τα προβλήματά της

χαλάρωση
ηρεμία
ξεκούραση
ευχαρίστηση
προσωρινή ανακούφιση

φέρει λύπη, αν η ιστορία δεν έχει χαρούμενο τέλος
η ιστορία δεν προσφέρει αισιοδοξία, όταν δεν προσφέρει προοπτικές
η ιστορία, αν και δυσάρεστη, προσγειώνει στην πραγματικότητα

το θέμα αφήνει καλές εντυπώσεις, γιατί τις ενδιαφέρει

ελευθερία
ανεξαρτησία, αυτονομία

δεν συμφωνούν με την οπτική, αν είναι αυτή των γηγενών και όχι σύμφωνη
με το πώς νιώθουν αυτές

Κοινωνικά

καλή επικοινωνία

κοινωνικότητα

βλέπουν πώς σιέφτονται οι ‘Άλλοι’

προετοιμασία για το γονεϊκό ρόλο

10. Ποιες προτάσεις μπορούμε να κάνουμε, σχετικά με τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στην Ελλάδα;

Ως προς το ρόλο του εκπαιδευτικού-βιβλιοθεραπευτή

εκπαιδευτικός ελάχιστα συντονιστικός

να μην επιδεικνύει πατερνλιστική συμπεριφορά, αλλά να μπορεί και να επαναφέρει τις μετανάστριες σταδιακά και διακριτικά στη ροή της διδασκαλίας

προτίμηση σε εκπαιδύτρια χαμογελαστή, κοινωνική, ανοιχτή, όχι προσκολλημένη στα μαθήματα

να είναι πιο κοντά τους, να έχει φιλική και οικεία συμπεριφορά
σημασία έχει η οικειότητα με τον εκπαιδευτικό (μαζί, αγάπη, είμαστε κι εμείς ‘κάτι’)

ο εκπαιδευτικός να δίνει δύναμη στις μετανάστριες

να βοηθά τις μετανάστριες

εθελοντική, αφιλοκερδής, ανιδιοτελής προσφορά στους μετανάστες

οι εκπαιδευτικοί να φροντίζουν, ώστε αυτές να μαθαίνουν

προσπάθεια για κατανομή του χρόνου, κατά το δυνατόν

φωναχτή ανάγνωση του κειμένου από τον εκπαιδευτικό

ορθοφωνία του εκπαιδευτικού

θεατρικότητα του εκπαιδευτικού

Ως προς το εκπαιδευτικό υλικό (αναγνωστικό/ πολυτροπικό, δραστηριότητες)

εύκολο κείμενο

περικοπές και απλοποιήσεις στο κείμενο, ώστε να είναι πιο σύντομο και κατανοητό, για να μην κουράσει

επικέντρωση στο νόημα του κειμένου

θέμα ενδιαφέρον

θέματα σχετικά με τα συναισθήματα, συναισθηματική γλώσσα

προτίμηση σε βιβλία αυτοβοήθειας, πχ. πληροφόρηση για τα εργασιακά θέματα που τις απασχολούν

ταύτιση με το θέμα, την κατάσταση της ηρωίδας, τα συναισθήματά της, την εξέλιξη της κατάστασης

η ιστορία να είναι ρεαλιστική

η ιστορία να έχει χαρούμενο τέλος

η ιστορία να προσφέρει προοπτικές

ελεύθερη συζήτηση

ελεύθερη έκφραση εντυπώσεων

επαφή με βιβλιοθήκες

να υπάρχουν εποπτικά μέσα

μάθημα και με χρήση Η/Υ

ανάγνωση στίχων από τραγούδια για τους μετανάστες και ακρόαση των τραγουδιών

ερωτήσεις εύκολα κατανοητές

ερωτήσεις ανοικτού τύπου, κριτικής συζήτησης

ερωτήσεις ενδιαφέρουσες για τη ζωή των μεταναστριών

ερωτήσεις ενδιαφέρουσες για τα συναισθήματα των μεταναστριών

δυνατότητα να απαντήσουν σε δραστηριότητες με ανοιχτά βιβλία και σημειώσεις

δραστηριότητες σύντομης απάντησης για αρχάριες μετανάστριες

σε κάθε συνάντηση δραστηριότητες λίγες, σύντομες, αντιπροσωπευτικές, ενδιαφέρουσες

δραστηριότητα: σκυταλοδρομία ποίησης με χαρτί που καλυμμένο

οι εκπαιδευόμενες να γράφουν κι αυτές το δικό τους σενάριο και τις δικές τους ιστορίες και να τις ανταλλάσσουν

οι εκπαιδευόμενες να γράφουν κι αυτές για τη δική τους ζωή, για τα προβλήματα που έχουν όλες

Ως προς τη γλωσσική διδασκαλία

προτεραιότητα στην εκμάθηση της γλώσσας

να διαβάζουν στα ελληνικά

ενδιαφέρον για την ελληνική ιστορία

ενδιαφέρον για τον ελληνικό πολιτισμό

επεξηγήσεις λέξεων και φράσεων, όπου χρειάζεται

επεξηγήσεις από τον εκπαιδευτικό και με παρα/εξωγλωσσικά στοιχεία

συνώνυμα, όπου χρειάζεται

αντιγραφή και ορθογραφία με επανάληψη
εκμάθηση γραμματικής όπου υπάρχουν δυσκολίες, και μόνον αν το ζητή-
σουν οι μετανάστριες

να γράφουν στα ελληνικά
περισσότερη ενασχόληση με τη γραφή
εκμάθηση συμπλήρωσης χρήσιμων εντύπων

αποφυγή εμμονής στα γραμματικά και συντακτικά λάθη, στον προφορικό
λόγο των μεταναστριών

ελευθερία στις μετανάστριες για εναλλαγή γλωσσικών κωδίκων
αξιοποίηση και της μητρικής γλώσσας
ευκαιρία να μιλήσουν για την ιστορία και τον πολιτισμό της χώρας τους
έμφαση στα στοιχεία που ενώνουν τους πολιτισμούς

Σχολείο Ελληνικών
παρακολούθηση ΜΜΕ
επικοινωνία με Έλληνες

Ως προς την εκπαίδευση ενηλίκων

έχουν το δικαίωμα να προσέρχονται στην αίθουσα διδασκαλίας, για να
βρεθούν μεταξύ τους, να επικοινωνήσουν, να περάσουν καλά, να α-
στείευτούν, να κάνουν mini party
έχουν το δικαίωμα να μιλούν και να διαβάζουν μόνον στη μητρική τους
γλώσσα
έχουν το δικαίωμα να διαβάζουν ό,τι θέλουν, όταν θέλουν, αν θέλουν

έχουν το δικαίωμα να μη διαβάζουν τίποτα, αλλά να απολαμβάνουν τη ζωή

έχουν όμως και ανάγκη να κινητοποιηθούν

αξιοκρατία, κατάργηση των διακρίσεων στις σπουδές, με βάση τον πλούτο μαθήματα 2-3 φορές την εβδομάδα

έχουν το δικαίωμα να κάνουν πολύ σύντομο μάθημα

έχουν το δικαίωμα να δείχνουν επιλεκτική προσοχή στο μάθημα, για να δέχονται ό,τι τους χρειάζεται

αλληλοδιδασκαλία μαθητριών

ούτε αρχηγοί ούτε και συντονιστές από την ομάδα των μεταναστριών

ελκυστική αίθουσα διδασκαλίας

Τα οριστικά αποτελέσματα παρατίθενται στο κύριο σώμα της παρούσας διπλωματικής διατριβής.

Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού με εφαρμογές της αλληλεπιδραστικής βιβλιοθεραπείας σε πολυπολιτισμικές ομάδες
Διπλωματική Διατριβή

Αλεξία Καπραβέλου
Στρ. Μακρυγιάννη 41, 38333 Βόλος
Τηλ. 697 57 94 212, akaprave@gmail.com, akaprave@sch.gr.

Περίληψη

Βιβλιοθεραπεία είναι η προσωπική ανάπτυξη ή επίλυση προσωπικών προβλημάτων μέσω της ανάγνωσης βιβλίων. Εξέλιξη της βιβλιοθεραπείας παρατηρείται από τον Πλάτωνα και Αριστοτέλη στους καλλιτέχνες και παραμυθάδες, στον Freud, στους επαγγελματίες υγείας και βιβλιοθηκονόμους μεγάλων νοσοκομείων στις ΗΠΑ, στις αρχές του 20ου αι., στους ψυχολόγους και εκπαιδευτικούς (από το 1946).

Απευθύνεται σε όλες τις ηλικίες, από την πρώτη παιδική ηλικία ως την ύστερη ενήλικη ζωή και μπορεί να εφαρμοστεί σε άτομα ή ομάδες ανεξαρτήτως ικανοτήτων. Οι βιβλιοθεραπευτικές προσεγγίσεις διαφέρουν, ανάλογα με τους εμπλεκόμενους ειδικούς (γιατρός, σύμβουλος, εκπαιδευτικός) και την περίπτωση (ψυχική ασθένεια, δυσπροσαρμοστικότητα, αναπτυξιακές ανάγκες των μαθητών), ενώ δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μελετητών για το πώς μπορεί η βιβλιοθεραπεία να γίνει επιστήμη.

Η βιβλιοθεραπεία μπορεί να διακριθεί σε κλινική-επανορθωτική ή αναπτυξιακή-προληπτική, καθώς και σε αναγνωστική (αυτοβοηθητική) ή αλληλεπιδραστική. Στην εκπαίδευση, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε υγιείς μαθητές, με στόχο την παροχή βοήθειας σ' αυτούς, για να αντιμετωπίσουν αναπτυξιακές ανάγκες τους. Τα στάδια της βιβλιοθεραπευτικής διαδικασίας είναι: εμπλοκή, αναγνώριση-ταύτιση, κάθαρση, κατανόηση-ενόραση-ολοκλήρωση, παγκοσμιότητα-καθολικότητα.

Και στην περίπτωση που οι ήρωες της ιστορίας είναι διαφορετικοί ή/και μη αποδεκτοί από τον αναγνώστη, η βιβλιοθεραπεία ωφελεί το υπό συμβουλευτική παρακολούθηση άτομο, γιατί του δίνει την ευκαιρία να 'μπει στη θέση του άλλου' και να αναπτύξει μια αίσθηση κοινωνικού ενδιαφέροντος, αλλά και να διευρύνει τους ορίζοντές του, επειδή δείχνει κατανόηση για έναν ήρωα, παρόλο που αρχικά τον καταδίκαιζε και τον απέρριπτε.

Η βιβλιοθεραπεία παρέχει ψυχολογική υποστήριξη στις δυσκολίες του μαθητή, τον διευκολύνει να προβεί σε ενδοσκόπηση και τον κινητοποιεί για λήψη αποφάσεων και δράση. Η ομαδική εκπαίδευση καθιστά τη βιβλιοθεραπεία πιο αποτελεσματική από ό,τι μια ατομική παρακολούθηση. Η βιβλιοθεραπεία βοηθά τους μαθητές και εκπαιδευτικούς να βελτιώσουν τη συμπεριφορά τους στο σχολικό περιβάλλον, αφού ενισχύσουν την αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμησή τους, αλλά και παρέχει σ' αυτούς τη δυνατότητα να αναζητήσουν ουσιαστικότερες λύσεις ακόμα και σε τωρινά ή μελλοντικά προβλήματα από εξωτερικά αίτια.

Η βιβλιοθεραπευτική διαδικασία στην εκπαίδευση είναι μαθητοκεντρική, με τον εκπαιδευτικό ως συν-εργάτη. Το βιβλιοθεραπευτικό υλικό δεν είναι ένα σταθερό και πάγιο πακέτο πληροφοριών αλλά ένα αυθεντικό και ευέλικτο σώμα θεραπευτικής ανάγνωσης-συζήτησης-εμπέδωσης, αναθεωρήσιμο, δηλαδή ανοικτό σε προσθαφαιρέσεις και τροποποιήσεις. Πρέπει να είναι σύντομο, εύκολο στο διάβασμα και στην κατανόηση, ελκυστικό και να ανταποκρίνεται στις δυνατότητες, ανάγκες και ενδιαφέροντα των μαθητών, να τους οδηγεί πράγματι στην αναμενόμενη ταύτιση και στα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αυτό πρέπει να τίθεται υπό διερεύνηση σε κάθε βιβλιοθεραπευτική αξιολόγηση.

Η πιο σύγχρονη και καινοτόμος μορφή βιβλιοθεραπείας είναι η ηλεκτρονική πολυτροπική βιβλιοθεραπεία, που φιλοδοξεί να προσελκύσει τους χρήστες των νέων τεχνολογιών με ανάλογο λογισμικό, ή τουλάχιστον ο σύγχρονος εκπαιδευτικός μπορεί να αντλήσει υλικό, έντυπο και ηλεκτρονικό, και να το προσαρμόσει σε φύλλα μελέτης και εργασιών. Ο εκπαιδευτικός αναλαμβάνει γενικότερα όλον το σχεδιασμό του βιβλιοθεραπευτικού προγράμματος, επιλέγοντας το κατάλληλο αναγνωστικό υλικό, σε συνεργασία με άλλους ειδικούς και με τους εκπαιδευόμενους, και επινοώντας εμπνευσμένες και δημιουργικές δραστηριότητες, ποικίλες, ευχάριστες, που πυροδοτούν προβληματισμούς και αξιοποιούν όλους τους τύπους νοημοσύνης και δεξιοτήτων.

Κατά την επιλογή των δραστηριοτήτων, αξιοσημείωτη είναι η σύνδεση της Λογοτεχνίας με τη μελέτη της Γλώσσας, με όλες τις Καλές Τέχνες αλλά και τις δημιουργικές κατασκευές, σε σημείο που η Διαθεματικότητα παίρνει τη θέση της Λογοτεχνίας. Οι δραστηριότητες επίσης πρέπει να αποκτούν παιγνιώδη και πολυτροπική μορφή. Αξίζει όμως να επισημανθεί και η ευθύνη των ίδιων των μαθητών για τη μάθησή τους, καθώς η βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση δεν μπορεί να έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα σε μαθητές που, παρό το θετικό μαθησιακό περιβάλλον, συνειδητά δεν ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με / και να επωφεληθούν από τη θεραπευτική ανάγνωση.

Πραγματοποιήσα έρευνα σε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στο Στέκι Μεταναστών Βόλου. Πρόκειται για εκπαιδευτική παρέμβαση με σχεδιασμό και υλικό αναπτυξιακής αλληλεπιδραστικής βιβλιοθεραπείας. Δεν πρόκειται για δείγμα που χρήζει θεραπείας για την αντιμετώπιση ψυχολογικών προβλημάτων. Άλλωστε, δεν είναι αρμόδιος ο εκπαιδευτικός να κάνει μια τέτοια διάγνωση. Οι μετανάστριες απλώς βιώνουν αρνητικά συναισθήματα, όπως όλοι οι άνθρωποι στην ανταγωνιστική εποχή μας, αλλά ίσως περισσότερα και πιο έντονα οι ίδιες λόγω των ιδιαίτερων κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Η βιβλιοθεραπευτική εκπαιδευτική παρέμβαση πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια των μαθημάτων ελληνικής γλώσσας που προσφέρει το Στέκι.

Το Νοέμβριο και Δεκέμβριο 2007 πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις μεταναστριών οικιακών βοηθών που μαθαίνουν ελληνικά στο Στέκι Μεταναστών Βόλου πριν τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση. Τον Απρίλιο του 2008 πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις των μεταναστριών οικιακών βοηθών μετά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση, ενώ η ενδιάμεση βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση στην τάξη των μεταναστριών διήρκησε από το Μάρτιο ως τον Απρίλιο του 2008.

Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν δέκα δομημένες συνεντεύξεις μεταναστριών οικιακών βοηθών, ηλικίας 46-57 ετών, στο Βόλο πριν τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση και τέσσερις δομημένες συνεντεύξεις μεταναστριών οικιακών βοηθών στο Βόλο μετά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση, καθώς και πέντε συναντήσεις βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης σε πέντε μετανάστριες οικιακές βοηθούς στο Στέκι Μεταναστών Βόλου. Οι γυναίκες ήταν από τη Βουλγαρία και την Αλβανία.

Κύριος στόχος της έρευνας που διεξήχθη στις μετανάστριες ήταν να αποκτήσουν αυτές θετικότερα συναισθήματα μετά τη βιβλιοθεραπευτική παρέμβαση, ως προς τις συνθήκες και τα σχέδια ζωής τους. Δευτερεύων στόχος της έρευνας ήταν η γλωσσική τους βελτίωση στα νέα ελληνικά. «Τα θετικά συναισθήματα δεν μας δημιουργούν την προδιάθεση για μια συγκεκριμένη και αναπόφευκτη δράση, αλλά κατά κύριο λόγο μας «ελευθερώνουν», μας βοηθάνε να χαλαρώσουμε, να ισορροπήσουμε, να σκεφτούμε μια μεγάλη πληθώρα από εναλλακτικές λύσεις και ιδέες, να αναπτυχθούμε και να ωριμάσουμε»⁸³.

Για την επίτευξη της ταύτισης των μεταναστριών με την ηρωίδα του λογοτεχνικού βιβλίου και τη συνεπακόλουθη κάθαρση και ενόραση, έπρεπε να αναζητηθεί ένα ελληνικό πεζογραφικό έργο που να πληροί τα εξής: η ηρωίδα του βιβλίου να είναι μετανάστρια στην Ελλάδα, κατά προτίμηση ενήλικη, οικιακή βοηθός και από την Ανατο-

⁸³ Γαλανάκης, 2004.

λική Ευρώπη, να είναι ρεαλιστικό, να προβάλλει τα σύγχρονα προβλήματα της μετανάστευσης και της μισθωτής οικιακής εργασίας, αλλά να μην έχει τραγικό τέλος παρά να δίνει ελπίδα, έστω και μικρή, ώστε να προσανατολίζει τις εκπαιδευόμενες σε δεξιότητες επίλυσης των προβλημάτων τους, η γραφή να προκαλεί το ενδιαφέρον των συμμετεχουσών, να είναι γραμμένο σε γλώσσα απλή και κατανοητή, να είναι σύντομο και περιεκτικό.

Για τους λόγους αυτούς λοιπόν επέλεξα το βιβλίο της Βασιλικής Ηλιοπούλου, Η Λιούμπα και άλλα αρώματα, από τις εκδόσεις Εστία, έτους 2000, το οποίο και μελέτησα. Αν και η γραφή ήταν απλή και το βιβλίο ευσύνοπτο, έκρινα ότι θα ήταν ευκολότερο για τις μετανάστριες να περικοπεί σε αποσπάσματα και να κατανεμηθεί η συντομευμένη και απλουστευμένη ύλη σε πέντε συναντήσεις.

Η διδασκαλία περιελάμβανε φωτοτυπημένα αποσπάσματα από το βιβλίο, ανάγνωση –περαιτέρω συντομευμένη, απλουστευμένη και με επεξηγήσεις– και συζήτηση, καθώς και αντιπροσωπευτικές δραστηριότητες σε φύλλα εργασίας. Από το στάδιο της ανάγνωσης και συζήτησης προέκρινα την αναγκαιότητα των μεταναστριών για αυθόρμητες αντιδράσεις, έκφραση των προσωπικών σκέψεων και συναισθημάτων και τη μεταξύ τους επικοινωνία. Εφαρμόστηκε λοιπόν ελεύθερη από τις ενήλικες και όχι κατευθυνόμενη από μένα συζήτηση. Εγώ απλώς τις ενθάρρυνα και τις εμφύχωνα στην ελεύθερη ανταπόκριση στο κείμενο.

Ακολούθησαν μερικές δραστηριότητες, στις οποίες εύκολα ανταποκρίθηκαν οι μετανάστριες, μια και ήταν σχετικές όχι μόνον με το περιεχόμενο του κειμένου αλλά και τα προσωπικά τους βιώματα. Επειδή πάντως είναι επιπέδου αρχαρίων, διευκολύνονταν περισσότερο στις προφορικές απαντήσεις, ενώ δυσκολεύονταν γλωσσικά στο γραπτό λόγο, με αποτέλεσμα να προτιμήσουμε την αντιγραφή ή, στην καλύτερη περίπτωση, τη γραφή σύντομου κειμένου.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ. Κατά την ταξινόμηση των Ανδρεαδάκη & Βάμβουκα, η παρούσα έρευνα περιλαμβάνει τις εξής συνιστώσες: Περιοχή μελέτης: μάθηση, εκπαιδευτικό υλικό, διδακτική πράξη, εκπαιδευτική αξιολόγηση, πολυπολιτισμική εκπαίδευση. Αριθμός ερευνητών: ατομική έρευνα. Τρόπος ανάληψης: με πρωτοβουλία. Τόπος διεξαγωγής: επιτόπια έρευνα. Χρονική διάρκεια: συγχρονική. Ερευνητική προσέγγιση: ποιοτική. Ερευνητική στρατηγική: εθνογραφική, έρευνα-δράση, περιγραφική. Αριθμός εξεταζόμενων μονάδων: μελέτη περίπτωσης, πιλοτική. Μέσα συλλογής δεδομένων: δομημένες συνεντεύξεις, φύλλο άμεσης εξωτερικής παρατήρησης, φύλλο άμεσης συμμε-

τοχικής παρατήρησης, φύλλο εκ των υστέρων παρατήρησης, φύλλα εργασίας. Τρόπος αξιοποίησης της ερευνητικής γνώσης: εφαρμοσμένη.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΟΙΟΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ. Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας αποτελούνται από: τα κείμενα –σε μορφή σημειώσεων– των συνεντεύξεων, πριν και μετά τη βιβλιοθεραπεία, τις σημειώσεις-σχόλια από τις συνεντεύξεις που μελετήθηκαν, τα φύλλα παρατήρησης όπου κατέγραψα σημειώσεις κατά τις βιβλιοθεραπευτικές παρεμβάσεις ή εκ των υστέρων, τα φύλλα παρατήρησης όπου κατέγραψε σημειώσεις εξωτερική παρατηρήτρια κατά τις βιβλιοθεραπευτικές παρεμβάσεις, τις δραστηριότητες που εφάρμοσαν οι μετανάστριες.

Όλα τα δεδομένα, χωρίς διαβάθμιση σπουδαιότητας, μελετήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν με βάση τη συνάφεια του νοήματός τους, από μένα, την εκπαιδευτικό-ερευνήτρια. «Σύμφωνα με την επαγωγική μέθοδο, ο ερευνητής επιλέγει τις κατηγορίες, ενώ εξετάζει τα δεδομένα: στην περίπτωση αυτή, οι κατηγορίες “προκύπτουν” από τα δεδομένα». Οι επιμέρους απαντήσεις δημιουργήσαν κατηγοριοποιήσεις σε ερευνητικά ερωτήματα, ενώ σταδιακά τα ερευνητικά ερωτήματα και επιμέρους κατηγοριοποιήσεις βελτιώνονταν. Τα δεδομένα λοιπόν μελετώνται λεπτομερώς, κωδικοποιούνται, κατηγοριοποιούνται, συγκρίνονται, οι κατηγορίες και υποκατηγορίες βελτιώνονται. Τα αποτελέσματα δεν είναι μετρήσιμα αλλά περιγραφικά.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ. Από τα δεδομένα που απαντούν στην 1η ερώτηση, σχετικά με τα προβλήματα των μεταναστριών, διαπιστώνουμε ότι τα προβλήματά τους μπορούν να ταξινομηθούν σ’ αυτά που οφείλονται στην παγκόσμια οικονομία, στις πολιτικο-κοινωνικές δομές, στη συμπεριφορά των γηγενών απέναντί τους, στη φύση της εργασίας τους και στη φύση της μετανάστευσης.

Από τα δεδομένα που απαντούν στη 2η ερώτηση, σχετικά με τα συναισθήματα και τις ψυχικές καταστάσεις των μεταναστριών στην Ελλάδα, διαπιστώνουμε ότι οι μετανάστριες λόγω των παραπάνω προβλημάτων που καταγράφηκαν στην 1η ερώτηση, βιώνουν δυσκολίες, ακόμα και διαταραχές που τις προκαλεί το περιβάλλον τους, και ανάλογα αρνητικά συναισθήματα ή ουδέτερα ή αντιφατικά συναισθήματα, γι’ αυτό αρνητικά, που εκδηλώνονται και ψυχοσωματικά. Τα θετικά συναισθήματα είναι κατά πολύ λιγότερα.

Από τα δεδομένα που απαντούν στη 3η ερώτηση, σχετικά με τα καταλληλότερα θέματα βιβλιοθεραπείας για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς, διαπιστώνουμε ότι οι μετανάστριες ενδιαφέρονται για τη λογοτεχνία, αλλά φαίνεται να προτιμούν περισ-

σότερο μη λογοτεχνικό υλικό χρησίμων πληροφοριών και αυτοβοήθειας για ρεαλιστικά θέματα της καθημερινότητας που σχετίζονται με τη ζωή τους, καθώς και για όλα τα ανθρώπινα ζητήματα.

Από τα δεδομένα που απαντούν στην 4η ερώτηση, σχετικά με τα αποτελέσματα της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης για τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς, διαπιστώνουμε ότι οι μετανάστριες ωφελούνται γνωστικά, κοινωνικά, και κυρίως ψυχοσυναισθηματικά. Τα ψυχοσυναισθηματικά οφέλη είναι πολύ περισσότερα, και οι μετανάστριες τα αποκτούν σταδιακά μέσα από τα στάδια της βιβλιοθεραπευτικής διαδικασίας. Σημειωτέον βέβαια ότι η συνειδητοποίηση της πραγματικότητας είναι αρκετά οδυνηρή, τουλάχιστον αμέσως μετά το τέλος της βιβλιοθεραπευτικής παρέμβασης, όπως και η βίωση της ιστορίας από οπτική διαφορετική από τη δική τους.

Από τα δεδομένα που απαντούν στην 5η ερώτηση, προτάσεις αλληλεπιδραστικής πολυπολιτισμικής βιβλιοθεραπείας, βρέθηκε ότι οι εκπαιδευόμενες αυτές πρέπει να αντιμετωπίζονται ισότιμα, χωρίς συντονίστριες, πόσο μάλλον αρχηγούς, ανάμεσά τους και να ενθαρρύνονται στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο, καθώς και στην καλλιέργεια του πολιτισμού τους και στην αξιοποίηση της μητρικής τους γλώσσας, με εναλλαγή των γλωσσικών κωδίκων, ακόμα και ενθάρρυνση στη χρήση αποκλειστικά της πρώτης γλώσσας τους. Είναι ελεύθερες να προσέχουν και να αποκομίζουν από το μάθημα ό,τι αυτές κρίνουν χρήσιμο. Χρειάζονται όμως και ένα ελκυστικό περιβάλλον διδασκαλίας και τη διακριτική παρότρυνση για μάθηση, μια και πιστεύουν στη δωρεάν εκπαίδευση για όλους.

Η παρέμβαση πρέπει να ενθαρρύνει την ελεύθερη έκφραση μέσω της συζήτησης και δημιουργικών δραστηριοτήτων. Για τη συζήτηση διατυπώνονται ερωτήσεις ανοικτού τύπου, εύκολα κατανοητές και ενδιαφέρουσες, για τη ζωή και τα συναισθήματα των μεταναστριών. Οι δραστηριότητες, επίσης, πρέπει να είναι λίγες, σύντομες, αντιπροσωπευτικές, ενδιαφέρουσες και να αξιοποιούν οποιοδήποτε βοηθητικό υλικό διαθέτουν οι μετανάστριες ή η αίθουσα διδασκαλίας. Μερικές δημιουργικές δραστηριότητες είναι η καταγραφή των προβλημάτων των μεταναστριών από τις ίδιες τις μετανάστριες και η τεχνοθεραπεία. Η βιβλιοθεραπευτική συνεδρία διευκολύνεται ή γίνεται πιο ενδιαφέρουσα με χρήση των νέων τεχνολογιών, με πρόσβαση σε οπτικοακουστικό υλικό, λεξικά, βιβλιοθήκες κλπ. Έτσι, υποχωρεί η λογοτεχνική ή γλωσσική διδασκαλία χάριν της διαθεματικότητας.

Ο εκπαιδευτικός - βιβλιοθεραπευτής διακρίνεται για την αντιρατσιστική του στάση ζωής, την έλλειψη κάθε μορφής πατερναλισμού και την προσήνειά του. Από την

άλλη, έχει διάθεση να προσφέρει την κατάλληλη μάθηση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο αλλά και να διευκολύνει τις μετανάστριες σε πρακτικά προβλήματα, π.χ. ενημέρωση για τα δικαιώματά τους, συναλλαγές με υπηρεσίες, συμπλήρωση εντύπων. Μιλά καθαρά, με ευχάριστη φωνή, στον κατάλληλο τόνο και ρυθμό.

Οι τέσσερεις μετανάστριες στη συνέντευξη μετά τις πέντε βιβλιοθεραπευτικές συναντήσεις τονίζουν τα οφέλη της βιβλιοθεραπείας, ότι δηλαδή ταυτίζονται με την ηρωίδα, που είναι κι αυτή ξένη στην Ελλάδα, Ανατολικοευρωπαία και οικιακή βοηθός, και εκπλήσσονται από τα κοινά στοιχεία που έχουν μ' αυτήν. Εκτιμούν το ρεαλιστικό περιεχόμενο της ιστορίας, αν και δεν είναι αισιόδοξο. Ο χρόνος παραμονής τους στην Ελλάδα και ο χρόνος φοίτησης σε εθελοντικό πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής δεν φαίνεται να επηρεάζει τις απαντήσεις τους, εκτός από την ανάγκη που εκφράζουν οι νέες μετανάστριες για διδασκαλία της γραφής και τακτικότερες συναντήσεις.

Αν συγκρίνουμε τα συναισθήματα των μεταναστριών πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τις βιβλιοθεραπευτικές συνεδρίες, θα λέγαμε ότι τα συναισθήματα έγιναν πιο θετικά, όμως μόνον έμμεσα και μακροπρόθεσμα, με την έννοια ότι η συμπόνια προς την ηρωίδα και τα βιβλιοθεραπευτικά στάδια βοήθησαν τις μετανάστριες να αποκτήσουν ενσυναίσθηση, να σταθεροποιήσουν και να διευρύνουν μια ρεαλιστική θεώρηση των πραγμάτων, να δουν την πραγματικότητα με περισσότερη διαύγεια, να έχουν μεγαλύτερη διεκδικητικότητα, δεξιότητες χρήσιμες στη ζωή. Ακόμη, τους αρέσει που βρίσκονται σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον και, κατά τη δήλωσή τους, βελτίωσαν τα ελληνικά τους και επήλθε μεγαλύτερη σύσφιγξη των σχέσεών τους με την εκπαιδεύτρια. Φαίνονται ικανοποιημένες από τις συνεδρίες, αλλά θα επιθυμούσαν να προστεθεί η χρήση των νέων τεχνολογιών και περισσότερες κοινές δραστηριότητες και φιλικό πνεύμα από τους γηγενείς. Ωστόσο, χρειάζεται πιο συστηματική προσπάθεια και στη διδασκαλία της πρώτης γραφής, μια και έχουν σοβαρές δυσκολίες στο γραπτό λόγο.

Ο απελευθερωτικός χαρακτήρας του υλικού τίθεται σε προτεραιότητα κατά την αξιολόγησή του, για την πολιτικοκοινωνική συνειδητοποίηση και κινητοποίηση εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων, για την αλλαγή των συνθηκών ζωής τους, για την αλλαγή του κόσμου.

Λέξεις - κλειδιά

αλληλεπιδραστική βιβλιοθεραπεία, διαπολιτισμική εκπαίδευση ενηλίκων, μετανάστριες, παραγωγή και αξιολόγηση εκπαιδευτικού υλικού

ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η Αλεξία Καπραβέλου είναι εκπαιδευτικός. Έχει διδακτική εμπειρία στην εκπαίδευση εφήβων και ενηλίκων. Οι βασικές της σπουδές προέρχονται από το τμήμα Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικής - Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Έχει μέχρι στιγμής στο ενεργητικό της 25 ανακοινώσεις και 17 δημοσιεύσεις που αναφέρονται σε θέματα πολυπολιτισμικότητας και κοινωνικής διά-

στασης στην εκπαίδευση.

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

Αριστοτέλης (≈334 π.Χ./παρισινό χειρόγραφο του 11^{ου} αι. μ.Χ., ν° 1741, A^c/1885 Leipzig), *Περί Ποιητικής*, 1449b, 6, 2. Loeb Classical Library.

Αθανασοπούλου, Αγγελική (2005). “Τα λεφτά του Σάββα τα βάζουμε στην άκρη και περνάμε με τα δικά μου”: εργασία, χρήμα και φύλο στο πλαίσιο της μεταναστευτικής εμπειρίας. Ανακοίνωση στο Συνέδριο με τίτλο “*Φύλο, Χρήμα και Ανταλλαγή*”. Μυτιλήνη, 9-11 Δεκεμβρίου 2005. Προσπελάστηκε 30/5/2008, από www.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/Fylo_Chrima_Antallagi/Keimeno%20Athanasopoulou.pdf.

Ανδρεαδάκης, Νικόλαος Σ. & Βάμβουκας, Μιχαήλ Ι. (2005). *Οδηγός για την εκπόνηση και τη σύνταξη γραπτής ερευνητικής εργασίας σεμιναρικής, πτυχιακής, διπλωματικής*. Αθήνα: Ατραπός.

Αποστολίδου, Βενετία (2005). Σχεδιάζοντας εκπαιδευτικό υλικό για το μάθημα της λογοτεχνίας. Στο: Ελένη Σταυρίδου, Βασιλική Βέμη & Θεοδώρα Κάββουρα (επιμ.), *Βιβλία, υλικά, λογισμικά για την εκπαίδευση: από τη σχεδίαση στη διδακτική πράξη*. Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας (13-14/12/2003). Βόλος: εκδόσεις Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βαν Μπούσχοτεν, Ρίκη (2006). “Είμαστε Ξένοι Εδώ”: Μετανάστευση, Φύλο και Στρατηγικές της Καθημερινής Ζωής. Συμπόσιο “*Πολυπολιτισμικότητα και Μετανάστευση*”. Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 23 - 24 Οκτωβρίου 2006. Προσπελάστηκε 30/5/2008, από <http://extras.ha.uth.gr/pythagoras1/el/papers.asp>.

- Γαλανάκης, Μιχάλης (2004). *Τι είναι το συναίσθημα - Πώς ορίζουμε τα θετικά συναισθήματα; και Η θεωρία των θετικών συναισθημάτων*. Προσπελάστηκε 30/05/2008, από http://positiveemotions.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=2.
- Γέμτος, Πέτρος Α. (1987³). *Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών. Μεταθεωρία και ιδεολογική κριτική των επιστημών του ανθρώπου*. Α', Β'. Αθήνα: Παπαζήση.
- Γιαννικοπούλου, Αγγελική (2005). Πίσω από τις γραμμές και τα χρώματα. Έμμεσα ιδεολογικά μηνύματα στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. Στο: Γ. Καφάλης, & Ε. Μοσχοβάκη (επιμ.), *Γλώσσα και Λογοτεχνία*. Χίος: Αιγέας.
- ΕΚΚΕ (1996³). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ευδοκίμου-Παπαγεωργίου, Ράνια (1999). *Δραματοθεραπεία-μουσικοθεραπεία. Η επέμβαση της τέχνης στην ψυχοθεραπεία. Θεωρία-ασκήσεις-εφαρμογές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιωσηφίδης, Θεόδωρος (2006a). Θεμελιωμένη θεωρία (grounded theory) και ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: δύο ερευνητικά παραδείγματα. Στο: Θεόδωρος Ιωσηφίδης, & Μάνος Σπυριδάκης (επιμ.), *Ποιοτική κοινωνική έρευνα. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*. Αθήνα: Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Θεόδωρος (2006b). Χαρακτηριστικά και δυνατότητες του λογισμικού ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων. Στο: Θεόδωρος Ιωσηφίδης, & Μάνος Σπυριδάκης (επιμ.), *Ποιοτική κοινωνική έρευνα. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και ανάλυση δεδομένων*. Αθήνα: Κριτική.
- Κούγιαλη, Γιώτα (2004). Το βίωμα και η μαρτυρία στο σύγχρονο μυθιστόρημα. Στο: Τασούλα Τσιλιμένη (επιμ.), *Το σύγχρονο ελληνικό παιδικό-νεανικό μυθιστόρημα*. Αθήνα: Σύγχρονοι Ορίζοντες.

Κυπριανού, Παντελής, & Βαν Μπούσχοτεν, Ρίκη (2006). Οι μετανάστες στα θρανία: Η κοινωνική ένταξη περνά από το σχολείο; Συνέδριο του ΚΕΜΟ, “Διεπιστημονικές προσεγγίσεις του μειονοτικού και μεταναστευτικού φαινομένου”. Αθήνα, 15-17 Δεκεμβρίου 2006. Προσπελάστηκε 30/5/2008, από <http://extras.ha.uth.gr/pythagoras1/el/papers.asp>.

Λυδάκη, Άννα (2001³). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Παπαδοπούλου, Σμαράγδα (2006). Η βιβλιοθεραπεία ως διδακτική προσέγγιση μέσω της γλωσσικής τέχνης και ως φορέας πολιτισμού. Διημερίδα *Η τέχνη και ο πολιτισμός ως πεδίο ευέλικτων διαθεματικών προσεγγίσεων. Προτάσεις για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Από τη θεωρία στην πράξη*. Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Κρήτης, Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, Ρέθυμνο, 13-14/5/2006. Προσπελάστηκε 30/5/2008, από www.edc.uoc.gr/didkritis/PDF/PAPADOPOULOU.pdf.

Παρασκευόπουλος, Ιωάννης Ν. (1990). *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*. Α', Β'. Αθήνα.

Παρασκευόπουλος, Ιωάννης Ν. (1993). *Στατιστική εφαρμοσμένη στις επιστήμες της συμπεριφοράς*. Α': Περιγραφική στατιστική. Αθήνα.

Πηγιάκη, Πόπη (2004). *Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Σταμέλος, Γιώργος, & Δακοπούλου, Αθανασία (2007). *Η διατριβή στις κοινωνικές επιστήμες. Από το σχεδιασμό στην υλοποίηση. Για μεταπτυχιακούς φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Σώτου, Μ., & Τοπαλίδου, Α. (2003). Μεταναστευτική πολιτική και αίτηση ασύλου: διαδικασίες ένταξης ή περιθωριοποίησης των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα; Στο: Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Πολιτικές μετανά-*

στευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών. Αθήνα: Gutenberg.

Τοπάλη, Πηνελόπη (2005). Από την ανάγκη των εργοδοτριών στην ‘φροντίδα’ των οικιακών βοηθών: πολιτισμικές νοηματοδοτήσεις μιας εργασιακής σχέσης από Ελληνίδες και Φιλιππινέζες οικιακές βοηθούς στην Αθήνα. Ανακοίνωση στο Συνέδριο με τίτλο “Φύλο, Χρήμα και Ανταλλαγή”. Μυτιλήνη, 9-11 Δεκεμβρίου 2005. Προσπελάστηκε 30/5/2008, από <http://www.sa.aegean.gr/msc/msc-woman-gender-gr-activity-event-sinedrio0911122005-praktika.html>.

Τσιώλης, Γιάννης (1996²). *Θεωρία της Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία μεταφρασμένη στα ελληνικά

Adam, Jean-Michael (1992/1999). *Τα κείμενα: τύποι και πρότυπα. Αφήγηση, περιγραφή, επιχειρηματολογία, εξήγηση και διάλογος*. Μετ. Γιάννης Παρίσης. Αθήνα: Πατάκης.

Altrichter, Herbert, Posch, Peter, & Somekh, Bridget (1993/2001). *Οι εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους. Μια εισαγωγή στις μεθόδους της έρευνας δράσης*. Μετ. Μαρία Δεληγιάννη. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Bell, Judith (1993/1997). *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας. Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες*. Μετ. Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα. Αθήνα: Gutenberg.

Cohen, Louis, & Manion, Lawrence (1994). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Μετ. Χρυσούλα Μητσοπούλου & Μάνια Φιλοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Duverger, Maurice (1961/1990⁵). *Μέθοδοι κοινωνικών επιστημών. Β'.* Μετ. Νίκος Παπαδοδήμας. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

- Ludens, Lector (2003). Η ανάγνωση ως παιχνίδι. Παιχνίδια της ανάγνωσης. Στο: Τζίνα Καλογήρου (επιμ.), *Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης*. Β'. Αθήνα: εκδ. της Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου.
- Mason, Jennifer (1996/2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Μετ. Ελένη Δημητριάδου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Triandis, H.C. (1986/1997). Προς τον πλουραλισμό στην εκπαίδευση. Στο: S. Modgil, G. Verma, K. Mallick, & C. Modgil, *Πολυπολιτισμική εκπαίδευση. Προβληματισμοί - προοπτικές*. Επιμ. Α. Ζώνιου-Σιδέρη, & Π. Χαραμής. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φρόντ, Σίγκμουντ (1932/1977). *Νέα σειρά των παραδόσεων για την εισαγωγή στην Ψυχανάλυση*. Μετ. Κλαίρη Τρικεριώτη. Αθήνα: Επίκουρος.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Adams, Susan J., & Pitre, Nancy L. (2000). Who uses bibliotherapy and why? A survey from an underserved area. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 45,7.
- Ager, A. (2000). Psychosocial programs. Principles and practice for research and evaluation. In: F.L. Ahearn (ed.), *Psychosocial wellness of refugees. Issues in qualitative and quantitative research*. New York: Berghahn Books.
- Ahearn, F.L. (2000). Psychosocial wellness. Methodological approaches to the study of refugees. In: F.L. Ahearn (ed.), *Psychosocial wellness of refugees. Issues in qualitative and quantitative research*. New York: Berghahn Books.
- Banchevska, R. (1981). Uprooting and settling: the transplanted family. In: L. Eitinger, & D. Schwarz (eds.), *Strangers in the world*. Bern-Stuttgart-Vienna: Hans Huber Publishers.

- Baruchson-Arbib, Shifra (2000). Bibliotherapy in school libraries: an Israeli experiment. *School Libraries Worldwide*, 6,2.
- Bertrand, D. (2000). The autobiographical method of investigating the psychosocial wellness of refugees. In: F.L. Ahearn (ed.), *Psychosocial wellness of refugees. Issues in qualitative and quantitative research*. New York: Berghahn Books.
- Coates, Jennifer (1996). *Women talk. Conversation between women friends*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Cohen, Laura J. (1992). Bibliotherapy. The therapeutic use of books for women. *Journal of Nurse-Midwifery*, 37,2.
- Cohen, Laura J. (1994). Phenomenology of therapeutic reading with implications for research and practice of bibliotherapy. *The Arts in Psychotherapy*, 21,1.
- Eastmond, M. (2000). Refugees and health. Ethnographic approaches. In: F.L. Ahearn (ed.), *Psychosocial wellness of refugees. Issues in qualitative and quantitative research*. New York: Berghahn Books.
- Eitinger, L. (1981a). Feeling 'at home': immigrants' psychological problems. In: L. Eitinger, & D. Schwarz (eds.), *Strangers in the world*. Bern-Stuttgart-Vienna: Hans Huber Publishers.
- Eitinger, L. (1981b). Foreigners in our time: historical survey on psychiatry's approach to migration and refugee status. In: L. Eitinger, & D. Schwarz (eds.), *Strangers in the world*. Bern-Stuttgart-Vienna: Hans Huber Publishers.
- Forgan, James W. (2002). Using bibliotherapy to teach problem solving. *Intervention in School and Clinic*, 38,2.
- Forgan, James W., & Gonzalez-DeHass, Alyssa (2004). How to infuse social skills training into literacy instructions. *Teaching Exceptional Children*, 36,6.

- Glasgow, Russell E., & Rosen, Gerald M. (1978). Behavioral bibliotherapy: a review of self-help behavior therapy manuals. *Psychological Bulletin*, 85,1.
- Heath, Melissa Allen, Sheen, Dawn, Leavy, Deon, Young, Ellie, & Money, Kristy (2005). Bibliotherapy. A resource to facilitate emotional healing and growth. *School Psychology International*, 26,5.
- Hertz, D.G. (2001). The stress of migration: adjustment reactions of migrants and their families. In: L. Eitinger, & D. Schwarz (eds.), *Strangers in the world*. Bern-Stuttgart-Vienna: Hans Huber Publishers.
- Holman, Warren Dana (1996). The power of poetry: validating ethnic identity through a bibliotherapeutic intervention with a Puerto Rican adolescent. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 13,5.
- Hynes, Arleen McCarty (1980). The goals of bibliotherapy. *The Arts in Psychotherapy*, 7,1.
- Hynes, Arleen McCarty (1988). Some considerations concerning assessment in poetry therapy and interactive bibliotherapy. *The Arts in Psychotherapy*, 15,1.
- Jackson, Shelley A. (2001). Using bibliotherapy with clients. *The Journal of Individual Psychology*, 57,3.
- Lindeman, Barbara, & Kling, Martin (1968-1969). Bibliotherapy: definitions, uses and studies. *Journal of School Psychology*, 7,2.
- Loughry, M., & Nghia, N.X. (2000). Returnees to Vietnam. The well-being of former unaccompanied minors. In: F.L. Ahearn (ed.), *Psychosocial wellness of refugees. Issues in qualitative and quantitative research*. New York: Berghahn Books.
- Maloney, Alan (2006). *Bibliotherapy survey*. Retrieved 30/5/2008, from <http://pcwww.liv.ac.uk/~readers2/Current%20bibliotherapy%20practice%202006.pdf>.

- Marlowe, Mike, & Maycock, George (2000). Phenomenology of bibliotherapy in modifying teacher punitiveness. *The Journal of Genetic Psychology, 161*,3.
- Marrs, Rick W. (1995). A meta-analysis of bibliotherapy studies. *American Journal of Community Psychology, 23*,6.
- McCoy, Henrika, & McKay, Cassandra (2006). Preparing social workers to identify and integrate culturally affirming bibliotherapy into treatment. *Social Work Education, 25*,7.
- McKinney, Fred (1975). Explorations in bibliotherapy. Personal involvement in short stories and cases. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 12*,1.
- McMillen, Paula (2006). A therapeutic collaboration: the bibliotherapy education project at Oregon State University. *Oregon Libraries Association Quarterly, 12*,2.
- Myers, Jane E. (1998). Bibliotherapy and DCT: co-constructing the therapeutic metaphor. *Journal of Counseling & Development, 76*.
- Pehrsson, Dale Elizabeth, & McMillen, Paula (2005). A bibliotherapy evaluation tool: grounding counselors in the therapeutic use of literature. *The Arts in Psychotherapy, 32*.
- Pehrsson, Dale Elizabeth, & McMillen, Paula (2006). *Competent Bibliotherapy: Preparing counselors to use literature with culturally diverse clients*. Retrieved 30/5/2008, from www.counselingoutfitters.com/Pehrsson.htm.
- Potocky-Tripodi, M. (2000). Use of census data for research on refugee settlement in the United States. Methodological strengths and limitations. In: F.L. Ahearn (ed.), *Psychosocial wellness of refugees. Issues in qualitative and quantitative research*. New York: Berghahn Books.

- Punamäki, R.L. (2000). Measuring suffering. Conflicts and solutions in refugee studies. In: F.L. Ahearn (ed.), *Psychosocial wellness of refugees. Issues in qualitative and quantitative research*. New York: Berghahn Books.
- Quackenbush, Robert L. (1991). The prescription of self-help books by psychologists: a bibliography of selected bibliotherapy resources. *Psychotherapy*, 28,4.
- Rakoff, V. (1981). Children of immigrants. In: L. Eitinger, & D. Schwarz (eds.), *Strangers in the world*. Bern-Stuttgart-Vienna: Hans Huber Publishers.
- Riordan, Richard J., & Wilson, Linda S. (1989). Bibliotherapy: does it work? *Journal of Counseling and Development*, 67,9.
- Sharp, Conni, Smith, Janet V., & Cole, Amykay (2002). Cinematherapy: metaphorically promoting therapeutic change. *Counseling Psychology Quarterly*, 15,3.
- Sridhar, Dheepa, & Vaughn, Sharon (2000). Bibliotherapy for all. Enhancing reading comprehension, self-concept, and behavior. *Teaching Exceptional Children*, 33,2.
- Stamps, Lisa S. (2003). Bibliotherapy: how books can help students cope with concerns and conflicts. *The Delta Kappa Gamma Bulletin*, 70,1.
- Stoller, A. (1981). Foreigners in our time: the present situation. In: L. Eitinger, & D. Schwarz (eds.), *Strangers in the world*. Bern-Stuttgart-Vienna: Hans Huber Publishers.
- Stringer, Suzanne J., Reynolds, Glenda, P., & Simpson, Morgan F. (2003). Collaboration between classroom teachers and a school counselor through Literature Circles: building self-esteem. *Journal of Instructional Psychology*, 30,1.

- Sturm, Brian W. (2003). Reader's advisory and bibliotherapy: helping or healing? *Journal of Educational Media & Library Sciences*, 41,2.
- Van Boeschoten, Riki (2007). Gender, work and migration from Bulgaria and Albania to Greece. Paper presented at the international workshop "Gender, Work and the Household, Comparative Perspectives". Mytilene, 30-31 March 2007. Retrieved 30/5/2008, from <http://extras.ha.uth.gr/pythagoras1/el/papers.asp>.
- Warner, Lucy (1980). The myth of bibliotherapy. *School Library Journal*, 27,2.
- Warner, Ronald E. (1991). Bibliotherapy: comparison of the prescription practices of Canadian and American psychologists. *Canadian Psychology*, 32,3.
- Wilson, Dawn M., & Cash, Thomas F. (2002). Who reads self-help books? Development and validation of the self-help reading attitudes survey. *Personality and Individual Differences*, 29,1.